

Улсын бүртгэлийн дугаар:
Аравтын бүрэн ангиллын код

Нууцын зэрэглэл: А-энгийн
Төслийн гэрээний дугаар: 22/2019

БОЛОВСРОЛЫН ХҮРЭЭЛЭН

ХОРИН НЭГДҮГЭЭР ЗУУНЫ МОНГОЛ СУРАЛЦАГЧИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖИЙГ БОЛОВСРОЛЫН ТҮВШНЭЭР ТОГТООХ НЬ

Шинжлэх ухаан технологийн захиалгат төслийн эцсийн тайлан

2019-2021

Боть (1)

Төслийн удирдагч:	Н.Оюунцэцэг, доктор (Ph.D), дэд проф. Боловсролын хүрээлэнгийн Боловсролын хөтөлбөрийн судалгааны секторын зөвлөх
Санхүүжүүлэгч байгууллага:	Шинжлэх ухаан технологийн сан
Захиалагч байгууллага:	Боловсрол, шинжлэх ухааны яам
Тайланг өмчлөгч байгууллага:	Боловсролын хүрээлэн Энхтайвны өргөн чөлөө, Багшийн хөгжлийн ордон, утас: 70125286, e-mail: www.mier.mn
Гүйцэтгэгчийн хаяг:	Утас: 70125286, e-mail: www.mier.mn

Улаанбаатар, 2021 он

Улсын бүртгэлийн дугаар:
Аравтын бүрэн ангиллын код

Нууцын зэрэглэл: А-энгийн
Төслийн гэрээний дугаар: 22/2019

БОЛОВСРОЛЫН ХҮРЭЭЛЭН

ХОРИН НЭГДҮГЭЭР ЗУУНЫ МОНГОЛ СУРАЛЦАГЧИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖИЙГ БОЛОВСРОЛЫН ТҮВШНЭЭР ТОГТООХ НЬ

Шинжлэх ухаан технологийн захиалгат төслийн эцсийн тайлан

2019-2021
Боть (1)

Төслийн удирдагч:	Н.Оюунцэцэг, доктор (Ph.D), дэд проф. Боловсролын хүрээлэнгийн Боловсролын хөтөлбөрийн хөгжлийн судалгааны секторын зөвлөх
Санхүүжүүлэгч байгууллага:	Шинжлэх ухаан технологийн сан
Захиалагч байгууллага:	Боловсрол, шинжлэх ухааны яам
Тайланг өмчлөгч байгууллага:	Боловсролын хүрээлэн Энхтайвны өргөн чөлөө, Багшийн хөгжлийн ордон, утас: 70125286, e-mail: www.mier.mn

Улаанбаатар

2021 он

ГАРЧИГ

СУДАЛГААНЫ АСУУДАЛ	13
I. УДИРТГАЛ	18
1.1. Судалгааны судлахуун ба судлагдахуун	18
1.2. Сэдвийн судлагдсан байдал	18
1.3. Судалгааны үндэслэл	29
1.4. Зорилго, зорилт	30
1.5. Ач холбогдол.....	30
II. СУДАЛГААНЫ ОНОЛ, ХЭВЛЭЛИЙН ТОЙМ.....	33
2.1. Үнэт зүйл, үнэт зүйлсэд суурилсан боловсрол	33
2.2. Цогц чадамжийн онол, үзэл санаа.....	39
Цогц чадамж нэр томъёоны тодорхойлолт	44
Цогц чадамжийг ялгаатай байдлаар хэрэглэх нь (Competence, Competency)	45
Цогц чадамж ба мэдлэг, ур чадвар, хандлагын харилцан хамаарал.....	48
<i>Мэдлэг</i>	49
<i>Ур чадвар</i>	50
<i>Хандлага</i>	50
Цогц чадамжийн ангилал	51
Цөм цогц чадамж гэж юу вэ?	52
Цогц чадамжийн загвар: Бүтэц ба түвшин	54
2.3. Боловсролын зорилгын таксономийн онол.....	57
III. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ.....	66
3.1. Төслийн судалгааны үе шат	66
3.2. Судалгааны арга, аргачлал	67
Бэлтгэл судалгаа (I шат)	68
Мэдээллийн судалгаа, боловсруулалт (II шат).....	70
Цогц чадамжийн томъёолол (III шат).....	75
Хэрэгжүүлэлт (IV шат)	77
IV. СУДАЛГААНЫ ҮЙЛ ЯВЦ, ҮР ДҮН.....	78
5.3. Монгол суралцагчийн үнэт зүйлийг тодорхойлох судалгаа, үр дүн	86
Судалгааны үр дүн:	95
4.4. Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн өөрчлөлтийн чиг хандлагын судалгаа, үр дүн	95
4.5. Цогц чадамжийг загварлах судалгаа, загвар.....	101
4.6.Боловсролын түвшний цогц чадамжийг тодорхойлох судалгааны үр дүн.....	111
4.7. Боловсролын түвшний цогц чадамжийг жишээн дээр буулган боловсруулсан судалгааны үр дүн	116

V. БҮТЭЭГДЭХҮҮН, ҮР ДҮН	118
Бүтээгдэхүүн 2. Боловсролын түвшний цогц чадамж (5.2)	119
Бүтээгдэхүүн 2а. Сургуулийн өмнөх боловсрол	119
Гурав. Математик, байгалийн ухаан, технологийн цогц чадамж	121
Дөрөв. Мэдээлэл, харилцааны технологийн цогц чадамж	121
Тав. Суралцахуй, шинэчлэхүйн цогц чадамж	122
Зургаа. Санаачилга, ажил хэргийн цогц чадамж	122
Долоо. Хувь хүний цогц чадамж	123
Найм. Нийгэмшихүйн цогц чадамж	124
Бүтээгдэхүүн 2б. Бага боловсрол	124
Бүтээгдэхүүн 2в. Суурь боловсрол	131
Бүтээгдэхүүн 2г. Бүрэн дунд боловсрол	140
Бүтээгдэхүүн 2д. Дээд боловсрол (бакалавр)	148
Бүтээгдэхүүн 3. Боловсролын түвшний цогц чадамжийг буулгасан жишээ (5.3) ..	155
Бүтээгдэхүүн 3а. Сургуулийн өмнөх боловсролын цогц чадамжийг 37-60 сартай хүүхдийн түвшинд буулгасан жишээ	155
Бүтээгдэхүүн 3б. Бага боловсролын цогц чадамжийг монгол хэлний судлагдахуун дээр буулгасан жишээ	160
Бүтээгдэхүүн 3в. Суурь боловсролын цогц чадамжийг математикийн судлагдахуун дээр буулгасан жишээ	164
Бүтээгдэхүүн 3в. Суурь боловсролын цогц чадамжийг түүхийн судлагдахуун дээр буулгасан жишээ	167
Бүтээгдэхүүн 3г. Бүрэн дунд боловсролын цогц чадамжийг байгалийн ухааны судлагдахууны дээр буулгасан жишээ	172
Бүтээгдэхүүн 3д. Дээд боловсролын цогц чадамжийг химич мэргэжилтний хөтөлбөр дээр буулгасан жишээ	177
5.4. Төслийн дагалдах бүтээгдэхүүн	179
5.4.1. “Суралцагчийн цогц чадамжийг тодорхойлох, хэрэгжүүлэх арга зүй” гарын авлага, 2020 он	179
5.4.2. “Эрдэм шинжилгээний бичиг”, №25, БХ, 2020 он	180
5.4.3 Эрдэм шинжилгээний хурлын илтгэлүүд, 2019-2021 он	181
5.4.3. Бусад үр дүн, мэдээллийн сан	182
VI. ТӨСЛИЙН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ТОХИРОЦ, НАЙДВАРТАЙ БАЙДЛЫН ҮНЭЛГЭЭ	183
ДҮГНЭЛТ	186
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	187

ТОВЧИЛСОН ҮГ

ББ	Бага боловсрол
БХ	Боловсролын хүрээлэн
БСШУСЯ	Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын яам
БҮТ	Боловсролын үнэлгээний төв
ЦЧ	Цогц чадамж
ДБ	Дээд боловсрол
ЕБС	Ерөнхий боловсролын сургууль
ЕКБСЕГ	Европын комиссын боловсрол, соёлын ерөнхий газар
МУБИС	Монгол улсын боловсролын их сургууль
МУИС	Монгол улсын их сургууль
МХТ	Мэдээлэл, харилцааны технологи
НТБ	Насан туршийн боловсрол
НҮБ	Нэгдсэн үндэсний байгууллага
СӨБ	Сургуулийн өмнөх боловсрол
СБ	Суурь боловсрол
ТХ	Тогтвортой хөгжил
ТХБ	Тогтвортой хөгжлийн боловсрол
ТХҮБ	Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал
СУИС	Соёл, урлагийн их сургууль
PESTELED	Political, economic, social, technological, environmental, legal, ethical, demographical
ХНХЯ	Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам
ШУТИС	Шинжлэх ухаан, технологийн их сургууль
ЭЗХАХБ	Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага
ЮНЕСКО	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Боловсрол, шинжлэх ухаан, соёлын байгууллага

ГҮЙЦЭТГЭГЧДИЙН НЭРИЙН ЖАГСААЛТ

№	Төслийн баг	Гарын үсэг
1	Төслийн удирдагч: Н.Оюунцэцэг, БХ, БХСС-ын зөвлөх, доктор (PhD), дэд профессор (судалгааны арга зүй, цогц чадамжийн загвар, (“Тоонон загвар”-ын ЦЧ ба ТХБ болон трансверсал ЦЧ-ийн тохироц, PESTELED шинжилгээ-хүрээлэн буй орчны хүрээ, Delphi шинжилгээ, дүгнэлт, зөвлөмж)	
2	Төслийн зөвлөх: П.Лхагвасүрэн, БХ-ийн захирал, доктор (PhD), дэд профессор (удиртгал, редактор, зөвлөх)	
3	Төслийн н/б: Н.Норжхорлоо, БМДИ-ийн зөвлөх багш, доктор (PhD) (“Тоонон загвар”-ын ЦЧ ба OECD-ийн тохироц, PESTELED шинжилгээ-улс төрийн хүрээ, СӨБ-ийн БТЦЧ, 37-60 сартай хүүхдийн ЦЧ, Delphi шинжилгээ, зөвлөмж, техник редактор)	
Багийн судлаачид:		
4	Б.Баяржаргал, МУИС, ШУС-ийн математикийн тэнхимийн багш, доктор (PhD), дэд профессор (PESTELED шинжилгээ-эдийн засгийн хүрээ, СБ-ын БТЦЧ, Математикийн ЦЧ)	
5	Д.Ганболд, МУБИС, БС-ийн МХНУТ-ийн заах аргын багш, магистр(PESTELED шинжилгээ, ББ-ын БТЦЧ, Монгол хэлний ЦЧ, монгол хэлний редактор)	
6	Д.Ганчимэг, БХ, БХСС, бага боловсролын сургалтын хөтөлбөрийн судалгаа хариуцсан эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр (PESTELED шинжилгээ, ББ-ын БТЦЧ, Монгол хэлний ЦЧ)	
7	М.Итгэл, доктор, МУИС, Элсэлт, бүртгэлийн хэлтсийн дарга, доктор (PhD), (Судалгааны онол, арга зүй, СБ-ын БТЦЧ, Математикийн ЦЧ)	

8 Г.Монголхатан, БХ, БХСС, СӨБ-ын сургалтын хөтөлбөрийн судалгаа хариуцсан эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр, (СӨБ-ийн БТЦЧ, 37-60 сартай хүүхдийн ЦЧ)

9 О.Мөнхжин, БХ, БХСС, физикийн сургалтын хөтөлбөрийн судалгаа хариуцсан эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр (ЦЧ-ийн тохироц, PESTELED шинжилгээ-улс төр, ББ-ын БТЦЧ, БУ-ы ЦЧ)

10 Д.Оюунгэрэл, МУИС, ШУС-ийн философи, шашин судлалын тэнхимийн багш, доктор (PhD), дэд профессор (PESTELED шинжилгээ, ДБ-ын БТЦЧ, Химич бакалавр мэргэжилтний ЦЧ, үнэт зүйлийн судалгаа)

11 Д.Пунцагсүрэн, БХ, СБСОСС, нийгмийн ухааны сурах бичгийн судалгаа хариуцсан эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр(СБ-ын БТЦЧ, Соёл, түүхийн ЦЧ)

12 Д.Сарангэрэл, МУИС, ШУС, химийн тэнхимийн профессор, доктор (PhD), (Судалгааны онол-ЦЧ, судалгааны арга зүй, БДБ-ын БТЦЧ, БУ-ы ЦЧ, зөвлөмж)

13 Б.Төртогтох, МУБИС, Сургуулийн өмнөх боловсролын сургуулийн багш, доктор (PhD), (PESTELED шинжилгээ-хүрээлэн буй орчин, СӨБ-ийн БТЦЧ, 37-60 сартай хүүхдийн ЦЧ)

14 Д.Түвшинжаргал, БХ, БХСС, математикийн сургалтын хөтөлбөрийн судалгаа хариуцсан эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр(PESTELED шинжилгээ-нийгмийн хүрээ, СБ-ын БТЦЧ, Математикийн ЦЧ)

15 М.Хүрэлтогоо, БХ, СБСОСС, хүмүүнлэгийн ухааны сурах бичгийн судалгаа хариуцсан эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр(PESTELED шинжилгээ-хүрээлэн буй орчны хүрээ, Delphi шинжилгээ, ББ-ын БТЦЧ, соёл түүхийн ЦЧ)

16 Б.Цэрэнханд, БХ, нягтлан бодогч, магистр (төслийн санхүүгийн тайлан)

17 Т.Энхдөл, МУИС, ХШУИС-ийн дэд профессор, доктор (Ph.D) (PESTELED шинжилгээ-технологийн хүчин зүйл, ДБ-ын БТЦЧ, Химич бакалавр мэргэжилтний ЦЧ, үнэт зүйлийн судалгаа)

18 Х.Энхжаргал, БХ, БХСС, хөгжмийн сургалтын хөтөлбөрийн судалгаа хариуцсан эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр (PESTELED шинжилгээ- хүн ам зүйн хүрээ, ББ-ын БТЦЧ, соёл түүхийн ЦЧ, үнэт зүйлийн судалгаа)

19 А.Энхтогтох, БХ, БХСС-ын эрхлэгч, магистр (PESTELED шинжилгээ-технологийн хүрээ, ББ-ын БТЦЧ, монгол хэлний ЦЧ, үнэт зүйлийн судалгаа, цаашид хийх судалгааны чиглэл)

НЭР ТОМЬЁОНЫ ТАЙЛБАР

Монгол	Англи	Тайлбар
Дадал	Acquirement	Үйлдлийг зөв гүйцэтгэх оюун санааны болон биеийн хэвшил болсон ур чадвар
Ёс суртахуун	Moral	Нийгмийн харилцаан дахь хүмүүсийн зан үйлийн хэм хэмжээ
Зөөлөн чадвар	Soft skills	Хувь хүний олж авсан мэдлэг, мэргэжлээс үл хамаарах зан чанар, харилцааны ур чадвар
Метакогнетив мэдлэг	Metacognitive knowledge	Хувь хүний суралцах техник, танин мэдэхүйг хянахад чиглэсэн өөрийн суралцахуйг удирдах мэдлэг
Мэдлэг	Knowledge	Амьдрал, үйл ажиллагааны явцад хүмүүс ухамсарлан эзэмшиж буй хүн, байгаль, нийгмийн тухай тусгай болон ерөнхий ухагдахууны цогц Танин мэдэхүйн үйл ажиллагааны болон тодорхой туршлагын үр дүнд бий болох ойлголт
Насан туршийн суралцахуй	Lifelong learning	Хувийн болон мэргэжлийн хэрэгцээнд нийцүүлэн өөрийн мэдлэг, чадвар, хандлагыг бие даан хөгжүүлэх суралцахуйн тасралтгүй үйл явц
Төлөвшил	Personality	Биологийн болон хүрээлэн буй орчны хүчин зүйлээс урган гарах хүний дадал болсон зан төлөв, танин мэдэхүйн болон сэтгэл хөдлөлийн хэв маяг
Үнэлэмж	Axiology	Хувь хүн, бодгаль, хэсэг бүлэг хүн, байгууллага, хамт олон, нийгэм, улс орон хүн төрөлхтнөөс ямар нэг юм, үзэгдлийг үнэлсэн

		үнэлэлт
Үнэт зүйл	Values	Субъектээс объектод хандсан харилцаа, хэм хэмжээт үйлийн цогц, хүний мэдрэмж, хэрэгцээнд тулгуурласан амьдралыг чиглүүлэн утга төгөлдөр болгож хөтлөх хүч
Үнэт зүйлсэд суурилсан боловсрол	Values-based education	Үнэт зүйлсэд суурилсан мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл суралцагчийн боловсролыг хангах цогц арга
Хандлага	Attitude	Хүн өөрийн итгэл үнэмшлээрээ өөртөө, бусдад, орчиндоо хэрхэн харьцах эрмэлзэл Хувь хүн ба бүлгийн сонирхол, үнэт зүйл, үзэл бодол, итгэл үнэмшлийн илрэл.
Зан үйл	Behaviour	Хэн нэгний өөртөө болон бусадтай харилцах\үйл гүйцэтгэхдээ өөрийгөө авч явах арга зам
Цогц чадамж	Competency	Өгсөн нөхцөл байдалд үүрэг, даалгаврыг амжилттай гүйцэтгэхэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, дадал, хандлага, үнэт зүйл, зан үйлийн нийлбэр цогц
Чадвар	Skill	Үйлийг хэрхэн хийх талаар эзэмшсэн арга туршлагаа хэрэгжүүлэх чадавх
Чадавх	Capacity	Өөрийн оногдсон ажлыг амжилттай (дээд зэргийн чанартай) гүйцэтгэх хувь хүний нөөц боломж
Чадамж	Ability	Нөхцөл байдал нь өөрчлөгдөж болох бодит байдалд үүрэг даалгаврыг гүйцэтгэхэд мэдлэг, чадвараа хамтад нь хэрэглэх

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

- Зураг 1.1. Хөрвөх (трансверсал) цогц чадамжийн загвар, UNESCO. 2016
- Зураг 1.2. 2030 оны OECD. Суралцахуйн хүрээ, 2018
- Зураг 1.3. 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн цогц чадамжийн “Тоонон” загварын анхны хувилбар, 2017
- Зураг 2.1. Ройн цогц чадамжийн архитекторын загвар
- Зураг 2.2. Цогц чадамж болон мэдлэг, ур чадвар, хандлагын харилцан хамаарал (бизнесийн цогц чадамжийн жишээн дээр)
- Зураг 2.3. OECD. Суралцахуйн хүрээ, 2030 он
- Зураг 2.4. Цогц чадамжийн мөсөн уулын Макклеландын загвар
- Зураг 2.5. Цогц чадамжийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг
- Зураг 2.6. Манлайллын цогц чадамжийн загвар
- Зураг 2.7. Блумын таксономын 3D загвар
- Зураг 2.8. Блумын таксономын когнетив айн түвшин
- Зураг 2.9. Психомоторын айн чадвар (үйлдэл)-ын түвшин, Ситпсон, 1972 он
- Зураг 2.10. Аффектив айн хандлагын түвшин, Даве (Dave), 1975 он
- Зураг 3.1. Судалгааны арга зүй
- Зураг 3.2. Цогц чадамжийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх үе шат, аргачлал
- Зураг 3.3. PESTEL, PESTELED аргын хүрээ
- Зураг 4.1. ЮНЕСКО-ийн хөрвөх цогц чадамж ба монгол суралцагчийн цогц чадамжийн хүрээний тохироц (бүрэлдэхүүн, хувиар)
- Зураг 4.2. Шүүмжлэлт болон шинийг санаачлах сэтгэлгээний чадваруудын тохироц (хувиар)
- Зураг 4.3. Тогтвортой хөгжлийн боловсролын цогц чадамж ба монгол суралцагчийн цогц чадамжийн хүрээний тохироц (хувиар)
- Зураг 4.4. ЭЗХАХБ-ын түлхүүр цогц чадамж ба монгол суралцагчийн цогц чадамжийн хүрээний тохироц (хувиар)
- Зураг 4.5. ЭЗХАХБ-ын түлхүүр цогц чадамжийн категори тус бүрт тохирч буй чадварын эзлэх хувь
- Зураг 4.6. Монгол хүний нийтлэг үнэт зүйлсийг тодорхойлох асуулгын үр дүн (хувиар)
- Зураг 4.7. Монгол суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлсийг тодорхойлох асуулгын үр дүн (хувиар)
- Зураг 4.8. Нийгэм, эдийн засгийн макро хүчин зүйлсийн өөрчлөлтийн чиг хандлага (хувиар)

Зураг 4.9. Суурь цогц чадамжийг загварчилсан алхмууд

Зураг 4.10. 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн суурь цогц чадамжийн “Тоонон” загвар

Зураг 4.11. Цогц чадамж (мэдлэг, чадвар, хандлага)-ийг томъёолон бичих жишээ

Зураг 4.12. Манлайллын пирамид ба 21 дүгээр зууны чадвар

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 2.1. Цогц чадамж (Competence ба competency)-ийн ялгаа

Хүснэгт 2.2. Шинэчилсэн таксономийн мэдлэгийн төрөл

Хүснэгт 3.1. PESTELED шинжилгээний хуудас

Хүснэгт 3.2. Цогц чадамжийг томъёолоход тавигдах шаардлага

Хүснэгт 4.1. Тогтвортой хөгжлийн боловсролын түлхүүр цогц чадамжийн хүрээ

Хүснэгт 4.2. PESTELED шинжилгээний үр дүнгээс боловсролын зорилго, зорилгод тусгах чадвар, хандлага

Хүснэгт 4.3. Суурь цогц чадамжийн “Тоонон” загварын бүтэц, агуулга

Хүснэгт 4.4. Цогц чадамжийг сонгосон үндэслэл, ач холбогдол

Хүснэгт 4.5. Цогц чадамжийн томъёоллын боловсролын түвшин хоорондын залгамж холбооны жишээ

Хүснэгт 4.6. Боловсролын түвшний цогц чадамжийн товчоо

Хүснэгт 4.7. Боловсролын түвшний цогц чадамжийн залгамж холбооны жишээ

Хүснэгт 4.8. Суралцагчийн эзэмших суурь цогц чадамжийн төлөвшилд хэлний судлагдахууны оруулах хувь нэмэр

Хүснэгт 4.9. Боловсролын түвшний цогц чадамжийг жишээн дээр буулгасан сонголт

Хүснэгт 4.10. Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн насны үечлэлээр түвшинчлэн буулгасан жишээ

Хүснэгт 4. 11. Боловсролын түвшний цогц чадамжийг жишээлэн буулгасан байдлын товчоо

Хүснэгт 5.1. Шинжилгээнд ашигласан судалгааны өгүүллийн мэдээлэл

Хүснэгт 5.2. 2000-2017 онд хэвлэгдэж, олон улсад хамгийн их эшлэгдсэн загварууд

СУДАЛГААНЫ АСУУДАЛ

Орчин үеийн дэлхий ертөнц нь хүний хөгжилд тулгарч буй боломж, сорилтуудын аль алинаар нь дүүрэн байна. Шинжлэх ухаан, технологийн хурдацтай хөгжил дэвшилтэй холбоотойгоор нийгэм, эдийн засгийн төлөв байдал хурдацтай хувьсан өөрчлөгдөж, түүнийг дагаад амьдралын хэв маяг, ажлын байрны зах зээл, хүмүүсийн харилцаа хөгжиж байна. Мөн цаг уурын өөрчлөлт, байгалийн гамшиг, цар тахал, хүмүүс, улс үндэстнүүдийн хоорондын зөрчилдөөн, түгшүүртэй байдал зэрэг нь хөгжилд саад тотгор болж байна. Хүн төрөлхтөний өмнө тулгамдаж буй эдгээр бэрхшээл нь шинэ зуунд эзэмших боловсрол, сурах арга барилаа дахин нягталж үзэхийг биднээс шаардаж байна. Өнөөгийн боловсролын хөгжлийн шинэ хандлага нь боловсролын тогтолцоог хувирган шинэчлэх, 21 дүгээр зууны суралцагчийн боловсролын зорилго, зорилтыг дэлхийн болон бүс нутаг, улс орны нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн хандлагад нийцүүлэн шинээр тодорхойлж томъёолоход чиглэж байна. Судлаачид боловсролын тэрхүү зорилгыг суралцагчийн цогц чадамж, чадамж, чадвар, үр чадвар зэргээр олон янзаар нэрлэж байгаа боловч тэдгээрийн нийтлэг нэг зүйл бол суралцагчдад ирээдүйн амжилтад хүрэхэд юу тусалдаг вэ? гэдэг асуултын хариулт дээр суурилж байна.

Боловсролын өөрчлөлт шинэчлэл, дахин төлөвлөлт нь ирээдүйн нийгмийн өөрчлөлтийн чиг хандлага; хөдөлмөрийн зах зээлийн өөрчлөлт, эрэлт хэрэгцээ; технологийн шинэчлэл; сургуулиар олгох шаардлагатай мэдлэг, чадвар, хандлага төлөвшил, үнэт зүйлтэй холбоотой хүмүүсийн хүсэл эрмэлзлийн өөрчлөлт; үр дүнтэй багшлах, суралцах стратегийн талаар хүмүүсийн үзэл бодлын өөрчлөлтөөс үүсдэг. Шинэ зуунд боловсролоор хүүхэд, залуучуудыг ирээдүйн нийгмийн сайн сайхан, үр бүтээлтэй амьдралд бэлтгэх нь урьд өмнөхөөс илүү хүлээлт үүсгэж, нийт иргэдийн насан туршийн боловсролын эрэлт хэрэгцээнд илүү их анхаарах боллоо. Энэхүү шинэ зорилго, эрэлт хэрэгцээ нь дэлхийн болон Монгол улсын нийгэм-эдийн засгийн мега чиг хандлагын өөрчлөлтөөс урган гарч байна.

Дэлхийн нийгэм- эдийн засгийн өөрчлөлтийн мега чиг хандлага

- Дэлхий ертөнц улам бүр тогтворгүй, ойлгомжгүй, төвөгтэй, хоёрдмол утгатай болж байна.
- “Аж үйлдвэрийн 4 дүгээр хувьсгал”-аар овоглосон шинжлэх ухааны мэдлэгийн шинэ “тэсрэлт”-ийн нөлөөгөөр шинжлэх ухаан, технологийн салбарт урьд өмнө байгаагүй шинэ өөрчлөлт гарч, шинэ боломж, шийдлүүд бий болж байна.
- “Хамтын эдийн засаг” гэсэн шинэ хандлага хүнээс хамааралтай хүчин зүйлийг ихээхэн багасгаж, орон нутгийн, үндэсний болон бүс нутгийн түвшний санхүүгийн харилцан хамаарал нь дэлхийн хэмжээнд үнэ цэнийн гинжийг бий болгож байна.
- Мэдээлэл үүсгэж, тэдгээрийг өргөн цар хүрээтэйгээр өргөжүүлэх, хуваалцах боломжууд бий болж байгаагийн зэрэгцээ хүний хийдэг ажил, үүргийг гүйцэтгэх, удирдах зориулалттай хиймэл оюун ухаан бүтээгдэж байна.
- Дэлхийн хүн ам нэмэгдэхийн хэрээр шилжилт хөдөлгөөн (цагаачлал), хотжилт, нийгэм, соёлын олон янз байдал нэмэгдэж, улс орон болон нийгэм өөрчлөгдөж байна.
- Дэлхийн ихэнх хэсэгт амьдралын боломжийн тэгш бус байдал улам бүр өргөжиж, зөрчилдөөн, тогтворгүй байдал, дайн, терроризмын аюул заналхийлж байгаа гэх мэт

Дэлхийн боловсролын өөрчлөлтийн чиг хандлага

Нийгэм хурдацтай өөрчлөгдөж буй өнөөгийн нөхцөлд мэдлэг, чадварын хадгалагдах болон хэрэглэгдэх хугацаа улам бүр богино болж, хувь хүнээс мэдлэг, чадвараас гадна хандлага, зан чанар, сэтгэл хөдлөл, сэдэл зэрэг олон зүйлсийг цогцоор нь шаардах болжээ.

- Технологийн дэвшил, нийгмийн өөрчлөлт хурдассанаар хүний олж авсан анхны боловсрол түүний амьдралых нь туршид хангалттай гэж хүлээн зөвшөөрч болохгүй нь нэгэнт тодорхой болж, насан туршийн боловсрол (НТБ)-ыг боловсролын бодлогын тулгын чулуу, шинэ зууны боловсролын түлхүүр үзэл санаа гэж үзсэн (ЮНЕСКО. 2017).
- Хорин нэгдүгээр зууны боловсролын зорилго, зорилт болон дэлхийн улс орнуудын үндэсний боловсролын стандарт, сургалтын хөтөлбөр шинэ зууны суралцагчдад төлөвшүүлэх цогц чадамж (ЦЧ)-д суурилан боловсруулагдах болсон.

- ЮНЕСКО зэрэг олон улсын байгууллагын тунхаглалын баримт бичгийн үзэл санаанд суурилсан 2012 онд Рио де Жанеро хотноо НҮБ-ын бага хурлаас баталсан “Тогтвортой хөгжлийн зорилго (ТХЗ) 4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ” болон 2015 онд Дэлхийн боловсролын чуулганаар баталсан “Инчоны тунхаглал Боловсрол-30”-д боловсролын хөгжлийн шинэ алсын харааг тодорхойлсон (ЮНЕСКО. 2015).
- Боловсролын тогтолцоо, сургуулиуд 2030 онд ажиллаж амьдрах насанд хүрэгчдийг хараахан нээгдээгүй байгаа ажил мэргэжилд, урьд өмнө нь бодож сэтгээгүй байгаа асуудлыг шийдэхэд, боловсруулж амжаагүй байгаа шинэ технологид зориулж бэлтгэх болсон.

Дээрх боловсролын шинэ эрэлт, чиг хандлага нь тодорхой бус нөхцөл байдлыг даван туулах хойч үеэ бэлтгэхийн тулд нэгдүгээрт өнөөгийн суралцагчдад өөрсдийн ертөнцийг бүтээх, хөгжүүлэхэд ямар мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл, үнэт зүйлс хэрэгтэй болох вэ?, сургалтын систем эдгээр мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл, үнэт зүйлийг хэрхэн үр дүнтэй хөгжүүлэх вэ? гэсэн хоёр асуултад хариулт нэхэж байна. Иймд залуу хойч үедээ ирээдүйг ойлгоход туслах арга, хэрэгслийн мэдлэг, чадварыг хөгжүүлэх, илүү сайн ирээдүйг бий болгох тал дээр хариуцлага, үйл ажиллагаагаа ухамсарлах, хүний, нийгмийн болон экологийн системд үзүүлэх динамик, нөлөөллийг ойлгох үйл явцыг ашиглахыг дэмждэг ирээдүйн боловсрол олгоход чиглэсэн боловсролын хувирган шинэчлэх үйл явц явагдаж байна.

Монголын нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлтийн чиг хандлага, бэрхшээл

Монгол улс социалист нийгмээс ардчилсан, хүмүүнлэг, иргэний, зах зээлийн нийгмийг байгуулахаар зорилт дэвшүүлэн 30 жил орчим том шилжилтийг хийж амжилттай хөгжиж байгаа ч бэрхшээлүүд байсаар байна.

- Өргөн уудам нутагтай Монгол орны байгаль нь ус, цаг уур, усны эргэлтийн нэлээд нарийн зүй тогтолтой хэдий ч сүүлийн жилүүдэд хүний зохисгүй үйл ажиллагааны нөлөөгөөр экологийн системд аюул учрах болсон.
- Байгалийн баялгаас хамааралтай эдийн засагтай болж, байгаль, нийгмийн өөрчлөлтийг дагаад хүмүүсийн ухамсарт эерэг, сөрөг өөрчлөлт орж байна.
- Дэлхийн эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын 2019 оны судалгаагаар Монгол Улсын өрсөлдөх чадвар эрэмбийн хувьд 63 орноос 62-т (IMD. 2019), эдийн засгийн эрх чөлөөгөөр 186 орноос 125-д, авилгалын төсөөллийн

индексээр 180 орноос 108-д, аялал жуулчлалын өрсөлдөх чадвараар 136 орноос 103-т (Хүний эрхийн үндэсний комисс.2019) тус тус эрэмбэлэгдэж байна.

- Бусдын шинжлэх ухаан, технологийн ололт амжилт, бүтээгдэхүүнийг хэрэглэгч орон болж, бүтээгч чадвараа алдаж бэлэнчлэх сэтгэлгээнд автаж байна.
- Мэдээлэл, харилцааны технологийн хувьсгалын үр дүнд цахим орон зай хэт эрх чөлөөтэй болж цахим аюулгүй байдал, нууцыг хамгаалах асуудлыг шийдэх шаардлага тулгарсан (Батсэргэлэн, М. Энхбат, О. Эрдэнэбат, Ч. 2013).
- Амьдралынхаа нөхцөл, чанарыг сайжруулах эрмэлзэл, зорилгоос үүдэлтэйгээр боловсролтой иргэд гадагш шилжих, хүн амын нэлээд хэсэг хот руу шилжих гэсэн орчин цагийн шилжих хөдөлгөөний хоёр хандлага зонхилж, шилжилт хөдөлгөөний улмаас уугуул нутаг эзгүйрэх, хотын даац хэтрэх зэрэг асуудал үүсч байна (Монгол улсын их сургууль. 2018).
- Баян хоосны ялгаа, ядуурал ихэсч, авилгал газар авч, шударга ёс алдагдан, гадны соёл нэвтрэх, түүнийг шүтэх хандлага газар авч байгаа гэх мэт.

Монголын боловсролын чиг хандлага, өөрчлөлт

Манай орны боловсролын маргаашийн шинэчлэлийн үзэл санааг боловсролын салбарын багц хуулийн өөрчлөлт болон бусад төрийн бодлогын баримт бичгүүдэд тусган хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 19 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”-д “Монгол Улс 2030 онд нэг хүнд ногдох орлогоороо дунд орлоготой орнуудын тэргүүлэх эгнээнд хүрсэн, тогтвортой өсч байгаа эдийн засгийн олон салбартай, нийгмийн хүрээнд дундаж болон чинээлэг дундаж давхарга давамгайлсан, экологийн тэнцвэртэй байдлыг хадгалсан, тогтвортой ардчилсан засаглалтай улс болно” гэсэн зорилго дэвшүүлж, “... насан туршийн боловсролын тогтолцоог бүрдүүлнэ” гэсэн үр дүнг тодорхойлсон байдаг. Тус баримт бичгийн 2.2.3 дэд бүлэг “Мэдлэгт суурилсан нийгэм ба ур чадвар бүхий монгол хүн”-ийг бий болгон хөгжүүлэх зорилтыг дэвшүүлсэн билээ (Монгол улсын Засгийн газар. 2016, 2020 онд хүчингүй болсон).

2019 оны Боловсролын салбарын дунд хугацааны хөгжлийн төлөвлөгөө 2021-2030-д Монгол улсын 2030 хүртэлх хөгжлийн үндсэн үзэл баримтлал нь ТХҮБ 2030 бөгөөд энэ үзэл баримтлалд тусгасан хөгжлийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэх, товлосон үр дүнд хүрэхэд хамгийн чухал хүч нь боловсрол юм. Монгол Улсын ТХҮБ 2030-ын “Мэдлэгт суурилсан нийгэм ба ур чадвар бүхий Монгол хүн” гэсэн зорилтын хүрээнд 2025 болон 2030 он хүртэлх боловсролын хөгжлийн зорилтуудыг дэд салбар тус бүрээр тодорхойлсон байдаг (БСШУСЯ. 2019).

Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого Алсын хараа 2050–д “Үндэсний оюун санаа, өв соёл, сэтгэлгээнд тулгуурласан бүтээгч монгол, ... улс орны хөгжлийн суурь болгон насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлнэ” гэж боловсролыг хувирган өөрчлөх бодлого, мэдлэгт суурилсан нийгэм дэх ур чадвар бүхий монгол хүнийг төлөвшүүлэх зорилтуудыг дэвшүүлсэн (Монгол улсын Засгийн газар. 2020).

Боловсролын ирээдүйн чиг хандлага, өөрчлөлтийг тодорхойлсон дээрх баримт бичгүүдэд Монгол улсын нийгэм, эдийн засаг хурдацтай өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж байгаа өнөө үед иргэддээ насан туршийн боловсрол эзэмших боломж олгохын зэрэгцээ боловсролыг зөвхөн хувь хүний эзэмшсэн мэдлэг, чадвараар бус, хүний хүмүүжил, төлөвшлийг чухлаар авч үзэж байна.

Хорин нэгдүгээр зууны боловсролын үндсэн чиг хандлага болж буй насан туршийн боловсролын болон сургалтын үзэл баримтлал, агуулга, арга зүй, үнэлгээг судлан тогтоож шинэчлэл, өөрчлөлтийн асуудлуудыг шийдвэрлэхэд судалгааны байгууллага, судлаачид бид өөр өөрсдийн бодит хувь нэмрийг оруулах үүрэгтэй. Бид нийгмийнхээ өмнө хүлээсэн энэ үүргээ биелүүлэх, түүнийг шийдвэрлэх нэг арга зам нь 21 дүгээр зуунд монгол суралцагчийн зайлшгүй эзэмшвэл зохих мэдлэг, чадвар, төлөвшлийг цогцоор нь боловсруулан, түүнийгээ боловсролын түвшин бүрт системтэйгээр буулган хэрэгжүүлэх, үнэлэх арга замыг тодорхойлох явдал гэж харж байна. Манай орны хувьд ТХБ-ын талаар хэд хэдэн судалгаа хийгдэж, боловсролын шинэчлэлийн үзэл санаа нь төрийн бодлогын баримт бичгүүдэд тусгагдсан боловч НТБ-ын зорилго, зорилт, агуулга, арга зүй, үнэлгээг өөрийн орны онцлогт буулган судлан тогтоосон судалгааны дорвитой ажил хийгдэхгүй байна гэж үздэг.

I. УДИРТГАЛ

1.1. Судалгааны судлахуун ба судлагдахуун

Судлахуун

Боловсролын зорилго, зорилт буюу суралцагчийн цогц чадамж (competencies)

Судлагдахуун

Хорин нэгдүгээр зууны монгол суралцагчийн боловсролын түвшний зорилго, зорилт болох цогц чадамж (мэдлэг, чадвар, хандлага, төлөвшил, үнэт зүйл)

1.2. Сэдвийн судлагдсан байдал

Олон улсад

1953 онд АНУ-ын менежментийн салбарт тэргүүлэгч Д.МакКлеланд анх удаа хүний зан чанарын талаар өөрийн үзэл бодлыг илэрхийлж, компетенци (competencies) гэж нэрлэсэн байдаг. Компетенци хэмээх нэр томъёоны монгол хэлний оносон орчуулга одоо хүртэл гараагүй байгаа боловч МУИС-ийн ахмад багш У.Доёдын “цогц чадамж” гэсэн орчуулга нь тухайн ухагдахууны утга санааг нь илүү илэрхийлсэн гэж судлаачид үздэг тул цаашид тайланд цогц чадамж (ЦЧ) гэсэн нэр томъёог хэрэглэлээ. Судлаачид гол төлөв компетенци гэж галиглан хэрэглэж заншсан байна.

1959 онд Р.Вайт, хожим нь Маклаган, Р.Бояцис, С.Спенсер, Д.Улрих нар байгууллагын оршин тогтнох, өрсөлдөөний давуу талыг тогтвортой байлгах ЦЧ-ийн үзэл санааг (concepts) цаашид хөгжүүлсэн. 1973 онд Харвардын их сургуулийн сэтгэл судлаач, профессор Д.Макклеланд “Үйлдвэрийн сэтгэл судлалын салбарт оюун ухаанаас илүүтэй ЦЧ-ийг шалгах нь” гэсэн судалгааны өгүүлэл нийтлүүлсэн байна. Макклеланд (1973) ЦЧ (competence)-ийг “маш бүтээмжтэй, дээд зэргийн сайн гүйцэтгэлтэй хийх хүний хувийн зан үйл эсвэл дадал” гэж тодорхойлжээ. Энэ цагаас хойш Клемп (1980), Бояцис (1982, 2007), Якобс (1989), Хогг (1989), Спенсер нар (1993), Гилберт (1996), Дубос (1998), Вүүдл, Винстанли (1998), Теодереску, (2006) нарын олон судлаачид судлан тодорхойлж, ЦЧ-ийн онол, загварыг судлан хөгжүүлсэн байна (Оюунцэцэг, Н. ба бусад. 2017).

Давид Пинеголд, Алекс Спенсер Нотавартоло нарын 2010 онд хэвлүүлсэн “Хорин нэгдүгээр зууны ЦЧ ба түүний нөлөө” сэдэвт өгүүлэлд 21 дүгээр зууны ажилтан ямар үндсэн ЦЧ-тай байх вэ? гэсэн асуултыг дэвшүүлж улмаар тэдгээр ЦЧ-ийн Анализын, Хувь хүний, Гүйцэтгэх, Мэдээллийн боловсруулалтын,

Өөрчлөлт хийх ур чадвар гэсэн таван бүлэг жагсаалт гаргаж, тус бүрийг тайлбарласан байна (Давид Пинеголд, Алекс Спенсер Нотавартоло. 2010).

Хорин нэгдүгээр зууны суралцагчдын ЦЧ-ийн агуулга, цаашид улам хурдацтай өөрчлөгдөх, өрсөлдөөнтэй, даяарчилагдсан нийгэмд хүүхэд, залуучуудын зайлшгүй эзэмших шаардлагатай ЦЧ-уудыг олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн боловсролын судалгааны байгууллагууд, судлаачид судлан тогтоож, шинэ шинэ загваруудыг бий болгон хөгжүүлж байна. Тэдгээрээс ЮНЕСКО-гийн 21 дүгээр зуунд глобал түвшинд бүх хүүхэд, залуучуудын эзэмших суралцахуйн 7 ай (Learning Domains, UNESCO, 2013), ЮНЕСКО-ийн Бангкок дахь Ази-Номхон далайн орнуудын Боловсролын судалгааны институтын сүлжээ (Asia-Pacific Education Research Institutes Network) байгууллагын 21 дүгээр зууны “Transversal competencies” (UNESCO. 2013), 21 дүгээр зууны сургалтын түншлэлийн холбоо (Partnership for 21st Century Learning, or P21)-ны “Солонгон загвар” (P21 Our History. 2016), ЭЗХАХБ (OECD DeSeCo)-ын Түлхүүр ЦЧ-ийн 3 категори (OECD. 2005), Европын комиссын Боловсрол, Соёлын газар (European Commission's Directorate-General for Education and Culture)-ын Насан туршийн суралцахуйн 8 түлхүүр ЦЧ (European Union. 2006)-ийг тайланд онцлон дурьдаж байна.

ЮНЕСКО-оос 2012 онд Дэлхийн боловсролын илтгэлийг “ЦЧ нь ажлын талбарт бэлтгэхэд залуучуудыг хүчирхэгжүүлнэ” (UNESCO. 2012) нэртэйгээр гаргаж, залуучуудыг ажлын байранд бэлтгэх, тэдэнд шаардлагатай ЦЧ-ыг төлөвшүүлэх асуудлыг хөндөж тавьсан. Илтгэлд хүүхэд, залуучуудын эзэмших шаардлагатай ЦЧ-ийг суурь ур чадвар (foundation skills), түлхүүр цогц чадамж (key competences), ажлын байрны цогц чадамж (workplace competences) гэсэн 3 үндсэн хүрээнд авч үзжээ. Баталгаатай ажлын байртай болохын тулд хүүхэд, залуучууд суурь ур чадварын хүрээнд унших, бичих, бодох зэрэг үндсэн чадвар дадлуудыг эзэмших шаардлагатай бөгөөд эдгээр нь цаашдаа боловсрол эзэмших, түлхүүр ЦЧ болон мэргэжлийн ЦЧ эзэмших суурь нь болж, илүү сайн ажилтай болох үндсийг бий болгоно гэж үзсэн байна. Түлхүүр ЦЧ нь хүн бүр зайлшгүй эзэмшиж, янз бүрийн орчин нөхцөлд ашиглах ЦЧ бөгөөд асуудал шийдвэрлэх, санаа бодол, мэдээллээ солилцож ойлголцох, бүтээлч байх, нягт нямбай үнэнчээр ажиллах зэрэг чадварыг агуулна. Ажлын байрны ЦЧ-ид янз бүрийн мэргэжилд шаардагдах, жишээлбэл, хүнсний ногоо тарьж ургуулах техник, оёдлын машин ажиллуулахаас эхлээд компьютер ашиглах гэх мэт тусгай (specific) мэдлэг, чадвар, зан үйлүүд багтана.

ТХБ-ын Зорилт 4-ийн хүрээнд дэлхийн улс орнууд НТБ-ын зорилго, зорилтыг ЦЧ гэж үзээд ЦЧ-ийн тодорхой загваруудыг боловсрол олгох сургалтын хөтөлбөрт тусган хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал, Канадын “Танин мэдэхүй, хүн хоорондын харилцан хамаарал ”ЦЧ-ийн загвар (The Conference Board of Canada. 2000), Канадын Онтарио мужийн ЦЧ-ийн загвар (21st century competencies. 2016), АНУ-ын Сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэх төв (Center for Curriculum Redesign)-өөс 2015 онд гаргасан “21 дүгээр зууны боловсролын элементүүд” (Elements of A 21st Century Education) Цогц чадамжийн загвар (21st century competencies. 2016) зэргийг дурдаж болно.

ЮНЕСКО-ийн Бангкок дахь Ази-Номхон далайн орнуудын Боловсролын судалгааны институтын сүлжээ байгууллагаас 2013 онд улс орон бүр өөрийн онцлогт буулган хэрэглэж болох 21 дүгээр зууны хөрвөх ЦЧ (transversal competencies)-ийн загварыг гаргасан талаар дээр дурьдсан (UNESCO. 2013). Европын холбооноос “KeyStart2Work” төсөл (EU, KeyStart2Work, Erasmus+, 2016)-ийн хүрээнд хөрвөх ЦЧ-ийн өөр нэгэн загварыг 12 бүрэлдэхүүн хэсэгтэйгээр гаргасан байдаг.

ЮНЕСКО-ийн хөрвөх ЦЧ-ийн загвар нь Шүүмжлэлт болон шинэчлэлийн

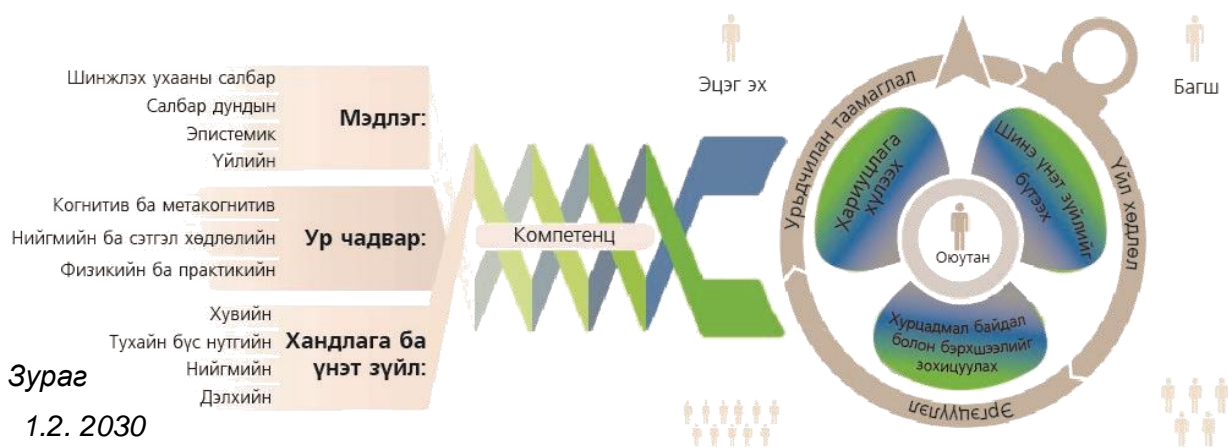
сэтгэлгээ, Хүмүүс хоорондын харилцаа, Хувь хүний ур чадвар, Дэлхийн иргэн, Мэдээлэл, харилцааны технологийн хэрэглээ гэсэн үндсэн 5 бүрэлдэхүүнтэй бөгөөд мөн Бусад гэсэн шашны үнэт зүйлсийг хүндэтгэх, эрүүл амьдралын хэв маягийг эрхэмлэх зэргээр улс орон өөрийн онцлогийг харгалзан авч үзэх чөлөөт бүрэлдэхүүн нэмж өгсөн байдаг.

Зураг 1.1. Хөрвөх (Трансверсал) цогц чадамжийн загвар, UNESCO. 2016

Энэхүү хөрвөх ЦЧ-ийн загвараар 2016 онд Австрали, Хонг-Конг (Хятад), Энэтхэг, Малайз, Монгол, Филиппин, БНСУ, Тайланд, Вьетнам зэрэг 9 улсыг хамарсан боловсролын бодлого, хэрэгжилтийн судалгаа (assessment of transversal competencies)-г хийсэн байна (UNESCO. 2016).

Олон улсын эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагаас ЦЧ-ийн мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг цогцоор эзэмшүүлснээр хариуцлага хүлээх, шинэ үнэт зүйлийг бүтээх, хурцадмал байдал болон бэрхшээлийг зохицуулах чадвартай суралцагч бэлтгэх боломжтой гэж үзэн “2030 оны төлөөх Суралцахуйн хүрээ” (OECD, 2018)-г гаргасан байна (Зураг 1.2). Энэхүү суралцахуйн хүрээ нь бүтээлч байдал, шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд чиглэсэн, ирээдүйн боловсролын нийтлэг алсын хараа, зарчмыг дэвшүүлсэн, тодорхойгүй, хувирамтгай, нарийн төвөгтэй, таамаглахад төвөгтэй өнөөгийн дэлхийн нөхцөл байдалд гол анхаарлаа хандуулсан байдаг.

Төвлөрлийн шинжлэх ухаан, энэрэл нийгүүлсэхүйд суурилсан Ес зүйн төв (2019)-өөс сэтгэл оюуны боловсрол олгох зорилготой нийгмийн харилцаа, сэтгэл хөдлөл, ёс зүйд суралцахуйн номыг гаргасан байна. Уг бүтээлд *“Боловсролыг зөвхөн танин мэдэх чадварыг хөгжүүлэхэд хандуулж, сэтгэл хөдлөлөө мэдрэх, харилцах, хамтран ажиллах, зөрчилдөөнийг үр дүнтэй шийдэх зэрэг чадварыг суулгах сэтгэл хөдлөлийг зохицуулах ухааны хөгжлийг орхигдуулж байгаа нь зохисгүй болохыг судалгаагаар баталсаар байна... Сэтгэл хөдлөлөө эерэгээр удирдаж сурах, өөрийгөө энэрэн хайрлах, бусадтай харилцах эв дүйд сургах нь хүүхдийн хөгжлийн чухал үе шатуудад академик орчинд өсч дэвжих, хувь хүний хувьд сайн сайхан үр бүтээлтэй байхад нь тусалдаг”* гэжээ. Мэдрэх, энэрэн нигүүлсэх, оролцох гэсэн гурван ЦЧ-ийг хувь хүний, нийгмийн, тогтолцооны гэсэн 3 түвшинд тодорхойлсон байна. Мэдэж

ойлгох чадвар нь бодол, мэдрэхүй болон сэтгэл хөдлөлийг нэгдүгээр биеийн зүгээс нарийн шүүж ойлгох ойлгоцыг хөгжүүлэх чадвар юм. Энэ нь дотоод болон гадаад ертөнцөд болж байгаа үзэгдлийг илүү боловсронгуй аргаар ойлгох чадварт хамаарна. Үүнд өөрийн дотоод ертөнцийг ойлгох, бусад хүмүүс дэргэд нь байхад тэдний хэрэгцээг ойлгох, бусадтай харилцан хамааралтай байхыг өөрийн хувийн амьдралын болон дотор нь оршиж байгаа тогтолцооныхоо онцлог гэж ойлгох гэх мэт чадварууд орно.

Энэрэн нигүүлсэхүй гэдэг нь өөртөө, бусдад, болон хүн төрөлхтөнд бүхэлд нь өр нимгэн, нинжин сэтгэлээр хандаж жаргал, зовлонгийн аль алиныг ойлгох хандлагыг дэлгэрүүлэхийг хэлнэ. Үнэт зүйлсийг тулган шаардахаас илүүтэй хувь хүний ойлгоц дээр тулгуурладаг тул суралцагчдыг зөвхөн энэрэн нигүүлсэх үйлдлийг хий гэж хэлснээр тэдэнд энэрэн хайрлах нинжин сэтгэлийг суулгах боломжгүй юм. Аливаад шүүмжлэлтэй хандах нь энэрэн нигүүлсэх чадварыг эзэмшихэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Энэ нь аливаа нэг шүүмжлэлт хандлага бус хувь хүний өөрийн болон бусдын хүсэл хэрэгцээ, эрхэмлэдэг зүйлсийг ойлгохыг хичээх онцгой чадвар байна. Үүнд өөрийн болон бусдын урт хугацааны сайн сайхан байдлыг юу бий болгож байгааг таньж мэдэх чадвар орно.

Мэдэж ойлгох, энэрэн нигүүлсэх чадвараас юу ойлгож мэдсэнээ практикт хэрэглэх аргыг *оролцох* гэж ойлгоно. Энэ ур чадвар нь биеэ авч явахыг сурах, хувь хүний, нийгмийн болон олон нийтийн сайн сайхан байдалд хувь нэмрээ оруулах, хувийн зан чанар болон ур чадварыг дадал болгохтой холбоотой ойлголт юм. Үүнд хувь хүний түвшинд биеэ захирах чадвар, нийгмийн түвшинд бусадтай харилцах харилцааны ур чадвар, системийн түвшинд илүү цар хүрээтэй тогтолцоог ойлгож хичээл зүтгэлтэй, энэрэн хайрлах үйлдэл хийдэг дэлхийн иргэний оролцоог хангах багтана (Эмори Их Сургууль. 2019).

Дакарын болон Мянганы Тунхаглалд 2000 онд бүх нийтийн Чанартай боловсролын асуудлыг дэлхийн улс орнуудад тунхаглан зарласан бөгөөд ЮНЕСКО-оос боловсролын үндсэн зорилтыг Ж.Делорсын томьёолсон суралцахуйн 4 тулгуур баганын зарчмын үзэл санааг 21 дүгээр зууны боловсролын зорилт болгон зарласан билээ. Энэ тунхаглалын дагуу 2001 онд “Чанартай боловсрол-хөгжлийн баталгаа” үндэсний хэмжээний бага хурлыг хуралдуулж Монгол улсын шинэ зууны боловсролын тулгуур үзэл баримтлалыг дэвшүүлсэн байдаг. 2001-2004 онд БСШУЯ-наас 100 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй ажлын хэсэг байгуулан, 4 тулгуур баганы зарчмыг баримталсан ЦЧ-ид суурилсан сургуулийн өмнөх, бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын

стандартыг боловсруулан 2004 оноос мөрдсөн нь манай оронд хийгдсэн ЦЧ-ийн анхны томоохон судалгаа байсан (БСШУЯ. 2003).

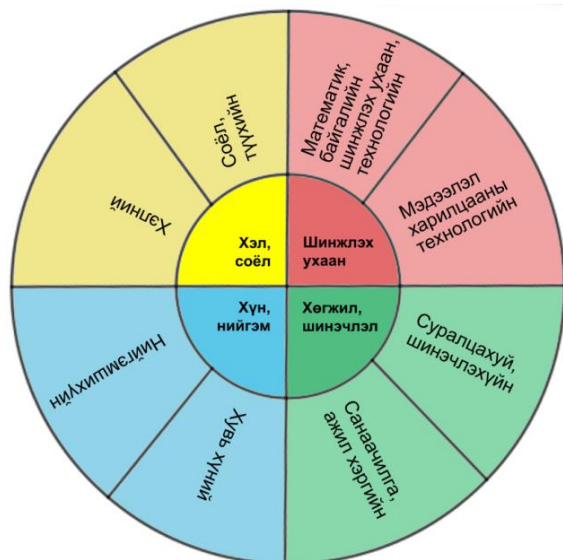
2003 онд МУИС-ийн дидактикийн багш нарын хамтлаг (Бурмаа.Б,ба бусад. 2003) “Багш” боловсролын стандарт, кинрикулимийг шинэчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал”-ын хүрээнд ЮНЕСКО-ийн санхүүжилтээр ЦЧ-д суурилсан багш боловсролын стандартын хүрээг гаргаж, багшийн ЦЧ-ийг 4 тулгуур баганын зарчмыг баримтлан боловсруулж, математик ба байгалийн ухааны багшийн стандартыг ЦЧ дээр жишээлэн харуулсан судалгааг хийсэн (Оюунцэцэг.Н, Далайжамц.Ц, Нямгэрэл.Ч, Даржаа.Ц. 2003).

2003 онд мэргэжлийн бакалаврын боловсролын агуулга, арга зүй, үнэлгээ, сургалтын орчинд тавих үндсэн шаардлагыг баталгаажуулж, дээд боловсролын сургалтын байгууллагын бие даасан байдлыг бүрдүүлж, улмаар дээд боловсролыг хөгжүүлэх зорилгоор дээд боловсролын стандартыг бүх чиглэл, мэргэжлээр боловсруулан батлуулах ажил хийгдсэн. Энэ ажлын хүрээнд явуулсан дээд боловсролтой мэргэжилтний ЦЧ-ийн судалгааны үр дүнг багш болон бусад мэргэжлийн зарим стандартад тусган батлуулсан (Монгол улсын стандарт. MNS 5323- :2009).

2013 онд МУИС-ийн “Хими, хими инженерчлэлийн сургууль” (хуучин нэрээр)-ийн захиалга, санхүүжилтээр “Химич мэргэжилтний ЦЧ, түүнд тавигдах шаардлага” сэдэвт гэрээт судалгааны ажлыг хийж гүйцэтгэсэн (Оюунцэцэг.Н.ба бусад. 2014). Энэхүү судалгааны ажлаар химич бакалавр мэргэжилтний ЦЧ-ийн загварыг “Ерөнхий ЦЧ” (суурь чадвар, харилцааны чадвар, төр, нийгэмд хандах хандлага), “Тусгай ЦЧ” (химийн шинжлэх ухааны чадвар, дадлага ажлын чадвар) гэсэн бүтэцтэйгээр ялган тодорхойлжээ.

Боловсролын хүрээлэнгийн захиалгаар 2017 онд “21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн ЦЧ-ийн загвар” сэдэвт гэрээт ажлыг МУИС, МУБИС, бусад байгууллагын судлаачид хамтран ЦЧ-ийн онол, арга зүй, 21 дүгээр зууны боловсролын дэлхийн чиг хандлага, шинэ үзэл санаа (олон улсын байгууллагын тунхаглалын баримт бичгүүдийн болон боловсролын чанарын үнэлгээний олон улсын хөтөлбөрийн үзэл санаа, хөгжил), суралцагчийн эзэмших ЦЧ-ийн загварууд, зарим улсын ЦЧ-д суурилсан үндэсний хөтөлбөр, өөрийн орны боловсролын стандарт, сургалтын хөтөлбөрт ЦЧ-ийг хэрхэн тусгасан байдлын харьцуулсан судалгааг хийсэн билээ.

Судалгааны баримт, үр дүнд суурилан “21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн

цогц чадамжийн “Тоонон” загварын анхны хувилбарыг бүтээжээ (Зураг 1.3). 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн ЦЧ-ийн “Тоонон” загвар нь сургуулийн өмнөхөөс эхлэн дээд боловсрол хүртэлх бүх түвшний боловсролын зорилт, улмаар сургалтын хөтөлбөрт өөрийн онцлогтойгоор буулган хэрэгжүүлэх боломжтой 8 суурь ЦЧ-ийг тодорхойлж, улмаар ЦЧ тус бүрийн мэдлэг, чадвар, төлөвшлийг тогтоосон байна.

Зураг 1.3. 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн цогц чадамжийн “Тоонон” загварын анхны хувилбар, 2017

АНУ-ын Брукингс Институт (Center for Universal Education at Brookings)-ээс санаачилан “Бүх нийтийн үнэлгээ төсөл (Optimizing assessment for all)”-ийг Боловсролын төлөө Дэлхий нийтийн Түншлэл болон Ази-Номхон Далайн бүс нутгийн Боловсролын Чанарын Мониторингийн Сүлжээ (NEQMAP)-тэй хамтран Ази Номхон Далайн бүс нутгийн Монгол, Непал, Камбож гурван улсад 2018 оноос эхлэн 2 жилийн хугацаатай хэрэгжүүлж байна. “Танхимын сургалтаар дамжуулан сурагчдад 21 дүгээр зууны цогц чадамж, чадвар эзэмшүүлэх арга барилд багш нарыг сургах, тэднийг сурагчдын хөрвөх чадварыг зөв үнэлэх, даалгавар боловсруулах арга барилд дадлагажуулан сургах, ингэснээр шинэ зууны чадвар эзэмшсэн иргэдийг бэлтгэх” зорилго бүхий энэ төсөлд манай улсын Боловсролын үнэлгээний төв (БҮТ)-ийн мэргэжилтэн судлаачид хамтран ажиллаж байна. Төслийн хүрээнд сургалтын хөтөлбөрийн судалгаа, блюпринт боловсруулах, даалгавар зохиох, турших шалгалт авах, даалгаврыг турших, хэлэлцүүлэх, үр дүнг илгээх зэрэг үйл ажиллагааг явуулж байна. Төсөлд ЕБС-ийн 5 дугаар ангийн математик, хүн нийгэм, хүн байгаль хичээл, нийслэлээс Чингэлтэй дүүргийн 5, Шинэ-Үе сургууль, орон нутгаас Дундговь аймгийн “Эрдмийн далай” цогцолбор сургууль, Эрдэнэ далай сумын сургууль, багш нар хамрагдсан байна.

Бүх нийтийн үнэлгээнд дараах ЦЧ-ийн хүрээнд үнэлэх шалгуур ба даалгавар боловсруулан туршжээ.

1. Шүүн тунгаах чадвар (мэдээлэлтэй ажиллан учир шалтгааныг тодруулж, логиктой дүгнэлт хийх).
2. Асуудал шийдвэрлэх чадвар (асуудлыг томъёолох, хувилбар эрж хайх, шийдвэрлэх арга зам буюу төлөвлөгөө хэрэгжүүлэх, эцсийн үр дүнг хянан нягтлах).
3. Хамтран ажиллах чадвар (оролцох, харилцах, зөвшилцөх, өөр үзэл бодлыг тусгах, шийдвэр гаргах).

Бүх нийтийн үнэлгээнд нийт 414 сурагч хамрагдсаны 56.4% нь нийслэлийн хоёр сургууль, 43.6% Дундговийн сургуулиудаас сонгогдсон байна. Судалгаагаар нийгмийн ухааны судлагдахууны хамтран ажиллах чадвар (collaboration)-ын ерөнхий үр дүн 46,2%, математикийн судлагдахууны асуудал шийдвэрлэх чадвар (Problem solving)-ын ерөнхий үр дүн 39.1%, байгалийн ухааны судлагдахууны шүүн тунгаах чадвар (Critical thinking)-ын ерөнхий үр дүн 45.6%-тай гарсан байна (Боловсролын үнэлгээний төв (2019), The Brookings institute. 2020). Энэ төсөл нь манай орны хувьд шинэ зууны суралцагчийн ЦЧ-ийг үнэлэх зорилготой анхны томоохон судалгаа болсон төдийгүй цаашид ЦЧ-д суурилсан боловсролын үнэлгээнд онол, арга зүйн чухал баримжаа болно.

ЮНЕСКО-гийн Ази, Номхон далайн бүс нутгийн боловсролын товчоо байгууллагаас 2015 оноос 21 дүгээр зууны суралцагчийн эзэмших транверсаль цогц чадамж, түүнийг багшлах, үнэлэх үйл ажиллагааны хоорондын уялдааг хангах, улмаар тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд боловсролын оролцогч талуудад туслах зорилгоор төсөл хэрэгжүүлж байна. Энэхүү судалгаанд хамрагдсан улс орнуудын судлаачид трансверсал ЦЧ-ын бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн чадваруудыг хэмжих боломжийг судалсан. Төслийн нэг чухал ач холбогдол нь ЮНЕСКО-гийн Бангкок дахь Ази, Номхон далайн орнуудын Боловсролын чанарын хяналт сүлжээ (NEQMAP) байгууллагаар дамжуулан мэдлэг, мэдээлэл солилцох, чадавхыг хөгжүүлж, цаашдын судалгааны боломжийг бий болгож байгаад оршино.

Судалгаанд Бутан, Камбож, Хонконг, Малайз, Балба, Пакистан, Вьетнам гэсэн Азийн бүс нутгийн найман улс оролцсон. Монгол улсаас А.Амаржаргал (МУБИС), Б.Хишигбаяр (Боловсролын хөгжил төсөл) нарын судлаачид орж ажиллажээ.

Энэхүү судалгаагаар оролцогч орнууд өгсөн жишээний хүрээнд трансверсал ЦЧ-ийг үнэлэх шалгуур, үнэлгээний даалгаврыг боловсруулан судалж бүс нутагдах тухайн үнэлгээний өнөөгийн байдлын талаар дүгнэлт гаргаж, тухайн улс, бүс нутгийн түвшинд хэлэлцүүлэг явуулсан байна. Монгол улсын хувьд бага боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр (1-3, 4-5 анги)-ийн шүүмжлэлт сэтгэлгээ (critical thinking), асуудал шийдвэрлэх (problem solving), мэдээлэл солилцох (communication), хамтран ажиллах (collaboration), бие дааж суралцах (independent study), МХТ-ийн (ICT skills), амьдрах ухаан (life skills)-ы, хүрээлэн буй орчны тогтвортой байдлыг хангах (environmental sustainability) зэрэг чадварын хүрээнд харилцаа ба бүтээлч байдлын чадварыг сонгож судалгааг явуулжээ (UNESCO., Asia and Pacific Regional Bureau for education.2019).

Удирдлагын академийн Сэтгэл зүй, судалгааны арга зүйн тэнхимийн судалгааны багийнхан “Монголчуудын үнэт зүйлсийг Шварцийн аргачлалаар тодорхойлсон нь” судалгааны тайланг гаргасан байна (Удирдлагын академи. 2017). Тус тайлангийн өмнөх үгэнд судалгааны багийн ахлагч Б.Хэрлэн “*Бид үнэт зүйлийн талаар тоймтой товч тайбар өгөхийн зэрэгцээ өөр хоорондоо ялгаатай, эсрэг тэсрэг зорилго бүхий олон үнэт зүйлсээс алинд нь монголчууд түлхүү ач холбогдол өгч, амьдралдаа баримталж явахыг хичээдэг болохыг судлан тогтоохыг зорьсон*” гэж судалгааны зорилгыг тодорхойлон бичсэн байна. Тус тайлангийн “Үнэт зүйл, үнэт зүйлийн системийг тодорхойлох нь” гарчигтай хоёрдугаар бүлэгт үнэт зүйлийн тухай ойлголт, үнэт зүйл нэр томъёоны тайлбарыг оруулжээ.

Судалгааны тайлангийн гуравдугаар бүлэгт монголын нийгмийн өөрчлөн байгуулалт үнэт зүйлс хувьсан өөрчлөгдөх үндэс болохыг үнэт зүйлс бүрэлдэн төлөвшихөд нөлөөлдөг макро ба хувь хүний гэсэн хоёр түвшний хүчин зүйлсийг авч үзжээ. Макро хүчин зүйлсэд улс төрийн тогтолцоо, эдийн засгийн харилцаа, нийгмийн бүтэц, өмч ба хөрөнгө, нийгмийн оюун санааны өөрчлөлт, даяаршил, гадаад ба дотоод шилжилт хөдөлгөөн, хэвлэл мэдээлэл, харилцаа холбооны хөгжил, амьдралын хэв маягт гарсан өөрчлөлт, хувь хүнээс өөрөөс нь хамаарах хүчин зүйлсэд нас, хүйс, боловсрол, орлого ба баялаг эзэмших байдал, гэр бүлийн байдал, шашин шүтлэг, оршин суугаа газар орон, хөдөлмөр эрхлэлт зэргийг хамааруулан баримтаар харуулсан байна. Шварцийн SVS аргачлал (10 багц үнэт зүйлс)-аар 21 аймаг, нийслэл хотод явуулсан судалгааны дүнг дундажлан гаргаж, гадаад орнуудад хийгдсэн адил төстэй судалгааны ажилтай

харьцуулан хэлэлцүүлсэн байна. Олон улсад баталгаажин хэрэглэгддэг аргачлалаар явуулсан тус судалгааны үр дүн нь монгол суралцагчдад сургалт, сургалтын орчноор дамжуулан төлөвшүүлэх үнэт зүйлсийг тодорхойлоход тодорхой хувь нэмэр оруулах боломжтой нь дараах дүгнэлт эргэцүүлээс харагдаж байна. Үүнд:

- Монголчуудын үнэт зүйлийн хувьд нийтлэг зүйл ихтэй ч олон талаар нэлээд зааглан ялгарсан, ялангуяа нийгмийн бүлгүүдийн хооронд үүссэн үзэл баримтлалын зааг ялгааг анхаарахгүй өнгөрч болохгүй дүр зураг харагдаж байна. Учир нь ялгарал яван явсаар нийгэм дэх үл ойлголцол, зөрчил маргааны эш үндсийг тавьж болох юм. Бидний монголчууд шинэ сонголт хийгээд бараг 30-аад жил болж байгаа ч үзэл баримтлал, итгэл үнэмшлийн хувьд нэг чиглэлтэй болж чадаагүй харин ч ихээхэн заагарсан зөрчилтэй байна.
- Амьдралын түвшний ялгаа..., хэрэгцээ сонирхол, үзэл бодол, итгэл үнэмшлийн ялгаанаас монголын нийгмийн оюун санаа, ухамсрын бүхэллэг, нэгдмэл чанар зарим талаараа суларч байна.
- Монгол хүний шударга зан, үнэнч нөхөрлөл, үнэнч байдал, хариуцлагатай байдал, хайр халамж, уучлах сэтгэл, тусч байдал, оюун санаа, уужуу ухааныг дийлэнхээрээ хамгаас эрхэмлэн үздэг байна.
- Эрх мэдэл, буюу нийгмийн байр суурь, удирдах эрх мэдэл, нөлөөтэй байх, нийгэмд танигдсан байх, эд баялаг, амжилттай байдал, нэр хүндээ хамгаалах, ухаалаг байх, чадвар, чадавх зэрэг хувь хүний байр суурийг бэхжүүлэхэд чиглэсэн үнэт зүйлсийг хоёрдугаарт нийтлэг байдлаар эрхэмлэн үзэж байна.
- Аюулгүй байх-эрүүл мэнд, нийгмийн дэг журам, гэр бүлийн амар жимэр байдал, холбоо хамаарлаа мэдэх, харилцаа холбоо, үндэсний аюулгүй байдал, цэвэрч нямбай байдал, универсализм-нийгмийн шудрага ёс, энх тайван, байгаль орчноо хамгаалах, эрх тэгш байдлыг гуравдугаарт эрхэмлэн үздэг байна.

СУИС-ийн судлаачид монголчуудын үнэт зүйлсийг тодорхойлох, үнэт зүйлсэд суурилсан эрдэнийн судар бүтээх зорилгоор “Монголчуудын үнэт зүйл” төслийг 2018-2019 онд хэрэгжүүлжээ. Уг төслөөр үнэт зүйлсийн талаарх ойлголт, онол арга зүйг нэгтгэн цэгцлэхийн зэрэгцээ монголчуудын эрхэмлэх үнэт зүйл бол

төр, түүх, соёл, монгол дархлаа болохыг тогтоожээ. Мөн ёс суртахуун монголчуудын үнэт зүйлсийн дээд болохыг тайлбарласан байна (Сонинтогос, Э. Алтанцэцэг, Ч. 2019).

Судлаач О.Пүрэв (2019) эрдэм шинжилгээний өгүүлэлдээ үнэт зүйлийг “Аливаа үнэт зүйл гэдэг нь тэдний түүхэн хувьсал, хөгжлийнхөө явцад бүтээн бий болгосон, өвлөж, хөгжүүлж байх ёстой оюун, сэтгэлийн болон эдийн дээд эрхэмлэлт зүйлийн цогц юм” гэж тодорхойлжээ. Хүмүүс үндэснийхээ үнэт зүйлсийг үнэмшиж итгэдэг, зан үйл, сурч боловсрохдоо удирдлага болгодог онцлогтой. Үнэт зүйлийг хэмжээ далайцаар нь шалгуур болговол хувь хүний, гэр бүлийн, бүлэг хамт олны, орон нутгийн, улс үндэсний, дэлхий нийтийн үнэт зүйл хэмээн ангилж болно. Тэрээр хувь хүний буюу хүнийг хамгийн дээд үнэт зүйл гэж үзэж, монгол хүний сурах боломж, өгөгдлүүдийг үнэт зүйл хэмээн тусгайлан судалж, тодорхойлох оролдлого хийсэн байна. Уг судалгаагаар монгол хүний суралцах цөм үнэт зүйлийн 4 хэмжээс бүхий ерөнхий тогтолцоог хүмүүний суралцахуйн хүрээний дагуу дэвшүүлсэн байна.

Монгол хүний суралцах үнэт зүйлийн ерөнхий тогтолцоо (Пүрэв О., 2019).

Бие махбод	Оюун ухаан, танин мэдэхүй	Сэтгэхүй, сэтгэлгээ	Сэтгэл, нийгэмшил
<ul style="list-style-type: none"> - Эрүүл чийрэг - Өлчир - Хурдтай - Хүчтэй - Хөдөлгөөнтэй - Хатуужилтай - Түргэн дасан зохицдог г.м. 	<ul style="list-style-type: none"> - Мэргэн - Саруул - Цэцэн цэлмэг - Уужим - Холч ухаан - Сониуч - Ажигч гярхай - Эрдэм номыг эрхэмлэдэг - Байгальтайгаа харилцаж эрчим авдаг - Нүдэн баримжааны өндөр мэдрэмж г.м. 	<ul style="list-style-type: none"> - Хурц, гүн, цэгцтэй - Хурдан ухаардаг - Тасралтгүй нэлэнхүйдээ сэтгэдэг - Хүчтэй - Зоригтой - Тогтвортой - Тэгш сэтгэхүйтэй - Бусдын магтан сайшаах, уран сайхнаар шүлэглэн ярих - Яруу тансагаар өгүүлдэг г.м. 	<ul style="list-style-type: none"> - Уужуу тайван - Хүнлэг энэрэнгүй, элгэмсэг - Цайлган, өгөөмөр - Сайхан сэтгэлтэй - Сэтгэлийн тэнхээтэй - Хамтач - Тусч - Зочломтгой - Халамжтай - Хүмүүнийг хайрлах, хүндэтгэх сэтгэл - Хүний мөс - Амьтныг хайрлах сэтгэл г.м

Ийнхүү нийтэд нь авч үзэхэд дэлхийн түвшинд 21 дүгээр зууны суралцагчийн ЦЧ-ийг судлан хөгжүүлж сургалтын хөтөлбөртөө тусган хэрэгжүүлэх ажил эрч далайцтай явагдаж байна. Харин манай орны хувьд бодлогын чанартай баримт бичгүүдийг гаргах, сурталчлах, үзэл баримтлалаа боловсруулах хүрээнд ажил хийгдэж байгаа ч өөрийн орны онцлогт тохируулсан үр дүнтэй тодорхой загвар,

арга аргачлалыг судлан тогтоох, сургалтын түвшинд буулган хэрэгжүүлэх, ЦЧ-ийг үнэлэх судалгаа, тэдгээрийн гарсан үр дүн, практик хэрэглээ хомс гэж үзэхээр байна.

1.3. Судалгааны үндэслэл

Нэг талаас боловсролын өөрчлөлт шинэчлэл, дахин төлөвлөлтийг нийгэм, эдийн засаг, улс төр, шинжлэх ухаан, болон бусад салбарт болж буй өөрчлөлт, ирээдүйн нийгмийн өөрчлөлтийн чиг хандлагатай уялдуулах, дахин тодорхойлох эрэлт хэрэгцээ үүсэж байгаа; нөгөө талаас хурдацтай өөрчлөгдөж буй өнөөгийн нийгэмд мэдлэг, чадварын хадгалагдах болон хэрэглэгдэх хугацаа улам бүр богино болж, хувь хүнээс мэдлэг, чадвараас гадна хандлага, төлөвшил, үнэт зүйл зэрэг олон зүйлс (зөөлөн чадвар)-ийг цогцоор шаардах болсон нь энэхүү судалгааны үндэслэлийг тодорхойлж байна. Үүнд:

- ЮНЕСКО зэрэг олон улсын байгууллагын 1992 оноос хойшхи тунхаглалын чанартай баримт бичгүүдэд насан туршийн боловсролын үндсэн зорилт нь суралцагчийн ЦЧ болохыг тогтоож зөвлөж ирсэн бөгөөд эдгээр тунхаглалын баримт бичгийн үзэл санаанд суурилан улс орнууд өөрийн онцлогтойгоор шинэ зууны боловсролын шинэчлэлийг хийж байгаа;
- Дэлхийн нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлтийн мега чиг хандлага, 2012 онд НҮБ-ын бага хурлаас баталсан “Тогтвортой хөгжлийн зорилго (ТХЗ) 4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ” болон 2015 онд Дэлхийн боловсролын чуулганаар баталсан “Инчоны тунхаглал Боловсрол-30”-д заасан боловсролын хөгжлийн шинэ алсын харааг улс орнууд өөрийн боловсролынхоо зорилго, зорилтод судлан буулгаж сургалтын хөтөлбөрөө шинэчилж байгаа;
- Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого Алсын хараа 2050 (2019, төсөл)—д тусгаж буй *“Үндэсний оюун санаа, өв соёл, сэтгэлгээнд тулгуурласан бүтээгч монгол, ... улс орны хөгжлийн суурь болгон насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлнэ”* гэсэн зорилтод боловсролыг хувирган өөрчлөх бодлогыг дэвшүүлж байгаа;
- БСШУС-ын сайдын 2018 оны А/549 дүгээр тушаалаар “ЕБС-ийн сургалтын хөтөлбөрийг боловсронгуй болгох аргачлал” батлагдсан. Энэ аргачлалын дагуу одоо мөрдөж буй сургалтын хөтөлбөрийг 2024 онд шинэчлэхээр заасан. Энэхүү шинэчлэлийг хийх үндэсний сургалтын зөвлөл, хөтөлбөрийн үзэл баримтлал болон хөтөлбөр боловсруулах багийг судалгааны үр дүнгийн суурь мэдээлэл, арга зүйгээр дэмжих хэрэгцээ үүсэж байгаа;

- Боловсролын хүрээлэн болон бусад боловсролын салбарын судалгааны байгууллагад 21 дүгээр зууны НТБ, суралцагчийн ЦЧ-ийг судлах судалгааны шинэ талбарыг цаашид хөгжүүлэх, судлаачдын нөөцийг бэлтгэх эрэлт үүсэж байгаа зэрэг болно.

Боловсролын шинэчлэлийг хэрэгжүүлэх гол арга зам нь боловсролын зорилгоо нийгэм түүхийн бодит шинэ шаардлагад нийцүүлэн биелэгдэхүйцээр оновчтой тодорхойлж, улмаар 21 дүгээр зуунд монгол суралцагчийн зайлшгүй эзэмшвэл зохих мэдлэг, чадвар, хандлага, төлөвшлийг үнэт зүйлс дээр суурилан цогцоор нь боловсруулж, түүнийгээ боловсролын түвшин бүрт системтэйгээр буулган хэрэгжүүлэх явдал юм.

1.4. Зорилго, зорилт

Зорилго

Хорин нэгдүгээр зууны монгол суралцагчийн суурь цогц чадамжийн “Тоонон” загварыг боловсролын түвшин бүрт нарийвчлан буулган боловсруулж, тодорхой жишээгээр харуулах.

Зорилт

1. Сургуулийн өмнөх (СӨБ), бага (ББ), суурь (СБ), бүрэн дунд (БДБ), дээд боловсрол (ДБ) зэрэг боловсролын түвшний цогц чадамж (БТЦЧ)-ийн онол арга зүйн хөгжил, зааг ялгааг судлан тогтоох
2. Хорин нэгдүгээр зууны монгол суралцагчийн ЦЧ-ийн “Тоонон” загварыг боловсролын түвшин бүрт буулган тодорхойлох арга, аргачлалыг боловсруулах
3. Боловсролын 5 түвшин (СӨБ, ББ, СБ, БДБ, ДБ)-д эзэмших ЦЧ-ийн хүрээг тогтоох
4. Боловсролын түвшин бүрт эзэмших ЦЧ-ийн хүрээ(СӨБ-ын тодорхой насны үечлэлээр, ББ-ыг монгол хэл, СБ-ыг математик, БДБ-ыг байгалийн ухааны судлагдахуун, ДБ-ыг химийн бакалавр боловсролын зэрэг олгох хөтөлбөр)-г жишээн дээр харуулах
5. Судалгааны үр дүн, бүтээгдэхүүнүүдийг өөрийн болон хөндлөнгийн үнэлгээгээр баталгаажуулах.

1.4. Ач холбогдол

- Монгол улс ТХЗ 4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ”, 2015 оны “Инчоны тунхаглал Боловсрол-30”, Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Алсын хараа 2050–д заасан насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлэх зорилт болон боловсролын шинэчлэлийн бодлого, алсын

зорилтуудын дагуу ирээдүйн боловсролын шинэчлэлийг хийх, хэрэгжүүлэхэд судалгааны суурь мэдээлэл болно.

- Монгол суралцагчийн боловсролын түвшин бүрт зайлшгүй эзэмших СЦЧ-ийг боловсруулж, баталгаажуулснаар сургалтын төлөвлөгөөн дэх судлагдахуун, сургалтын хөтөлбөрийн зорилго, агуулга тогтворжиж, мөн нэмэлт агуулга бүхий сургалтын хөтөлбөрийг дур дураар нэмдэг, хасдаг байдлыг таслан зогсоох боломжийг бүрдүүлнэ. Ингэснээр сурах бичгүүд болон бусад удирдамжууд тогтвортой хэрэглэгдэж, эдийн засагт учрах дарамт багасна.
- Боловсролын бодлого, сургалтын хөтөлбөр, стандарт боловсруулагчид, сурган хүмүүжүүлэгчдэд монгол хүний үнэт зүйл дээр суурилсан хэл, өв соёл, түүхийн чадваруудыг хөгжүүлэхэд бүх нийтээрээ анхаарлаа хандуулах боломжийг нээж өгнө.
- Хорин нэгдүгээр зууны монгол суралцагчийн БТЦЧ-ийг тодорхойлсноор үндэсний сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, суралцахуйн үр дүнг ижил түвшинд буулган томъёолох, үнэлэх боломж бий болно.
- Багш боловсролын хөгжил, багш бэлтгэх, давтан сургах сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөр хөгжүүлэх, багшийн стандарт боловсруулах, үнэлэх үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлэх чиг хандлага, илтгэл үнэмшил бий болно.
- Хорин нэгдүгээр зууны монгол суралцагчид боловсролын түвшин бүрд зохих ЦЧ-уудыг эзэмшсэнээр цаашдын ажил, амьдралд шинээр үүсэх сорилт, бэрхшээлүүдийг даван туулах дархлаатай болж, үндэсний онцлог бүхий монгол хүн, дэлхий нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн иргэн болон төлөвших урьдач нөхцөл бүрдэнэ.
- Боловсрол судлалын судалгааны онол, арга зүй болон боловсролын ирээдүйн судлалын чиглэлээр шинэлэг арга зүй эзэмшсэн судлаачдын нөөц бий болно.

Судалгааны даалгавар

1. Хорин нэгдүгээр зууны монгол суралцагчийн ЦЧ-ийг боловсролын түвшин бүрт тодорхойлох арга, аргачлалыг боловсруулж, тодорхойлох (сургуулийн өмнөх насны хүүхэд, бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын суралцагч, дээд боловсролтой бакалавр). Энэ даалгавраас ЦЧ-ийг тодорхойлох арга, аргачлал, боловсролын 5 түвшний ЦЧ гэсэн нийт 6 бүтээгдэхүүн гаргана.
2. Шинэ зууны монгол суралцагчийн боловсролын түвшин бүрт эзэмших ЦЧ-ийг насны үечлэл, тодорхой судлагдахуун, мэргэжлийн хөтөлбөрийн жишээнд

буулган томъёолох. СӨБ-ийн (насны үечлэлийн 37-60 сар), бага боловсролын (Монгол хэл), суурь боловсролын (Математик), бүрэн дунд боловсролын (Байгалийн ухаан), дээд боловсролын бакалавр зэргийн хөтөлбөрийн (Химич бакалавр) гэсэн нийт 5 бүтээгдэхүүн гаргана.

II. СУДАЛГААНЫ ОНОЛ, ХЭВЛЭЛИЙН ТОЙМ

2.1. Үнэт зүйл, үнэт зүйлсэд суурилсан боловсрол

Дэлхий нийтээр удаан хугацааны туршид улс орны хөгжлийг эдийн засгийн өсөлтөөр тодорхойлж, түүнийг үндсэн хүчин зүйл хэмээн тооцож иржээ. Гэвч эдийн засгийн өсөлт нь хөгжил дэвшлийг жинхэнэ утгаар бий болгогч үндсэн хүчин зүйл харахан биш гэдгийг 20 дугаар зууны сүүлчээр хүлээн зөвшөөрч эхэлжээ. Эдийн засаг өссөн ч тэгш бус байдал, шударга бус байдал, баялгийн тэгш бус хуваарилалт зэрэг хөгжлийн хүчин зүйлсийн хоцрогдол, завхрал байсаар байгаа нь хөгжлийн тухай ойлголтыг эргэн харахад хүргэсэн билээ.

1990 оны дэлхийн хүний хөгжлийн анхны илтгэлд “Аливаа үндэстний жинхэнэ баялаг бол ард түмэн байх ёстой” хэмээн хөгжлийн төв нь хүн байх ёстой гэсэн үзлийг дэвшүүлсэн. Ийнхүү хүний хөгжил гэдгийг хамгийн товчхондоо сонголтыг өргөжүүлэх явдал тухайлбал, мэдлэгийг чөлөөтэй эзэмших, чанартай хоол хүнс хэрэглэх, эрүүл мэндийн болон боловсролын чанартай үйлчилгээ авах, шударгаар хөрөнгө мөнгөтэй болох, гэмт хэрэг, хүчирхийллээс өөрийгөө болон гэр бүл, үр хүүхдээ хамгаалах, улс төр, соёлын эрх, эрх чөлөө эдлэх, нийгмийн амьдралд оролцох, чөлөөтэй сэтгэж бодох, өөрийгөө хөгжүүлэх зэрэг тайван амгалан амьдрахад шаардагдах наад захын сонголтуудыг онцолж байна.

Шинэ зуунд хүний хөгжил гэдгийн дор эрүүл биетэй, эрдэм боловсролтой, орлого олох чадвартай, ёс суртахуунтай, өв соёл, үнэт зүйлсээ дээдэлдэг иргэнийг бий болгохыг авч үзэж байна.

Үнэт зүйл, үнэлэмж

Үнэт зүйл бол нийгмийн оюун санааны нэгдмэл байдлыг хангаж, чиглүүлж байдаг гол хүчин зүйл юм.

Үнэт зүйл гэдэг нь “валере” гэсэн латин хэлний “хүчтэй, эрч хүчтэй байх” гэсэн утгатай үг юм. Үнэ цэнэтэй байна гэдэг нь тодорхой үнэт зүйлтэй байхыг хэлнэ. Сонгодог философи болон үнэт зүйлийг судалдаг аксиологийн онолд субъектээс объектод хандсан харилцаа, түүнээс үүдсэн хэм хэмжээт үйлийн цогцыг үнэт зүйл гэдэг. Өөрөөр хэлбэл, хүний мэдрэмж, хэрэгцээнд тулгуурласан амьдралыг чиглүүлэх, идэвхжүүлэх, утга төгөлдөр болгож хөтлөх хүчийг үнэт зүйл гэдэг. Үнэт зүйл нь үнэлэмжээр шүүгдсэн сайн, сайхан, ашигтай, буян, шударга, үнэн зэрэг эерэгээр үнэлэгдсэн зүйл болно. Энэ үүднээс үнэт зүйл нь муу, муухай, ашиггүй, шударга бус, худал, нүгэл зэрэг сөрөг утгаар үнэлэгдэх боломжгүй.

Хэл шинжлэлийн утгаар “үнэ” хэмээх нэр үгийн үндэс дээр нэрээс үйл үг үүсгэх “-лэ” дагавар залгаж, “үнэлэ” хэмээх үйл үг үүсгэсэн байх агаад түүн дээрээ нэр үг үүсгэх “-мж” залгавар залгаж, аливаа зүйлийг үнэлсний үр дүнг бий болгож байна (Цэвэл, Я. 2013). Харин философи утгаар үнэлэмж гэдэг бол ХХ зууны эхээр үүссэн аксиологийн онолд хувь хүн, бодгаль, хэсэг бүлэг хүн, байгууллага, хамт олон, нийгэм, улс орон, хэд хэдэн улс орон, хүн төрөлхтнөөс ямар нэг юм үзэгдлийг үнэлсэн үнэлэлтийг хэлдэг. Өөрөөр хэлбэл, тухайн субъектээс аливаа объектийг үнэлсэн үнэлгээ юм. Энэ нь сайн муу, сайхан муухай, ашигтай ашиггүй, шударга болон шударга бус, үнэн худал, буян нүгэл гэсэн эерэг сөрөг аль аль үнэлгээг агуулдаг.

Үнэт зүйл нь үзэл бодол, итгэл үнэмшилд тогтвортой орших оюун санааны хүч юм. Үнэт зүйл нь юуг чухалчилж, хүсч буйн талаарх бат итгэл үнэмшилийг илэрхийлнэ. Үнэт зүйл нь хүмүүсийн бодол, үйлдлээр илэрхийлэгддэг. Үнэлэмж субъектив шинжтэй, үнэт зүйл объектив шинжтэй. Иймд үнэлэмж бол субъектээс объектэд өгч байгаа үнэлгээ буюу харьцангуй шинжтэй зүйл юм. Хүн ба хүний нийгмийн үнэлэмжээр тодорхойлогдсон үнэт зүйл гадаад, дотоод хоёр хүчин зүйлийн нөлөөн дор оршино. Гадаад хүчин зүйл нь өнөөдрийн дэлхий ертөнцийн өөрчлөлтөөс гарч буй хүн ба нийгмийн өөрөөс хамаарахгүй тал байдаг бол дотоод хүчин зүйл нь өөрөөс буюу биднээс хамаарах талууд юм.

Мэдлэг, чадвар нь үнэт зүйлийн үндсэн дээр хэрэгжих ба үнэт зүйл нь хувь хүний онцлогоор тодорхойлогдож хувь хүний итгэл үнэмшил, хандлага, үйл ажиллагаагаар хэлбэршиж, ЦЧ-ийн цөмийг бүрдүүлнэ. Аливаа зүйлийн үнэ цэнэ биднийг нэн эрэлттэй байлгаж үнэ хүндтэй байлгадаг. Хүмүүс зөвхөн тэдэнд үнэтэй байх зүйлийг л хайрлаж, үнэтэйд тооцдог ба зөвхөн үнэ цэнэтэй зүйлээ л нандигнадаг.

Сингапурын сургалтын хөтөлбөрт хүндэтгэл, хариуцлага, шударга, халамж, уян хатан, эв найрамдал зэргийг 21 дүгээр зууны ЦЧ-ийн цөм үнэт зүйлсээр нэрлэсэн байна (Ministry of Education (singapore). 2012).

Малдив улсын үндэсний сургалтын хөтөлбөрт нийгэмшлийн үнэт зүйлсийг хувь хүн өөртөө бий болгох, гэр бүл, бусдаас олж авах, орон нутаг болоод даяаршсан нийгмээс олж авах, хүрээлэн буй орчноос олж авах үнэт зүйлс гэж дөрөв ангилан авч үзжээ (Natoinal institute of education (maldives). 2017).

СУИС-ийн судлаачдын явуулсан үнэт зүйлсийн судалгаагаар монголчуудын үнэт зүйлсийг төр, монгол хүн, өв соёл гэж тогтоожээ (Долгорсүрэн, Ж. 2019). Үнэт зүйл гэж нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдсөн ойлголт, үзэл бодол, итгэл

үнэмшил, зан үйл юм. Бидний хувийн зан чанар, бусадтай харилцах харилцаа, эрхэмлэдэг зүйлс гээд энэ бүхэн үнэт зүйлс болж бодол санаа, үйлдлээр илэрдэг. Зөв бурууг ялгаж салгах, залуусыг бусадтай найрсаг харилцаатай байж, утга учиртай амьдралаар амьдрахад нь үнэт зүйлс хөтөлдөг. Өргөн хүрээнд нийгмийн, сэтгэлгээний, ёс суртахууны болон оюун ухааны зэрэг төрлийн үнэт зүйлс байдаг. Эдгээр нь цаашаа үндэсний, оюун ухааны, сэтгэлгээний, нийгмийн, мэргэжлийн, соёлын болон ёс суртахууны гэж хуваагддаг.

Үнэт зүйлстэй холбоотой зарим ойлголт, ухагдахуун

Хорин нэгдүгээр зууны боловсролын хөгжлийн чиг хандлага, боловсрол судлал, ЦЧ-ийн онолд мэдлэг, чадвар, хандлага, төлөвшлийн эрэмбэ өөрчлөгдөж хувь хүний хандлага, төлөвшил, үнэт зүйлсийг нэн тэргүүнд тавих болсон байна. Бидний ЦЧ-ийн судалгаанд чухал байр суурь эзэлж байгаа, хувь хүний хандлага төлөвшилтэй холбоотой, зарим нэр томъёо, ойлголтыг товч авч үзье.

Ёс зүй. Ёс зүй нь ёс суртахууны мөн чанар, үнэлэмжийг судалдаг практик философийн ухаан бөгөөд түүнийг эртний грекийн философич Аристотель үндэслэсэн. Ёс зүй гэдэг ойлголт нь хүний биеэ авч явах байдлын мөн чанарыг судлах онол, ёс суртахуун нь нийгмийн ахуйг тусгасан ухамсрын хэлбэр юм. Ёс зүй хэмээх ойлголт нь эртний Грекийн “ethos” гэдэг үгнээс гаралтай ба латины “mos” (moris)-тай утга дүйх бөгөөд энэ нь зан үйл, дэг журам гэсэн утгатай. Этика хэмээх грек үгээр анх хүмүүсийн орон байр сууц, шувууны үүр, амьтдын орогнох оромж зэргийг нэрлэдэг байжээ. Хожмоо хүмүүс хоорондын харилцаа, түүний мөн чанарыг илэрхийлэх шинжлэх ухааны нэр болгон хэрэглэх болжээ. Мөн мэргэжлийн ёс суртахуун гэсэн санааг бас энэ нэр томъёогоор тэмдэглэдэг байна.

Ёс зүй бол нийгмийн харилцааг бүхэлд нь хамран удирдах, зохицуулах, хэвшүүлэх зорилт бүхий нарийн мэргэжил эрхэлж байгаа хүмүүсийн ёс суртахуун (хүний зан төлөвийн сайн, муу, сайхан, муухай эсрэг, сөрөг, шинжүүдийг үнэлэх нийтийн хэм хэмжээний нийлбэр цогц)-ыг судалдаг шинжлэх ухаан юм. Ёс суртахууны үйлдэл нь тодорхой зорилготой байхаас гадна түүний ёс суртахууны гол зарчмын дагуу хэрэглэнэ. Хүний үйл ажиллагааг ёс горим, хэм хэмжээнд чиглүүлэх шаардлагыг ёс суртахууны зарчим гэдэг. Хүнлэг ёсыг дээдлэх, эх орон байгаль дэлхийгээ хайрлах, эв эеийг хичээх, өглөгч сэтгэлтэй

байх, нэр төр, алдар хүндийг хайрлан хамгаалах, хичээнгүй хөдөлмөрч байх, хүнлэг энэрэнгүй байх, шударга, үнэнч ёсыг баримтлах зэрэг болно.

Ёс суртахуун. Ёс суртахуун бол нийгмийн дотор хүмүүсийн зан үйлдлийг хэм хэмжээгээр зохицуулах үндсэн аргын нэг, нийгмийн харилцааны онцгой төрөл бөгөөд ёс зүйн судлагдахуун юм. Ёс суртахууны хэм хэмжээ нь тухайн нийгэм дэх хүмүүсийн зан байдлын тодорхой дүр загвар буюу хэвшиж тогтсон стандарт, хүмүүсийн зан байдлыг зохицуулагч шаардлагуудын цогцлол мөн. “Mos” гэсэн үгнээс “moralitas” (ёс суртахуун) хэмээх нэр томъёо бий болж латин хэлний “мораль” гэдэг үг үүсэж анх нэг утгатай байснаа хөгжлийн явцад “этика” нь ёс зүй, “мораль” нь ёс суртахуун гэсэн хоёр өөр утгатай ойлголт болжээ. “Этика” (ёс зүй) нь мэдлэгийн бие даасан салбар болж, “мораль” нь тухайн шинжлэх ухааны судлагдахуун болсон байна. Ёс суртахуун бол сайн, муу үйл, шударга бус, үүрэг, нэр төр, нинжин сэтгэлийн тухай хүмүүсийн төсөөллийг илэрхийлэгч зан байдлын дүрэм горим хэм хэмжээний цогц юм.

Ёс суртахууны тогтолцоо нь хэм хэмжээ, үнэлэмж, эрхэмлэл, зарчим гэсэн үнэлэмжүүдээс бүрдэнэ. Ёс суртахууны хэм хэмжээ нь шинжлэх ухаан, нийгэм, улс төр гээд амьдралын бүхий л хүрээнд үйлчилнэ. Хууль эрх зүйн зохицуулалт нь төрийн албадлага шаардлага бөгөөд тодорхой институтууд хянах үүрэгтэй байдаг. Ёс суртахууны зохицуулалт нь хувийн ухамсарт тулгуурладаг бол хуулийн хэм хэмжээ нь юуг хийж болохгүйг тодорхой утгаар заасан байдаг.

Ёс суртахуун хэмээх нэр томъёо нь аливаа хүмүүний ухамсар, сэтгэл, хүн чанар, удамшил, илтгэл үнэмшил, сүсэг бишрэл, хэм хэмжээ, үнэлэмж, зарчим зэрэг олон тодорхойлолтод нийцэх боловч хүмүүний эрхэм сайн зан чанарын цогц болно (Нарангэрэл С. 2019). Ёс суртахууны өгөгдөл бол сэтгэц нь эрүүл аливаа хүмүүний ёс суртахууны суугуул эрхэм сайн шинж мөн. Энэ нь шударга, эр зориг, ичгүүр, гэмшил, жудаг, хариуцлага, нинжин сэтгэл, нэр төр, үнэн, итгэл, тэвчээр, хайр хүндлэл, эе эв, эс шуналдах, эс худалдагдах, эс атаархах, эс хонзогнох, эелдэг найрсаг ёс, эс урван тэрслэх зэрэг шинжээр илэрнэ (Нарангэрэл С. 2014).

Ёс суртахууны өгөгдлийг балчир багаас нь зөв залж явах гол хэрэглүүр боловсрол болох тул манай орны бүх шатны боловсролын зорилго, зорилт нь монголчуудын үнэт зүйлс, ёс суртахуунд суурилах учиртай.

Үнэт зүйлсэд суурилсан боловсрол

Монголын нийгэм, монголчуудын өнөөгийн тулгамдсан асуудал нь үнэт зүйлд суурилсан боловсролыг олгох хэрэгцээ чухал болохыг харуулж байна. Нийгэмд өдөр өдрөөр бидний үнэт зүйлс устан алга болж, залуучууд технологийн шинэ дэвшил, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулж буй их мэдээллийн үеэрт автаж төөрөгдөлд орж, нийгэмд ялгарал үүсэж байна. Монгол хүнийг солонгос, хятад зэрэг хүнээс ялгахад улам төвөгтэй болсоор байна. Боловсролын өөрчлөлт шинэчлэлийг хийж, сургууль, боловсролын байгууллагын тоо нэмэгдсэн ч чанар нь гологдсоор байна. Бид академик боловсролыг олгож байгаа ч залуу хойч үеийхэндээ зүрх сэтгэлийн боловсрол буюу “зөөлөн” чадварыг олгож чадахгүй байна. Орчин үед боловсролын чанар гэдэг ойлголтын дор 21 дүгээр зууны ЦЧ, түүн дотроо зөөлөн чадварыг ойлгодог болжээ.

Сайн зан чанар, өөртөө итгэх итгэл болон үнэт зүйлсийг суулгавал иргэд нийгэмд чухал байр суурьтай болоход туслана. “Үнэт зүйлгүй боловсрол гэдэг нь үнэргүй цэцэгтэй адил юм. Үнэт зүйл нь төлөвшдөг болохоос заагддаггүй гэсэн буруу ойлголт байна. Бодит байдал дээр бол үнэт зүйлийг зааж ч, төлөвшүүлж ч болно. Өнөөгийн хүүхэд, залуучуудад үнэт зүйлийг заахгүй л бол төлөвшихгүй юм. Энэ үеийнхэнд технологийн шинэ хэрэглэгдэхүүн болон хэвлэл мэдээллийн янз бүрийн зүйлсээр бөмбөгдүүлж баригдахаас өмнө үнэт зүйлийг заах хэрэгтэй” гэж Р.Рена бичжээ (Yojana Yatin Patil. 2013).

Үнэт зүйл нь “зүрх сэтгэл”, “дотоод ертөнц”-ийг хөгжүүлэх тухай асуудал учраас оюун санааны мэдлэг эсвэл оюун санааны ухамсаргүйгээр үнэт зүйлд суурилсан боловсролыг хэрэгжүүлэх боломжгүй. Боловсрол нь мэдлэг, чадвар, дадал, үнэт зүйл, иргэдийн хандлага болон ойлголтыг хөгжүүлдэг тул хөгжлийн түлхүүр нь юм. Аливаа улс орны боловсролын зорилго нь хүссэн үнэт зүйлийг эзэмшүүлэх/төлөвшүүлэхэд оршдог. Үнэт зүйлийн боловсрол гэдэг бол шинэ ойлголт биш. Боловсрол нь зөвхөн ёс суртахууныг хөгжүүлээд зогсохгүй манлайлах чадвартай болон ухаалаг нөхөрлөлтэй нэгнийг бэлтгэдэг. Эдгээр тулгуур үнэт зүйлсээс боловсролын зорилго урган гарсан тухайлбал, ёс суртахуун, мэдлэг болон хүний нөхцөл байдлыг ойлгох, өөрийн зорилгодоо хүрэх, ажилд бэлтгэх гэх мэт.

2009 онд Энэтхэгийн “Үнэт зүйлийн боловсролын нийгэмлэг”-ийг үндэслэгч Үоги (Yogi) боловсролыг үнэт зүйлд суурилсан боловсролтой харьцуулан дараах харьцуулалтыг гаргажээ.

Уламжлалт боловсрол	Үнэт зүйлд суурилсан боловсрол
Бидний оюун ухааныг нээдэг	Зүрх сэтгэлийн ариун байдлыг бий болгодог
Бидэнд чадварыг хөгжүүлдэг	Чин сэтгэлийг бий болгодог
Дэлхийтэй харилцах харилцааг өргөжүүлдэг	Гэр бүлийн гишүүдтэй холбодог
Биднийг сайн амьдрахад хүргэдэг	Бидний амьдралыг сайжруулдаг
Бусадтай өрсөлдөхөд сургадаг	Биднийг хамтрахад сургадаг
Сайн мэргэжилтэн болгодог	Хүн шиг хүн болгодог (хүнээр хүн хийх)
Биднийг оргилд хүргэдэг	Бүх нийгмийг оргилд хүргэдэг
Илүү сайн сурах чадварыг олгодог	Илүү гүнзгий ойлгох чадварыг олгодог
Хязгаарлалтыг авчирдаг	Чөлөөлөгдөхөд хүргэдэг

Үнэт зүйл нь хүн өөрийн амьдралаа авч явах, өөрийн үнэт зүйлээ хадгалахын төлөөх тухтай байдал, нөөц баялаг, тэр тусмаа амьдралаа ч өгөхөд бэлэн байх зүйлийг хэлнэ. Бидний өнөөгийн хямрал бол зан үйлийн хямрал буюу үнэт зүйлийн хямрал юм. Үнэт зүйлд суурилсан боловсрол бол хүний хөгжлийн төлөө юм. Үнэт зүйлд суурилсан боловсрол нь суралцагчийн боловсролыг хангах цогц арга бөгөөд бүрэн бүтэн байдлыг хангах шинэлэг арга барил, шүүмжлэлт сэтгэлгээний тусламжтайгаар бие ба сэтгэлийн боловсрол олгодог (Ranjani Balaji Iyer. 2013).

Одоогийн боловсролын тогтолцоо нь боловсролыг ерөнхий болон тодорхой мэдээллийг түгээх хэрэгсэл гэж үздэг, хамгийн чухал тал болох утга учрыг олж шингээх нь харьцангуй бага байна (Burra, H. 2007). Ийм байдал нь ёс суртахууны үнэт зүйлийг үл тоомсорлодог, аливаа боловсролыг үр дүнгүй, муу, хоосон сургалтад хүргэдэг. Бурра *“...судар, гүн ухааны бичвэрт тусгагдсан үнэт зүйлсээ үе уламжлан дамжуулах нь нийгэм бүрийн үүрэг мөн, зөвхөн боловсрол эзэмшиж байх үед л ийм үнэ цэнэтэй үр дүнд хүрч болно. Боловсрол нь жинхэнэ мэдлэг олж авах үйл явц байх ёстой”* гэжээ.

Парис дахь Олон улсын боловсролын төлөвлөлтийн хүрээлэнгийн ахлах зөвлөх Бикас өөрийн “21 дүгээр зуунд үнэт зүйлд суурилсан боловсролын хэрэгцээ” гэсэн өгүүлэлдээ хүний эрх, энх тайвныг тусгасан олон тунхаг бичиг, үйл ажиллагааны бичиг байна, бид цаашид оюун санаа болон соёлын энх тайвныг байгуулах үнэт зүйлсийн аль алийг сургалтын хөтөлбөрт тусгах хэрэгтэй байна. Бид цаашид дараах сэтгэлгээг хөгжүүлэх хэрэгтэй байна (Bikas C Sanyal. 2010).

Үүнд:

- Шүүмжит сэтгэлгээ, өөртөө шүүмжлэлтэй хандах
- Нээлттэй, сониуч байж олон янз байдлыг суралцах гайхалтай адал явдал хэмээн хүлээн авч дэмжих
- Конструктив харилцан ярианд оролцдог, зөвхөн өөрийн байр суурь дээр байх, ялгаатай байдалд анхаарч асуудлыг хурцатгах биш харин асуудлыг шийдэх бүтээлч аргыг эрэлхийлэх зэрэг.

Бурра судалгааныхаа хүрээнд өнөөгийн боловсролын нөхцөл нь барууны нөлөөгөөр боловсруулагдаж үндсэн үзэл санаа, уламжлалт байдал нь алдагдсан байна. Энэ нь бидний өөрийн уламжлал, соёлыг эсэргүүцэж харин барууны амьдралын хэв маягт таатай хандах, хүндлэх мэдрэмж суулгаж байгааг олж илрүүлжээ. Мөн суралцагчид нь зөвхөн хувийн сургалтын цагт илүү ач холбогдол өгдөг, төсөөлөх болон сэтгэхээс илүүтэй ой тогтоолтондоо найддаг, стрессээ тайлахдаа өөртөө хор хөнөөлтэй аргуудыг хэрэглэж байгаа нь сүүлийн үеийн гэмт хэргийн тоо өсөх, архидалт, хар тамхинд донтох, амиа хорлох, осолд өртөх, өөрийгөө гэмтээх, гэрээсээ зугтаах, сэтгэл гутрал (депресс)-д орох, өөрийгөө хэт доогуур үнэлэх зэргээр батлагдаж байна гэжээ.

Дэлхийн улс орнууд шинэ зуунд үнэт зүйлд суурилсан боловсролыг хөгжүүлэх чиглэлээр анхааран судалж, үндэснийхээ сургалтын хөтөлбөрт тусган хэрэгжүүлсээр байна. Жишээлбэл, Сингапур улсын сургалтын хөтөлбөр ЦЧ-д суралцах гол цөм нь үнэт зүйл дээр суурилахын чухлыг заагаад анхаарал халамж (care), шударга байдал (integrity), хүндэтгэл (respect), тэсвэр тэвчээр (resilience), хариуцлага (responsibility) зэрэг үнэт зүйлсийг тусгасан байна. Сингапурын Боловсролын яам 21 дүгээр зууны ЦЧ-ийг вакуум орчинд биш харин тодорхой нөхцөлд сурдаг гэж үзээд үнэт зүйлийг бүх хичээлд суулгаж өгөхийн зэрэгцээ, "Зан чанар, иргэний боловсрол" (character and citizenship education) гэдэг бие даасан хичээлийг сургалтын төлөвлөгөөнд оруулжээ (OECD. 2019).

Үнэт зүйлд суурилсан боловсролыг судалж хөгжүүлэх нь өнөөгийн бидний нэг зорилт болж байна. Үүнийг богино хугацаанд хэсэг судлаачид нэг мөр шийдэх боломжгүй ч энэ удаагийн төслийн бүтээгдэхүүнд аль болох судлан тогтоож, тусгахыг хичээлээ.

2.2. Цогц чадамжийн онол, үзэл санаа

Цогц чадамж (компетенц) нэр томъёо, түүхэн хөгжил

Цогц чадамж (ЦЧ) нэр томъёо нь олон зуун жилийн өмнө засгийн газар мэргэжилтнийг шалгаруулж авахдаа иргэний үйлчилгээний бичгийн шалгалтыг халж, шилдгийг авахад зориулж удирдамж боловсруулсан үеэс үүссэн гэж үздэг (Hoge, Tondora, & Marreli, 2005). Дундад зууны үед сургалтын системд анх нэвтрүүлсэн. Мэргэшсэн хүнтэй хамтран ажилласнаар дадлагажигчид тодорхой чадваруудыг эзэмшиж, хөдөлмөрийн зах зээл дээрх ажлын байрны шаардлага, стандартад хүрсний дараа батламж олгодог байжээ (Horton, 2000).

Хорьдугаар зууны сүүлчээр АНУ-д нийгмийн үр ашгийг тэргүүн эгнээнд анхаарах болсон. Тейлор нарын судлаачид менежментийн сэтгэлгээ, практик ур чадварын хөгжлийг чухалчлан авч үзсэн. Тэрээр ажлыг хялбаршуулахын тулд тодорхой үүргээр нь хувааж, удирдлагын хяналттай болгон, хугацаа – хүний үйл хөдлөлийг системтэй судалгааны үндсэн дээр зардлыг тооцох саналыг дэвшүүлсэн байдаг. Эдгээр оролдлого нь ур чадварын тухай ойлголт бий болоход чухал нөлөө үзүүлсэн билээ. ЦЧ-ийн тухай ойлголт нь ажилтан болон ажил сонгоход чиглэсэн менежментийг хөгжүүлэхэд тасралтгүй хэрэглэгдсээр ирсэн (Hoge, Tondora, & Marreli, 2005). 1930-аад онд АНУ-д ерөнхийлөгч Рузвельтийн засаг захиргаа нь ажлын байрны үүрэгт задлан шинжилгээ хийж, янз бүрийн мэргэжилтэй холбоотой мэдлэг, ур чадварыг тогтоон, ажил мэргэжлийн толь бичгийг гаргаж нийтийн хүртээл болгосон байдаг (Horton, 2000).

1940-50-аад онд судлаачид гүйцэтгэлийн хүчин зүйлийг системтэй тодорхойлж, задлан шинжилгээ хийж эхэлсэн байдаг (Flanagan, 1954; Fleishman, 1953). 1960-аад оноос эхлэн сэтгэл судлаачид ажлын гүйцэтгэлийн үр дүнтэй урьдчилан таамаглах хувьсагчийг судалсан (Shippmann, et al., 2000).

1978 онд АНУ-ын Засгийн газраас боловсруулан гаргасан “Албан хаагч сонгон шалгаруулах зөвлөмж”-д ажлын байран дээр хүлээгдэх үр дүн, шаардлагатай зан үйлд задлан шинжилгээ хийсний дүнд ажилтныг сонгон шалгаруулахдаа ажлын байртай холбоотой мэргэшилд үндэслэх ёстой гэж үзжээ (Federal Register, 1978; Hoge, Tondora, & Marreli, 2005; Shippmann, et al., 2000). 1994 онд АНУ-ын конгрессоос Үндэсний ур чадварын стандартын зөвлөл байгуулж, дэлхийн тавцанд өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх зорилгоор ур чадварын стандарт, үнэлгээ, баталгаажуулалтийн үндэсний системийг хөгжүүлсэн байдаг (Federal Register, 2001; Horton, 2000). Энэхүү ур чадварын стандарт нь үйлдвэрийн салбарт тухайн ажлын байран дээрх үүргийг амжилттай гүйцэтгэхэд юуг мэддэг, чаддаг байх ёстойг тогтоож өгсөн байна. Ялангуяа

гүйцэтгэх ёстой ажил, тухайн ажлыг хэрхэн сайн гүйцэтгэх, шаардагдах мэдлэг, ур чадварын түвшнийг тодорхой заасан байдаг (McCain, 2002). Цогц чадамж нь үйлдвэр болон бизнесийн салбарт үр ашиг, бүтээмжээр тодорхойлогдоод зогсохгүй, боловсролын салбарт ЦЧ-ид суурилсан боловсролыг хөгжүүлэхэд хэрэглэгдэн хувьсан өөрчлөгдөж байна (Tuxworth, 1989). 1910-20-оод оны үеэс эхлэн сургалтын хөтөлбөр боловсруулахад хоёр давамгайлсан, ялгаатай хандлага байв. Үүнд:

1. Ж.Ф.Боббиттын зан үйл буюу функциональ/үүргийн хандлага юм. Өөрөөр хэлбэл, хүмүүс хоорондын ялгааг хүлээн зөвшөөрч, "тухайн хүнийг өөрийнх нь нөөц боломжийн дагуу сургах"-ыг эрэлхийлэх.
2. Жон Дьюигийн хүмүүнлэгийн хандлага юм. (Kliebart, 1995; Neumann, 1979).

Зан үйлийн хандлагад боловсронгуй, тусгайлан тодорхойлсон ур чадвар, эсвэл чиг үүргийн дагуу сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулдаг бол хүмүүнлэгийн хандлагад соёл, хувь хүн, иргэншлийн цогцод суурилан сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулдаг (Neumann, 1979).

Түүнчлэн 1973 онд Харвардын их сургуулийн сэтгэл судлаач, профессор Д.Макклеланд "Үйлдвэрийн сэтгэл судлалын салбарт оюун ухаанаас илүүтэй ЦЧ-ийг шалгах нь" гэсэн судалгааны өгүүлээ нийтлүүлсэн байна (McClelland, Testing for competence rather than for Intelligence, 1973). Энэхүү судалгаа нь уламжлалт академик авьяас чадвар болон мэдлэгийг шалгах нь академик гүйцэтгэлийг, ховор тохиолдолд ажлын гүйцэтгэлийг илэрхийлэхэд тохирдог гэж үзжээ. 1973 онд Д.Макклеланд судалгааны ажлаараа дараах таван зүйл бүхий үзэл баримтлалыг нийтэд дэлгэн тавьснаар мэргэжлийн бүлэг болон олон нийтийн санаа бодолд гүнзгий нөлөө үзүүлсэн гэж үздэг. Үүнд:

- (а) Ерөнхий боловсролын сургуульд авч байсан дүнгээр мэргэжлийн амжилтыг урьдчилан таамаглаж болохгүй.
- (б) Оюуны болон авьяас чадварыг сорьсон шалгалтуудаар мэргэжлийн амжилт эсвэл бусад амьдралын чухал үр дүн, үзүүлэлтийг урьдчилан таамаглаж чадахгүй.
- (в) Зөвхөн шалгалт болон академик гүйцэтгэлээр ажлын гүйцэтгэлийг урьдчилан таамаглах боломжгүй.
- (г) Ийм төрлийн шалгалтууд нь цөөнх бүлэгт шударга биш байдаг.
- (д) Цогц чадамж нь уламжлалт шалгалтуудыг бодвол хүний зайлшгүй чухал зан үйлийг урьдчилан таамаглах боломжийг түлхүү олгодог.

Тэрээр ЦЧ-ийг таамаглахад оюуны тестийг хэрэглэхээс гадна ЦЧ-ийн загварыг гаргаж ирсэн юм. 1973, 1998 оны түүний хийсэн ажил нь боловсролын салбар дахь ЦЧ-ийн загварын хэрэглээнд гол анхаарлаа хандуулснаас гадна бизнес, үйлдвэрийн салбарын хэрэглээг мөн сонирхож судалж байсан. МакКлеланд хувь хүний гүйцэтгэлийг үнэлэхэд оюуны шалгалт авах нь хангалттай гэсэн үзэл бодлын эсрэг байсан. Иймээс тэрээр ЦЧ-ийг бага, суурь, дээд боловсрол, байгууллагын судалгаа зэрэг янз бүрийн салбарт буулган, хэрэглэж чадсан байна.

Нөгөөтэйгүүр, ЦЧ-ид суурилсан боловсрол нь зан үйлийн хандлагаар бий болсон үр дүн юм. Цогц чадамжид суурилсан боловсролыг багшийн боловсролоос үүсэлтэй гарч ирсэн гэж олон судлаачид үздэг (Hoffmann, 1999; Neumann, 1979; Tuxworth, 1989). Багшийн боловсролын энэ хэлбэрийг Дэлхийн 1 дүгээр дайны үед боловсролын байгууллагуудад чадварлаг худалдаачин, техникчдийг цэргийн туршлагагүй ажилчдад зааварлагч болгон бэлтгэх зорилгоор анх оруулж ирсэн (Neumann, 1979). Чарлез Аллен алдартай мэргэжлийн сургагчийн нэг байжээ. Тэрээр 1919 онд Тейлорын үр ашгаар хийсэн судалгааны ажлыг хүлээн зөвшөөрч, ажлын байрны шаардлагын задлан шинжилгээний үр дүнг боловсролтой холбосон билээ.

Энэ нь ямар нэг зүйлийг заах шаардлагатай бол суралцагчдад заах ёстой бүх зүйлийг жагсаана гэсэн үг юм. Тухайлбал, мужаан, сантехник, ном хэвлэх, худалдааны ажил заах бол зааварлагч хийх ёстой холбогдох бүхий л ажлуудыг жагсаан бичнэ. Ажлыг гүйцэтгэхэд шаардагдах тусгай мэргэжлийн үг хэллэг, мэдэж байх ёстой тусгай хэрэгсэл, хийж чаддаг байх ёстой угсралт, тооцоолол, дагаж мөрдөх ёстой тусгай аюулгүй ажиллагаа зэрэг тусгай шаардлагуудыг бүрэн багтаасан байна.

1960-аад оны дунд үеэс сүүл хүртэл ЦЧ-ид суурилсан багшийн боловсрол сургалтын хөтөлбөрийн шинэчлэлийг хийхэд хүргэсэн байдаг. 1968 онд АНУ-ын боловсролын газар нь бага ангийн багш бэлтгэх сургалтын хөтөлбөрийн загвар боловсруулах зорилготой 10 судалгааны ажлыг санхүүжүүлсэн ба эдгээр нь хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, төлөвлөх, мониторинг хийснээр багшийн ЦЧ-ид гол анхаарлаа хандуулсан судалгаа байсан (Johnson, 1984; Tuxworth, 1989). Үүний дараа багш нарыг аттестатчилах тогтолцоог бий болгож, улс орон даяар багшийн гүйцэтгэлийн минимум стандарт, ЦЧ-ийн минимум түвшнийг тогтоосон (Horton, 2000).

Цогц чадамжид суурилсан боловсрол, сургалт нь АНУ-ын төрөл бүрийн ажил мэргэжилд хүрч нөлөөлж чадсан. Тухайлбал, эмч, сувилагч, асрагч зэрэг эрүүл мэндтэй холбоотой мэргэжлүүдийн хувьд анхан шатны сургалт болон мэргэжил дээшлүүлэх сургалтад бүгдэд нь ЦЧ-ид суурилсан сургалт хэдийнээ байр сууриа эзэлж чадсан байна. Мөн олон мэргэшлийн хувьд мэргэжлийн батламж, тусгай зөвшөөрөл олгохдоо тусгай ЦЧ-тай шууд хамааралтай мэдлэгийг үнэлэх нарийн нийлмэл даалгаврыг ашиглан ЦЧ-ийг хөгжүүлэхэд онцгой анхаарч ирсэн байна (Tuxworth, 1989).

Цаашилбал, хүн бүрийн “амьдралын ЦЧ”-ийг тогтоох маш олон судалгаа хийгдсэн байдаг. Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (OECD)-ийн “ЦЧ-ийг тодорхойлох, сонгох: Онолын болон концепцийн суурь ойлголт” төсөл (DeSeCo)-ийн хүрээнд “Амжилттай, хариуцлагатай амьдралтай хувь хүн” бүрт шаардлагатай ЦЧ-ийг тодорхойлж өгсөн (Salganik, 2001).

Клайм, Хартиг нар нийгмийн шинжлэх ухаанд ЦЧ гэсэн нэр томъёог хэрэглэх гурван бие даасан шалтгаан бий гэж үзсэн. Эдгээр нь Вэберийн социологи, Чомскийн хэлний онол болон 1950-аад оны сүүлчээр Америкийн сэтгэл судлалд орж ирсэн, хүний оюун ухааны зан үйл ба сэтгэл судлалын судалгаанаас гарсан “функциональ прагматик уламжлал” зэрэг юм (Klieme, Hartig, & Rauch, 2008). Вэберийн илэрхийлж буй ЦЧ нь хууль сахиулахтай холбоотой хуулийн хариуцлага гэсэн утгатай байсан бол хэл шинжлэл, сэтгэл судлалын ЦЧ нь чадавхи, бэлэн байх гэсэн утгатай байдаг.

Боловсролын контекст, ялангуяа багшийн боловсролын контекст дээр энэ санаа нь маш урт удаан түүхийг туулсан байдаг. Уитти, Вильмот нар ЦЧ-д суурилсан, гүйцэтгэлд суурилсан багшийн боловсрол нь шинэ зүйл биш гэдгийг онцолсон. 1970-аад оны үеэс АНУ-д багш боловсролын зорилго нь ЦЧ байсан. Харин Их Британид 1980-аад оны эхэн үеэс эхлэн дараагийн шатны боловсрол, мэргэжлийн боловсрол сургалт, цаашилбал багшийн боловсролд ЦЧ-ийг өргөнөөр хэрэглэж эхэлсэн байдаг (Carr, 1993; Whitty & Willmott, 1991). Энэ нь боловсролын тогтолцоонд ЦЧ нь байнга гарч байдаг, түгээмэл санаа мэт харагдаж буй боловч судлаач Норрисын 1991 онд хийсэн судалгаагаар 1920-оод онд л ЦЧ-д суурилсан багш боловсролын чиглэлээр Ралф Тайлер ажиллаж байсныг дурдсан байдаг (Norris, 1991). ХБНГУ-д ЦЧ-ийн онолын концепц, боловсролын салбарт ЦЧ-ийг буулган хөрвүүлэх ажил бусад улсуудтай адил нэгэн зэрэг явагдаж чадаагүй. Судлаач Каспари нар 2000 оны үеэс эхлэн ЦЧ-ийн талаарх ойлголт Германы боловсролын бодлогод тусгагдаж, сургуулийн

багшлахуй, суралцахуй болон боловсролын чиглэлийн судалгаанд хэрэглэж эхэлсэн гэж бичжээ. Түүнчлэн Олон улсын суралцагчийн үнэлгээний хөтөлбөр (PISA) байгууллагаас хийсэн том хэмжээний үнэлгээний судалгаа нь суралцагчдын ЦЧ-ийн түвшнийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн боловсролын шинэчлэлийн процессийг хурдасгаж өгсөн гэж үздэг.

Цогц чадамж нэр томъёоны тодорхойлолт

Зарим судлаачид ЦЧ нэр томъёог Чомски 1968 онд гаргаж ирсэн гэж үздэг. Тэрээр хэл судлалын салбарт хувь нэмрээ оруулсан бөгөөд боловсрол судлаачдынхаас ялгаатай байдлаар хэрэглэсэн байдаг. 1984 онд судлаач Мессик ЦЧ-ийг боловсролын салбарт хэрэглэж “Заавар зөвлөмж, чиглүүлэг, туршлагаар олж авсан эсэхээс үл хамааран эзэмшсэн мэдлэг чадвар буюу тухайн салбарт хувь хүний мэдэж байгаа, хийж чадах зүйлийг ЦЧ гэнэ” гэж тодорхойлжээ. Ерөнхийдөө ЦЧ-ийн тодорхойлолт нь хувь хүний хариу үйлдэл үзүүлэх чадавх гэсэн санааг агуулж байдаг учраас ХБНГУ-д ЦЧ-ийг суралцахуйн явцад эзэмших боломжтой ололт амжилтад хөтлөх контекстэд суурилсан тусгай зан чанар гэж үзэх нь бий. Түүнчлэн ЦЧ нь тусгай нөхцөл байдал, хэрэгцээ шаардлагатай хамааралтай байдаг (Klieme, Hartig, & Rauch, 2008). ЦЧ-ийг “зан чанар” гэж ойлгож байгаа нь далд шинжтэй, өөрөөр хэлбэл шууд ажиглагдахгүй чанартай холбоотой. Энэ нь гүйцэтгэл бол ЦЧ-аас ялгаатай, ЦЧ-ийн шалгуур үзүүлэлт буюу индикатор болохыг харуулна.

Цогц чадамжийг судлахын тулд судлаачид ЦЧ-ийг эзэмшсэн эсэхийг илэрхийлж чадах гүйцэтгэлийн нөхцөл байдлыг бий болгох шаардлагатай байдаг. Гүйцэтгэлийн ийм нөхцөл байдал юм уу, даалгаврын санг бий болгох нь судалж байгаа ЦЧ-ийг үнэн хэрэгтээ тусгахгүй боловч ЦЧ-ийг концепцжүүлэхийг шаарддаг. Мөн ЦЧ-аас гадна гүйцэтгэлд нөлөөлж болох хүчин зүйлийг илрүүлж мэдэж, нөлөөллийг багасгах шаардлагатай. Бүхий л сэдэл тэмүүлэл, мэдлэг, ЦЧ зэргээс гадна ядрах, анхаарал сарних зэрэг түр зуурын хүчин зүйл хүртэл гүйцэтгэлд хавсарч нөлөө үзүүлдэг.

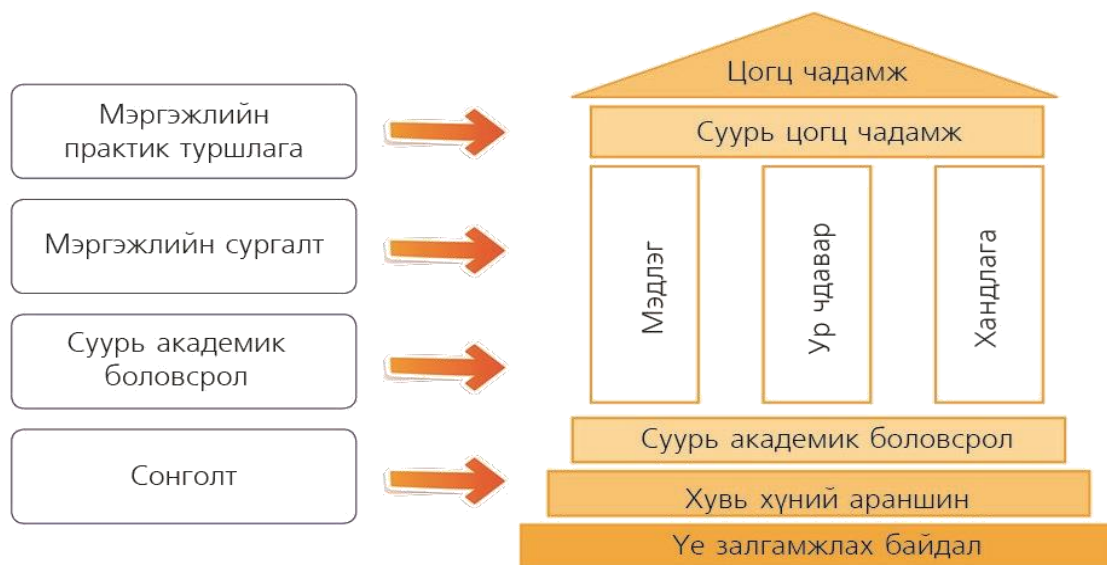
Цогц чадамжийн тухай олон улсад хүлээн зөвшөөрсөн, нийтлэг тодорхойлолт өнөөдрийг хүртэл байхгүй боловч хамгийн түгээмэл тодорхойлолт нь дараах байдлаар томъёологдсон байдаг. Өгсөн нөхцөл байдалд үүрэг, даалгаврыг амжилттай гүйцэтгэхэд шаардагдах мэдлэг, ур чадвар, хандлагаа хэрэглэх чадавх (capability)-ыг ЦЧ гэнэ (Wagenaar, 2012).

Цогц чадамжийг ялгаатай байдлаар хэрэглэх нь (Competence, Competency)

Цогц чадамжийн чиглэлээр судалгаа хийж буй судлаач, шинжээчдэд ЦЧ (competency ба competence)-ийг ялгааг тодорхой болгох шаардлага урган гардаг. Цогц чадамж (competence) нь хийсвэр ойлголт бөгөөд чадвартай, өрсөлдөхүйц байх чанарыг тодорхойлдог. Цогц чадамж нь үйлчилж буй хувь хүн, олон нийтийн ашиг сонирхлын төлөө өдөр тутмын амьдралдаа харилцаа, мэдлэг, техникийн чадвар, бодитой учирлал, сэтгэл хөдлөл, үнэт зүйл, эргэцүүллийг ухаалгаар, сурамгай хэрэглэх явдал юм (Epstein & Hundert, 2002). Харин ЦЧ (competency) нь тодорхой мэдлэг, дан ганц ур чадвар (skill) эсвэл чадвар (ability), хандлагыг агуулсан илүү тодорхой ойлголт юм. Цогц чадамж (competency) нь хангалттай, эсвэл сайн мэргэшсэн, бие бялдрын болон оюун ухааны чанарын талаарх ойлголт юм. Цогц чадамж (competency ба competence)-ийн энэхүү хоёр ялгаатай нэр томъёог буруу хэрэглэх, эсрэгээр хэрэглэх тохиолдол түгээмэл байдаг. Жишээлбэл, ЦЧ (competence) нэр томъёог гүйцэтгэл, ур чадвар юм уу, хувь хүний зан чанартай адил утгаар хэрэглэх нь бий (Bassellier, Reich, & Benbasat, 2001). Цогц чадамж нэр томъёог гүйцэтгэл байдлаар хэрэглэхээс гадна ажиглагдаж буй гүйцэтгэл юм уу, ажиглагдаж буй зан үйлийг дэмжих мэдрэлийн үүрэгтэй хамааруулан хольж хэрэглэдэг тохиолдол байна (Connell, Sheridan, & Gardner, 2003). 2008 онд судлаач Швандт ЦЧ (competency ба competence)-ийн нэр томъёоны ялгаатай талд анхаарал хандуулан судалж, мэргэжлийн ЦЧ (competence)-ийг тогтоох нь ЦЧ (competency)-ийг тогтоохоос өөр асуудал гэж тайлбарлажээ (Schwandt, 2008). Мөн 2002 онд Эпстайн, Хүндерт, 1998 онд Эрот нар мэргэжлийн ЦЧ (competence) нь тус тусдаа ЦЧ (competency)-үүдийг харуулахаас илүү ерөнхий гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөн.

Өнөөдрийг хүртэл ЦЧ (competence)-ийн олон нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн тодорхойлолт байхгүй боловч судлаачид, олон улсын байгууллагууд зөв тодорхойлолт, томъёоллыг хайсаар байна. Эрдэм шинжилгээний бүтээл, ном зохиолд бичсэнийг авч үзэхэд ЦЧ нь өөрийн ажлын байран дээрх үйл ажиллагаа, эсвэл хэн нэгний хариуцуулсан үүргийг бүтээлчээр гүйцэтгэхэд шаардлагатай мэдлэг, чадвар, хандлагатай үргэлж холбоотой байгааг харж болно (Bassellier, Reich, & Benbasat, 2001; Bird & Osland, 2004; Connell, Sheridan, & Gardner, 2003; OECD, 2002; Roe, 2002; Salganik, 2001; Spencer & Spencer, 1993; Weinert, 2001).

Судлаач Рой Европийн ажил мэргэжлийн, байгууллагын сэтгэл судлалын ЦЧ-ид суурилсан хөтөлбөрийн тухай илтгэлдээ ЦЧ-ийн тодорхойлолтыг тод томруун харуулсан байдаг [Roe R. A., 2002]. Тэрээр хүмүүс өөрсдийн зан чанартай холбоотой чадвар, хувь хүний араншин, үе залгамжлах байдал зэрэгт үндэслэн өөрсдийн салбарыг сонгодог гэж үзсэн байна. Ажил мэргэжлийн, байгууллагын сэтгэл судлаачдын ЦЧ нь үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээ, хувь хүний үнэлгээ, ажлын байрны анализ, сонголтын тогтолцоо, байгууллагын хөгжил зэргээр тогтоогдоно. Судлаач Рой дээр дурьдсан ЦЧ-ийг хэрэглэхийн тулд тухайн хүн мэдлэг (когнитив онол, хувь хүний онол, гүйцэтгэлийн онол, ажил мэргэжлийн онол, ажил мэргэжлийн дизайны онол зэрэг тухайн салбарын онцлогийг тусгасан), ур чадвар (асуудлыг задлан шинжлэх, ажиглалт хийх, аман харилцааны, бичгийн, багаар хамтран ажиллах ур чадвар гэх зэрэг) болон хандлага (шүүмжлэлийг хүндэтгэн хүлээн авах, нээлттэй байх, оролцоотой байх, үйлчлүүлэгчид чиг баримжаа өгөх, цогц байдал зэрэг)-тай байх ёстой гэж үзжээ. Дээрх судалгаанаас нэгтгэн дүгнэхэд ЦЧ нь суурь академик боловсрол, анхан шатны мэргэжлийн сургалтаар олж авсан, мэргэжлийн практикийн дүнд хөгжүүлсэн мэдлэг, ур чадвар болон хувь хүний зан чанар, хандлагаас бүрдэнэ. Зураг Ройн тодорхойлолтод үндэслэсэн ЦЧ-ийн загварыг харууллаа (Roe, 2004).

Зураг 2.1. Ройн цогц чадамжийн архитекторын загвар

Цогц чадамж (competence) нь ур чадвар, стандарт бол ЦЧ (competency) нь хэрхэн стандартад хүрэх талаарх зан үйл юм. Зан үйл, ур чадвар хоёулаа хариу үйлдэлтэй холбоотой учраас үргэлж хольж ойлгогддог (Sanghi, 2007).

Хүснэгт 2.1. Цогц чадамж(Competence ба competency)-ийн ялгаа

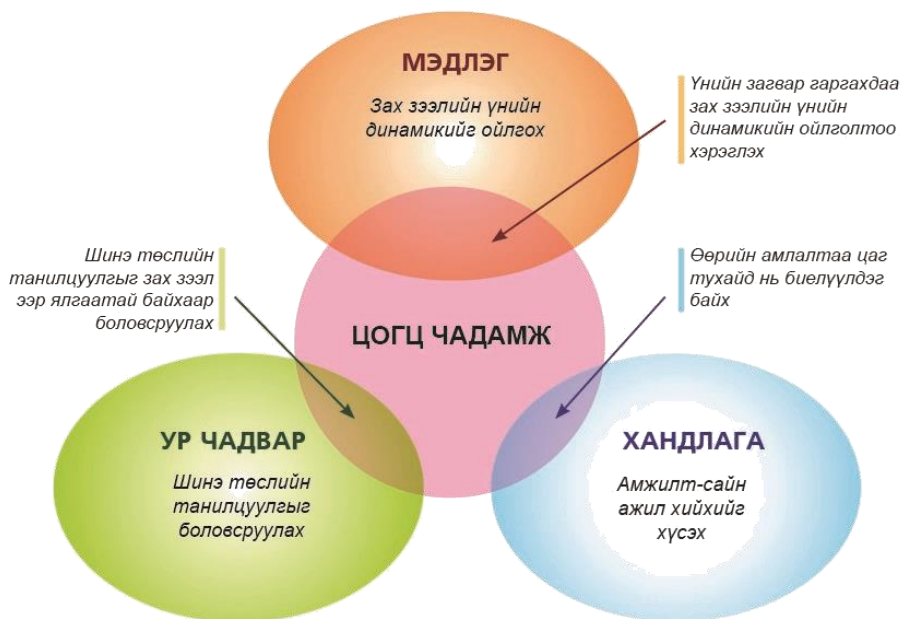
ХУВЬ ХҮН		АЖИЛ	
Адил тал	Хийж чадах зүйл	Юу хийхийг шаардах вэ	Юу гарах вэ?
Хувь хүний шинж - Санал, шийдэл - Зан үйл - Үүрэг оролцоо - Мэдлэг	- Зан үйл - Чадвар	Ажил дээрх үйл ажиллагаа - Үүрэг - Даалгавар	Үр дүн, бүтээгдэхүүн
ЦЧ– COMPETENCY		ЦЧ – COMPETENCE	ГҮЙЦЭТГЭЛ

Хүснэгтэд үзүүлсний дагуу ЦЧ (competence) нь “юунд”, ЦЧ (competency) нь “хэрхэн” гэдэгт гол анхаарлаа хандуулна.

ЦЧ (Competence)	⇒	ЦЧ (Competency)
Чадварт суурилсан		Зан үйлд суурилсан
Стандартыг гарган авна		Зан үйлийн
“Юуг” хэмжинэ	⇐	Стандартад “хэрхэн” хүргэх вэ?

Иймд бид боловсролын тогтолцоонд сурагчдын ЦЧ (competency)-ийг, ажлын байранд мэргэжилтний ЦЧ (competence)-ийг тодорхойлж байна гэж ойлгож болох юм.

Ийнхүү мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг ЦЧ-ийн хүрээг гаргахдаа хэрэглэдэг. Амжилттай байхад шаардагдах ур чадвар, зөвхөн хэрэглэсэн мэдлэг болон хандлагад хамааралтай ажиглагдах зан үйл зэрэг нь ЦЧ-ийн хэрэгцээтэй бөгөөд хангалттай нөхцөл болж өгнө (Schoonover Associates, 2003).

Зураг 2.2. Цогц чадамж болон мэдлэг, ур чадвар, хандлагын харилцан хамаарал (бизнесийн ЦЧ-ийн жишээн дээр)

Бизнесийн жишээн дээр үзье. Үүнд:

1. “Зах зээлийн үнийн динамикийг ойлгох” нь мэдлэг, “үнийн загварыг боловсруулахдаа зах зээлийн үнийн динамикийн ойлголтоо хэрэглэх” нь ЦЧ болно.
2. “Шинэ төслийн танилцуулга хийх” нь ур чадвар бол “зах зээл дээр тодорхой ялгагдаж байхаар шинэ төслийн танилцуулгыг байршуулах” нь ЦЧ болно.
3. Үүнтэй адилаар “ажлаа сайн хийхийг хүсэх” нь хандлага бол “бүх үүрэг даалгаврыг цаг тухайд нь чанартай хийх” нь ЦЧ болно.

Зураг 2.2-т өгсөн жишээн дээр ЦЧ болон мэдлэг, ур чадвар, хандлагын харилцан хамаарал, нөлөөллийг харууллаа.

Цогц чадамж ба мэдлэг, ур чадвар, хандлагын харилцан хамаарал

Цогц чадамж нэр томъёог тухайн нөхцөл байдалд тулгарсан сорилтод хүний мэдрэмжтэйгээр хариу үйлдэл үзүүлэхэд бэлэн байх байдлыг ойлгож болно (Blomhøj & Jensen, 2007a). Энэхүү концепцийн ойлголтыг маш олон янзаар тодорхойлох оролдлогууд байдаг хэдий ч өнөөдрийг хүртэл ЦЧ-ийг ямар утгатай, эсвэл ямар утгатай байж болохыг эцэслэн томъёолоогүй, маргаантай сэдвийн нэг байсаар байна. Судлаач Бломхөж нар эдгээрийг ЦЧ-ийн концепцийн онцлог шинжүүдийг тодорхойлох оролдлого гэж үзсэн бөгөөд тодорхойлолт бичсэн өгүүлбэр төдий зүйл биш, эдгээр өвөрмөц шинжүүдийг нь багтаасан баялаг хэлэлцүүлэг байх ёстой гэж үзжээ (Blomhøj & Jensen, 2003).

Эдгээр өвөрмөц шинжүүдэд дараах гурван шинжийг авч үзсэн байдаг. Үүнд:

1. Цогц чадамж нь үйл хөдлөл буюу хариу үйлдэлд чиглэсэн байна. “Үйл хөдлөл буюу хариу үйлдэл” нь өргөн утгатай бөгөөд дээрх ЦЧ-ийн тодорхойлолтод байгаа “хариу үйлдэл үзүүлэхэд бэлэн байх байдал” гэсэн нь бие махбодын хариу үйлдэл хийхийг татгалзахдаа эерэг шийдвэр гаргах, эсвэл өгсөн нөхцөл байдалд тодорхой шинж чанарын талаарх мэдэж буй зүйлээр шууд бусаар чиглүүлэх гэсэн утгатай. Хэрэв энэхүү хариу үйлдэл гэсэн үгийн өргөн хүрээтэй утгыг амилуулж чадахгүй бол гүн гүнзгий мэдлэгтэй байгаад ч ЦЧ-гүй байна гэсэн үг.
2. Цогц чадамж нь хүчин чармайлтын хүрээ юм. Энэ ай нь ЦЧ бодит зүйл болох, биелэлээ олоход хүргэх юм (Blomhøj & Jensen, 2007b). Энд ЦЧ нь өгсөн даалгаврыг гүйцэтгэх, шийдэхэд зориулсан тусгай аргыг хэрэглэхтэй холбоотой контекстийн талаар яриагүй гэдгийг анхаарах нь зүйтэй. Хэрэв ийм тохиолдлыг авч үзсэн бол ерөнхий ЦЧ-ийг тодорхойлох оролдлого нь

утга учиргүй болох юм. ЦЧ нь түүхийн, нийгмийн, сэтгэл судлалын зэрэг тухайн нөхцөл байдлын хүрээнд л контекстэд суурилсан байдаг (Wedege, 1999).

3. Цогц чадамж нь субъектив ба нийгэм / соёлын талуудын хоорондын уялдаа холбоог харуулсан аналитик концепц юм (Wedege, 2000): ЦЧ нь үргэлж хэн нэгэн хүнд хамааралтай бөгөөд бие даан оршдоггүй, өөрөөр хэлбэл өрсөлдөхүйц чадвартай, ЦЧ-тай хүмүүс л гэж байдаг учраас субъектив ойлголт юм. “Сорилт бэрхшээлийг даван туулах” хариу үйлдлийн зэрэг нь тухайн хариу үйлдэлд утга учир, хууль ёсны байдлыг нэмбэл эргэн тойронд үргэлж хамааралтай байдаг учраас нийгэм / соёлын талуудыг тусгаж өгдөг (Jørgensen, 1999).

Мэдлэг

Мэдлэг бол бодит юм. Энэ бол ажил, үүргээ гүйцэтгэхэд шаардагдах баримт, дүрэм, зарчим, үзэл баримтлал, үйл явцын талаархи мэдлэг, мэдээлэл, ойлголт юм (Hoge, Tondora, & Marrelli, 2005). Мэдлэгийг ерөнхийдөө албан ёсны боловсрол, ажлын байрны сургалт, ажлын туршлага зэргээс олж авдаг (Green, 1999). Мэдлэгийг ерөнхий мэдлэг, тухайн салбарын мэдлэг гэж ангилдаг (Evers, Rush, & Berdrow, 1998). Үүнд: "Аливаа биет тодорхой орон зай эзэлдэг" гэдэг нь ерөнхий мэдлэгийн жишээ юм. Компьютерийн шинжлэх ухаан, статистик нь тусгай, тухайн салбарын мэдлэгийн жишээ юм. Нэг судлагдахуунаар өрсөлдөхүйц байхын тулд тухайн сэдвээр тусгай, тухайн салбарын мэдлэгийг өндөр түвшинд эзэмшсэн байх шаардлагатай. Судлаач Поляни (Polanyi, 1967) тодорхой болон далд утгатай гэсэн 2 төрлийн мэдлэг байна гэж үзсэн.

1. Түүний хэлснээр тодорхой мэдлэг нь системтэй шинжлэх ухааны хэлийг ашиглан тов тодорхой дамжуулж болох мэдлэг юм. Гэсэн хэдий ч тодорхой мэдлэг нь дангаараа хувь хүний компетенцийг харуулахад хангалтгүй юм (Bassellier, Reich, & Benbasat, 2001). Жишээлбэл, усанд сэлэлтийн ангид сэлэлтийн үндсэн техникийг ойлгодог байснаараа сайн сэлэгч болж чадахгүй. Усанд сэлэлтээр өрсөлдөхүйц байхын тулд эдгээр үндсэн техникийг хэрэглэж чаддаг байх ёстой.
2. Далд утгатай мэдлэг нь аливаа зүйлийг сайн хийх чадвар юм. Энэхүү мэдлэгийн төрөл нь өмнөх хариу үйлдлийн үр дүнд үндэслэн өөрийн хариу үйлдлийг сайжруулан өөрчилснөөр ЦЧ-ийг бий болгох боломжтой “ноу-хау” юм (Leonard & Sensiper, 1998).

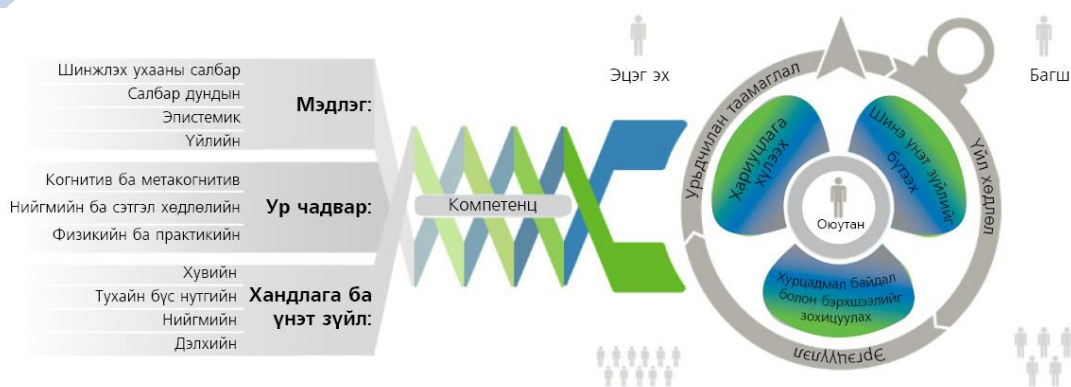
Ур чадвар

Бояцис "Ур чадвар гэдэг нь гүйцэтгэлийн зорилгод хүрэхэд чиглэсэн зан үйлийн тогтолцоо, дарааллыг харуулах чадвар юм. Энэ нь хүний эргэн тойронд харагдах, ажиглаж болох чадах үр дүн юм. Жишээ нь, хүний төлөвлөх чадвар бол ур чадвар болно (Boyatzis, 1982). Ур чадварыг албан болон албан, албан бус боловсролоор эсвэл ажлын байран дээр эзэмших боломжтой. Ур чадвар нь ихэвчлэн тухайн салбарын хувьд тусгай ур чадварууд байна. Тодорхой ажил, мэргэжлийн ЦЧ-ийг хөгжүүлэхэд тухайн ажил, мэргэжлээс шалтгаалах тусгай ур чадварыг тодорхойлох шаардлагатай болно. Цогц чадамжтай, өрсөлдөхүйц байхын тулд хувь хүн ажлыг үр бүтээлтэй хийхэд шаардагдах минимум ур чадваруудыг эзэмшсэн байх ёстой. Ур чадвар нь дангаараа байхгүй, тусад нь эзэмшүүлэх боломжгүй бөгөөд мэдлэг, үнэт зүйлс, цаашилбал өөр хоорондоо холбоотой бөгөөд бие биеэ дэмжиж улам чадваржуулдаг. Ур чадвар нь шат дараалан хөгждөг. Ахисан түвшний ур чадварыг эзэмшихээс өмнө суурь чадварыг эзэмшсэн байх ёстой (Evers, Rush, & Berdrow, 1998).

Хандлага

Мэдлэг ба чадварыг харьцангуй хялбар тогтоож, сургалтаар хөгжүүлэх боломжтой учраас компетенцийн гадарга гэж үздэг (Spencer & Spencer, 1993). Гэсэн хэдий ч когнитив чадавх нь хувь хүнийг үр бүтээлтэй сурч, аливаа гүйцэтгэх боломжийг олгодог. Аналитик сэтгэлгээ (analytical thinking), сэдэл (motivation), идэвх оролцоо (involvement), өөрийн төсөөлөл (self-image), үнэт зүйл (value), сонирхол (interests), давуу байдал (preferences) зэрэг нь хандлагад хамаарна. Хандлага нь илүү сайн гүйцэтгэл рүү хөтөлдөг эерэг, ажилд саад учруулж болзошгүй эрсдэлтэй сөрөг хандлага гэсэн шалтгаант холбоотой хоёр чиглэлтэй байдаг (Roe, 2004):

Түүнчлэн ЦЧ-ийг хөгжүүлэхэд мэдлэг, ур чадварыг бодвол хандлагыг хөгжүүлэхэд маш их цаг хугацаа шаарддаг. OECD ЦЧ-ийн мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг цогцоор эзэмшүүлснээр хариуцлага, хүлээх, шинэ үнэт зүйлийг бүтээх, хурцадмал байдал болон бэрхшээлийг зохицуулах чадвартай суралцагч бэлтгэх боломжтой гэж үзэн "2030 оны төлөөх Суралцахуйн хүрээ"(OECD, 2018)-г гаргасан байна (Зураг 2.3). Энэхүү суралцахуйн хүрээ нь бүтээлч байдал, шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд чиглэсэн, ирээдүйн боловсролын нийтлэг алсын хараа, зарчмыг дэвшүүлсэн, тодорхойгүй, хувирамтгай, нарийн төвөгтэй, таамаглахад төвөгтэй өнөөгийн дэлхийн нөхцөл байдалд гол анхаарлаа хандуулсан байдаг.

Зураг 2.3. OECD суралцахуйн хүрээ, 2030 он

Цогц чадамжийн ангилал

1955 онд Даниел Кацын боловсруулсан “Үр бүтээлтэй албан тушаалтны ур чадвар”-ын загварт манлайлагч байх гурван чадвар (ability) байна гэж үзжээ.

Үүнд:

- Техникийн буюу ажил үүргийн ЦЧ (Technical or Functional Competencies) – Энэ нь тодорхой үүргийг гүйцэтгэхэд шаардлагатай техникийн юм уу, ажил үүргийн хувьд мэргэшсэн байхтай холбоотой ур чадвар, мэдлэг, хандлага юм. Жишээлбэл өгсөн компьютерийн багц программ (MS Access, Excel гэх зэрэг)-ыг хэрэглэх нь ахисан түвшний техникийн ур чадварын нэг юм.
- Менежерийн ЦЧ (Managerial competencies) - Энэ нь нөөцийг төлөвлөх, зохион байгуулах, хөрвүүлэх, ашиглахад шаардагдах мэдлэг, хандлага, ур чадвар юм.
- Хүний ЦЧ (Human competencies) – Энэ нь хүний нөөцийг идэвхжүүлэх, ашиглах, хөгжүүлэх, хүмүүстэй ажиллахад шаардагдах мэдлэг, хандлага, ур чадвар юм. Ямар нэг зүйлтэй ажиллахад шаардагдах техникийн ур чадвараас ялгаатай. Энэ ЦЧ нь хүмүүсийн дунд байж, багаар ажиллах, харилцахад тусалдаг.
- Концепцийн ЦЧ (Conceptual competencies) – Энэ нь хийсвэр түвшинд сэтгэн бодох, ирээдүйн бизнес, ажил хэргээ төлөвлөхдөө сэтгэн бодох чадвараа хэрэглэх зэрэг үзэгдэхгүй зүйлийг харагдахуйц байдлаар илэрхийлэхэд шаардлагатай мэдлэг, хандлага, ур чадвар юм. Мөн төрөл бүрийн санаа, концепцтэй ажиллах ур чадвар багтана. Энэ ЦЧ нь ажлын тодорхой талбарт авах ёстой арга хэмжээ, үйлдлийг хамгийн сайнаар шийдэх, ойлгох чадвартай болгодог.

Гэхдээ ЦЧ нь мэдлэг, ур чадвар, чадвар төдийгөөр тодорхойлогдохгүй, илүү өргөн хүрээний ойлголт юм. Судлаач Д.Кац эдгээр ур чадвар нь манлайлагчийн зан араншин (trait) юм уу, чанараас огт өөр зүйл гэдгийг онцлон хэлсэн байдаг.

Өөрөөр хэлбэл зан араншин нь манлайлагч хэн гэдгийг, харин ур чадвар нь манлайлагч юу хийж чадахыг илэрхийлдэг (Northouse, 2007). Тэрээр өөрийн ажиглалтад үндэслэн техникийн, хүний болон концепцийн ЦЧ-ид хамаарах багц ур чадварын ач холбогдлын түвшин нь байгууллагын тухайн хүний эзэмшсэн түвшинтэй шууд хамааралтай гэж үзсэн байна.

Цөм цогц чадамж гэж юу вэ?

Цөм цогц чадамж нь ажлын талбар, амьдрал ахуйдаа амжилт гаргахад чухал чадавх (capability) юм. Эдгээр нь өөр ажил, амьдралын контекст дээр хөрвөх боломжтой байдаг. Цөм цогц чадамжийн дор түлхүүр ЦЧ, шаардлагатай ур чадвар, хөрвөх ЦЧ, хөдөлмөр эрхлэх ур чадвар, цөм чадвар, зөөлөн чадвар зэрэг бусад нэр томъёог ойлгож, улс орнууд ялгаатай нэрлэж, хэрэглэж ирсэн байдаг. Цөм цогц чадамж нь ажил олгогчдын эрэлхийлж байдаг, өдөр ирэх тусам маш үнэ цэнэтэй болсоор байна. Хөдөлмөр эрхлэх цөм ур чадвар нь унших, бичих, тусгай үүрэг гүйцэтгэхэд шаардагдах техникийн ур чадварыг эзэмших, шударга, найдвартай, эмх цэгцтэй, цаг баримтлах, үнэнч байх зэрэг мэргэжлийн/хувь хүний зан чанар зэрэг суурь боловсролоос бүтдэг. Эдгээр ур чадварыг сурахад суралцахуй, харилцаа, багийн ажил, асуудал шийдвэрлэх гэсэн 4 өргөн хүрээний багц болгон ангилж авч үздэг (Brewer, 2013). Цөм цогц чадамж нь амьдралын бүхий л нөхцөлд хэрэг болох хувь хүний нөөц бололцоо юм. Эдгээр нь бүх түвшинд даалгаврын төрлөөс үл хамааран даалгавар гүйцэтгэхэд шаардагддаг. Мөн нэг контекстоос нөгөө рүү шилжиж, бүхий л амьдралын туршид хөгжиж байдаг.

Улс орон бүрт цөм цогц чадамж болон ур чадварыг ялгаатай нэр томъёогоор хэрэглэдэг бөгөөд агуулгын хувьд зөрөөтэй, ялгаатай байдлаар томъёологдсон байх боловч бүх ур чадварт дараах түгээмэл чадварууд заавал багтсан байдаг.

Үүнд:

- Тоо, технологи, бичиг үсэг хэрэглэх суурь буюу үндсэн чадварууд;
- Мэдээлэл цуглуулах, зохион байгуулах, асуудал шийдвэрлэх зэрэг концепцийн болон сэтгэн бодох чадвар
- Бүтээлчээр, шинэлэгээр, системтэй сэтгэн бодох зэрэг сурахуйд суралцах чадвар
- Харилцааны, багаар ажиллах зэрэг хүмүүстэй холбоотой чадварууд

Цөм цогц чадамж нь дараах шаардлагыг хангасан байх ёстой:

- Суралцах, үнэлэх боломжтой байх

- Ажлын байранд бэлтгэхэд зайлшгүй чухал байх
- Ажил мэргэжлийн чиглэл, эсвэл тухайн салбарын онцлог шинжийг тусгахаас илүүтэй ажилд орох анхан шатны түвшинд ажил үүрэг гүйцэтгэхэд хангалттай байх
- Хувь хүнийг ажлын байр, ирээдүйн амьдрал гэх мэт нийгмийн өргөн хүрээний үйл ажиллагаанд бүтээлчээр оролцоход нь туслах
- Мэдлэг, чадвараа хэрэглэхтэй холбоотой байх.

Дэлхий дахинд цөм ур чадвартай, мөн ажлын байрны тусгай ур чадвар (хатуу чадварууд) эзэмшсэн чадварлаг ажилтныг ажилд авах сонирхолтой болжээ.

Эдгээр цөм цогц чадамжид дараах ур чадварууд хамаардаг. Үүнд:

- Даяаршил, өрсөлдөөний тавцан болсон энэ цаг үед ажлын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх зорилгоор ажилчдаас мэдээллийг хуваалцах, багаар ажиллах, тохирох шийдвэр гаргах, санаачилга, идэвх оролцоотой байх чадварууд нэн чухал шаардагдаж байна.
- Даяаршил, олон улсад шилжилт хөдөлгөөн ихээр бий болж байгаа нь ажилчдаас нийгмийн, соёлын болон шашны ялгаатай байдлыг хүндэтгэх хэрэгцээ шаардлага байгааг онцлон харуулж байна.
- Эдийн засаг, нийгэм болон техникийн асуудлын нарийн төвөгтэй, нийлмэл байдал нэмэгдэж байгаа нь шүүмжлэлт сэтгэлгээ, асуудал шийдвэрлэх чадварын хэрэгцээ рүү хөтөлж байна.
- Хувьсал, өөрчлөлт эрчимжиж байгаа нь ажилчдын дасан зохицох чадвартай, насан туршдаа сурч боловсрох чадварыг хөгжүүлэх хэрэгцээ шаардлагыг бий болгож байна.
- Мэдлэгт суурилсан эдийн засагт шилжсэнээр мэдээллийн менежмент, харилцааны ур чадварыг хөгжүүлэх хэрэгцээ шаардлагыг үүсгэж байна.

Цөм цогц чадамж нь бүхий л үйлдвэрийн салбарт хувь хүний хөдөлмөр эрхлэх боломжийг нэмэгдүүлж өгдөг. Цөм цогц чадамж нь мэргэжлийн ур чадварын стандартын үндсэн бүрэлдэхүүн болох ба бусад ур чадваруудтай интеграцилагдсанаар дараах хувь нэмрийг оруулдаг. Үүнд:

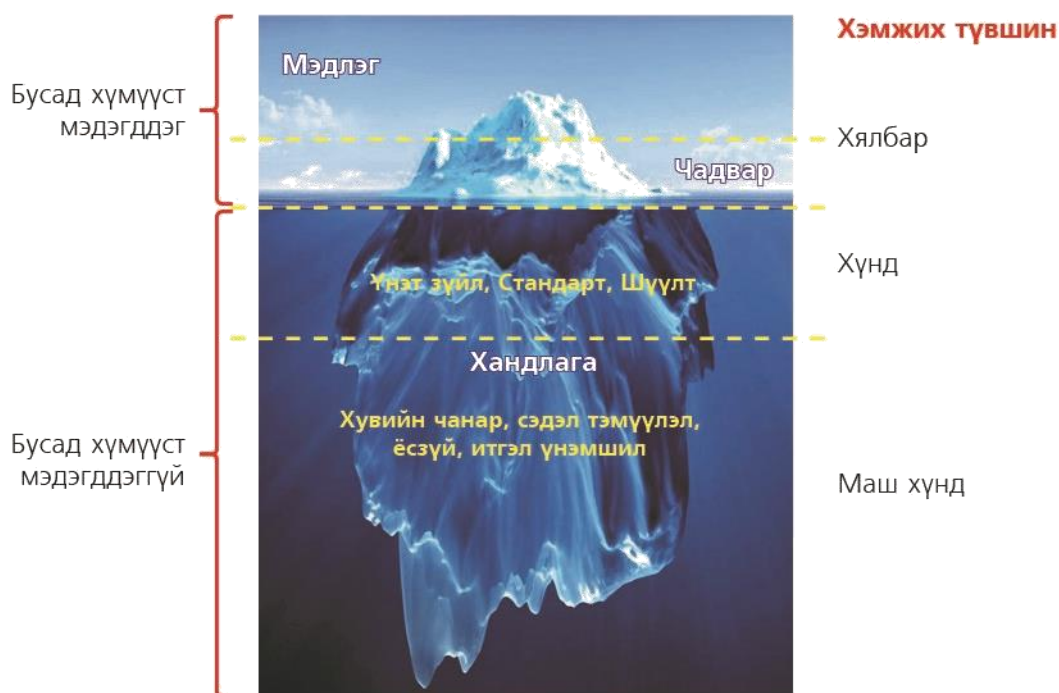
- Шинийг санаачлах орчин нөхцөлийг бүтээх
- Бүтээмж, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх
- Дасан зохицох чадвартай, мэргэшсэн ажиллах хүчийг бүтээж, ажилгүйдлийг хамгийн бага түвшинд байлгах

Түүнчлэн Ази, номхон далайн орнуудын олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагаас эрхлэн гаргасан “ЦЧ-ийн стандартын бүсийн загвар”-ын цөм цогц

чадамжид хүрээлэн буй орчинд ухамсартайгаар тогтвортой ажиллахтай холбоотой “ногоон” буюу хүрээлэн буй орчны гурван ЦЧ-ийг багтаасан байдаг. Ногоон ЦЧ нь бизнес, аж үйлдвэр, олон нийтэд тогтвортой нийгмийн, эдийн засгийн болон хүрээлэн буй орчны үр дүнг хөгжүүлэх, дэмжихэд ажиллах хүчинд шаардагдах техникийн ур чадвар, мэдлэг, үнэт зүйл, хандлагын цогц юм гэж тодорхойлсон байна [Brewer, 2013].

Цогц чадамжийн загвар: Бүтэц ба түвшин

Макклеланд ЦЧ-ийг мөсөн уулын загвар (Зураг 2.4)-аар тодорхойлсон байдаг. Үүнд мөсөн уулын гүехэн ил хэсэгт хүний мэдлэг, чадварыг, мөсөн уулын ихэнх хэсэг буюу гүн, гүнзгий хэсэгт өөрийн үзэл санаа (self-concept), зан араншин (traits), урам зориг (motives) зэрэг хүний араншинг төлөөлүүлсэн байдаг (McClelland, 1973).

Зураг 2.4.Цогц чадамжийн мөсөн уулын Макклеландын загвар

Маш хурдацтай өөрчлөгдөж буй өнөөгийн нөхцөлд мэдлэг, ур чадварын хэрэглэгдэх, амьдрах хугацаа (shelf life) улам бүр богино болж, урт хугацаанд тууштай байж чадах усны гадаргаас доош хэсэгт харуулсан хандлага төлөвшил нь ажлын байран дээр хувь хүний гүйцэтгэлд илүү бодитой нөлөө үзүүлж байна. Цогц чадамж нь олон нөхцөл байдалд бүхэлд нь хамарсан, удаан хугацааны туршид дааж тэсэж чадах зан авир, сэтгэлгээний арга замыг заадаг хүмүүсийн үндсэн шинж чанар юм (Зураг 2.5). Цогц чадамжид хамгийн багадаа дараах таван нэр томьёог авч үздэг (Vazivani, 2010). Үүнд:

1. Мэдлэг –Хүний олж авсан мэдээлэл ба суралцахуй.
2. Ур чадвар – Тодорхой даалгавар гүйцэтгэх хүний чадвар
3. Өөрийн үзэл санаа ба үнэт зүйл – хүний хандлага, үнэт зүйл, өөрийн төсөөлөл (self-image). Жишээлбэл өөртөө итгэлтэй байдал, өгсөн нөхцөл байдалд хувь хүний амжилттай байж чадах итгэл найдвар (belief)
4. Зан араншин (Traits) – нөхцөл байдал эсвэл мэдээлэлд бие махбодын болон нийцсэн хариу үйлдэл үзүүлэх.
5. Сэтгэл хөдлөл, хүсэл, физиологийн хэрэгцээ. Урам зориг болон зан араншин, удирдлагын тусламжгүйгээр хүмүүсийг ажил хийхэд сэдэлжүүлж, өдөөж өгөхийг ойлгох тал ч бий.

Зураг 2.5.ЦЧ-ийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг

Цогц чадамжийн загвар нь тухайн ажил (work)-ын контекстэд шалгарсан гүйцэтгэл үзүүлэхүйц зан үйлээр тодорхойлогдох хүчин төгөлдөр, ажиглагдахуйц, хэмжигдэхүйц мэдлэг, ур чадвар, хандлагын жагсаалтыг хэлнэ. Цогц чадамжийн загвар нь тухайн үүргийг хамгийн сайн гүйцэтгэхэд шаардагдах түлхүүр зан үйлийг багтаасан ЦЧ-ийн багц юм (Cernusca & Dima, 2007). Гүйцэтгэж буй ажил, орчноос хамааран ЦЧ-ийн загвар дахь ЦЧ-ийн 7-9 бүлэг нь тухайн ажлыг гүйцэтгэхэд шаардагддаг гэж үздэг (Shippmann, et al., 2000). Цогц чадамжийн загвар тусгай ажил (job), харилцан хамаарал бүхий ажил болон байгууллагын бүтээмжийг өндөр байлгах гүйцэтгэлд шаардагдах ЦЧ-ийг жагсаасан байгууллагын хүрээ гэж ойлгох нь ч бий. Цогц чадамжийн загварыг бүтээхдээ ЦЧ бүртэй холбоотой үйл ажиллагаа, төрх байдлын тодорхойлолтыг багтаасан, ЦЧ-уудын уялдаа, холбоог харуулсан байх ёстой.

ЦЧ-ийн судалгаанд ихэвчлэн 1) ЦЧ-ийн бүтцийн загвар, 2) ЦЧ-ийн түвшний загвар гэсэн хоёр төрлийн загварыг авч үздэг [Hoigaard, 2009].

Цогц чадамжийн бүтцийн загвар. Тодорхой ЦЧ-ийн хэд хэдэн төлөв байдаг гэж үздэг ба эдгээр төлөвийн хоорондох холбоо хамаарал, үүнд бүхэлд нь хамарсан ЦЧ хэрхэн хамааралтай байгааг шалгах зориулалттай (Klieme, Hartig, & Rauch, 2008)

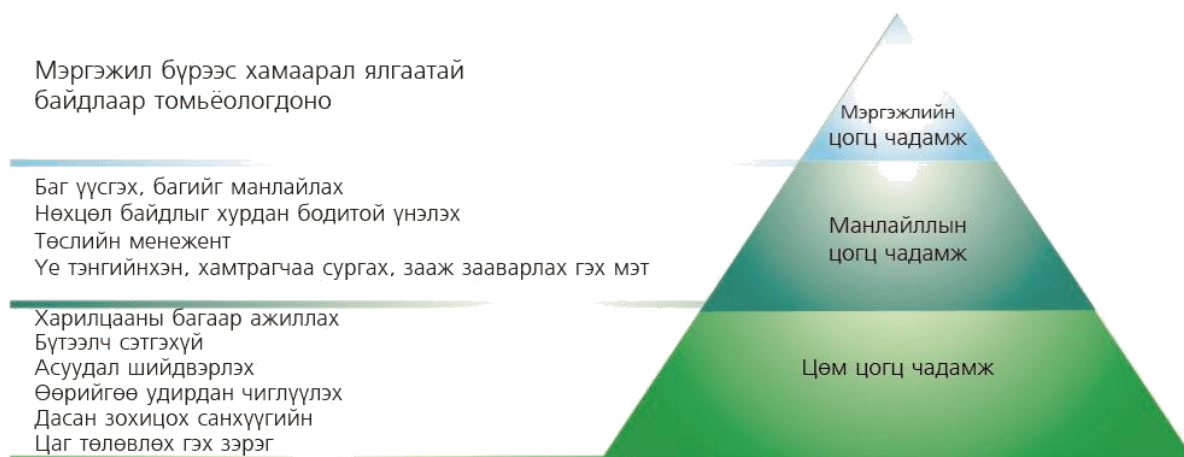
Цогц чадамжийн түвшний загвар. Чанарын хувьд даалгавраараа ялгаатай ЦЧ-ийн янз бүрийн түвшнийг илэрхийлэх ба хүн ЦЧ-ийн тодорхой түвшинд гүйцэтгэлтэй байх ёстой. Цогц чадамжийн түвшний загварт өөр өөр түвшний хүмүүсийн хоорондох чанарын ялгааны талаарх онолын хүлээлтийг туршилтаар шалгадаггүй. Харин урьдчилан түвшин бүрийн босго оноог тодорхойлж, шалгагч нь тухайн хүний нийт гүйцэтгэлийн оноонд үндэслэн аль түвшинд хамаарагдаж байгааг оноож өгдөг.

Энэ хоёр төрлийн загвар нь харилцан хамааралгүй юм. Тухайлбал, гадаад хэлний мэдлэг чадвар нь үгсийн сан, дүрмийн зэрэг ялгаатай ЦЧ-ийн төлөвүүдтэй байж болох ба эдгээрийг багтаасан хэлний ЦЧ нь хэд хэдэн түвшинтэй байж болно.

Цогц чадамжийн бүтцийн загварын нэг болох манлайллын ЦЧ-ийн загварыг авч үзье. Энэхүү загвар нь дараах гурван үндсэн бүлэгт хуваагддаг. Үүнд:

- Цөм цогц чадамж
- Манлайллын цогц чадамж
- Мэргэжлийн цогц чадамж

Эдгээр гурван бүлэг ЦЧ-ийг “Манлайллын пирамид” гэж үзэн цогцоороо манлайлагч болох суурь шаардлага гэж үздэг. Зураг 2.6-д манлайллын пирамидыг түвшинчлэн харуулсан болно.

Зураг 2.6. Манлайллын цогц чадамжийн загвар

2.3. Боловсролын зорилгын таксономийн онол

1950-иад оны үед Бенжамин Блумаар ахлуулсан эрдэмтэд багш нарын сорилгын асуултын 95% нь суралцагчдаас танин мэдэхүйн хамгийн доод түвшинд буюу зөвхөн мэдээллийг сэргээн санах түвшинд бодохыг шаардаж байгааг илрүүлсэн нь боловсролыг шинэчлэхэд чухал баримт нотолгоо болсон юм. Энэ судалгааны үр дүнгээс боловсрол, сургалтын зорилгыг нарийвчлах талаар судалгаа хийж (1956 он) “Таксономи” боловсруулжээ. Грекийн “taxis” (эмх цэгц), “nomos” (хууль, онол) онол гэсэн үгнээс гаралтай. Энэ таксономи нь боловсрол судлалын практикт “боловсролын зорилгын Блумын таксономи” хэмээн нэршжээ (Bloom, B. S., Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., & Krathwohl, D. R. 1956).

Энэ үеэс боловсролын зорилгыг олон янзаар ангилсан, магадгүй илүү сайн ангилсан таксономиуд хөгжсөн боловч Блумын таксономи нь одоогийн байдлаар хамгийн ойлгомжтой, өргөн хэрэглэгддэг байна. Блумын таксономи, түүний хэрэглээний чиглэлээр олон улсын эрдэмтэн судлаачид өргөн хүрээнд, олон судалгаа хийж, өгүүлэл, нэг сэдэвт зохиол бүтээл хэвлүүлсэн байдаг ч түүний таксономийг “буруу” болохыг нэгэн утгатай баталсан судалгаа байхгүй байна. 1995-2000 оны хооронд когнитив сэтгэл судлаач (Richard Mayer, Paul Pintrich, Merle Wikkrock), сургалтын хөтөлбөрийн мэргэжилтэн, дидактикч (Lorin Anderson, Kate Cruikshank, James Raths), боловсролын үнэлгээний мэргэжилтэн (Peter Airasian, David Krathwohl)-үүдийн бүрэлдэхүүнтэй судлаачдын баг ажиллаж, анхны Блумын таксономийг шинэчлэн когнитив сэтгэл судлалын сүүлийн үеийн ололт амжилтыг үндэслэн сайжруулж боловсруулсан бөгөөд хийсэн гол өөрчлөлт болон шинэчилсэн таксономийн хэрэглээний хүрээ зэргийн талаар тодорхой тайлбар өгсөн байдаг (Anderson, L. W. 1999; Anderson, L. W. 2005).

Шинэчилсэн таксономийн мэдлэгийн төрөл

Блумын баг багш нараас авсан олон мянган асуултыг сэргээн санах, ойлгох, хэрэглэх, задлан шинжлэх, үнэлэх, бүтээх гэсэн танин мэдэхүйн 6 түвшин (категори)-д хуваасан. Цаашид нарийвчилсан судалгаа явуулж боловсрол эзэмших үйл ажиллагааны дараах гурван ай байгааг тогтоосон. Үүнд:

1. Когнетив: Оюун ухааны (мэдлэг-knowledge)
2. Психомотор: Оюун ухаан ба бие бялдрын (Чадвар-Skill)
3. Аффектив: харилцаа, сэтгэлийн хөдлөл, мэдрэмжийн (Хандлага-Attitude)

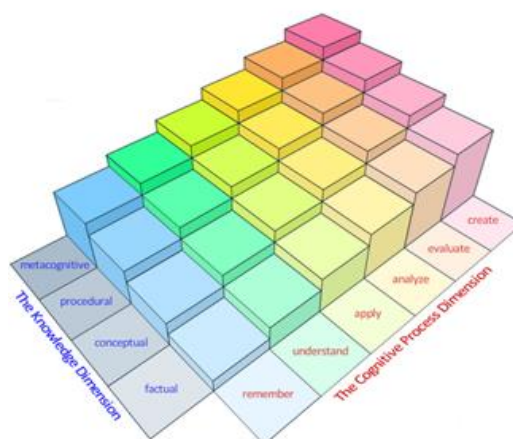
Боловсрол судлалд ай гэдэг нь категори гэдэгтэй ижил утгатай байдаг. Сурган хүмүүжүүлэгчид дээрх гурван айг KSA (Knowledge, Skills, and Attitude) гэж товчлон нэрлэдэг.

Эдгээр таксономыг боловсролын зорилго гэж үзэж үзвэл боловсрол олгох аливаа сургалтаар сурагчид шинэ мэдлэг, чадвар, хандлага эзэмшинэ гэсэн үг юм. Тус бүрдээ таксономтой суралцахуйн үндсэн гурван айг судлаачид төдийгүй багш нар мэдэхийн зэрэгцээ хичээлээ явуулахад тустай.

Блумын таксономд мэдлэгийг баримтын, ухагдахуун (концепци)-ы, үйлийн, метакогнитив мэдлэг гэж 4 ангилдаг. Тухайн сэдвээр асуудал шийдэхэд зайлшгүй хэрэгтэй суурь ойлголт, ухагдахуун, нэр томъёо нь *баримтын мэдлэг* болно. Баримтын мэдлэг нь хэн, юу гэсэн асуултад голчлон хариулагддаг бөгөөд цээжлэх замаар эзэмшинэ. Жишээлбэл, Английн химич Ж.Дальтон 1804 онд бүхэл тоон харьцааны хуулийг нээжээ. Иймд 21 дүгээр зууны боловсролын зорилгод “мэддэг байх” гэсэн үйлийн гүйцэтгэл томъёолж оруулахаас зайлсхийх шаардлагатай.

Ухагдахууны мэдлэг нь тухайн зүйлийн талаар илүү өргөн хүрээтэй, тэдгээрийн уялдаа холбоо, утга учир, мөн чанарын талаарх мэдлэг бөгөөд баримтын мэдлэгээс илүү гүн, хийсвэр, учир зүйн холбоос шаарддаг суралцагчийн ухаарч ойлгосон мэдлэг юм. Зөв ойлголтыг албадлагаар цээжлүүлбэл ухагдахууны биш баримтын мэдлэг болж хувирна.

Аливаа зүйлийг хийх арга аргачлал, алгоритм, ур дүй ашиглан хэрхэн хийж гүйцэтгэх, шинжлэн турших зэрэг нь үйлийн мэдлэг юм. Хэрхэн, яаж, ямар аргаар гэсэн асуултад хариулагдана. Жишээ нь урвалын тэгшитгэлээс тооцоо хийх арга, шингэнийг хэмжих арга, молекулын бүтцийг загварчлах арга нь үйлийн мэдлэг юм. Харин метакогнитив мэдлэгт сэтгэж танин мэдэх (сэтгэн бодох, эрэгцүүлэн бодох), стратегийн мэдлэг (асуудал шийдэх, тойм зураг гаргах, ухагдахууны сүлжээ гаргах, төлөвлөгөө боловсруулах гэх мэт) танин мэдэхүйн бэрхшээлийг давах (нөхцөл байдлыг шинжлэх, асуудалд тохирсон аргыг хэрэглэх гэх мэт), тухайн суралцагчийн хувийн мэдлэг (хүүхдийн танин мэдэх, мэдлэг бүтээх хувийн онцлог, давуу, сул тал, туршлага гэх мэт) хамаарна.

Хорин нэгдүгээр зууны боловсролын зорилгод метакогнетив мэдлэгийг түлхүү тусгах шаардлага тулгарч байна.

Зураг 2.7. Блумын таксономын 3D загвар

Мэдлэгийн эдгээр 4 төрөл (дэд төрөлтэй), танин мэдэхүйн 6 түвшин бүр хоорондоо нягт уялдаа хамааралтай дэд түвшин(19 дэд түвшин)-д илүү нарийвчлагдан задардаг.

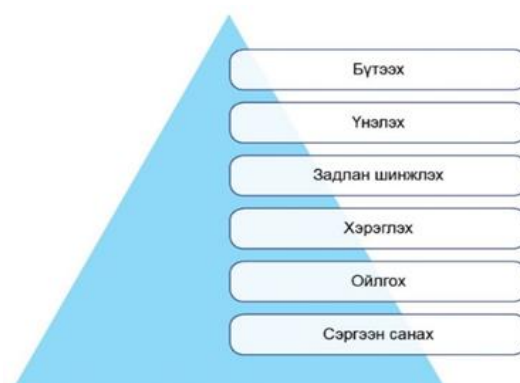
Хүснэгт 2.2.Шинэчилсэн таксономийн мэдлэгийн төрөл (Ч.Нямгэрэл, 2016)

А. Баримтын мэдлэг	Аа. Нэр томъёоны мэдлэг	A. Factual knowledge	Aa. Knowledge of Terminology
	Ab. Тусгай зүйл, элементийн мэдлэг		Ab. Knowledge of specific details and elements
В. Ухагдахууны мэдлэг	Ва. Ангилал, зэрэглэлийн мэдлэг	B. Conceptual knowledge	Ba. Knowledge of classifications and categories
	Bb. Зарчим, ерөнхийллийн мэдлэг		Bb. Knowledge of principles and generalizations
	Вс. Онол, загвар, бүтцийн мэдлэг		Bc. Knowledge of theories, models, and structures
С. Үйлийн мэдлэг	Са. Судлагдахууны онцлогтой чадвар, алгоритмын мэдлэг	C. Procedural Knowledge	Ca. Knowledge of subject-specific skills and algorithms
	Сб. Судлагдахууны онцлогтой арга барил, аргын мэдлэг		Cb. Knowledge of subject-specific techniques and methods
	Сс. Зохистой үйлийг хэзээ хэрэглэхээ тодорхойлох шалгуурын мэдлэг		Cc. Knowledge of criteria for determining when to use appropriate procedures
Д. Метакогнитив мэдлэг	Да. Стратегийн мэдлэг	D. Metacognitive knowledge	Da. Strategic knowledge
	Db. Контекстэт болон нөхцөлт мэдлэгийг багтаасан танин мэдэхүйн даалгаврын тухай мэдлэг		Db. Knowledge about cognitive tasks, including appropriate contextual and conditional knowledge
	Дс. Хувийн мэдлэг		Dc. Self-knowledge

Когнетив ай

Блумын таксономийн когнетив айдараах 6 түвшинтэй.

Сэргээн санах (remembering). Урт хугацааны санамжаас хэрэгцээтэй мэдлэгийг сэргээн дуудах. Энэ шатны зорилтууд нь өвөрмөц мэдлэгүүд, баримт нэр томъёо, хэмжигдэхүүн, арга замын

мэдлэг, түүн дотроо шалгуур, олон талын мэдлэгийг ялган таних, сэргээн санах юм.

Зураг 2.8. Блумын таксономын когнетив айн түвшин

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Нэрлэх, Санал Гаргах, Тайлагнах, Дүрслэх, Онцлох, Зааварлах, Хэлэх, Эрж Олох, Хуваагдах, Ялган Тодорхойлох, Тэмдэглэх, Хэмжих, Бичих, Тоймлох, Зурах, Жагсаалт Гаргах, Хамруулах, Иш Татах, Томьёолох зэрэг	Сурагч Ньютоны хөдөлгөөний гурван хуулийг нэрлэдэг болох Аюулгүй ажиллагааны дүрмийг мэддэг байх. Тоог дэс дараалалд оруулах

2. Ойлгох (understanding). Үг, бичвэр, зураг дүрслэл ашиглан мэдээллийн утга санааг бүтээх зорилтуудтай.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Хязгаар Тогтоох, Дараалуулах, Илэрхийлэх, Сонгох, Нотлох, Тайлагнах, Тодорхойлох, Дүрд Тоглох, Харуулах, Хэлэлцэх, Жишээн Дээр Тайлбарлах, Ангилал, Томьёолох, Ерөнхийлөх, Дүгнэлт Хийх, Ялган Тодорхойлох, Дүрслэн Харуулах, Буулган Тайлбарлах, Тодруулах, Танилцуулах, Ялгах, Харьцуулах, Урьдчилан Таамаглах, Харуулах, Нэгтгэн Дүгнэх зэрэг	Сурагч Ньютоны хөдөлгөөний гурван хуулийг өөрийн үгээр тайлбарладаг болох Химийн бодисыг хүчил ба суурь гэж ангилах Сээр нуруут амьтны жишээ гаргах

3. Хэрэглэх (applying). Өгөгдсөн нөхцөлд үйлийг гүйцэтгэх, хэрэгжүүлэх, мэдлэгээ тодорхой асуудалд хэрэглэх, бодит нөхцөлд хийсвэрлэх зорилтууд багтана.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Өөрчлөх, Ашиглаж Нэвтрүүлэх, Бөглөх, Сонгох, Засах, Нөлөөлөх, Жишээ Гаргах, Ашиглах, Тооцоолох, Үнэлэх, Дүрд Тоглох, Харуулах, Олж Нээх, Зохион Бүтээх, Хөгжүүлэх, Тайлбарлах, Үйлдвэрлэх, Форматлах, Олж Мэдэх, Шийдэх, Шинэчлэн Сайжруулах, Зохион Байгуулах, Төлөвлөх, Шилжүүлэх, Хэрэгжүүлэх, Дүрслэн Харуулах, Баталгаажуулах, Урьдчилан Таамаглах, Бэлтгэх, Сонгох, Зурах, Харуулах, Хэсэглэн Задлах зэрэг	Сурагч кинетик энергийг тооцоолж чаддаг болох Даалгаврын найдвартай байдлыг үнэлэхийн тулд статистикийн хуулиудыг ашиглах Ирээдүйн өөрчлөлтийг урьдчилан таамаглах

4. Задлан шинжлэх (analysing). Материалыг бүрэлдэхүүн хэсэгт хуваах, тэдгээрийн харилцан хамаарлыг шинжлэх. Элементүүд, хамаарлыг ялгах, тухайн элементүүд ямар үүрэг гүйцэтгэж буйг тодорхойлох зохион байгуулалтын зарчим, тухайн хэсгээс ямар нэг алдааг олж тогтоох, мөн чанарыг таних зорилтууд хамаарна. Анализ-задлан шинжлэх, тооцоолох, төрөлжүүлэх, харьцуулах, жишиж үзэх, шүүмжлэх, ялгах, судлах, шалгах, турших, сорих, асуух, синтез-хуваарилах, цуглуулах, зохиож бичих, бүтээх, загвар гаргах,

хөгжүүлэх, нарийвчлан боловсруулах, удирдах, зохион байгуулах, төлөвлөх, бэлтгэх, дэвшүүлэх (санал болгох), бичих.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Гарган Авах, Дүн Шинжилгээ Хийх, Задлах, Хуваах, Харуулах, Үнэлэх, Тодорхойлох, Мэтгэлцэх, Оношлох, Хүлээн Зөвшөөрөх, Турших, Дүгнэх, Ялган Таних, Тусгаарлах, Бүлэглэн Ангилах, Тодруулах, Шүүмжлэх, Шийдвэрлэх, Шалгах, Үндэслэл Гаргах, Дүгнэлт Гаргах, Шилжангилах, Харьцуулах, Ашиглах зэрэг	Сурагч потенциал ба кинетик энергийг ялгах чадвартай болох Логик шинжилгээний аргыг ашиглан тоног төхөөрөмжийн алдааг олж засварлах.

5. Үнэлэх (evaluating). Шалгуур, стандартад үндэслэн шийдвэр гаргах Алдааг илрүүлэх гэх мэтээр хянан шалгах, асуудалд шүүмжлэлтэй хандах, логик холбоо, олон талын баталгаа нотолгоо, баримтуудтай холбоотой олон талт зорилтуудыг агуулна.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Зохиох, Шинэчлэн Сайжруулах, Нотлох, Дараалуулах, Байгуулах, Үндэслэл Гаргах, Шийдэх, Хөгжүүлэх, Буулган Тайлбарлах, Өргөжүүлэх, Үнэлэн Дүгнэх, Бүтээх, Ерөнхийлөх, Интеграцлах, Ангилах, Нэгтгэх, Шүүмжлэх, Заах, Удирдах, Дахин Бий Болгох, Төлөвлөх, Шалгах, Цуглуулах, Санал Болгох, Сонгох, Синтез Хийх, Нэгтгэн Дүгнэх зэрэг	Туршилтын үр дүнг нотлох хамгийн үр дүнтэй шийдлийг сонгох. Гарсан алдааг залруулах арга замыг санал болгох

6. Бүтээх (creating). Элементүүдийн шинэ функционал, органик холбоог илрүүлж, дахин бүтэцчилэх, үүсгэх, төлөвлөх, зохион бүтээх зорилтууд хамаарна.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Үүсгэж Бий Болгох, Сонгох, Тодорхойлон Бичих, Тодорхойлох, Барагцаалах, Үнэлэлт Өгөх, Эрэмбэлэх, Хөгжүүлэх, Загвар Зохиох, бий болгох (Бүтээх), Эсрэгээр нь бий болгох, Нарийвчлан Шалгах, Буулган Тайлбарлах, Тодруулах, Шүүмжлэх, Итгүүлэх, Ялгах, Харьцуулах, Эвлүүлэн Нэгтгэх	Гарын доорх материал ашиглан ус нэрэх багажийг зохион бүтээх Эх орны сэдэвтэй эссэ бичих зэрэг

Психомоторын ай

Психомотор (psychomotor-сэтгэцийн хөдөлгүүр)-ын айд хүүхдийн үндсэн хөдөлгөөн, хөдөлгөөний аппаратын ур чадварын хэрэглээ, зохицуулалт (Симпсон, 1972) багтана. Эдгээрийг хөгжүүлэхэд дасгал сургуулилалт, тэсвэр хатуужил, хүч чадал, уян хатан байдал, арга техник шаардагдана (оюун ухаантай холбоотой). Суваг шуудуу ухах, машин угаах гэх мэт биеийн хүчний ажлаас эхлээд нарийн төвөгтэй техник хэрэгсэл ажиллуулах, бүжиглэх гэх мэт

илүү төвөгтэй үйлүүд хүртэл үүнд хамрагдана. Судлаачид психомотор чадварын талаар онолын хэд хэдэн загварыг хөгжүүлсэн байдаг. Психомотор айн ур чадвар нь хурд, нарийвчлал, зай, гүйцэтгэлийн процедур буюу арга техникээр хэмжигддэг. Психомотор айн Симпсоны загвар нь дараах 7 түвшинтэй.

Зураг 2.9. Психомоторын айн чадвар (үйлдэл)-ын түвшин, Симпсон (Simpson), 1972 он

1. Мэдрэх/ухамсарлах (perception/ awareness). Мэдрэхүйд ирсэн дохиог хөдөлгөөнөө удирдахад ашиглах чадвар. Энэ нь мэдрэхүйд ирэх сэрлийг хүлээж авах, дохионоос сонгол хийх, таньж мэдэх дарааллаар явагдана.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Сонгох, Дүрслэх, Илрүүлэх, Ялгах, Тодорхойлох, Салгаж Ялгах, Тусгаарлах, Хооронд Нь Холбох, Сонгох зэрэг	Дохионы мэдээллийг мэдэрч ойлгох. Шидсэн бөмбөгийг тооцоолж, зөв байрлалд шилжин барьж авах. Хоолны үнэр, амтаар зуухны температурыг тохируулах.

2. Бүрдэл/бэлэн байдал (set). Үйлдэл хийхэд бэлэн байдал. Энэ нь сэтгэц, бие бялдар, сэтгэл хөдлөлийн цогцыг агуулдаг. Эдгээр гурван багц нь янз бүрийн нөхцөл байдалд (заримдаа “сэтгэлгээ” гэж нэрлэдэг) тухайн хүний хариу үйлдлийг урьдчилан тодорхойлдог зан чанар юм. Аффетив айн “үзэгдлүүдэд хариу өгөх” дэд хэсэгтэй нягт холбоотой.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Эхлэх, Дэлгэн Харуулах, Тайлбарлах, Хөдлөх, Ашиг Орлого Олох, Хариу Үйлдэл Үзүүлэх, Үзүүлбэр Үзүүлэх зэрэг	Өөрийн Чадвар, Хэр Хэмжээгээ Хүлээн Зөвшөөрөх. Шинэ Үйл Явцыг Сурах Хүсэл Эрмэлзлээ Харуулах (Сэдэл)

3. Удирдлагатай хариу үйлдэл (Guided Response). Даган дуурайлт, оролдлого, алдааг багтаасан суралцахуйн цогц ур чадварын эхний үе шат. Дасгал хийснээр гүйцэтгэлийн хангалттай түвшинд хүрдэг. Дагаж дууриах, сорих болон алдаа гаргах нь ямар нэг үйлийг хийх арга зам юм.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Хуулбарлах, Мөрдөх, Дагах, Хариу Үйлдэл Хийх, Хуулбарлан Бий Болгох, Хариу Өгөх зэрэг	Тэгшитгэлийг үзүүлсэн аргын дагуу бодох. Зааврыг дагаж мөрдөх.

4. Механизм (mechanism). Энэ бол нарийн төвөгтэй ур чадварыг эзэмших завсрын үе шат бөгөөд үйлдэл нь дадал зуршил болж, сурч мэдсэн хөдөлгөөнийг өөртөө итгэлтэй, чадварлагаар гүйцэтгэнэ.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Угсрах, Тохируулах, Барьж Бүтээх, Задалж Буулгах, Үзүүлэх, Бэхлэх, Засварлах, Нунтаглах, Халаах, Өөрчлөх, Хэмжих, Сайжруулах, Холих, Зохион Байгуулах, Зураглал гаргах зэрэг	Машин жолоодох. Компьютер ашиглах

5. Цогц, чадамгай үйлдэл/эксперт (complex Overt Response/Expert). Нарийн төвөгтэй хөдөлгөөний ур чадвар сайтай, чадварлаг гүйцэтгэл. Энэ ур чадвар нь хурдан, эвлэгхэн, өндөр зохицуулалттай, хамгийн бага энерги зарцуулсан гүйцэтгэлээр илэрхийлэгдэнэ. Энэ ангилалд эргэлзэлгүй, автоматаар хийгддэг гүйцэтгэл орно. Түлхүүр үгс нь механизмтай ижил боловч гүйцэтгэл нь илүү хурдан, илүү сайн, илүү нарийвчлалтай болохыг харуулсан дайвар үг, тэмдэг нэртэй холбогдоно.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Механизмийн үйл үгтэй адилхан	Машинаа зогсоолын паралел шугамын дагуу давчуу зайнд байрлуулах. Компьютерийг хурдан, чадварлагаар ажиллуулах Төгөлдөр хуурыг сайн тоглох чадвараа харуулах

6. Дасан зохицох (Adaptation). Ур чадвар нь сайн хөгжсөн байх бөгөөд хувь хүн хөдөлгөөний хэв маягийг тусгай шаардлагад нийцүүлэн өөрчилж гүйцэтгэнэ.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Дасан Зохицох, Хувиргах, Өөрчлөх, Дахин Засварлах, Өөрчлөн Зохион Байгуулах, Хянан Шалгах, Хувилбарууд Гаргах зэрэг	Гэнэт тулгарсан үйл явдалд үр дүнтэй хариу үйлдэл үзүүлэх Анхандаа хийхээр төлөвлөөгүй байсан аргаар даалгавар гүйцэтгэх

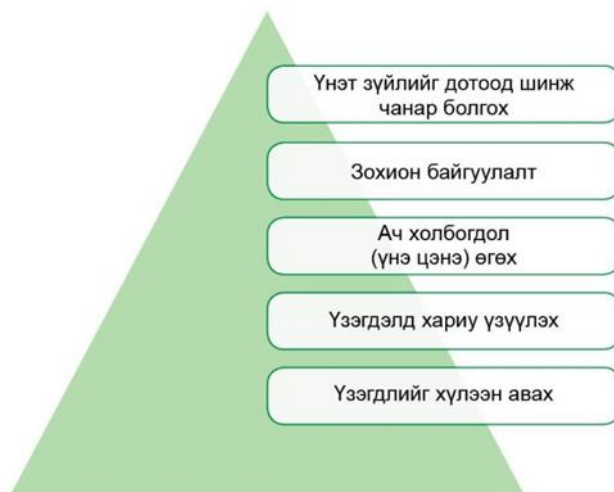
7. Бүтээж бий болгох (Origination). Тодорхой нөхцөл байдал эсвэл тодорхой асуудалд тохируулан хөдөлгөөний шинэ хэв маягийг бий болгох хамаарна. Сургалтын үр дүн нь өндөр хөгжсөн ур чадвар дээр суурилсан бүтээлч байдлыг онцолдог.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Цэгцлэх, Бүтээх Босгох, Нэгтгэх, Зохиох, Бүтээж Байгуулах, Зохиомжлох, Дизайнчлах, Санаачлан Эхлүүлэх, Гүйцээх, Үүсгэн Бүтээх Зэрэг	Шинэ санаа, онолыг бий болгох Сургалтын шинэ, цогц хөтөлбөр боловсруулах.

Аффектив ай

Суралцагчийн мэдлэг хүлээн авахад бэлэн байдал, анхаарлын шилжилт, хариу үйлдэл үзүүлэх, зохион байгуулах зэрэг сэтгэл, санаа, мэдрэмжийн үзүүлэлт, үнэт зүйлсийн үнэлгээ, түүнд хандах хандлага энэ айд хамаарна.

Аффектив ай нь мэдрэмж, үнэт зүйл, үнэлэмж, урам зориг, хүсэл эрмэлзэл, хандлага гэх мэт сэтгэл хөдлөл (санаа)-өөр илрэх зан үйлийг агуулдаг (Krathwohl, Bloom, Masia, 1973). Түүний хамгийн энгийн зан үйлээс төвөгтэй байдал хүртэлх таван дэд ай (ангилал)-г авч үзье.

Зураг 2.10. Аффектив айн хандлагын түвшин, Даве (Dave), 1975он

1. Үзэгдлийг хүлээн авах (Receiving Phenomena). Суралцагчид тодорхой үйл явдал, үзэгдэлд анхаарлаа хандуулах, сонсох хүсэл эрмэлзэлтэй байх, ухамсарлах.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Хүлээн Зөвшөөрөх, Асуух, Анхаарах, Эелдэг Байх, Дуулгавартай Байх, Дагах, Өгөх, Сонсох, Ойлгох зэрэг	Бусдыг хүндэтгэлтэйгээр сонсох. Шинээр ирсэн хүмүүсийн нэрийг тогтоож авах.

2. Үзэгдэлд хариу үзүүлэх (Responding to Phenomena). Сурагчид тодорхой үзэгдэлд идэвхтэй оролцож, хариу үйлдэл үзүүлэх. Сургалтын үр дүнд нийцтэй хариу өгөлт, хариу өгөх хүсэл эрмэлзэл буюу өгсөн хариу үйлдэлдээ сэтгэл ханамж (сэдэл)-тай байгаа байдлыг онцолж болно.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Хариулах, Дэмжих, Хамжих, Нийцэх, Ярилцах, Мэндчилэх, Туслах, Хаяглах, Гүйцэтгэх, Бэлэглэх, Өгүүлэх зэрэг	Хичээлийн хэлэлцүүлэгт оролцох, танилцуулга хийх. Шинэ үзэл санааг бүрэн ойлгохын тулд асуулт тавих.

3. Ач холбогдол (үнэ цэнэ) өгөх (Valuing). Суралцагч тодорхой үйл явдал, объект, зан үйлийг үнэлж, үнэ цэнэтэйд тооцно. Энэ нь энгийн хүлээн зөвшөөрөхөөс эхлээд идэвх оролцооны цогц байдлыг хамрана. Ач холбогдол өгөх нь олон тооны, тодорхой үнэ цэнэтэй зүйлсийг дотроо хүлээн зөвшөөрч, эрхэмлэхэд суурилдаг бөгөөд суралцагчийн нээлттэй зан харилцаагаар илэрч, ихэвчлэн танигдах боломжтой байдаг.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Үнэлэх, Хүндэтгэх, Эрхэмлэх, Харуулах, Санаачилах, Өдөөж Хүсэх, Нэгдэх, Зөвтгөх, Санал Болгох, Хүндлэх, Хуваалцах зэрэг	Ардчилсан үйл явцад итгэл үнэмшлээ харуулах. Соёлын олон янз байдал, ялгаанд хүндэтгэлтэй хандах.

4. Зохион байгуулалт (Organization). Янз бүрийн үнэт зүйлийг хооронд нь харьцуулах, тэдгээрийн хоорондын зөрчлийг шийдвэрлэх, онцгой үнэт зүйлсийн системийг бий болгох замаар үнэт зүйлийн тэргүүлэх чиглэлийг тогтооно. Ингэхдээ гол нь үнэт зүйлсийг хооронд нь харьцуулах, уялдаа холбоонд нь авч үзэх, задлан шинжлэхэд төвлөрнө.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Харьцуулах, Холбох, Нэгтгэн Дүгнэх зэрэг	Эрх чөлөө ба хариуцлагатай зан үйлийн хоорондын тэнцвэрт байдлын хэрэгцээг хүлээн зөвшөөрөх. Чадвар, ашиг сонирхол, итгэл үнэмшилтэй нийцүүлэн амьдралынхаа төлөвлөгөө гаргах.

5. Үнэт зүйлийг дотоод шинж чанар болгох (Internalizes Values/characterization). Тухайн суралцагчид үнэт зүйлсийн систем бий болсон тохиолдолд зан үйлээ хянах боломж бүрддэг. Зан үйл нь өргөн хүрээтэй, тогтвортой, урьдчилан таамаглаж болохуйц байдаг бөгөөд суралцагчийн хамгийн чухал шинж чанар юм. Сургалтын зорилго нь суралцагчийн дасан зохицох (хувийн, нийгэмшихүйн, сэтгэл хөдлөлийн) ерөнхий хэв маягыг агуулна.

Үйл үг	Суралцахуйн үйлийн жишээ
Үйлдэл Хийх, Ялгаж Үзэх, Үзүүлэх, Нөлөөлөх, Өөрчлөх, Гүйцэтгэх, Үнэлж Тодотгох, Асуулт Тавих, Хянах, Үйлчлэх, Шийдвэрлэх, Баталгаажуулах зэрэг	Бие даан ажиллахдаа өөртэй итгэлтэй байгаагаа харуулах Шинэ нотлох баримтуудын дагуу дүгнэлтээ эргэн харж, зан үйлээ өөрчлөх. Хүмүүсийг гадаад төрхөөр нь бус, байгаагаар нь үнэлэх.

Аффектив чадвар буюу хандлагыг илэрхийлэх түлхүүр/үйл үгсийн жишээ: ангилах, шилжүүлэх, сонсох, хянах, тусгайлах, зөвшөөрөх, хэлэлцэх, хэрэгжүүлэх, тоглох, тангараглах, захирагдах, мөрдөх, магтах, сайшаах, сайн дураар хийх, алга таших, баяр хүргэх, туслах, тэмцэх, орхих, үгүйсгэх, бодох, онолдох, зохицуулах, өөрчлөх, шаардах, засах, загнах, зугтах, буцах гэх мэт.

Цогц чадамжид суурилсан боловсрол, түүнийг хэрэгжүүлэх сургалтын хөтөлбөр нь уламжлалт ёсоор тодорхойлж томъёолсон суралцагчийн эзэмших шаардлагатай хичээлүүдийн агуулгаас илүүтэйгээр суралцах үйл явцын цогц үр дүн (суралцагчийн хэрэглэх мэдлэг, чадвар, хандлага)-д төвлөрнө. Иймээс сургалтын хөтөлбөр нь гол төлөв суурь эсвэл түлхүүр ЦЧ дээр суурилан боловсруулагддаг.

III. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

3.1. Төслийн судалгааны үе шат

Төсөл дараах 5 үе шаттай хэрэгжлээ.

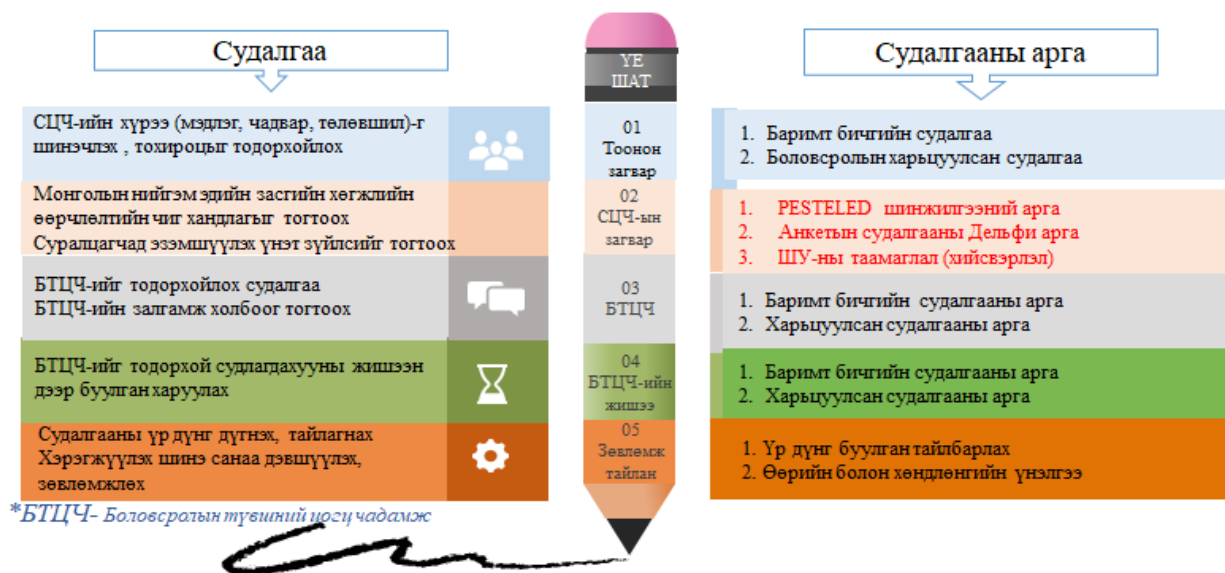
Нэг. Хорин нэгдүгээр зууны монгол суралцагчийн ЦЧ-ийн хүрээг боловсролын шинэ бодлого, ЦЧ-ийн сүүлийн үеийн онол, арга зүйн хөгжилд нийцүүлэн дахин сайжруулах, тохиоцыг тодорхойлох (бэлтгэл судалгаа 1)

Хоёр. Өөрийн орны нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлтийн чиг хандлагын судалгаа хийж, ирээдүйн боловсролын хэрэгцээ, шаардлага, монгол суралцагчдад төлөвшүүлэх суурь цогц чадамжийг тодорхойлох, монгол суралцагчдад эзэмшүүлэх үнэт зүйлсийг тогтоох, тэдгээрийг ангилан бүлэглэх (бэлтгэл судалгаа Зураг 2.3)

Гурав. Судалгааны үр дүнд үндэслэн суурь ЦЧ-ийг боловсролын 5 түвшин (СӨБ, ББ, СБ, БДБ, ДБ-ын)-д буулган тодорхойлж, томъёолон бичих (бүтээгдэхүүн 1)

Дөрөв. Боловсролын түвшин (5)-ий суурь ЦЧ-ийг тодорхой нас (СӨБ), судлагдахуун (бага, суурь, бүрэн дунд), бакалавр зэргийн хөтөлбөрийн жишээн дээр буулган боловсруулах, томъёолон бичих (бүтээгдэхүүн 2)

Тав. Судалгааны үр дүнг дүгнэх, тайлагнах, суурь ЦЧ-ийг хэрэгжүүлэх (судлагдахуун сонгох, багшлах, үнэлэх) онол, арга зүйн шинэ санаа дэвшүүлэх, зөвлөмж гаргах

Зураг 3.1. Судалгааны арга зүй

3.2. Судалгааны арга, аргачлал

Төслийн судалгааны арга, түүний дэлгэрэнгүй аргачлал, аргачлал тус бүрийн ажлын хуудсыг бэлтгэн БХ-ийн Эрдмийн зөвлөлийн 2020 оны 01 дүгээр сарын 21-ний өдрийн хурлаар хэлэлцүүлэн батлуулсан (2019 оны сүүлийн хагаст уг Эрдмийн зөвлөл хуралдаагүй болно.) Боловсролын түвшний суурь ЦЧ-ийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх арга, аргачлалыг тэдгээрийн үе шат, үе шатны алхам тус бүрээр нь тайлбартай авч үзье.

Цогц чадамж гэдэг нь мэдлэг, чадвар мөн сэдэл болон харилцааны асуудал (аспект)-ыг агуулдаг (Weinert, F.E.2001). Мөн “Хувь хүний ЦЧ нь мэдлэг, чадвар, ойлголцол, эв дүй, хандлага, туршлага, сэдэл зэргийн харилцан нөлөөлөл бүхий тор шиг олон талст байдлыг агуулдаг” (Klieme.E., et al. 2006) гэсэн өөр нэгэн тодорхойлолт бий. Эдгээрээс ЦЧ нь зөвхөн тодорхой мэдлэг, чадвар, харилцаагаар хязгаарлагдахгүй хүмүүний дотоод ертөнц болон үйлийн гүйцэтгэлтэй холбогдох олон талт байдлыг агуулсан нийлмэл зүйл гэдэг нь ойлгомжтой. Цогц чадамжийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх ажлыг янз бүрийн үе шатаар гүйцэтгэж болох хэдий ч энд өөрсдийн хуримтлуулсан туршлага дээр суурилан үндсэн 4 үе шатыг тодорхойлж, түүний алхмуудын дагуу боловсролын түвшин бүрийн суурь цогц чадамжийг залгамж холбоотой тодорхойллоо (зураг 3.2.1).

Зураг 3.2. Цогц чадамжийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх үе шат, аргачлал

Бэлтгэл судалгаа (I шат)

Хэрэгцээг тодорхойлох (1.1)

Хэрэгцээг тодорхойлох үйл ажиллагаагаар шинэ зуунд боловсролоор хүүхэд, залуучуудыг ирээдүйн нийгмийн сайн сайхан, үр бүтээлтэй амьдралд бэлтгэхэд өнөөгийн боловсролын тогтолцоонд ямар сул тал оршиж байгаа, хүүхэд залуучуудад ямар мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл дутагдаж байгааг илрүүлнэ. Хэрэгцээг тодорхойлоход ихэвчлэн эмпирик судалгааны аргыг хэрэглэнэ. Эмпирик судалгааны арга нь онолын үндэслэл дээр бус, харин тодорхой туршлага, мэдээлэл түүнчлэн хэмжигдэхүйц ажиглалт дээр тулгуурладаг. Тодорхой мэдлэг, мэдээллүүдийг системтэйгээр цуглуулж, нэгтгэн дүгнээд бодит байдлын талаар тодорхойлолт гаргана. Тухайлбал, дэлхий нийтийн нийгэм, эдийн засаг, боловсролын хөгжлийн мега чиг хандлага, өөрийн орны тэдгээртэй холбогдох нөхцөл байдал, боловсролын сул, давуу тал гэх мэт. Мэдээлэл цуглуулахад асуулга, ажиглалт, мэргэжилтнүүдтэй хийх ярилцлага, агуулгын үнэлгээ (баримт бичиг, нэвтрүүлэг, кино гэх мэт), бүлгийн хэлэлцүүлэг, туршилт гэх мэт аргуудыг ашиглана. Бэлтгэл судалгаагаар тухайн ЦЧ-ийн хүрээг боловсруулах хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлсон үндэслэл бий болно.

Нэг талаас боловсролын өөрчлөлт шинэчлэл, дахин төлөвлөлтийг нийгэм, эдийн засаг, улс төр, шинжлэх ухаан болон бусад салбарт болж буй өөрчлөлт, ирээдүйн нийгмийн өөрчлөлтийн чиг хандлагатай уялдуулах, дахин тодорхойлох эрэлт хэрэгцээ үүсэж байгаа; нөгөө талаас хурдацтай өөрчлөгдөж буй өнөөгийн нийгэмд мэдлэг, чадварын хадгалагдах болон хэрэглэгдэх хугацаа

улам бүр богино болж, хувь хүнээс мэдлэг, чадвараас гадна хандлага, төлөвшил, үнэт зүйл зэрэг олон зүйлс (зөөлөн чадвар)-ийг цогцоор шаардах болсон нь бидний энэхүү судалгааны үндэслэлийг тодорхойлсон болно.

Цогц чадамжийн үзэл баримтлал боловсруулах (1.2)

Цогц чадамжийн үзэл баримтлалыг хэрэгцээний судалгааны үр дүнд тулгуурлан боловсруулна. Тухайлбал, Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага ЦЧ-ийн бодлогынхоо стратегийн үзэл баримтлалыг дараах чиглэлүүдээр тодорхойлжээ (OECD.2012).

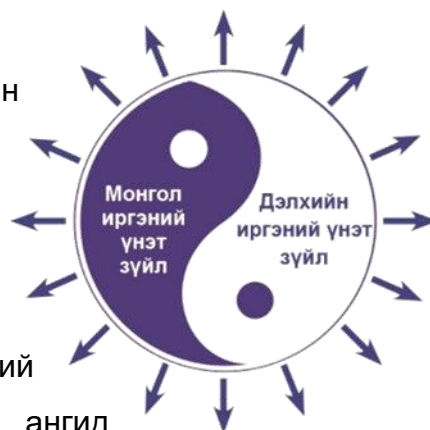
- Нөөц хомс байгаа нөхцөлд хөрөнгө оруулалтад эрэмбэ тогтоох ажлыг хөнгөвчлөх
- Насан туршийн боловсролыг дэмжих
- Богино болон урт хугацааны бодлогыг уялдуулах
- Сонирхлын бүлгийг оролцуулах
- Дэлхий нийтийн эдийн засгийн төлөв байдалд анхаарал тавих
- Шаардлагатай ЦЧ-д түлхэц үзүүлэх
- Хэрэгжиж буй ЦЧ-уудыг идэвхжүүлэх
- Цогц чадамжийг үр дүнтэй ашиглах

Үзэл баримтлалд ЦЧ-ын зорилго, агуулга, үр нөлөөг заасан үндсэн шийдлүүдийг тодорхойлно. Цугларсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж нэгтгээд, гаргасан шийдлүүдээ эрэмбэлж, хамгийн ач холбогдолтойгоос нь эхлэн томъёолно. Үзэл баримтлал нь ерөнхий зарчмын шинж чанартай шийдлүүдийг агуулна.

Үнэт зүйлийг тодорхойлох (1.3)

Үнэт зүйл бол нийгмийн оюун санааны нэгдмэл байдлыг хангаж, чиглүүлж байдаг, даяаршил, дангааршлын зохистой харьцааг барих гол хүчин зүйл тул нийт суралцагчдын эзэмших ЦЧ-ийн цөм нь байна. Монгол суралцагчийн үнэт зүйл нь монгол иргэний болон дэлхийн иргэний үнэт зүйлсэд тулгуурлан тодорхойлогдоно.

Дэлхийн иргэний үнэт зүйлийг Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (НҮБ, 1946), НҮБ-ын ТХ-ын зорилтууд (НҮБ. 2015) албан ёсоор дэлхий нийтээр хэрэгжиж эхэлсэн) гэх мэт олон улсын конвенциудын зорилтод заасан байдаг. Үнэт зүйлс нь суурь цогц чадамж болон боловсролын түвшний ЦЧ түүнчлэн, сургалтын хөтөлбөр, цаашилбал ангид

явагдах бүхий л үйл ажиллагаанд тусаж биелэлээ олно.

Мэдээллийн судалгаа, боловсруулалт (II шат)

Мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах нь ЦЧ-ийн хүрээг тодорхойлох ажлын гол хэсэг. Цуглуулсан мэдээлэл хэдий чинээ хэрэгцээтэй, нотолгоотой байх тусам ЦЧ-ийг илүү нарийн, оновчтой тодорхойлох боломж бүрдэнэ. Иймд мэдээлэл цуглуулахдаа аль болох зохистой, үр дүнтэй аргыг сонгож хэрэглэнэ. Энэ үе шатанд олон талт мэдээлэл, өгөгдөлд суурилсан ЦЧ-д суулгах шаардлагатай агуулгын жагсаалт бий болно.

Мэдээлэл цуглуулах (2.1)

Мэдээлэл цуглуулахдаа зөвхөн туршлагатай мэргэжилтнүүдтэй хийх ярилцлагад найдах нь хангалтгүй. Ийм ярилцлагаар алсын хараа, ЦЧ-ийг тодорхойлоход дутагдаж буй мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл бүрэн тодорч илрэхгүй. Иймд ЦЧ-ийг хэрэгжүүлэх, хэрэглэх бүх субъектыг хамарсан өргөн хүрээний судалгаа явагдана. Үүнд тухайн үеийн нөхцөл байдал, өнгөрсөн үеийн түүх сургамжаас гадна дэлхий нийтийн болон өөрийн орны хөгжлийн ирээдүйн чиг хандлагыг мөн авч үзэх нь чухал. Тухайлбал, 21 дүгээр зууны дэлхий нийтийн болон боловсролын хөгжлийн өөрчлөлтийн мега чиг хандлага, олон улсын байгууллагуудаас дэвшүүлсэн ЦЧ-ийн онол, загвар, улс орнуудын ЦЧ-д суурилсан үндэсний хөтөлбөр, өөрийн орны нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлт, боловсролын шинэ үзэл санаа, боловсролын стандарт, сургалтын хөтөлбөрийн түүх, хөгжил гэх мэт.

Мэдээлэл цуглуулахад баримт бичгийн судалгаа, ажиглалт, ярилцлага хийх, асуулгын судалгаа авах, дүн шинжилгээ (суралцагчдын суралцахуйн чанарын үр дүнгийн өгөгдөл дээр гэх мэт) хийх зэрэг нийтлэг арга мөн ирээдүйн хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох, шинжлэх ухааны таамаглал дэвшүүлэхэд боловсролын ирээдүй судлалын PESTLEED (B2U. 2016), Delphy (Iqbal, S., Piron-Young, L. 2009) зэрэг аргуудыг хэрэглэх нь тохиромжтой.

Баримт бичгийн судалгаагаар тодорхой үзүүлэлтийн дагуу шаардлагатай мэдээллүүдийг цуглуулж нэгтгэн ЦЧ-д тусгах нийтлэг зүйлсийг тодорхойлно.

Бид дараах чиглэлийн баримт бичгүүдийн үзэл санаа, дэвшүүлсэн зорилго, зорилтыг голчлон судлахаар сонгосон.

- ЮНЕСКО байгууллагаас гаргасан тунхаглалын баримт бичгүүд
- ЮНЕСКО, P21, OECD, EX зэрэг олон улсын хүлээн зөвшөөрөгдсөн байгууллагаас гаргасан ЦЧ-ийн загварууд

- Улс орнуудын ЦЧ-д суурилсан үндэсний сургалтын хөтөлбөр
- Өөрийн орны хөгжлийн хөтөлбөр (жишээлбэл, Алсын хараа-2050. УИХ. 2020), Боловсролын талаар баримтлах бодлого (жишээлбэл, Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого. УИХ. 1995, Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого-2014-2024. УИХ)-ын үе үеийн баримт бичгүүд
- Боловсролыг хөгжүүлэх үндэсний хэмжээний төлөвлөгөөнүүд (жишээлбэл, БОЛОВСРОЛ 2030. Боловсролын салбарын хөгжлийн дунд хугацааны төлөвлөгөө. 2020 он, Боловсролын салбарын Мастер төлөвлөгөө. 2006-2015)
- Өөрийн орны сургалтын хөтөлбөрт ЦЧ-ийг тусгасан талаарх судалгааны баримт бичгүүд гэх мэт.

Ажиглалтын аргыг гол төлөв ЦЧ-д хамруулах суралцагчдын хандлага, зан үйлийг тодруулахад ашиглана. Хүмүүс ажил үүргээ хэрхэн гүйцэтгэж байгаа, хүүхдийн хувьд сурч буй үйлдээ хандаж буй хандлага, сонирхол, зүтгэл чармайлт, гүйцэтгэл зэргийг ажиглаж, баримтжуулна.

Ярилцлагыг хүн бүртэй ганцаарчилан, түүврээр авсан хүмүүсийг, эсвэл бүлэг хүмүүсийг хамруулан хийнэ. Ярилцлагаар олон хүнээс амжилттай суралцах, ажиллахад юу чухал болох санааг олж авч болно.

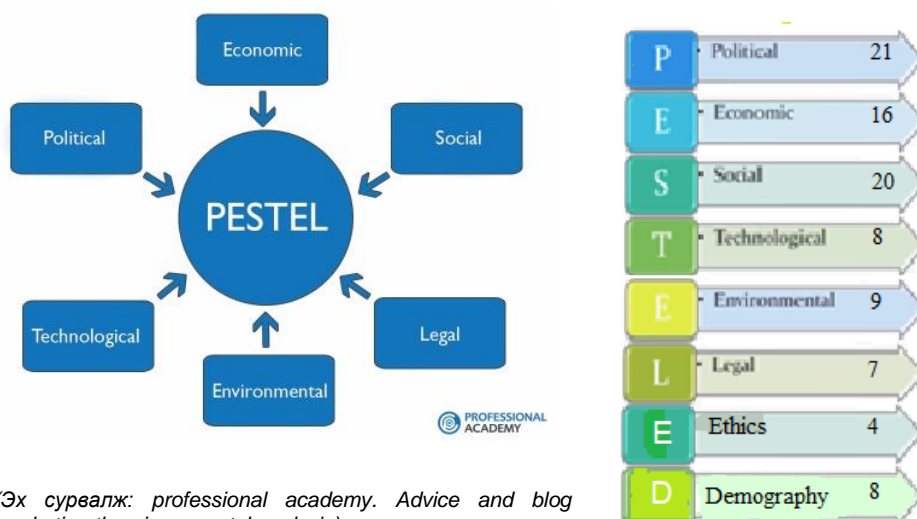
Асуулгын судалгаа авах нь мэдээлэл цуглуулах нэгэн үр дүнтэй арга. Асуултаа зөв сонгож, асуулгын үнэн зөв байдал, найдвартай байдлыг хангана. Бидний хувьд монгол хүний үнэт зүйл, монгол суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлсийг тодруулж тодорхойлоход дельфи (Delphy) аргыг ашигласан. Дельфи арга нь онлайнаар системтэй, олон удаагийн асуулга явуулж, эргэх холбоо тогтоон, асуулгын үр дүн дээр үндэслэн ирээдүйн үйл явдал, салбарын хөгжил гэх мэт зүйлсийг урьдчилан таамаглаж боломжит дүгнэлт гаргах үйл явц юм.

Бид судалгаандаа дараах аргыг ашиглалаа:

Баримт бичгийн судалгааны арга (Дэлхийн мега чиг хандлага болон дэлхий боловсролын өөрчлөлтийн чиг хандлага ЦЧ-ийн онол арга зүйн судалгаанд)

Шинжлэх ухааны таамаглал дэвшүүлэх, боловсролын ирээдүй судлалын арга (PESTELED анализ, анкетын судалгааны Дельфи (delphi) арга, ялгаатай байдлын анализ, тэдгээр аргыг Монголын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн болон боловсролын өөрчлөлтийн чиг хандлага, боловсролын макро хүчин зүйлийн судалгаа, үнэт зүйлсийн судалгаанд).

Ирээдүй судлал бол өнөөгийн болон түүхэн чиг хандлагыг шинжлэх замаар ирээдүйн боломжийг судлах явдал юм. Энэ нь өнөөгийн болон түүхэн өөрчлөлтийн чиг хандлагыг судалснаар ирээдүйд ямар байх, юу болохыг урьдчилан таамаглах боломж олгодог арга юм. PESTEL буюу PESTLE шинжилгээ тухайн салбар (байгууллага)-ын үйл ажиллагаанд гүнзгий нөлөөлж болох макро орчны хүчин зүйлийг шинжлэх, хянахад хэрэглэгддэг хэрэгсэл. Энэ арга нь аль салбарын ирээдүйг судалж байгаагаас хамааран олон хувилбарт сонголттой. Улс төр, эдийн засаг, социологи, технологи, хууль эрх зүй, хүрээлэн буй орчны анализийн арга (PESTEL), Улс төр, эдийн засаг, социологи, технологи, хууль эрх зүй, олон улс, хүрээлэн буй орчин, хүн ам зүйн анализийн арга (PESTLIED) гэх мэт. Аргын нэр нь судалгаанд сонгосон хүрээ (areas)-ний англи нэрний товчлол юм.

(Эх сурвалж: professional academy. Advice and blog marketing theories – pestel analysis)

Зураг 3.3. PESTEL, PESTELED аргын хүрээ

Аргын тэдгээр бүрэлдэхүүн бүрээр тодорхойлох хүчин зүйл (фактор)-тэй, тэдгээр хүчин зүйлсийн дагуу шинжилгээг явуулж эцэст нь бүрдүүлсэн баримтад тулгуурлан өөрчлөлтийн чиг хандлагыг эерэгээс сөрөг ($P \rightarrow N$), сөргөөс эерэг ($P \leftarrow N$)-т гэж тодорхойлно.

Хүснэгт 3.1. PESTELED шинжилгээний ажлын хуудасны товчоо

Хүрээ	Хүчин зүйлсийн тоо	Өөрчлөлтийн хандлага (P – N)
Улс төр	23	$P \rightarrow N$ эсвэл $N \rightarrow P$
Эдийн засаг	16	$P \rightarrow N$ эсвэл $N \rightarrow P$
Нийгэм	20	$P \rightarrow N$ эсвэл $N \rightarrow P$
Технологи	9	$P \rightarrow N$ эсвэл $N \rightarrow P$
Хууль, эрх зүй	7	$P \rightarrow N$ эсвэл $N \rightarrow P$
Хүрээлэн буй орчин (экологи)	9	$P \rightarrow N$ эсвэл $N \rightarrow P$
Ёс зүй	4	$P \rightarrow N$ эсвэл $N \rightarrow P$
Хүн ам зүй	8	$P \rightarrow N$ эсвэл $N \rightarrow P$
Нийт	96	

Тухайн орны нийгэм, эдийн засгийн макро хүчин зүйлсийн өөрчлөлтийг тодорхой хугацааны интервал (гол төлөв 10 жил, түүнээс олон жил)–аар тодорхой нотлогдсон баримтад үндэслэн харьцуулж гаргадаг бөгөөд бусад улс орны тухайн үзүүлэлттэй харьцуулахгүй.

Дельфи арга нь системтэй, хэд хэдэн шат (round)-аар онлайн асуулга явуулж, эргэх холбоо тогтоон, асуулгын үр дүн дээр үндэслэн ирээдүйн үйл явдал, салбарын хөгжил гэх мэт зүйлсийг урьдчилан таамаглаж боломжит дүгнэлт гаргах үйл явц юм. Энэ аргын нэр сонсогчиддоо ирээдүйн тухай зөвлөгөө өгдөг байсан эртний грекийн Дельфи хэмээх ариун дагшин газар (Orakel von Delphi)-ын нэрнээс үүсэлтэй. Дельфийн үйл явц нь тухайн асуудлаар шинжээчид, эсвэл хүмүүс өөр хоорондоо хэр зэрэг санал нийлж байгааг тодруулах, мөн санал зөрөлдөөнтэй тохиолдолд хэрхэн харилцан зөвшилцөлд хүрэхийг тодорхойлох зорилготойгоор явагддаг.

Харьцуулсан судалгааны арга (БТЦЧ-ийг тодорхойлох, тэдгээрийн түвшин хоорондын залгамж холбоог тогтоох, БТЦЧ үнэлгээний нийцлийг тодорхойлоход)

Экспертийн ярилцлагын арга (Үнэт зүйл, БТЦЧ нийцлийн судалгаанд)

Үр дүнд шинжилгээ хийх (2.2)

Дээрх байдлаар олон өнцгөөс мэдээлэл, өгөгдөл цуглуулсны дараа суралцагчдад дутагдаж буй чухал мэдлэг, чадвар, дадал, хандлага, зан үйлийн холбоо хамаарлыг тогтоохын тулд тэдгээрийг нэгтгэж шинжилгээ хийнэ. Мэдээллийг нэгтгэж, шинжилгээ хийхэд тайлбар шинжилгээ (Descriptive Analytics), оношлогооны шинжилгээ (Diagnostic Analytics), урьдчилсан таамагласан шинжилгээ (Predictive Analytics), зөвлөсөн шинжилгээ (Prescriptive Analytics) гэсэн шат дараалсан аргыг ашиглаж болно (Alex Bekker, 2019).

Тайлбар шинжилгээгээр болж өнгөрсөн үйл явдлаас тулгарч буй асуудлыг шийдвэрлэхэд хэрэгтэй мэдээлэлтэй ажиллаж, “Юу болсон бэ?” гэсэн асуултад хариулт өгнө. Үр дүн нь юу буруу, юу зөв болохыг харуулна, харин яагаад гэсэн шалтгаанд тайлбар өгөх боломжгүй. Иймд энэ аргыг мэдээллийн шинжилгээний өөр аргатай хослуулна. Оношлогооны шинжилгээ нь болж өнгөрсөн үйл явдлын мэдээлэлтэй бусад мэдээллийг харьцуулан “Яагаад ийм болов?” гэсэн асуултад хариулт өгч, шалтгаан, үр нөлөө, харилцан үйлчлэл, цаашдын үр дагаврыг тодорхойлно. Энэ нь тухайн асуудал руу илүү нэвтрэн орж байна гэсэн үг. Урьдчилсан таамаглал шинжилгээ нь ирээдүй рүү харж “Ирээдүйд юу тохиолдож болох вэ?” гэсэн асуултад хариулт өгөхийг зорьж, ирээдүйн хандлагыг тодорхойлно. Зөвлөсөн шинжилгээ нь ирээдүйд тулгарах бэрхшээлийг арилгах, урьдчилан сэргийлэх, ирээдүйтэй чиг хандлагын боломжийг бүрэн ашиглахын тулд “Ямар арга хэмжээ авах шаардлагатай вэ?” гэсэн асуултад хариулт өгнө.

Ийнхүү олон төрлийн арга техник хэрэглэсэн, олон талын санаа агуулсан дүн шинжилгээ хийснээр хамгийн оновчтой, үнэн зөв үр дүнг бий болгоно. Ингэснээр ЦЧ-ийн хүрээнд зайлшгүй шаардлагатай зүйлс тусгагдах, ЦЧ амжилттай хэрэгжиж, үр дүнгээ өгөх найдвартай байдлыг хангана.

Томьёолох цогц чадамжийн жагсаалт (каталог) гаргах (2.3)

Мэдээлэл, өгөгдлүүдийг нэгтгэн, шинжилгээ хийснээр шинэ зууны иргэдийн зайлшгүй эзэмших шаардлагатай үнэт зүйлс, мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйлийн жагсаалтыг гаргах боломж бүрдэнэ. Жагсаалт гаргахдаа эхлээд бүх санаануудаа жагсааж байрлуулна. Жагсаалт урт гарах тохиолдолд давхацсан, ойролцоо санаануудыг нэгтгэн томьёолох боломжийг эргэж харна. Дараа нь зайлшгүй хэрэгцээтэйгээс нь эхлэн эрэмбэлнэ. Жагсаалт гаргах, санаануудыг эрэмбэлэхдээ ямагт тулгамдсан асуудал, хэрэгцээ, шаардлага дээрээ төвлөрнө.

Жишээлбэл, бид жагсаалт гаргахдаа “Тоонон” загварын үзэл баримтлалын цөм шийдлийг шалгуур үзүүлэлт болгон ашигласан. Жагсаалтад суралцагчдын эзэмшвэл зохих бүхий л зүйлс (мэдлэг, чадвар, зан чанар, үнэт зүйл зэрэг) тусгалаа олсон байна.

Цогц чадамжийн томьёолол (III шат)

Энэ үе шатанд үнэт зүйлс, жагсаалтад орсон бүх мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйлийг ЦЧ тус бүрээр бүлэглэн томьёолно. Цогц чадамж нь практик үйл ажиллагаанд чиглэсэн, хэрэглэхэд хялбар байхыг шаарддаг. Мөн ЦЧ-ийг томьёолоход дараах шаардлага (Eagan Holden, 2007)-ийг хангах нь чухал.

- Цогц чадамжийг бүрдүүлэгч хэсгүүд нь хэмжих боломжтой байна.
- Цогц чадамжид төвөгтэй нийлмэл санаа болон тоог хязгаарлах нь чухал бөгөөд ер нь аль нэг тодорхой үүрэг (ЦЧ)-ийн хүрээнд 12-оос илүүгүй зүйлсийг томьёолно.
- Цогц чадамжийн хүрээг хэрэглэгчдэд илүү хялбар болгохын тулд тэдгээрийг тодорхой хэсгүүдэд хуваана.
- Цогц чадамжийн хүрээ нь ЦЧ бүрийн тодорхойлолт ба/эсвэл жишээг агуулсан байна.

Цогц чадамжийг айд багцлах, нэрлэх (3.1)

Бүх сонгосон мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйлийг эхлээд хэд хэдэн (гол төлөв гурваас дөрөв) ай буюу бүлэг үүсгэн байрлуулна. Цогц чадамжийн үзэл баримтлал (цөм шийдэл) нь ай болон дэд айг үүсгэх чигийг заана. Жишээлбэл, “Тоонон” загвар нь Хэл, соёл, Шинжлэх ухаан, Хөгжил, шинэчлэл, Хүн, нийгэм гэсэн 4 айтай. Ай тус бүр нь цаашид ЦЧ-д хуваагдана.

Айг цогц чадамжид хуваах, нэрлэх, тодорхойлолт гаргах (3.2)

Айгаас ЦЧ-ийн хүрээний үндсэн бүтэц гарч ирнэ. Ай бүрт болон дэд ай буюу ЦЧ тус бүрт хамрагдах мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйлийн холбоо хамаарлыг авч үзэж, шаардлагатай бол дэд айгаа дахин нягталж үзнэ. Ай болон дэд айн нэр нь тухайн ай доторх агуулгаас үүдэн гарна. Цогц чадамж тус бүрээ дотор нь агуулгаар нь ангилан авч үзэж болно. Жишээлбэл, “Тоонон” загварын 4 ай, дэд ай буюу 8 суурь ЦЧ-тай. Цогц чадамж бүр тухайн ЦЧ-ийн онцлогийг харуулсан тодорхойлолттой байна. Жишээлбэл, Хэлний ЦЧ-ийн тодорхойлолт (“Тоонон” загварт): Хэлний ЦЧ нь төсөөлөл, бодол санаа, хүсэл, мэдрэмж, үзэл бодлоо амаар болон бичгээр илэрхийлэх; нийгэм соёл, гэр бүл, суралцах, ажил хөдөлмөр эрхлэх гэх мэт бүхий л орчинд хэлийг бүтээлчээр хэрэглэх; тухайн

нөхцөлд харилцагчдаа зүй зохистой хариу үйлдэл үзүүлэх; хэлээр харилцах явц дахь гарах бэрхшээлийг даван туулахад ашиглах мэдлэг, чадвар, хандлага юм.

Цогц чадамжийг загварчлах (3.3)

Цогц чадамжийн загвар нь ЦЧ-ийн менежментийн ажлын багаж хэрэгсэл юм. Цогц чадамжийн загвар нь алсын хараа, үнэт зүйлсийг харгалзан үзэх бөгөөд гол нь суралцагчдын эзэмших шаардлагатай ЦЧ-уудыг агуулна. Загварт шаардлагатай ЦЧ-уудыг харуулснаар тэдгээрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээ авах чиглэл тодорхой болно.

Цогц чадамжийг томъёолох (3.4)

Цогц чадамжийг товч, энгийн, тодорхой томъёолно. Ойлгоход төвөгтэй өгүүлбэр болон мэргэжлийн үг хэллэгээс зайлсхийнэ. Хамгийн оновчтой нь ЦЧ-ийн нэг чадвар буюу хандлагыг тус тусад нь нэг өгүүлбэрээр томъёолно. Цогц чадамжийн томъёоллоос суралцагчийн үйлийн гүйцэтгэл шууд ажиглагдахуйц байна.

Хүснэгт 3.2. Цогц чадамжийг томъёолоход тавигдах шаардлага

Шаардлага	Жишээ
1. Суралцагчийн гүйцэтгэлийг илэрхийлсэн үйл үг ашиглана.	Хувиргана, зохионо, загварчилна.
2. Үйл үг бүр ямар нэг зүйл (объект)-тэй холбогдоно.	Бактери, мөөгөнцөр, паразитуудыг ялган танина.
3. Хэмжих эсвэл ажиглах боломжтой байна.	Анги болон тоглоомын дүрмийг мөрдөнө.
4. Үр дүн бус сургалтын үйл явцад чиглэсэн үгнүүдээс зайлсхийнэ.	Мэдэх, сурах, ойлгох, ажиглах, танилцах гэх мэт.
5. Хэт ерөнхий мөн хэт нарийвчилсан байдлаар томъёолохгүй.	Хэт ерөнхий томъёолсон: "Сурагчид инженерчлэлтэй холбоотой дизайны даалгавруудыг шийдвэрлэнэ."
6. Суралцахуйн зорилго байдлаар томъёолохгүй.	Зорилго байдлаар томъёолсон: Суралцагчид ECXEL програм дээр ажиллаж сурна.
7. Үнэлгээний үг болон тэмдэг нэр хэрэглэхгүй.	Зөв, сайн, үр дүнтэй, зохистой гэх мэт.
8. Дайвар үг хэрэглэхгүй.	Хурдан, удаан, даруй гэх мэт.
9. Чанарыг илэрхийлсэн үг, өгүүлбэр хэрэглэхгүй.	Илүү их итгэлтэйгээр бичнэ.

Цогц чадамжийг томъёолоход таксономийн когнетив болон психомоторик, аффектив түвшний үйл үгс түгээмэл хэрэглэгддэг байна (Блум таксономи үзэх).

Цогц чадамжийг боловсруулах үйл ажиллагааны менежмент нь практикт үр дүнгээ өгөх ЦЧ-ийг оновчтой тодорхойлоход нөлөөлнө. Цогц чадамжийг

боловсруулахдаа багийн гишүүдэд туршлагатай экспертүүдийг хамруулахаас гадна тухайн ЦЧ-ийг хэрэглэх болон хамааралтай хүмүүсээс оролцуулах, тэднийг сэдэлжүүлэх, сургаж хөгжүүлэх, үйл ажиллагаагаа нарийн төлөвлөж, гүйцэтгэлд нь хяналт тавьж ажиллана.

Хэрэгжүүлэлт (IV шат)

Цогц чадамжийг хэрэгжүүлэх үе шатны үйл ажиллагаа нь суурь ЦЧ-аа боловсролын түвшин бүрт болон суралцагчийн насны онцлогт тохируулан буулгаж нарийвчлан томъёолох, эзэмшүүлэх судлагдахууны агуулгыг интеграцчилах, багшлах болон үнэлгээний арга зүйг боловсруулах, эзэмших, ЦЧ-аа үнэлж сайжруулах зэрэг алхмуудаас бүрдэх бөгөөд илүү анхаарал, хүч хөдөлмөр, ойлголцол шаарддаг.

Цогц чадамжийг боловсролын түвшин бүрд буулган томъёолох (4.1)

Суурь цогц чадамжийн хүрээг боловсролын түвшин бүрд буулган томъёолохдоо эхлээд аль ч боловсролын түвшинд тохирох ангилал буюу нийтлэг мэдлэг, чадвар, хандлага, үнэт зүйлд суурилсан ЦЧ-ийг томъёолно. Тухайн боловсролын түвшин (СӨБ, бага, суурь, бүрэн дунд, дээд)-ий төгсгөлд суралцагчдын эзэмших ЦЧ хэр гүнзгий, өргөн цар хүрээтэй байхыг авч үзнэ. Боловсролын түвшин ахих тусам суралцагчдад тавих шаардлага өндөрсөх бөгөөд агуулга нь илүү хийсвэр болж, танин мэдэхүйн түвшин нь залгамж холбоотой өндөрсөнө. Бид энэхүү судалгаагаар суурь ЦЧ-ийг СӨБ, бага, суурь, бүрэн дунд, дээд (бакалавр) гэсэн таван боловсролын түвшинд буулган томъёолох зорилт тавилаа. Ийнхүү суурь ЦЧ-ийг суралцагчийн хөгжлийн түвшинээр нарийвчлан томъёолсноор сургалтын хөтөлбөрийн зорилго, зорилтууд өөрөөр хэлбэл, тухайн боловсролын түвшний суралцагчийн ЦЧ-ийн хүрэх түвшин бэлэн болно.

Цогц чадамжийг хэрэгжүүлэх үе шатанд ЦЧ-ийг эзэмшүүлэх судлагдахууныг хэрхэн интеграцилах (4.2), ЦЧ-ийг багшлах болон үнэлэх арга зүй (4.3)-н талаарх шинэлэг санааг боловсруулах алхмууд нь бидний судалгааны зорилт биш боловч нэмэлтээр судалсан үр дүнгээ төслийн судалгааны хүрээнд хэвлүүлсэн гарын авлагад тусгасан болно. Боловсролын түвшин бүрийн ЦЧ нь тухайн боловсролын зорилго, зорилт бөгөөд сургалтын хөтөлбөрт тухайн судлагдахууны онцлогтойгоор томъёологдож хэрэгжинэ (4.3). Тодорхой хугацааны хэрэгжилтийн дараа суралцагч тухайн ЦЧ-аар үйлээ хамгийн үр

дүнтэй гүйцэтгэж, хүссэн хандлага, зан үйлийг харуулж чадаж байгаа эсэхийг үнэлэн нягталж, ЦЧ-аа сайжруулна (4.4).

IV. СУДАЛГААНЫ ҮЙЛ ЯВЦ, ҮР ДҮН

4.1. Монгол суралцагчийн цогц чадамжийн хүрээг сайжруулсан үр дүн

Бид энэхүү судалгаандаа 2017 онд Боловсролын хүрээлэн дээр БХ, МУИС, МУБИС болон бусад байгууллагын судлаачид хамтран бүтээсэн 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн ЦЧ-ийн анхны “Тоонон” загварыг судалгааны багаж хэрэгслээр сонгосон талаар тайлангийн өмнөх хэсэгт дурдсан. Суралцагчийн ЦЧ-ийн судалгаа нь өнөөгийн боловсролын бэрхшээлтэй, тулгамдсан асуудлыг олж шийдвэрлэх, ирээдүйн боловсролын зорилго, зорилтыг шинээр тодорхойлох цаг хугацаа, хүч хөдөлмөр шаардсан цуврал судалгааны ажил юм. Энэхүү ЦЧ-ийн загвар нь 21 дүгээр зууны суралцагчийн 8 суурь ЦЧ-ийг тодорхойлж, улмаар ЦЧ тус бүрийн мэдлэг, чадвар, төлөвшил (цаашид ЦЧ-ийн хүрээ гэх, арга зүйн зөвлөмжийн хавсралт 1-ээр хэвлэгдсэн)-ийг тодорхойлсон байдаг (Оюунцэцэг Н., ба бусад. 2017).

Энэхүү ЦЧ-ийн хүрээг ЦЧ-ийн онол, арга зүйн чиглэлээр гарч буй шинэлэг үзэл санаа, судалгаануудын үр дүнг харгалзан дараах шийдлийг хийж, дахин сайжруулан ашигласан болно. Үүнд:

- Шинээр үүссэн хэрэгцээг тооцсон
- Үзэл баримтлалд мэдлэг, чадвар, хандлагаас гадна сурагчдад төлөвшүүлэх эерэг зан үйлийг нэмж тооцсон
- Цаашид ЦЧ-ийг томъёолоход тавигдах шаардлагыг харгалзсан
- Суурь ЦЧ-ийн хувьд боловсролын түвшин бүрт буулган томъёолох боломжтой инвариант байх шинжийг хадгалах боломжийг тооцсон
- Цогц чадамжийг чадвар, хандлага, төлөвшлийн нэгдэлд нь цогцоор тодорхойлж, томъёолсон
- Үнэлэгдэхүйц эсэхийг дахин хянаж, зарим чадвар, хандлага, төлөвшлийг таксономийн суралцахуйн 3 айг илэрхийлдэг үйл үгийг хэрэглэн сайжруулсан

Тухайн ЦЧ-ийн айд харгалзах чадвар, хандлагын тоог хаалтад өгсөн болно. Үүнд:

ХЭЛ, СОЁЛ

1. Хэлний ЦЧ (32)
2. Соёл, түүхийн ЦЧ (14)

ШИНЖЛЭХ УХААН

3. Математик, байгалийн шинжлэх ухаан, технологийн ЦЧ (18)
4. Мэдээлэл, харилцааны технологийн ЦЧ (16)

ХӨГЖИЛ, ШИНЭЧЛЭЛ

5. Суралцахуй, шинэчлэхүйн ЦЧ (18)
6. Санаачилга, ажил хэргийн ЦЧ (21)

ХҮН, НИЙГЭМ

7. Хувь хүний ЦЧ (24)
8. Нийгэмшихүйн ЦЧ (19)

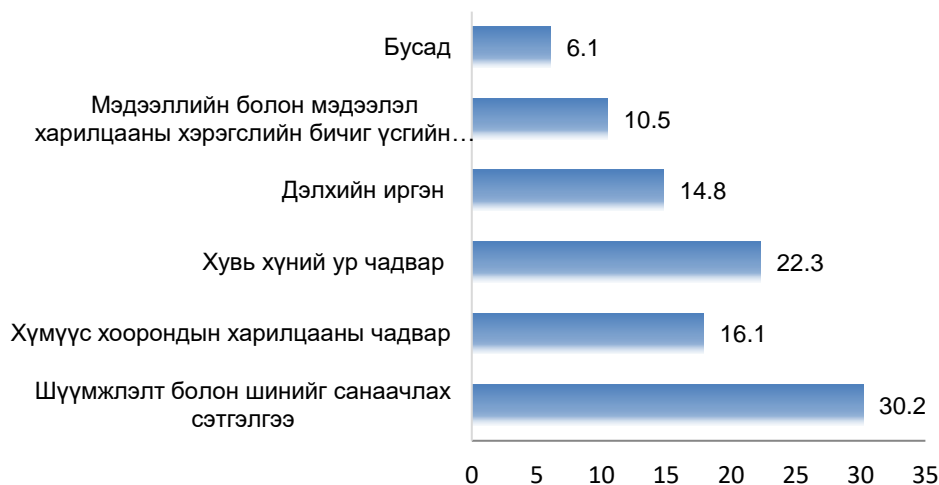
4.2. Цогц чадамжийн хүрээний найдвартай байдлыг тандсан судалгаа, үр дүн

Цогц чадамжийн “Тоонон” загвар, түүний агуулгын хүрээг монгол суралцагчийн ЦЧ-ийг боловсролын түвшний цогц чадамжид буулган боловсруулах судалгааны багаж хэрэгсэл болгон ашиглахад найдвартай, баталгаатай эсэхийг тандан тогтоох зорилгоор ЮНЕСКО, Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (OECD) зэрэг байгууллагын болон ТХБ-ын ЦЧ-уудтай харьцуулан тохироцыг тодорхойллоо. Энэ судалгаанд ЦЧ-ийн хүрээний чадвар ба хандлагыг харьцуулсан болно.

Хөрвөх цогц чадамж. ЮНЕСКО-ийн Бангкок дахь Ази-Номхон далайн орнуудын Боловсролын судалгааны институтын сүлжээ (Asia-Pacific Education Research Institutes Network) байгууллагаас 2013 онд улс орон бүр өөрийн онцлогт буулган хэрэглэж болох “Transversal competencies” хэмээх 21 дүгээр зууны хөрвөх ЦЧ-ийн загварыг гаргасан (UNESCO. 2013). Тус загвар шүүмжлэлт болон шинийг санаачлах сэтгэлгээ (6); хүмүүс хоорондын харилцааны чадвар (5); хувь хүний ур чадвар (7); дэлхийн иргэн (7); мэдээллийн болон мэдээлэл, харилцааны хэрэгслийн боловсрол (3); бусад (2) гэсэн зургаан бүрэлдэхүүнтэй бөгөөд тэдгээрт нийт 23 багц чадвар, хандлагыг тодорхойлсон. ЮНЕСКО-ийн хөрвөх ЦЧ-ийн “Тоонон” загвар дахь монгол суралцагчийн ЦЧ-д харгалзах байдлыг тогтоож, дараах *Зураг 4.1*-т харууллаа.

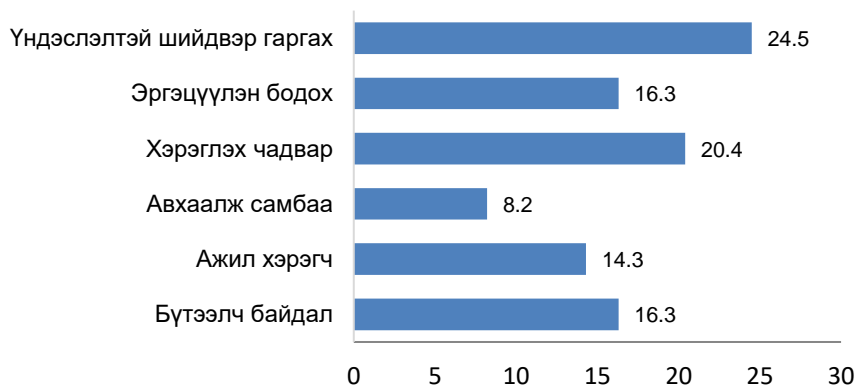
Зураг 4.1-ээс харахад суралцагчийн эзэмших ЦЧ-ийн хүрээний 30.2% нь шүүмжлэлт болон шинийг санаачлах сэтгэлгээ; 16.1% хүмүүс хоорондын харилцаа; 22.3% нь хувь хүний ур чадвар; 14.8% нь дэлхийн иргэн; 10.5% нь мэдээллийн болон мэдээлэл харилцааны хэрэгслийн бичиг үсгийн боловсрол бүрэлдэхүүнд тус тус тохирч байна. Шашны үнэт зүйлсийг хүндэтгэх, Эрүүл амьдралын хэв маягийг эрхэмлэх хандлагыг багтаасан “Бусад” гэсэн

бүрэлдэхүүнд 6.1% харгалзсан байна. Хувь хүний ур чадварын өрөвч байх (бусдыг ойлгох, энэрэнгүй байх чадвартай зарим талаар давхцалтай байгаа), бусад бүрэлдэхүүний шашны үнэт зүйлсийг хүндэтгэх гэсэн чадварууд маш бага хувьтай туссан байгааг боловсролын түвшний цогц чадамжийг тодорхойлоход анхаарах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Зураг 4.1. ЮНЕСКО-ийн хөрвөх цогц чадамж ба монгол суралцагчийн цогц чадамжийн хүрээний тохироц (бүрэлдэхүүн, хувиар)

Хөрвөх ЦЧ-ийн тухайн бүрэлдэхүүний чадваруудын эзлэх хувийг харьцуулж үзвэл дараах чадвар харьцангуй өндөр хувьтай тохирч байна. Шүүмжлэлт болон шинийг санаачлах сэтгэлгээний үндэслэлтэй шийдвэр гаргах (24.5%), хэрэглэх чадвар (20.4%), хүмүүс хоорондын харилцааны чадварын бусдыг ойлгодог, энэрэнгүй (20.9%), багаар болон хамтарч ажиллах (26.7%), харилцах (31.5%), хувь хүний ур чадварын махруу өөрийн сэдэл тэмүүлэлтэй байх (22.2%), бие даан суралцах (22.2%), дэлхийн иргэний олон талт байдлыг ойлгох (33.3%), мэдээллийн болон мэдээлэл, харилцааны хэрэгслийн боловсролын бүх 3 чадвар 29.4-41.2% тус тус хамгийн өндөр буюу 20-иос дээш хувийн тохироцтой байна. Үүнийг хэрхэн тодорхойлсон байдлыг шүүмжлэлт сэтгэлгээ бүрэлдэхүүн дэх чадвар (6)-уудыг харьцуулан Зураг 4.2-т жишээлэн харууллаа.

Зураг 4.2. Шүүмжлэлт болон шинийг санаачлах сэтгэлгээний чадваруудын тохироц (хувиар)

Тогтвортой хөгжлийн түлхүүр цогц чадамж. ЮНЕСКО-ийн “Тогтвортой хөгжлийн зорилтын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилт” зөвлөмжид “key competencies for sustainability” гэж томъёолон ТХ-ын төлөөх боловсролыг суралцахуйн бихеворис шинжийг илүү тодруулан, өөрөөр хэлбэл, ажил мэргэжлийн онцлогоос үл хамааран “дэлхийн хэмжээнд бүх насны суралцагчдад заавал төлөвшсөн байх” гэдэг утгаар хэрэглэсэн байна. Тус гарын авлагад судлаач de Haan, M.Rieckmann, A.Week нарын судалгаанд суурилан дэлхийн хэмжээнд бүх насны суралцагчдад заавал төлөвшсөн байх ТБ-ын түлхүүр 8 цогц чадамжийг ЮНЕСКО-ийн “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилт” зөвлөмжид нэрлэн тусгаж оруулсан нь 21 дүгээр зууны суралцагчийн ЦЧ-ийг тодорхойлоход авч үзэх бас нэг чухал агуулга гэж үздэг (БСШУСЯ., БМДИ., 2018).

Хүснэгт 4.1. Тогтвортой хөгжлийн түлхүүр цогц чадамжийн хүрээ

Цогц чадамж	Чадвар
1. Тогтолцоом сэтгэлгээний ЦЧ (system thinking competency)	Аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн, ойлгох
	Нийлмэл тогтолцоог задлан шинжлэх
	Тогтолцоо нь төрөл бүрийн ай болоод хэмжээсийн хүрээнд хэрхэн уялдан нэгдсэн байдаг тухай эрэгцүүлэн бодох
	Тодорхойгүй байдлыг авч үзэх
2. Урьдчилан тооцоолох ЦЧ (Anticipatory competency)	Боломжтой, магадлалтай, эсвэл хүсүүштэйгэх мэт ирээдүйд болох олон янзын үйл явдлыг танин мэдэж, үнэлэх
	Ирээдүйд зориулан өөрийн үзэл бодол, дүр зургийг бий болгох
	Урьдчилан сэргийлэх зарчмуудыг хэрэгжүүлэх
	Үйлийн үр дагаврыг үнэлж, дүгнэх
	Эрсдэл болон өөрчлөлтийг шийдвэрлэх

3. Хэм хэмжээний ЦЧ (Normative competency)	Хэн нэгний үйл хөдлөлийн учир шалтгаан болсон хэм хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгож, түүний талаар эргэцүүлэн бодох
	Тогтвортой байдлын үнэт зүйл, зарчим, зорилго, зорилтын талаар ашиг сонирхлын зөрчилтэй, харилцан ашигтай, тодорхойгүй мэдлэг, чадвартай, эсэргүүцэлтэй тулгарсан нөхцөл байдалд ч хэлэлцээр хийх
4. Стратегийн ЦЧ (Strategic competency)	Орон нутгийн болон илүү өргөн хүрээнд цаашдын тогтвортой байдлыг дэмжсэн шинэлэг, дэвшилтэт үйл хэргийг хамт олноороо нэгдэн боловсруулж, хэрэгжүүлэх
	Тухайн асуудлын төлөв байдалд интервенц, шилжилт хийх, засаглалыг хувирган өөрчилж, сайжруулах стратегийн хувилбарууд боловсруулах, сонгох
5. Хамтран ажиллах ЦЧ (Collaboration competency)	Бусдаас суралцах
	Бусдын хэрэгцээ шаардлага, үзэл бодол, үйл хөдлөлийг ойлгож, хүндэтгэх (өөрийгөө бусдын оронд тавих)
	Бусдыг ойлгож, харилцан хамааралтай байж, мэдрэмжтэй хандах (сэтгэл санааны манлайлал)
	Багаар хамтран аливаа зөрчил, мөргөлдөөнийг шийдвэрлэх
Асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцоог ханган хамтын хүчийг зохицуулах	
6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний ЦЧ (Critical thinking competency)	Тогтсон хэм хэмжээ, дадал туршлага, үзэл бодлын талаар асуудал дэвшүүлэх
	Өөрийн үнэлэмж, ойлголт, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн бодох
	Тогтвортой байдлын тухай яриа хэлэлцээрт өөрийн гэсэн байр суурьтай байх
7. Өөрийгөө таньж мэдэх ЦЧ (Self- awareness competency)	Дэлхий нийтийн болон орон нутгийн түвшинд өөрийн гүйцэтгэх үүрэг оролцоог үнэлэх, эргэцүүлэн бодох
	Өөрийн үйл ажиллагаанд тасралтгүй үнэлгээ дүгнэлт өгч, урам өгөх, өөрийгөө зоригжуулах
	Өөрийн мэдрэмж, хүсэл зорилгыг авч үзэх
8. Нарийн нийлмэл асуудал шийдвэрлэх ЦЧ (Integrated problem-solving competency)	ТХ-ийн нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэхэд төрөл бүрийн тогтолцоог хэрэглэх
	ТХ-ийн нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэхэд бусад цогц чадамжуудаа хэрэглэн хүмүүсийн тусгай хэрэгцээ (inclusive) ба үл алагчлах шударга байдал (equitability)-ыг хангасан шийдлийн хувилбар боловсруулах

Тогтвортой хөгжлийн түлхүүр ЦЧ-д 21дүгээр зууны монгол суралцагчийн ЦЧ-ийн хүрээний тохирох байдал (Зураг 4.3) 53%-тай байна.

Зураг 4.3-аас харахад ТХБ-ын түлхүүр ЦЧ-ийн хамтран ажиллах (36.3%), өөрийгөө таньж мэдэх (26.8%) хамгийн их, бусад ЦЧ нь 2.5-8.4% тохирч байна. Хамгийн бага (2.5%) тохироцтой нь нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэх ЦЧ-ийн “ТХ-ийн нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэхэд төрөл бүрийн тогтолцоог хэрэглэх”, “ТХ-ийн нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэхэд бусад ЦЧ-аа хэрэглэн хүмүүсийн тусгай хэрэгцээ (inclusive) ба үл алагчлах шударга байдал (equitability)-ыг хангасан шийдлийн хувилбар боловсруулах” гэсэн хоёр чадвар байна.

Зураг 4.3. Тогтвортой хөгжлийн цогц чадамж ба монгол суралцагчийн цогц чадамжийн хүрээний тохироц (хувиар)

Энэ нь нэг талаас тусгай бөгөөд тогтвортой хөгжлийн агуулгад зориулсан тодорхой агуулгатай тул бидний боловсруулсан суурь цогц чадамжийн хувьд бага харгалзаж байгаа, нөгөө талаас бусад ЦЧ-д харгалзсан чадварууд нь ТХ-д хамаарах олон чадварууд давхцаж байгаатай холбоотой гэж үзэх талтай.

“Тодорхойгүй байдлыг авч үзэх”, “Ирээдүйд зориулан өөрийн үзэл бодол, дүр зургийг бий болгох”, “Урьдчилан сэргийлэх зарчмуудыг хэрэгжүүлэх” чадварт “Тоонон” загварын ЦЧ-ийн хүрээний шууд тохироц (дам утгаар тохироц бий) гараагүй тул боловсролын түвшний ЦЧ-ийг тодорхойлоход заавал тооцон тусгах шаардлагатай.

Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (OECD)-ын цогц чадамж. Энэхүү байгууллагын “ЦЧ-ийн тодорхойлолт ба сонголт” төсөл (DeSeCo-Project)-ийн хүрээнд олон байгууллагын эрдэмтэн, судлаачид хамтран ажиллаж, шинжлэх ухааны судалгааны үндсэн дээр “түлхүүр ЦЧ” (key competencies)-ийн 3 категорийг тодорхойлсон байдаг (OECD. 2005). Үүнд:

1. Хэрэгслүүдийг интерактив ашиглах (Use tools interactively)
2. Олон янзын бүлэг хүмүүстэй харилцах (Interacting in Heterogeneous Groups)
3. Бие даан ажиллах (Acting Autonomously)

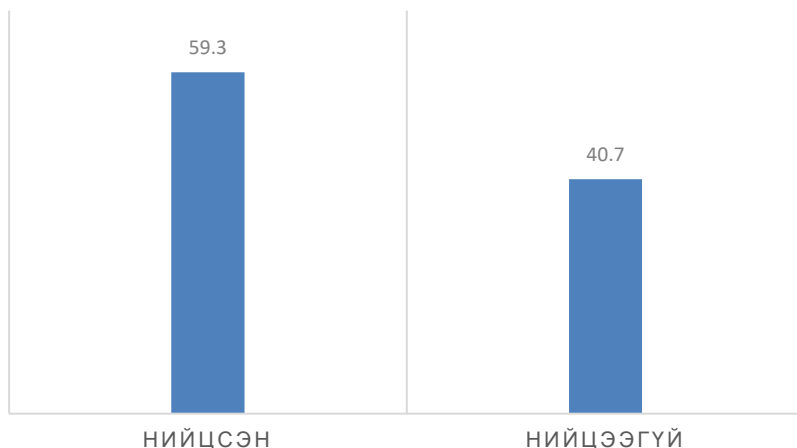
ЭЗХАХБ-ын мөрдөж байгаа түлхүүр ЦЧ нь дараах 3 шалгуурыг хангасан байна.

Үүнд:

- Хувь хүн болон нийгэмд амжилт гаргахад хувь нэмэр оруулж байх.
- Хүн янз бүрийн нөхцөл байдалд нэгдмэл шаардлага/сорилттой тулгарахад хэрэглэгддэг байх.
- Зөвхөн тодорхой мэргэжлийн хүмүүст бус, хүн бүрд ач холбогдолтой байх.

Өөрөөр хэлбэл ЦЧ чадамж нь хүн бүрийн эзэмших шаардлагатай түлхүүр ЦЧ буюу зөөлөн чадвар юм. Түлхүүр ЦЧ-ийн категори тус бүр дотроо иргэн бүрийн эзэмших шаардлагатай ерөнхий болон тодорхой ур чадвар, хандлагыг багтаасан байдаг. Үүгээрээ 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн ЦЧ-тай харьцуулан тохироцыг тодорхойлох боломжтой гэж сонгож авсан.

Цогц чадамжийн хүрээг ЭЗХАХБ-ын ЦЧ (41 чадвартай)-тай харьцуулахад 96 чадвар буюу 59,3% нь агуулгаараа харгалзан нийцэж, 66 нь буюу 40,7% нь нийцэл багатай байна. Нийцэл бага байгаа нь ЭЗХАХБ-ын түлхүүр ЦЧ-д манай ЦЧ-ийн хүрээний соёл, түүх болон гадаад хэлний ЦЧ-ийг тодорхойлоогүй байдагтай холбоотой. ЭЗХАХБ-ын түлхүүр ЦЧ бол олон улсын байгууллагаас гаргасан, олон улсад хамааралтай тул тухайн хэрэглэгч улс орон бүр өөрсдийн түүх, соёлын онцлогоо тодорхойлон нэмж тусгаж хэрэгжүүлнэ гэж үзсэн байдаг.

Зураг 4.4. ЭЗХАХБ-ын түлхүүр цогц чадамж ба монгол суралцагчийн цогц чадамжийн хүрээний тохироц (хувиар)

Зураг 4.4-д монгол суралцагчийн ЦЧ-ийн хүрээг ЭЗХАХБ-ын түлхүүр ЦЧ-ийн 96 чадвартай харьцуулсан үр дүнг харууллаа. ЭЗХАХБ-ын ЦЧ-ийн гурван категори тус бүрийн тохироцыг авч үзвэл 30.2% нь хэрэгслүүдийг интерактив ашиглах, 32.3% нь олон янзын бүлэг хүмүүстэй харилцах, 37.5% нь бие даан ажиллах категори тус тус нийцэж байна.

Зураг 4.5. ЭЗХАХБ-ын түлхүүр ЦЧ-ын категори тус бүрт тохирч буй чадварын эзлэх хувь

Цогц чадамжийн хүрээ нь ЭЗХАХБ-ын ЦЧ-ийн категори тус бүрт хэрхэн нийцэж байгаагаас харахад категори тус бүрийн чадварын тооны зөрүү 2.0%-7.3% байна. Үүнээс категори тус бүрт чадварууд ойролцоо тоогоор харгалзаж байна гэж үзэж болно. ЭЗХАХБ-ын ЦЧ-д “Хамтран ажиллах” гэдгийн доторх агуулгыг маш тодорхой томъёолсон онцлогтой байв. Үүнийг суралцагчийн боловсролын түвшин тус бүрийн ЦЧ-ийг тодорхойлж, хэрэгжүүлэхдээ анхаарах шаардлагатай.

Тохироц тандах судалгааны дүгнэлт

- Дэлхийн боловсролын хөгжлийг судалж тогтоодог ЮНЕСКО, ЭЗХАХБ болон ТБ-ын түлхүүр ЦЧ нь 21 дүгээр зууны боловсролын чиг хандлагыг тогтоож, улмаар тэдгээр байгууллагын ЦЧ-ийн загвар, чадварууд нь бусад орны суралцагчийн ЦЧ, түүний хүрээг харьцуулахад жишиг болохоор байна гэж үзлээ.
- Монгол суралцагчийн ЦЧ-ийн хүрээ нь ЮНЕСКО-ийн трансверсал ЦЧ-тай 100%, ЭЗХАХБ-ийн ЦЧ-тай 59,3%, ТБ-ын ЦЧ-тай 53%-ийн нийцэлтэй байгаа нь БТЦЧ-ийг тодорхойлоход арга хэрэгсэл болох боломжтой гэж үзлээ.
- Боловсролын түвшний ЦЧ-ийг боловсруулахдаа дээрх 3 загварын нийцэлгүй байгаа чадваруудыг нарийвчлан судалж, аль болох тусгах боломжийг анхаарах шаардлагатай.

5.3. Монгол суралцагчийн үнэт зүйлийг тодорхойлох судалгаа, үр дүн

Цогц чадамж нь нийгмийн оюун санааны нэгдмэл байдлыг хангаж, чиглүүлж, хөшүүрэг болж байдаг гол хүчин зүйл болох үнэт зүйлд суурилах учиртай бөгөөд боловсрол олгох сургалтын хөтөлбөр ч үнэт зүйлсээ тодорхойлж байж сая цогц хөтөлбөр болно. Аливаа улс орны боловсролын зорилго нь хүссэн үнэт зүйлсийг эзэмшүүлэх/төлөвшүүлэхэд оршдогийг дэлхийн судлаачид нэгэнт хүлээн зөвшөөрч байна. Бид үнэт зүйл, үнэт зүйлд суурилсан боловсролын философи үндэс, үзэл санааг судлахын зэрэгцээ үнэт зүйлсийн судалгааг явуулж байгаа өөрийн орны судлаачдыг урьж сургалт, зөвлөгөө авах, хамтарч ажиллах, үнэт зүйлийн чиглэлээр манай оронд болон гадаад оронд хийгдсэн судалгааны ажил, зарим улс орны сургалтын хөтөлбөртөө суралцагчийн үнэт зүйлсийг хэрхэн тусгасан туршлагыг судлах зэргээр ажилласан.

Монгол суралцагчид төлөвшүүлэх үнэт зүйлийг тогтоох судалгааг асуулга судалгааны дельфи аргаар гурван үе шатаар явуулсан (аргын талаар судалгааны арга, аргачлал сэдвээс үзнэ үү). Эхний шатанд төслийн багийн бүх судлаачид судалгааг явуулж, судалгааны баримтад үндэслэн монгол хүний нийтлэг үнэт зүйлс (34) болон монгол суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлс (23)-ийг боломжтой гэж үзэн таамаглал байдлаар дэвшүүлсэн.

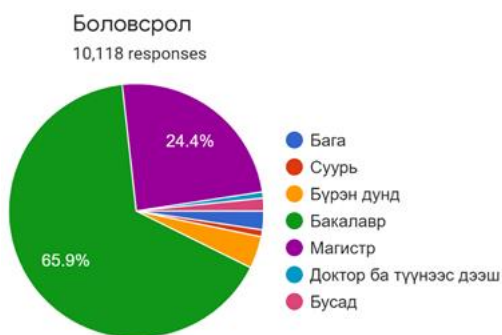
Монгол хүний нийтлэг үнэт зүйлс (боломжит):

Ажил мэргэжил	Нэр төр	Хүндлэл, ачлал
Ардчилал	Өв соёл	Хүнлэг ёс
Байгаль дэлхий	Төр	Шашин шүтлэг
Бие, сэтгэл	Тусгаар тогтнол	Шударга зан чанар
Боловсрол	Түүх	Эв нэгдэл
Газар нутаг	Тэгш байдал	Эд хөрөнгө
Гэр бүл	Угсаа гарвал	Энхтайван
Ёс суртахуун	Үндэсний аюулгүй байдал	Эрүүл мэнд
Зан заншил	Үндэсний уламжлал	Эрх чөлөө
Морь мал	Үнэнч нөхөрлөл	Эх орон
Мөс чанар	Хайр энэрэл	Эх оронч үзэл
		Эх хэл

Монгол суралцагчийн үнэт зүйлс (боломжит):

Багш	Оролцоо	Үнэнч нөхөрлөл
Бие даах байдал	Өөрийн хөгжил	Хайр энэрэл
Бие, сэтгэл	Өөртөө итгэх итгэл	Халамж
Бусдад туслах	Сайн үйл	Хамтач байдал
Бусдын санаа	Сониуч зан	Хариуцлага
Ёс суртахуун	Сэдэл тэмүүлэл	Шударга зан чанар
Нинжин сэтгэл	Уян хатан байдал	Эрдэм ном
Нээлттэй байдал		

Судалгааны хоёр дахь шатанд судлаачдын дэвшүүлсэн дээрх боломжит таамаглалаас монгол хүний нийтлэг үнэт зүйлс, монгол суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлсийн талаар нийтийн дунд асуулга судалгааг цахим (google forum)-аар явуулсан. Энэхүү асуулга судалгаанд нийт 10118 хүн оролцсон болно. Судалгааны баримт мэдээллийг SPSS программаар боловсруулж үр дүнг тайлбарлалаа. Судалгаанд оролцогчдын зарим ерөнхий мэдээллийг товч танилцуулья. Үүнд:

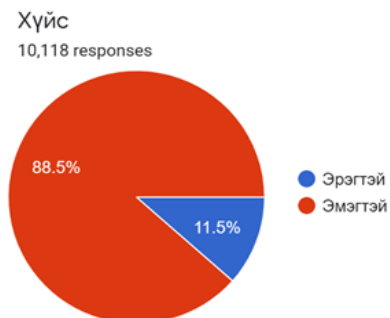
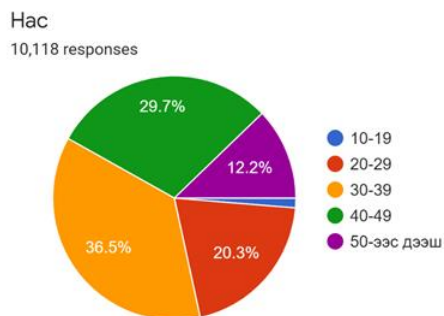

Судалгаанд оролцогчдын 65.9% бакалавр, 24.4% магистр, 9.7% бага, суурь, бүрэн дунд, доктор зэрэг боловсролтой байв.

Судалгаанд оролцогчдын 19.6% нийслэл, 80.4% хөдөө орон нутгаас, орон нутгийн оролцогчдын 42.5% аймгийн

төв, 36.4% сум, 1.5% нь багт амьдардаг байсан.

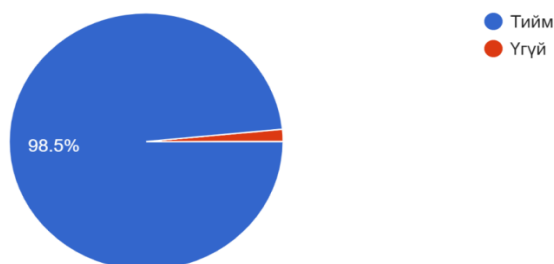

Оролцогчдын 36.5% 30-39, 29.7% 40-49, 20.3% 20-29, 12.2% 50-аас дээш, 1.3% нь 10-19 насныхан тус тус байгаа нь боломжийн тархацтай гэж үзсэн.

Судалгаанд оролцогчдын 11.5% нь эрэгтэй, 88.5% нь эмэгтэй байв.

Судалгаанд оролцогчдын 98.5% нь шинэ зууны боловсрол, түүнийг эзэмшихэд суралцагчийн үнэт зүйлс хөшүүрэг болно гэж үзсэн байна.

2.3 Шинэ зууны боловсрол эзэмшихэд монгол суралцагчийн үнэт зүйлс хөшүүрэг болно гэдэгт та итгэлтэй байна уу?
10,118 responses

Монгол хүний нийтлэг үнэт зүйлийг тандсан судалгаанаас хамгийн олон сонголттой үнэт зүйлийг жагсаавал:

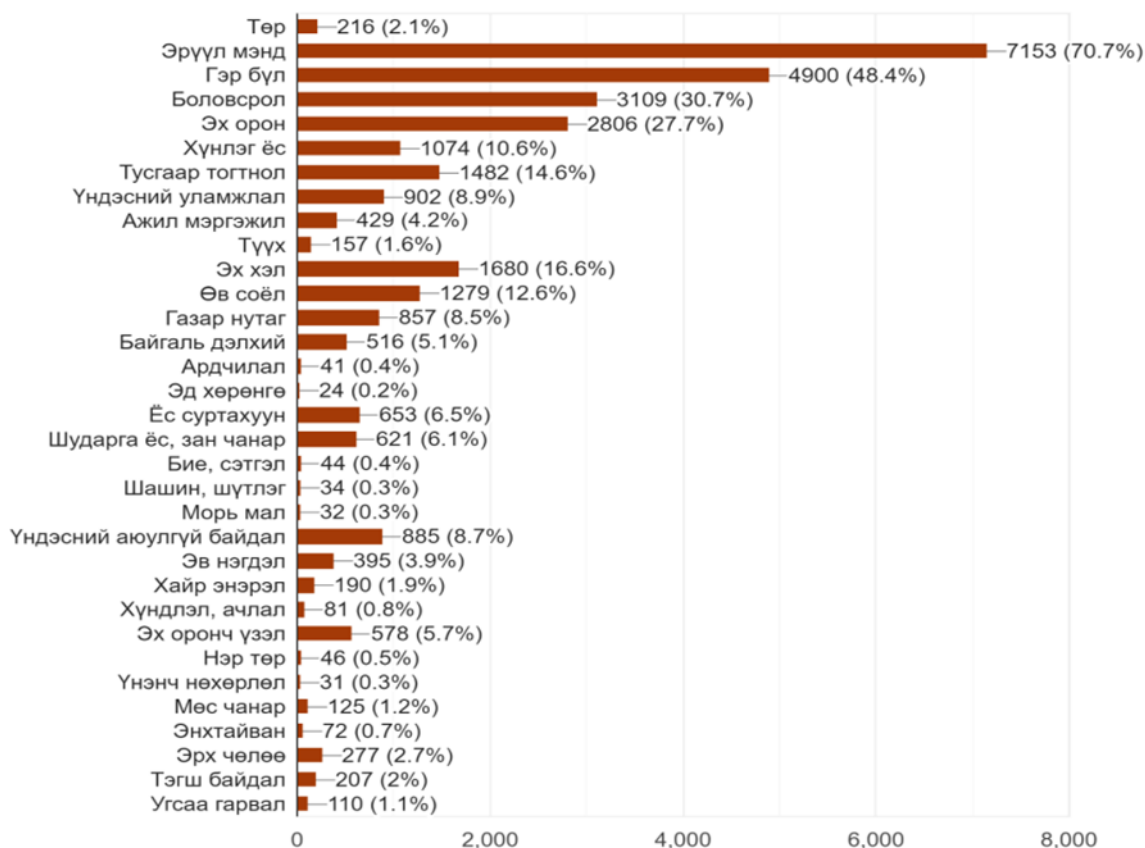
1. Эрүүл мэнд, 70.7%	5. Эх хэл, 16.6%
2. Гэр бүл, 48.4%	6. Тусгаар тогтнол, 14.6%
3. Боловсрол, 30.7%	7. Өв соёл, 12.6% тус тус байна.
4. Эх орон, 27.7%	

Үнэт зүйл нь үнэлэмжээр шүүгдэн сайн, сайхан, ашигтай, буян, шударга, үнэн зэрэг эерэгээр үнэлэгдэнэ. Судалгааны үр дүнгээс харахад монгол хүний нийтлэг үнэт зүйлсийн нэгдүгээрт “эрүүл мэнд” 70.7%-иар жагссан байна. Энэ нь Масловын хүний хэрэгцээ шатлан эрэмбэлэгдэх онол (пирамидын суурь)-оор

хүний анхдагч хэрэгцээ “амьд явах” гэж тодорхойлсонтой нийцэж байна (Anne-Christine Cadiat. 2015).

Энэ нь хүн ба хүний нийгмийн үнэлэмжээр тодорхойлогдсон үнэт зүйл гадаад, дотоод хоёр хүчин зүйлийн нөлөөн дор оршдогийг баталсан. Б.Хэрлэн нарын судлаачдын судалгааны үр дүнтэй тохирч байна. Гадаад хүчин зүйл нь өнөөдрийн дэлхий ертөнцийн өөрчлөлт, нийгмээс хамааралтай байдаг бол дотоод хүчин зүйл нь өөрөөс буюу биднээс хамаарах тал юм. Өнөөгийн цар тахлын дэгдэлтийн үед “амьд явах” заяамал эрх нэгдүгээрт эрэмбэлэгдэх нь зүйн хэрэг. “Амьд явах” гэдэг нь нэр төртэй, чанартай амьдрахын тулд оюун санаа, сэтгэл, махбод, биеийн эрүүл мэндийг багтаасан өргөн хүрээтэй ойлголт юм.

2.1 Дараах жагсаалтаас монгол хүний нийтлэг үнэт зүйлс 3-ыг сонгоно уу.
10,118 responses

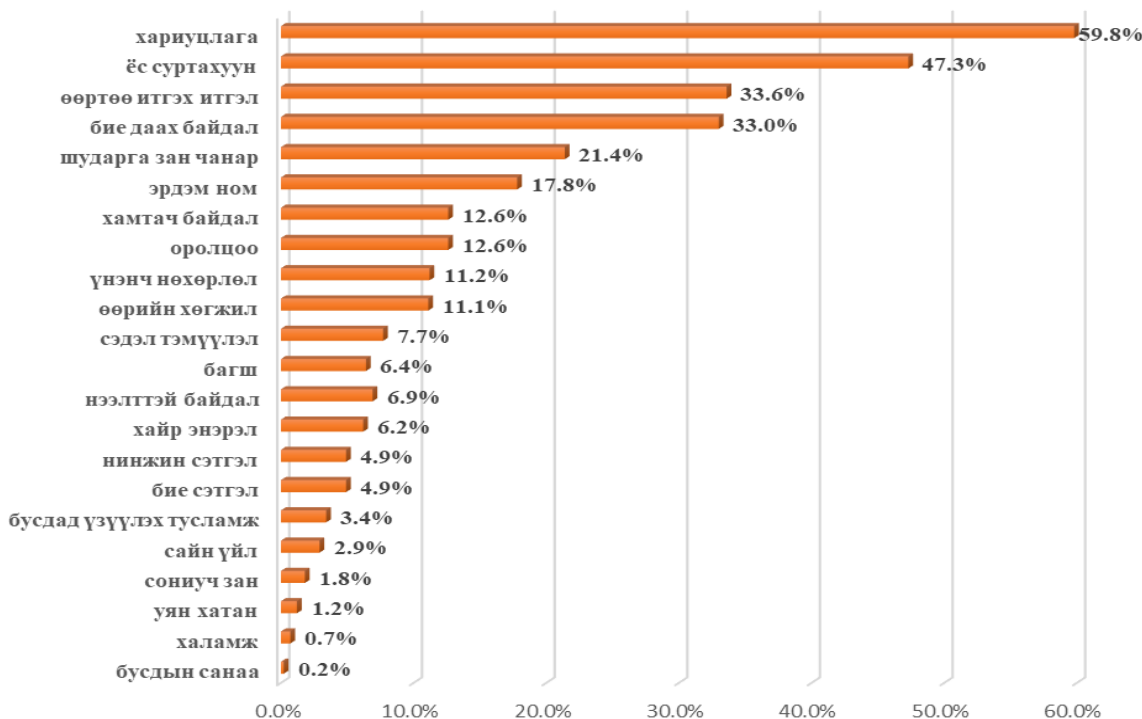

Зураг 4.6. Монгол хүний нийтлэг үнэт зүйлсийг тодорхойлох асуулгын үр дүн (хувиар)

Энэхүү судалгааг дэлхий нийтийг хамарсан цар тахлын үеэр буюу 2020 оны 1 дүгээр сараас 5 дугаар сарын 15 хүртэл хугацаанд явуулсан нь үр дүнд нөлөөлсөн байх талтай. Тухайн субъектээс аливаа объектийг үнэлсэн үнэлгээ

тул тухайн асуулгад оролцсон хүний үнэлэмжээс хамаарна. Түүнээс гадна үнэт зүйл нь олон түвшин эрэмбэтэй тогтолцоо тул аль өнцгөөс харахаас бас хамаарах талтай харьцангуй шинжтэй зүйл. Энэхүү үр дүнг харьцуулж үзвэл дам утгаараа бусад судлаачдынхтай тохирч байна гэж үзлээ. Өв соёл гэсэн үнэт зүйл (12.6%) СУИС-ийн үнэт зүйлийн судалгааны үр дүнтэй тохирч, харин, гэр бүл-хүн, эх хэл-өв соёл, эх орон ба тусгаар тогтнол нь төр гэсэн үнэт зүйлтэй дам утгаар холбогдож байна. Иймд судалгааны үр дүн бусад судлаачдын судалгааны үр дүнгээс эрс ялгаатай гараагүй байна. Боловсрол 30.7%-аар үнэт зүйлийн 3 дугаарт эрэмбэлэгдсэн нь бусад судлаачийн үр дүнгээс ялгаатай байна. Энэ нь манай судалгаа нь сургуулиар сурагчдад эзэмшүүлэх үнэт зүйлийг илрүүлэх зорилгод чиглэсэн, боловсролын салбарын судлаачид голлон оролцсонтой холбоотой гэж үзэж байна.

Оролцогчдын монгол суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлсийн талаар өгсөн саналыг илэрхийлсэн зургаас харахад хариуцлага, ёс суртахуун, өөртөө итгэх итгэл, бие даах байдал зэрэг нь хамгийн их санал авсан байна. Давхардсан тоо (3 үнэт зүйл сонгосон)-гоор хариуцлага 59.8%, ёс суртахуун 47.3%, өөртөө итгэх итгэл 33.6%, бие даах байдал 33.0%, шударга зан чанар 21.4%, эрдэм ном 17.8%, хамтач байдал 12.6%, оролцоо 12.6%, үнэнч нөхөрлөл 11.2%, өөрийн хөгжил 11.1%, сэдэл тэмүүлэл 7.7%, багш 6.4%, нээлттэй байдал 6.9%, хайр энэрэл 6.2%, нинжин сэтгэл 4.9%, бие сэтгэл 4.9%, бусдад үзүүлэх тусламж 3.4%, сайн үйл 2.9%, сониуч зан 1.8%, уян хатан 1.2%, халамж 0.7%, бусдын санаа 0.2%

Зураг 4.7. Монгол суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлсийг тодорхойлох асуулгын үр дүн (хувиар)

Нийгмийн харилцаанд томоохон үүрэг гүйцэтгэдэг “хариуцлага” суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлийн нэгдүгээрт эрэмбэлэгдсэн байна. Хариуцлага гэдэг нэр томъёо латин хэлний (respodere) хариуцах, хариулах гэсэн үгнээс гаралтай ажээ. Хариуцлага нь хүний үйлдэл хийх арга, чадварыг агуулдаг ойлголт юм. Хариуцлага нийгмийн болон хувь хүнийх гэж байна. Хувь хүний хариуцлагыг нэг талаас өөртөө тавих шаардлага, үүргээ ухамсарлан биелүүлэх байдал, бусдад нөлөөлөх, ухаалаг байх чадвар, нөгөө талаас зан төлөв, зан суртахууны байдал нь тухайн цаг үеийн үнэт зүйлстэй тохирч байгаагаар нь тодорхойлдог. Энэ утгаараа хариуцлага өнөө цагийн суралцагчдад эзэмшүүлэх хамгийн чухал үнэт зүйл юм.

Нийгмийн дотор хүмүүсийн зан үйлдлийг хэм хэмжээгээр зохицуулах үндсэн аргын нэг, нийгмийн харилцааны онцгой төрөл болох “ёс суртахуун” дараагийн эрэмбэд байна. Ёс суртахууны хэм хэмжээ нь тухайн нийгэм дэх хүмүүсийн зан байдлын тодорхой дүр загвар буюу хэвшиж тогтсон стандарт, хүмүүсийн зан байдлыг зохицуулагч шаардлагуудын цогцлол байдаг, шинжлэх ухаан, нийгэм, улс төр гээд амьдралын бүхий л хүрээнд үйлчилдэг тул дээд үнэт зүйл гэдэг бусад судалгаа (ишлэл)-ны үр дүнтэй бид санал нэг байна. Ёс суртахууны өгөгдөл бол сэтгэц нь эрүүл аливаа хүмүүний ёс суртахууны суугуул эрхэм сайн шинж бөгөөд энэ нь шударга, эр зориг, ичгүүр, гэмшил, жудаг, хариуцлага, нинжин сэтгэл, нэр төр, үнэн, итгэл, тэвчээр, хайр хүндлэл, эе эв, эс шуналдах, эс худалдагдах, эс атаархах, эс хонзогнох, эелдэг найрсаг, ёс, эс урван тэрслэх зэрэг шинжээр илэрнэ (Нарангэрэл С. 2014). “Өөртөө итгэх итгэл” 47.3%-ийн сонголтоор үнэт зүйлийн гуравдугаарт эрэмбэлэгджээ. Энэ нь өөрийн үнэлэмж, амьдралын хүрээнд өөрийгөө үнэлэх юм. Хүн бүрт өөртөө итгэх итгэл байдаг ч тодорхой зүйлд харилцан адилгүй нөлөөлдөг. Өөртөө итгэх итгэл нь биднийг амжилтад хүргэдэг сэтгэл зүйн дархлаа юм. Түүнийг алдвал өөрийн үнэлэмжээ устгаж эрсдэлд орох, өөрийгөө голох, үзэн ядах, тэрч байтугай амиа хорлох аюулд ч орох эрсдэлтэй. Иймд итгэл, өөрийн итгэлийг бий болгох нь боловсролын чухал зорилт, сэдэв юм.

“Бие даах байдал” судалгаанд оролцогчид үнэт зүйлээр тодруулсан байна. Бие даах байдал (чадвар) бол өөрийгөө болон гэр бүлээ эн тэргүүний хэрэгцээт зүйлсээр хангах чадвар, шийдвэр төгс байдал хийгээд хүч чармайлт бөгөөд бидний материаллаг болон оюун санааны сайн сайхан байдлын нэн чухал элемент юм. Хувь хүн өөрөө өөрсдийгөө гэр бүл, улс орны хувьд авч явж, тогтвортой орших чадвар юм. Уламжлалт боловсролын тогтолцооны гол

дутагдал нь хүүхдүүд сургууль дээрээ бие даах чадварт суралцах боломж хомс байсанд оршино. Өөрөөр хэлбэл, гадны удирдлагатай буюу багш төвтэй суралцахуй нь сурагч өөрийгөө удирдах, зохицуулах, юу хийх, ямар аргаар хийхээ өөрөө шийдэх боломж олгож, хүүхдэд амьдралынхаа эзэн гэдгийг ойлгуулдаггүй. Энэ байдлыг халахаар боловсролын шинэчлэлийг 30 гаруй жил хийсээр ирсэн боловч үр дүн тааруухан байсаар байна. Бие даах байдал нь хүүхдэд амин чухал үнэ цэнтэй юм.

Судалгаанд оролцогчид “шударга зан чанар”-ыг 21.4%-ийн саналаар дэмжсэн байна. Үнэнч шударга байдал нь бидний зан төлөвийн шалгуур болдог бөгөөд ямар ч нөхцөлд эсвэл бусад хүмүүс юу гэж бодох бол гэдгийг үл харгалзан үргэлж зөв зүйлийг бодож, зөв зүйл хийх, хэлэхийг хүнээс шаарддаг. Харин шударга бус байдал нь өөрийн болон бусдын сэтгэл санааг сэвтээдэг. Иймд шударга байхын шалгуур шударга ёсыг тодорхойлж, залуу хойч үедээ төлөвшүүлэх нь чухал. Шударга ёсыг нийгэмд тогтоож чадвал нийгмийн баялгийн хуваарилалт зөв болж манай өнөөгийн нийгмийн шударга бус, гажуудал, бэрхшээлийг арилгаж чадна. Судалгааны гурав дахь шатанд монголын боловсролын төлөө бие, сэтгэл, оюунаа чилээж байдаг боловсролын салбарын тэргүүлэх эрдэмтэн, шинжээчид асуулгад оролцож нэг ба хоёр дахь шатны үр дүнгийн талаар өөрийн саналаа дэвшүүлж, үндэслэлээ гарган зөвшилцсөн. Энэхүү гурав дахь шатны судалгааг ярилцлагын аргаар явуулахаар төлөвлөсөн боловч халдварт өвчин гарч өндөржүүлсэн бэлэн байдал зарласан тул дэлгэрэнгүй бэлтгэсэн танилцуулгыг цахимаар явуулж саналыг бичгээр авсан. Гурав дахь шатны асуулгад 7 эксперт оролцсон байна.

Экспертүүдийн санал, зөвлөгөө:

а. Монгол хүний нийтлэг үнэт зүйсийн талаарх асуулга судалгааны хамгийн их санал авсан 7 үр дүнд оролцогчдын 46% нь санал нийлж байна гэсэн бол 14.0% нь санал нийлэхгүй байна гэжээ. Бусад нь энэ асуултад санал ирүүлээгүй. Шинээр санал болгох үнэт зүйлсэд монгол хүн болж төрснөөрөө бахархах (Identity), шаргуу хичээнгүй байх (Perseverance), ёс суртахууныг дурьдсан байна.

б. “Монгол суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлс” асуулгын үр дүнтэй ихэнх нь санал нийлсэн байна. Монгол хүний үнэт зүйлсийг хувь хүний, бүлгийн, үндэстний гэж эрэмбэлж дараалуулах, мөн үнэнч шудрага байдал, монгол хүн болж төрснөөрөө бахархах, шаргуу хичээнгүй байх, хүлээцтэй байх, бусдыг сонсох чадварыг нэмж тусгахыг санал болгосон байна.

в. Судалгаагаар санал авсан 22 үнэт зүйлсээс санал нийлж байгаа үнэт зүйлс дээр өөрийн санал болгосон үнэт зүйлсийг нэмээд дараах байдлаар эрэмбэлжээ:

- Монгол хүн болж төрснөөрөө бахархах
- Хариуцлагатай байх
- Ёс зүйтэй байх
- Өөртөө итгэлтэй байх
- Үнэнч шударга байх
- Хамтач байх
- Шаргуу хичээнгүй байх
- Хүлээцтэй байх, бусдыг сонсдог байх гэж тодорхойлжээ.

Эдгээр эрэмбэд өнөөгийн нийгэмд шударга бус байдал газар авсантай холбоотойгоор цаг үеийн шинжтэй, үнэнч шударга байдлыг хүсэмжилсэн хариулт их байгааг анхаарах нь зүйтэй. Үнэнч шударга байдал нь нийгмийн шинжтэй үзэгдэл, ёс суртахуунаас эхтэй тул байрлал, дараалал өөрчлөгдөж байдаг, эгоизм түрж байгаа өнөө цагт дэлхий дахинд “tolerance” буюу хүлээцтэй байх явдал, бусдыг сонсох тэвчээр ялангуяа ирээдүйн хүмүүст бүр их хэрэгтэй гэж ойлгож тайлбарласан байна.

г. Манай оронд үнэт зүйлд суурилсан боловсролыг судлан хөгжүүлэх, сургалтын хөтөлбөрт тусгах талаарх таны бодол санаа юу байна вэ гэсэн асуултад оролцогчид дараах хариултыг өгчээ. Үүнд:

С1: ...үнэт зүйлийг тусгай хичээлээр төлөвшүүлэх бол хангалтгүй юм. Харин бүх багш нар өөрийн хичээлээрээ эдгээр үнэт зүйлийг төлөвшүүлэх тал дээр бодох хэрэгтэй. Юуны өмнө багш бэлтгэх, давтан бэлтгэх сургалтад үнэт зүйлийн тухай, түүнийг төлөвшүүлэх туршлагауудын талаар оруулж өгөх;

С2:Боловсрол эзэмших 4 үе шатны мэдлэг эзэмших эхний үе шатанд сургалтын үйл явц голдуу явагддагаас хүний хүмүүжил, төлөвшил боловсролын үр дүн болж хангагдахгүй байгааг анхаарч, хөтөлбөрт тусгах;

С3: Маш чухал цаг үеэ олсон, эх оронч санал, санаачилга, бүх шатны сургалтын хөтөлбөрт тусгах;

С4: Үнэт зүйлсийн системчлэлийг хөгжүүлэх хэрэгтэй. Түүний дараа хөтөлбөрт тусгах, эрэмбийг яаж тогтоох тухай судалгаа хийх;

С5: Үнэт зүйлсийг тодорхойлохын учир шалтгааныг ойлгомжтой болгож нийтээрээ хүлээн зөвшөөрөхөөс эхэлнэ. Бидний үндэстнээ хайрладаг, таашаал авдаг соёлын нийтлэг зүйл маань бүхний оролцоогоор л амьд байна. Энэ соёлын ялгагдах онцлог нь өрсөлдөх чадвартай бүтээл, бүтээгдэхүүн бий болгох (“The Nu” хамтлаг шиг, эсвэл хурдан дасан зохицох, оновчтой шийдлийг олох бүтээлч сэтгэлгээ) суурь болохыг ойлгуулбаас жинхэнэ үнэ цэнтэй болно.

д. Үнэт зүйлсийн судалгааг хэрэгжүүлэх, хөгжүүлэх талаар

- Үнэт зүйлийн талаар жил бүр мониторинг хийж, 5 жилд нэг удаа томоохон судалгаа явуулж үнэлэлт дүгнэлт өгч байвал зүгээр байх;

- Цаашид үнэт зүйлсийн судалгааг монголын боловсролын философийн хүрээнд хөгжүүлэх;

- Судалгааг байнга системтэй хийж хөгжүүлэх нь ирээдүйн бүтээлч монгол хүнийг бэлтгэж буй сургалтын үйл явц, боловсролын хөгжилд дүн шинжилгээ хийх, бодлого тодорхойлоход ач холбогдолтой.

Судалгааг явуулсан тухайн цаг үеийн гадаад ба дотоод хүчин зүйлийн өөрчлөлт нь үр дүнд нөлөөлдөг, субъектын үнэлэмжээс хамаардаг зэрэг нь энэхүү судалгааны хязгаарлагдмал тал юм. Энэ судалгаа нь цаашид үргэлжлэн хийгдэж, үр дүн шүүгдэн баталгаажна. Үнэт зүйл нь төлөвшдөг болохоос заагддаггүй гэсэн буруу ойлголтыг халж бодит байдал дээр үнэт зүйлсэд суралцагч өөрсдөө суралцаж, мөн тэдгээрийг сургуулиар зааж, төлөвшүүлж болно гэсэн үзэл санааг баримтлан монгол суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлсийг бүх шатны боловсролын бодлого, сургалтын хөтөлбөрт тусган, бага балчир наснаас нь эцэг эх, олон нийттэй хамтран зөв залж төлөвшүүлэх учиртай гэж бид үзэж байна.

Энэхүү судалгааны дүгнэлт:

- Сургалтын хөтөлбөрт тусган суралцагчдад эзэмшүүлэх үнэт зүйлийг монгол суралцагчдын үнэт зүйл, дэлхийн иргэний үнэт зүйл гэсэн хоёр ангиллаар авч үзэж аль алиныг нь монгол суралцагч эзэмших шаардлагатай гэж үзлээ.

- Суралцагчдад сургалтын агуулгаар эзэмшүүлэх үнэт зүйлийг үнэ цэнэ (эх хэл, түүх соёл, амь амьдрал, газар нутаг зэрэг) гэж авч үзэхээс гадна боловсролын зорилго болгон суралцагчдад төлөвшүүлэх үнэт зүйлийг хувийн болон нийгмийн бүхий л хүрээнд шийдвэр гаргахдаа баримтлах үнэлэмж, итгэл үнэмшил гэсэн өнцгөөс түлхүү авч үзэж тодорхойлох нь илүү тохиромжтой.

- Дэлхийн монгол иргэн бэлтгэх зорилтын хүрээнд хүн төрөлхтөний нийтлэг үнэт зүйлийг олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, НҮБ-ын ТХ-ын зорилтууд гэх мэт олон улсын конвенциудын зорилтод тулгуурлан сонгох боломжтой.

Судалгааны үр дүн:

21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн эрхэмлэх нийтлэг үнэт зүйл:

Монгол суралцагчийн үнэт зүйл

Хариуцлага
 Ёс суртахуун
 Шударга зан
 Жудаг
 Өөртөө итгэх итгэл
 Бие даах
 Хайр энэрэл
 Шаргуу хичээнгүй
 Хүлээцтэй
 Тусч, хамтач
 Эв эе
 Нийтийн эрх ашиг

Дэлхийн иргэний үнэт зүйл

Шударга ёс
 Тэгш байдал
 Нэр төр
 Хүндэтгэл
 Эрх чөлөө
 Эв нэгдэл
 Энх тайван, аюулгүй байдал
 Тогтвортой хөгжил
 Ардчилал
 Соёлын олон талт байдал Хүний эрх

21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн эрхэмлэх нийтлэг үнэт зүйлсийг дараа дараагийн судалгаагаар нарийвчлан судалж боловсролын түвшнээр буулган тогтоох шаарлагатай. Жишээлбэл, СӨБ-оор баяр баясгалан, сониуч зан, өлчир чийрэг, өрөвч сэтгэл, өөдрөг, тусч, өөртэй итгэх итгэл зэрэг, ЕБ-оор шударга, зориг, жудаг, хариуцлага, нинжин сэтгэл, нэр төр, итгэл, тэвчээр, хайр хүндлэл, эе эв зэрэг дээд боловсролоор хайр, өндөр ёс суртахуун, өөртөө түшиглэх, хувь нэмэр, тэгш байдал, сайн сайхан, хүндлэл, хүлээц/тэвчээр, нэр төр гэх мэтээр үнэт зүйлсийг суралцагчийн нас, танин мэдэхүйн онцлогтойгоор ялгаатай сонгон төлөвшүүлэх нь илүү үр дүнтэй байж болох юм.

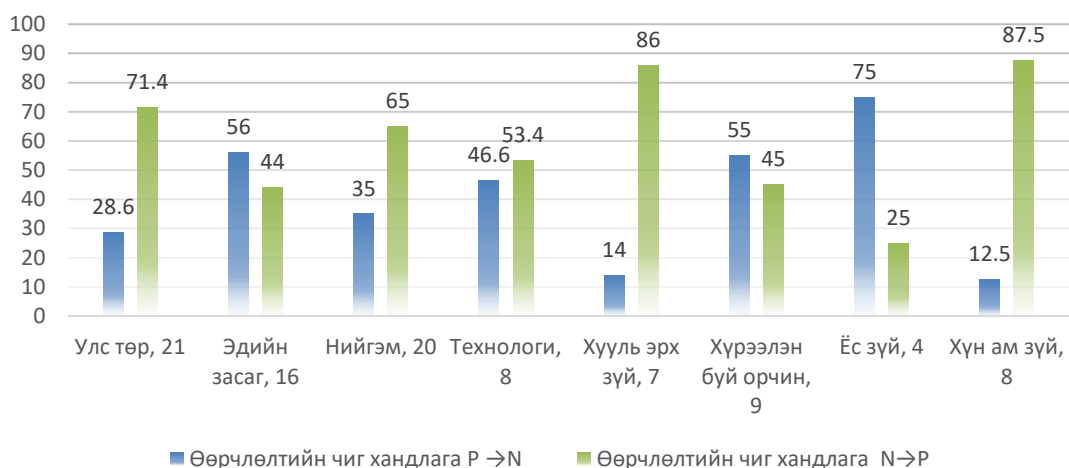
4.4. Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн өөрчлөлтийн чиг хандлагын судалгаа, үр дүн

Боловсролыг шинэчлэх үйлс нь өөрийн орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн өөрчлөлтийн чиг хандлагыг судлан тогтоохоос эхэлнэ. Учир нь бид ирээдүйн нийгэмд амьдрах иргэдэд шаардагатай боловсролыг дэвшүүлэн томьёолж байгаа билээ. Улс орны болон боловсролын салбарын хөгжлийн дараагийн 10, түүнээс дээш жилийн зорилт, дэвшүүлсэн стратегиэ биелүүлэхийн тулд бид эхлээд ямар ЦЧ-тай иргэн бэлтгэх вэ? гэдэг асуудлыг тодорхойлох нь чухал юм. Бид гадны боловсруулсан сургалтын хөтөлбөрийг өөрийн орны онцлог нөхцөлтэй уялдуулан буулгахгүйгээр олон арван жил хуулан хэрэгжүүлж ирсэн

туршлагатай. Өөрийн орны онцлогт тохирсон боловсролын бодлого, сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулах нэг арга зам бол нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн өөрчлөлтийн чиг хандлагын макро хүчин зүйлийн судалгааг явуулж, боловсрол ирээдүйд ямар байх, юуг, яаж шинэчлэх талаар урьдчилан таамаглал дэвшүүлэхэд оршино. Бид энэ удаагийн судалгааг боловсролын зорилго буюу суралцагчийн суурь цогц чадамжид тусгах онцлог, гол санааг илрүүлэх зорилгоор явууллаа.

Судалгаанд өнөөгийн болон түүхэн чиг хандлагыг шинжлэх замаар ирээдүйн боломжийг судалдаг ирээдүй судлалын аргын нэг болох PESTELED арга (судалгааны арга, аргачлалаас үзнэ үү)-ыг ашиглалаа. PESTELED шинжилгээг улс төр, эдийн засаг, нийгэм, технологи, хууль эрх зүй, хүрээлэн буй орчин, ёс зүй, хүн ам зүй гэсэн хүрээний хүчин зүйл тус бүрээр баримтжуулан шинжилж, хөгжлийн өөрчлөлтийн чиг хандлагыг эерэгээс сөрөг ($P \rightarrow N$), сөргөөс эерэг ($P \rightarrow N$) хандлагатай гэж тодорхойллоо. Манай оронд тэдгээр хүчин зүйлийн судалгааны олон субъектын олон талт баримт хомс тул гол төлөв үндэсний статистикийн газрын мэдээлэл, олон улсын судалгааны байгууллагатай хамтран гүйцэтгэсэн болон олон салбарын судлаачид, хүлээн зөвшөөрөгдсөн байгууллагын судалгааны үр дүнг ашиглалаа.

Нийгэм, эдийн засгийн макро хүчин зүйлсийн өөрчлөлтийн чиг хандлагыг PESTELED шинжилгээний 8 хүрээний нийт 96 хүчин зүйлээр судлахад 59.7% нь $N \rightarrow P$ буюу эерэг, 40.3% нь $P \rightarrow N$ буюу хөгжлийн сөрөг чиг хандлагатай гэсэн үр дүн гарсан байна. Макро хүчин зүйлсийн PESTELED шинжилгээний үр дүнг хүрээ тус бүрээр Зураг 4.8-д харууллаа.

Зураг 4.8. Нийгэм, эдийн засгийн макро хүчин зүйлсийн өөрчлөлтийн чиг хандлага (хувиар)

Зураг 4.8-аас харахад улс төрийн хүрээний хүчин зүйлийн 71.4%, эдийн засгийн 44.0%, нийгмийн 65.0%, технологийн 53.4%, хууль эрх зүйн 86.0%, хүрээлэн буй орчны 55.0%, ёс зүйн 25.0%, хүн ам зүйн 87.5% нь N→P буюу эерэг чиг хандлагатай гэсэн үр дүн гарчээ. Өөрчлөлтийн эерэг ба сөрөг чиг хандлагатай хүчин зүйлсийн аль аль нь боловсролын ирээдүйн шинэчлэлд тусгах эрэлт хэрэгцээг бий болгох нь тодорхой. Мөн шинжилгээгээр улс төрийн хүрээний хүчин зүйлийн 28.6%, эдийн засгийн 56.0%, нийгмийн 35.0%, технологийн 46.6%, хууль эрх зүйн 14.0%, хүрээлэн буй орчны 45.0%, ёс зүйн 75.0%, хүн ам зүйн 12.5% тус тус P→N буюу сөрөг чиг хандлагатай гэсэн үр дүн гарсан байна. Нийгэм, эдийн засгийн сөрөг чиг хандлагатай өөрчлөлт нь цаашид улс орон, тухайн салбарын хөгжлийн гол бэрхшээл, хоцрогдол, дутагдлыг илэрхийлж байгаа тул боловсролыг шинэчлэхэд түлхүү анхаарах шаардлагатай. Учир нь нийгмийн бүх салбар нь боловсрол дээр тогтож, салбарын хөгжлөөс боловсролын чанар, өөрчлөлт хөгжил харагдаж байдаг.

Шинжилгээний үр дүнгээс өөрчлөлтийн эерэг ба сөрөг чиг хандлагатай хүчин зүйлсийг 8 хүрээ, 96 хүчин зүйлс тус бүрээр баримтжуулан тодорхойлсон болно. Судалгааны үр дүнгээс өөрчлөлтийн эерэг ба сөрөг чиг хандлагатай хүчин зүйлсийг хүрээ тус бүрээр нэрлэн авч үзье. Үүнд:

Өөрчлөлтийн эерэг (N → P) чиг хандлагатай хүчин зүйлс:

- *Улс төрийн хүрээнд:* Хүнд суртал; татварын бодлого; хэвлэлийн эрх чөлөө; худалдааны хяналт; тариф; өрсөлдөөний зохицуулалт; худалдааны холбоон дахь засгийн газрын оролцоо, гэрээ; үйлдвэрчний эвлэл, хэлэлцээрт Засгийн газрын оролцоо; бусад хуулийн хөгжил
- *Эдийн засгийн хүрээнд:* Өсөлтийн түвшин; зээлийн хүү; хөдөлмөрийн зардал; худалдааны урсгал, хэв маяг; хэрэглэгчийн нэг удаагийн орлогын түвшин; мөнгөний бодлого; хөрөнгийн зах зээлийн чиг хандлага
- *Нийгмийн хүрээнд:* Эрүүл мэнддээ хандах хандлага; боловсролын түвшин; бүтээгдэхүүний чанар, үйлчилгээнд хандах хандлага; хадгалах, хөрөнгө оруулалт хийх хандлага; амьдралын хэв маяг; худалдан авах зуршил; шашин ба итгэл үнэмшил; "Ногоон" эсвэл экологийн бүтээгдэхүүнтэй харьцах хандлага; сэргээгдэх эрчим хүч рүү хандах хандлага, дэмжлэг; насны тархалт ба дундаж наслалт; хүйсийн тэнцвэртэй байдал нэг удаагийн орлогын дундаж түвшин, үндэсний цөөнх

- *Технологийн хүрээнд*: Дэд бүтцийн суурь түвшин; харилцаа холбооны дэд бүтэц; интернэтийн дэд бүтэц, нэвтрэлт; технологийн өөрчлөлтийн хувь хэмжээ; технологийн талаарх хууль тогтоомж; хамгийн сүүлийн үеийн технологид нэвтрэх; технологийн урамшуулал; судалгаа, боловсруулалтад зарцуулах нөөц;
- *Хууль эрх зүйн хүрээнд*: Ялгаварлан гадуурхлын эсрэг хууль; оюуны өмчийн тухай хууль; хэрэглэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах, цахим худалдаа; хөдөлмөрийн тухай хууль; эрүүл мэнд, аюулгүй байдлын тухай хууль; мэдээллийн аюулгүй байдлын хууль
- *Хүрээлэн буй орчны хүрээнд*: Байгаль орчны бохирдлыг зохицуулах хууль; дахин боловсруулах; хог хаягдлын менежмент; "Ногоон" эсвэл экологийн бүтээгдэхүүнтэй харьцах хандлага; сэргээгдэх эрчим хүч рүү хандах хандлага, дэмжлэг
- *Ёс зүйн хүрээнд*: Нягтлан бодох бүртгэл, удирдлага, маркетингийн стандартуудыг хүлээн зөвшөөрсөн гэсэн нэг хүчин зүйл;
- *Хүн ам зүйн хүрээнд*: Хүн амын өсөлтийн хурд; насны тархалт ба дундаж наслалт; сексийн хандлага; нэг удаагийн орлогын дундаж түвшин; нийгмийн ангиуд; гэр бүлийн хэмжээ, бүтэц; үндэсний цөөнх

Өөрчлөлтийн сөрөг (P → N) чиг хандлагатай хүчин зүйлс:

- *Улс төрийн хүрээнд*: Засгийн газрын тогтвортой байдал ба өөрчлөлт; авлигын түвшин; төрийн зохицуулалт, зохицуулалтгүй байдал; импортын хязгаарлалт (чанар, тоо хэмжээ); мэдээллийн аюулгүй байдлын хууль; байгаль орчныг бохирдлоос хамгаалах хууль;
- *Эдийн засгийн хүрээнд*: Инфляцийн түвшин; валютын ханш; ажилгүйдлийн чиг хандлага; бизнесийн мөчлөгийн үе шат; зээл авах боломж; төсвийн бодлого; үнийн хэлбэлзэл; цаг уур, уур амьсгалын өөрчлөлт;
- *Нийгмийн хүрээнд*: Импортын бараа, үйлчилгээнд хандах хандлага; ажил, амралт, ажил мэргэжлийн болон тэтгэвэрт гарах хандлага; аюулгүй байдлыг чухалчилдаг байдал; хүн амын өсөлтийн хурд; цагаачлал, цагаачлалын түвшин; нийгмийн ангиуд; гэр бүлийн хэмжээ, бүтэц;
- *Технологийн хүрээнд*: Зам, барилгын үйлдвэрлэлд мэргэжилтэй ажилтны хомсдол, шинэлэг техник, технологи нэвтрүүлэлт; төмөр замын тээврийн салбарын хөгжүүлэлт; цэвэр, бохир усны хангамж, цэвэрлэх байгууламжийн хүчин чадал; сэргээгдэх эрчим хүчний технологи; эрчим хүчний зохистой хэрэглээ, технологийн урамшуулал

- *Хууль эрх зүйн хүрээнд*: Монополын эсрэг хууль;
- *Хүрээлэн буй орчны хүрээнд*: Цаг уур; уур амьсгалын өөрчлөлт; агаар, усны бохирдол; ховордсон зүйл;
- *Ёс зүйн хүрээнд*: Зар сурталчилгаа, борлуулалтын ёс зүй; хуурамч патентыг ашиглахгүй байх хандлага; ажилд авах ёс зүй, хөдөлмөрийн стандарт (хүүхдүүдийг бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд ашиглахгүй байх);
- *Хүн ам зүйн хүрээнд*: Цагаачлал, цагаачлалын байдал;

Санал, дүгнэлт

PESTELED шинжилгээний үр дүнгээс ирээдүйн боловсролын зорилго, зорилт, суралцагчийн боловсролын түвшний ЦЧ-д дараах чадвар, хандлагыг зайлшгүй тусгах шаардлагатай болохыг тогтоолоо.

Хүснэгт 4.2. PESTELED шинжилгээний үр дүнгээс боловсролын зорилго, зорилтод тусгах чадвар, хандлага

Хүрээ	Тусгах чадвар
Улс төр	<ul style="list-style-type: none"> - Үнэт зүйлстэй монгол хүн байх, асуудалд нийтийн эрх ашгийн үүднээс хандах, хүнлэг энэрэнгүй, хайрлах, халамжлах ухаан, аз жаргалтай үнэлэмжтэй иргэн байх - Хүний эрх, үүрэг, хариуцлага, улс төрөөс ангид иргэний эрхээ хамгаалах, ардчилал, хэвлэлийн эрх чөлөө, ялгаварлан гадуурхалтыг үл тэвчих - Төрт ёс, төрийн зохицуулалт, хууль, журам, хэм хэмжээг ягштал баримтлан хэрэгжүүлэх - Өөрийн хүсэн хүлээсэн сайн сайхан нийгмийг бүтээхийн тулд идэвх оролцоотой байх, нийгмийн эрх ашгийн үүднээс шударга зөв сонголтыг хийх, шударга сонгогч байх - Авилга хээл хахууль, хүнд суртал, гэмт хэрэг, ялгаварлан гадуурхал зэрэг шударга бус үзэгдлийг олж харах, ялган таних, хор нөлөөг гүн гүнзгий ойлгох, түүнээс ангид байх, эсэргүүцэн тэмцэх, хувийн эрх ашгийг нийтийн эрх ашгаас ямагт доогуур тавьж чадах - Нийгэмд үйлдвэрчний эвлэл бусад олон нийтийн байгууллага, нийгэм дэх сайн үйлсэд үүрэг, оролцоотой иргэн байх
Эдийн засаг	<ul style="list-style-type: none"> - Хэрэглээний эдийн засаг, бүрдүүлэлт, төлөвлөлт, зарцуулалт, хэмнэлтийн арга ухаантай иргэн байх - Чөлөөт өрсөлдөөн, худалдаа, төсөв, мөнгөний бодлого, импорт, үнэ тариф, хэрэглэгчийн эрх, инфляци, зээл, валютын ханш, орлого, зарлага, бүтээгдэхүүн болон үйлчилгээний чанарын талаар мэдлэг, чадвар, зөв хандлагатай иргэн байх - Шинийг санаачлагч, шинийг бүтээгч ажил хэрэгч, хариуцлагатай байх - Эдийн засаг, санхүүгийн асуудалд шинжлэх ухааны үүднээс хандах, хандлагаа өөрчлөх, өөр өнцгөөс харах - Бэлэн хялбар аргаар амьдрах бус зөв арга ухаан, шийдэл бүхий хөдөлмөрөөр баялгийг бүтээх - Хөрөнгө хадгалах, арвижуулах, хөрөнгө оруулалтын арга ухаантай байх - Зар сурталчилгаа, борлуулалтын ёс зүй, стандартуудын талаарх мэдлэгтэй байж түүнийг хүлээн зөвшөөрөх

Нийгэм	<ul style="list-style-type: none"> - Бэлэнчлэх сэтгэлгээтэй, амар хялбар аргаар бусдын ивээл доор амьдрах биш санаачлагч, ажил хэрэгч, бүтээгч байх, бие даан сайн сайхан амьдрах - Эрүүл мэндээ хамгаалж, насан туршдаа сурах, хөдөлмөрлөх арга ухаантай иргэн байх - Өөрийн эх оронд амьдарч, ажиллах, бүтээх хүсэл эрмэлзлэлтэй байх - Өөрийн соёлыг хүндэтгэх, бахархах, хөгжүүлэх, бусдын соёлыг хүндэтгэдэг байх - Нийгмийн анги давхраа, үндэстэн угсаатан, цөөнх, шашин ба итгэл үнэмшлийг хүндэтгэх
Технологи	<ul style="list-style-type: none"> - Байгальд ээлтэй, өндөр бүтээмжтэй, шинэ технологийг хэрэглэх, бүтээхийн тулд математик, байгалийн шинжлэх ухааны хэрэглэгддэг мэдлэг, чадвартай байх - Мэдээллийн технологи (дижитал)-ийг ёс суртахуунтай хэрэглэх, цахим орчинд аюулгүй ажиллаж амьдрах, түүний аюулгүй байдлыг хамгаалах - Аливаа шинэ технологи, түүний хэрэглээнд экологи, ногоон сэтгэлгээгээр хандах - Дижитал худалдаа, мэдээллийн технологийн өрсөлдөөнд бэлэн байх - Дэд бүтэц, харилцаа холбоо, технологийн өөрчлөлт, технологийн талаарх хууль, тогтоомжийг хэрэгжүүлэх
Хууль эрх зүй	<ul style="list-style-type: none"> - Хэм хэмжээг сахих, бусдын эрхийг хүндэтгэх, гэмт хэрэг, хүчирхийллээс өөрийгөө болон найз нөхөд, гэр бүл, нийгмээ хамгаалах - Итгэлцэл, ялгаварлан гадуурхалттай тэмцэхэд өөрийн оролцоог бий болгох - Харилцаа, түүнээс үүдсэн хэм хэмжээт үйлийн цогц нь үнэт зүйл болохыг ухаарах - Хууль, журмыг даган мөрдөх, дутагдлын хажуугаар дуугүй өнгөрөхгүй байх
Хүрээлэн буй орчин	<ul style="list-style-type: none"> - Хүрээлэн буй орчинтойгоо зохицон амьдарч байгалийн аливаа хишгийг олборлохдоо унаган төрхийг нь алдагдуулахгүй хадгалах арга ухаантай иргэн байх - Хог хаягдал, дахин боловсруулах, сэргээдэх эрчим хүч, ховордсон зүйл, хүрээлэн буй орчноо танин мэдэх, хайрлах, хамгаалах арга ухаантай байх - Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүнийг бий болгох, хэрэглэх, хог хаягдлыг дахин боловсруулах арга зам, санал санаачилгыг бий болгоход хувь нэмрээ оруулах - ТХБ, хүрээлэн буй орчноо хамгаалах үзэл санааг хэрэгжүүлэх, идэвх оролцоотой байх - Аюулгүй байдал, байгаль орчноо бохирдуулахгүй, хамгаалах арга замуудыг хэрэгжүүлэх - Ирээдүйн байгаль орчны өөрчлөлт буюу зорилтот түвшин ямар байхыг төсөөлж, түүнд бэлэн байх
Ёс зүй	<ul style="list-style-type: none"> - Ёс суртахуун, зан заншил, үнэсний соёл, уламжлагыг дээдэлсэн хүнлэг энэрэнгүй байх - Ёс суртахууны хэм хэмжээг баримтлах, нийтлэг зорилгыг эрхэмлэх, өв соёл, үнэт зүйлсээ дээдэлдэг зүрх сэтгэлийн боловсролтой байх - Аливаа үйл явдал, үзэгдлийг сайн, сайхан, ашигтай, буян, шударга, үнэн зэргээр эергээр үнэлэх, сөрөг талыг харвал засан сайжруулах арга замыг эрж олох - Өөрийн үнэт зүйлийг бий болгож итгэл үнэмшил, хандлага, үйл ажиллагаагаар хэлбэршүүлж эрхэм сайн зан чанарыг харуулах - Өөрийн амьдралаа авч явах, өөрийн болон нийтийн үнэт зүйлийг

	<p>хадгалахын төлөө нөөц баялаг, амьдралаа зориулахад бэлэн байх</p> <ul style="list-style-type: none"> - Чин сэтгэлийг бий болгох, шүүмжит сэтгэлгээ, өөртөө шүүмжлэлтэй хандах, гүйцэтгэж буй ажил үйлдээ чин сэтгэлээсээ хандах - Бусадтай аятай харилцаж, таатай байдлыг мэдрэх, бусдын шашин, соёл, нийгмийн гарал үүслийг ойлгож, хүлээн зөвшөөрөх, хүндэтгэх - Алжаал, стрессээ тайлах өөртөө болон бусдад хор хөнөөлгүй аргуудыг хэрэглэх
Хүн ам зүй	<ul style="list-style-type: none"> - Гэр бүл төлөвлөлт, боловсрол, өрхийн орлого, зарлагын арга ухаантай байх - Өөрийн эрүүл мэндийг хамгаалах, ойр дотны хүмүүсээ хайрлах, хүндэтгэх, зөв харилцах, тэдний төлөө сэтгэл зүтгэл гаргах, үндэсний ёс заншлаа хадгалах, хамгаалах - Ирээдүйн гэр бүлийн амьдралдаа бэлтгэх, биеэ зөв авч явах, бие дааж амьдрах арга ухаанд тасралтгүй суралцах - Сайн сайхан, баталгаатай, хүссэн гэр бүл, амьдралыг бий болгох, зөв шийдвэр гаргах арга ухааны төлөө суралцах, ажиллах, тэмцэх, өөрийгөө ухамсартайгаар хөгжүүлэх

PESTELED шинжилгээ нь боловсролын тогтолцооны бүхий л бүрэлдэхүүн (зорилго, агуулга, арга зүй, орчин, менежмент, удирдлага, үнэлгээ зэрэг)-ээр шинэчлэх, реформ хийхэд шаардлагатай өөрийн орны онцлогтой суурь мэдээллийг баримт нотолгоотой бий болгодог ирээдүй судлалын нэг арга болох нь судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна. Энэхүү судалгааны баримт мэдээллийг боловсролын бусад чиглэл, сэдвийн судалгаа болон бодлого боловсруулахад өөр өөрийн чиглэлээр ашиглах бүрэн боломжтой. Өөр өөр байр суурьтай оролцогчид, судлаачдын судалгааны баримт мэдээллийг нэгтгэх замаар манай орны өнөөгийн нийгэм, эдийн засгийн хүчин зүйлсийн төлөв байдлын өөрчлөлтөөс ирээдүйн боловсролын шинэчлэлд тусгах үндсэн санааг гаргахыг хичээсэн нь энэ шинжилгээний нэг чухал ач холбогдолтой тал юм. Монголын нийгэм, эдийн засгийн макро хүчин зүйлсийн судалгаанд энэ аргыг ашиглахад хүчин зүйлс бүрээр судалгааны ажлын үр дүн болон олон судлаачийн байр суурийг харгалзан давхцлаар нь баримт нотолгоог авч үзэх боломж хомс байгаа зэрэг нь энэхүү шинжилгээний хязгаарлагдмал тал байлаа.

4.5. Цогц чадамжийг загварлах судалгаа, загвар

Судалгааны арга зүйн дагуу явуулсан судалгааны үр дүнд үндэслэн монгол суралцагчийн эзэмших суурь ЦЧ-ийн нэгэн цогц загварыг бүтээлээ. Суурь цогц чадамжийн үзэл баримтлал, загварыг боловсруулахдаа дараах цөм шийдлийг баримталсан болно. Үүнд:

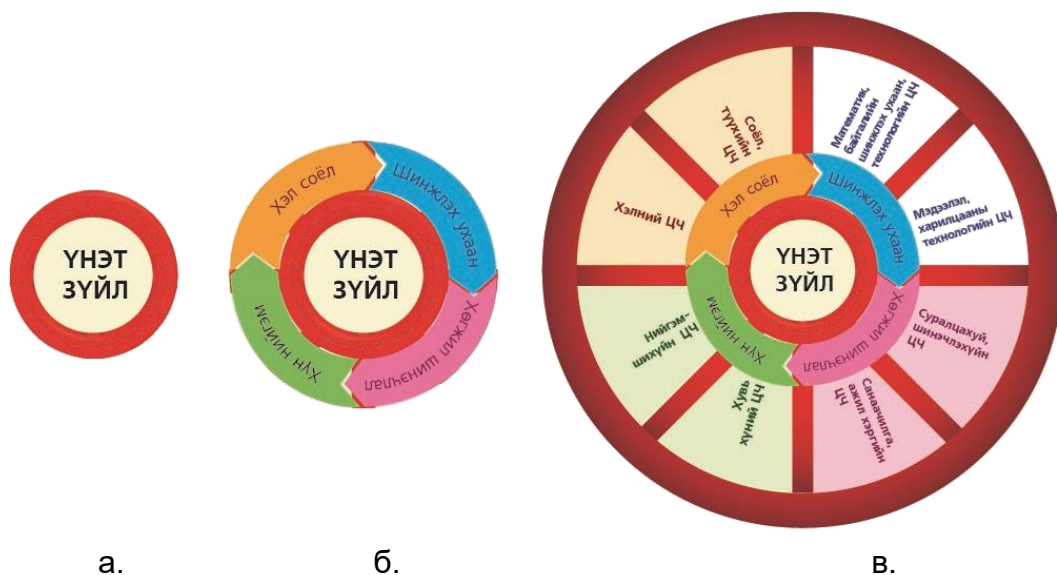
1. Тогтвортой хөгжлийн боловсролын болон манай орныг хөгжүүлэх бодлого, зорилтуудтой уялдсан, насан туршийн боловсрол олгоход чиглэсэн байх

2. Иргэний ирээдүйд эзэмших боловсрол (ТХБ-2030, Алсын хараа-2050)-ын зорилгод чиглэсэн байх
3. Монголчуудын үнэт зүйлсэд суурилсан, хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх суралцагчийн үнэт зүйлс, үнэлэмжийг төлөвшүүлэхэд чиглэсэн байх
4. Эх хэл, өв соёл, түүхийг хүндэтгэх, хөгжүүлэх зэрэг эх оронч, хүмүүнлэг үзэл санааг залуу хойч үеийхний зүрх сэтгэлд гүн бат суулгаж өгөхүйц байх
5. Дэлхийн монгол иргэн бэлтгэхэд чиглэсэн байх
6. Цөөхөн хүн амтай улсын хувьд боловсролын академик талыг орхигдуулахгүй байх
7. Монгол улсад амьдран суудаг үндэстэн, ястны ялгаатай хэл, өв, соёлыг хөгжүүлэх, өвлүүлэхэд нээлттэй байх

Цогц чадамжийн судалгаа нь урт хугацаа шаардсан, залгамж холбоотой хийгддэг судалгаа юм. Боловсролын хүрээлэнгийн захиалгаар 2017 онд явуулсан 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн ЦЧ-ийн судалгаагаар “Тоонон” загварын анхны загварыг бүтээсэн тухай тайлангийн судлагдсан байдал хэсэгт танилцуулсан билээ (Оюунцэцэг, Н. ба бусад. 2017).

Нүүдэлчин монголчуудын эдийн соёлын нэг үндсэн хэсэг нь тэдний сууц, орон гэр юм. Гэрийн тооныг монголын тоонолжин буюу чагт тэмдэгтэй холбон авч үздэг. Монгол гэрт гэрэл гэгээ оруулж, утаа уурыг гаргах, унь тогтоох голдоо хөндлөн гулд чагт тэмдэгтэй дугуй цагираг хүрээг тооно гэдэг. Монгол гэрийн тооныг нараар төлөөлүүлэн улаан, улбар шар өнгөөр дүрсэлдэг нь нарны бэлгэдэлтэй холбоотой юм. Дөрвөн зүг, найман зовхисыг төлөөлж голдоо 4 чагттай дугуй, гаднах хүрээ нь найман чагттай дугуй хэлбэртэй байдаг. Тооно нь дээр өгүүлсэнчлэн ертөнцийн бичил загвараар нарны бэлгэдэл болж байсан бол хүний бие эрхтнээр бэлгэдэхэд толгой, тэргүүнээр төсөөлөн ойлгодог байна (Нандинбилиг, Г.2000). Иймд бид дээрх бэлгэдлийн үүднээс гэрийн тооныг монгол сурагчийн эзэмших ЦЧ-ийн загвараа болгож сонгосон юм.

Үнэт зүйл нь суралцагчдын эзэмших ЦЧ бүрт тусгагдаж, сургалтын хөтөлбөрт сууж, тэдний бүхий л суралцах үйлээр хэрэгжих учраас тоононы голд байрлуулсан (а).

а. б. в.
 Зураг 4.9. Суурь цогц чадамжийг загварчилсан алхмууд

Үнэт зүйл нь суралцагчдын эзэмших бүх мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйлийг агуулсан дөрвөн ай (Хэл, соёл, Шинжлэх ухаан, Хөгжил, шинэчлэл, Хүн, нийгэм)-д шингэсэн байна гэж үзэж, айнуудын дотор буюу тоононы голын жижиг дөрвөн чагтан дугуйд байрлуулсан. Айн агуулга нь салангид бус, бие биетэйгээ уялдаа холбоотой байна гэсэн утгыг зурагт сумаар харуулав. Ай тус бүр хоёр хоёр суурь ЦЧ агуулж байгааг тоононы найман том чагтад Хэлний, Соёл, түүхийн, Математик, байгалийн шинжлэх ухааны, технологийн, Мэдээлэл харилцааны технологийн, Санаачилга, ажил хэргийн, Суралцахуй, шинэчлэхүйн, Хувь хүний, Нийгэмшинэчлэл ЦЧ-ийг харуулсан (в). Суурь ЦЧ тус бүрт агуулагдах 2-3 хүртэл тооны дэд ЦЧ (зөөлөн чадвар)-ийг тодорхойлон нэрлэж, тоононы гадна талд харгалзуулан нарны цацраг байдлаар байрлуулснаар монгол суралцагчийн суурь ЦЧ-ийн “Тоонон” загвар бэлэн болсон (зураг 4.10).

Зураг 4.10. 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн суурь цогц чадамжийн “Тоонон” загвар (4 ай, 8 суурь цогц чадамж, 21 дэд цогц чадамж)

Хүснэгт 4.3. Суурь цогц чадамжийн “Тоонон” загварын бүтэц, агуулга

Үнэт зүйл	Суралцагчийн цогц чадамжийн ай	Суралцагчийн цогц чадамж	Дэд цогц чадамж (цогц чадамжийн илэрхийллийн дугаар)
Монгол суралцагчийн болон дэлхийн иргэний эрхэмлэх үнэт зүйлс	Хэл, соёл	Хэлний	- Хэлээр илэрхийлэх(1) - Хэлээр харилцах (2)
		Соёл, түүхийн	- Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх (3) - Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг хүндэтгэх, дээдлэн бахархах (4) - Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сурталчилах, хөгжүүлэх (5)
	Шинжлэх ухаан	Математик, байгалийн шинжлэх ухааны, технологийн	- Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах (6) - Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах (7) - Технологийг хэрэглэх, бүтээх (8)
		Мэдээлэл харилцааны технологийн	- Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх (9) - Мэдээлийн технологийг хэрэглэх (10)
	Хөгжил, шинэчлэл	Санаачилга, ажил хэргийн	- Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох (11) - Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах (12) - Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих (13)
		Суралцахуй, шинэчлэхүйн	- Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг болгох (14) - Ажлыг удирдан зохион байгуулах (15) - Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх (16)
	Хүн, нийгэм	Хувь хүний	- Хувийн хариуцлагатай байх (17) - Өөрийгөө хамгаалах (18) - Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх (19)
		Нийгэмшихүйн	- Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх (20) - Бусадтай хамтрах, итгэлцэх (21)

Энэхүү суурь ЦЧ-ийн загвар бэлэн болсноор боловсролын түвшний ЦЧ-ийг буулган тодорхойлох, томъёолох багаж хэрэгсэл бэлэн болсон юм.

Хорин нэгдүгээр зууны монгол суралцагчийн эзэмших энэхүү найман суурь ЦЧ-ийг сонгосон үндэслэл, ач холбогдлыг дараах хүснэгтэд харууллаа.

Хүснэгт 4.4. Цогц чадамжийг сонгосон үндэслэл, ач холбогдол

Цогц чадамж	Үндэслэл, ач холбогдол
Хэлний	<ul style="list-style-type: none"> - Эх бол бидэнд заяасан өв соёл тул даяаршихгүй авч үлдэх ёстой зүйлийн нэг - Хэл сэтгэлгээ хоёр шууд холбоотой - Бусад бүхий л эрдэм ухааны үүд хаалга нь болдог - Эх хэл, бичиг нь тухайн улсын тусгаар тогтнолын илэрхийлэл - Эх хэлийг эх орон, эцэг эх шигээ хайрлан хамгаалж, хүндлэн дээдэлж зөв хэрэглэх учиртай - Гадаад хэл бол дэлхий ертөнц, шинжлэх ухааны ололт нээлттэй танилцах гүүр болдог - Шинэ хэл сурснаар шинэ соёл сурч, шинэ аргаар бодож сэтгэх хэрэгтэй болдог - Олон соёлыг ойлгож, хүндэтгэдэг болно
Соёл, түүхийн	<ul style="list-style-type: none"> - Соёл бол хүний харилцааны хэм хэмжээ, итгэл үнэмшил, зан үйл, гоо зүйн мэдрэмж, үнэт зүйлс, хүний хөгжсөн түвшин буюу хүний гэгээрэл, боловсролын талыг харуулдаг - Улс орон соёл, түүхээ хүндэтгэн эрүүл байлгаж, дархлаагаа хадгалж байж тогтвортой оршиж хөгждөг - Даяаршил, дангааршлын зохистой харьцааг барихад чухал үүрэгтэй - Үнэт зүйлсийг дээдэлдэг; түүх, соёлоороо бахархаж байж эх оронч үзэл санаа бэхждэг
Математик, байгалийн шинжлэх ухаан, технологийн	<ul style="list-style-type: none"> - Өдөр тутмын амьдралын асуудлыг шийдвэрлэх тооцоолох арга ухааныг хөгжүүлдэг - Сониуч, асуудал дэвшүүлэх, байгаль ертөнцийг танин мэдэх, орчинтой зохистой харьцах, сөрөг үр дагавраас сэргийлэх чадвар суулгадаг - Өдөр тутмын амьдралд технологийг зүй зохистойгоор ашигладаг болгодог - Эрэлт хэрэгцээгээ шийдэж, ололт амжилтыг ёс суртахуунтай хариуцлагатай болгодог - Шинэ зуунд шинжлэх ухааны тэсрэлт болж, хиймэл оюун ухаан нийтийн хэрэгцээ болж байгаа тул түүнд бэлтгэгддэг
Мэдээлэл, харилцааны технологийн	<ul style="list-style-type: none"> - МХТ нь байршил, цаг хугацаанаас хамаарахгүйгээр бусад хүмүүстэй мэдээлэл солилцох, хамтран ажиллах боломж олгодог - Хувь хүнд мэдлэг, мэдээлэл олж авч хөгжих, бүтээлч байдал, шинэчлэх чадвараа хөгжүүлэхэд МХТ чухал дэмжлэг үзүүлдэг - Цахим орчин дахь аюулгүй байдлыг мөрддөг, мэдээллийг ёс зүй, хууль эрх зүйн хэм хэмжээг баримтлан ашигладаг, бүтээдэг болгодог
Суралцахуй, шинэчлэхүйн	<ul style="list-style-type: none"> - Суралцах хүсэл эрмэлзлэлтэй байж, суралцах үйлээ өөрөө

	<p>удирддаг, суралцах стратегитэй байж бэрхшээл эрсдлийг даван туулдаг (сурахад сурдаг)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Өөрийгөө суралцах үйлд дайчилдаг, суралцах боломжуудыг эрэлхийлдэг байх нь хүнд тасралтгүй өөрчлөлтийн эсрэг хамгийн сайн хамгаалалт болж өгдөг. - Шинэ санаа сэдэх, төрөл бүрийн арга техник хэрэглэн инноваци бүтээх, түүнийгээ насан туршийн үйл гэж үзэх (шинэчлэхэд суралцах) соёлд суралцдаг
Санаачилга, ажил хэргийн	<ul style="list-style-type: none"> - Шинэ санаагаа ажил хэрэг болгох замаар амьдрах чадвараа сайжруулдаг - Хувийн амьдралыг зохион байгуулалтай болгож, хүний ирээдүйд чиглэсэн чиг хандлагыг авч үздэг - Удирдах арга барил, өөдрөг үзэлтэй, бие даасан болоход тусалдаг. - Эхэлсэн ажлаа хариуцлагатайгаар үр дүнтэй дуусгадаг - Шүүмжлэлд эерэгээр ханддаг болгодог
Хувь хүний	<ul style="list-style-type: none"> - Өөрийгөө хамт олон хийгээд нийгэмд бие даан авч явах, өөрийгөө хянахад бэлтгэдэг - Бие сэтгэлийн эрүүл мэндийг хамгаалж бэхжүүлдэг, эрсдлээс ангид байлгадаг - Өөрийн эерэг зан чанар, ёс суртахуун, үнэт зүйлсээ харуулдаг - Өөртэй итгэлтэй, өөрийгөө хянадаг, уян хатан болдог
Нийгэмшихүйн	<ul style="list-style-type: none"> - Ялгаатай бүлэг (гэр бүл, найз нөхөд, хамт олон г.м.)-тэй эерэгээр харилцдаг, итгэлцлийг бий болгон зөрчлийг шийддэг - Өөр өөр үзэл бодол үнэт зүйлсийг хүндэтгэх, харилцааны хэм хэмжээг сахидаг - Нийгмийн амьдрал, мэргэжлийн талбарт үр нөлөөтэй бүтээлчээр оролцох боломж олгодог. - Нийтлэг зорилгоо биелүүлэхийн тулд өөрийн хувь нэмрийг оруулдаг, бусдыг сонсож, дэмжиж зоригжуулдаг, бусдын давуу талыг ашигладаг

Хорин дүгээр зууны монгол суралцагчдад төлөвшүүлэх суурь цогц чадамжийн хамрах агуулгыг авч үзье.

Хэлний ЦЧ нь төсөөлөл, бодол санаа, хүсэл, мэдрэмж, үзэл бодлоо амаар болон бичгээр илэрхийлэх; нийгэм соёл, гэр бүл, суралцах, ажил хөдөлмөр эрхлэх гэх мэт бүхий л орчинд хэлийг бүтээлчээр хэрэглэх; тухайн нөхцөлд харилцагчдаа зүй зохистой хариу үйлдэл үзүүлэх; хэлээр харилцах явц дахь гарах бэрхшээлийг даван туулахад ашиглах мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл юм.

Соёл, түүхийн ЦЧ нь үндэсний болон орон нутгийн түүх, соёлын өв болон орчин үеийн соёл түүх, тэдгээрийн дэлхий нийт, улс орондоо эзлэх байр суурь; хүн төрөлхтний түүх, соёлын талаарх мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйлийг

багтаадаг. Мөн хөгжим, урлаг, уран зохиол, дүрслэх урлагийн хувь хүний сэтгэлгээ, бодол, туршлага, мэдрэмж, түүнийгээ бүтээлчээр илэрхийлэх мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл багтана. Соёл, түүхийн ЦЧ нь өнөөгийн дэлхий ертөнцөд даяаршил болон дангааршлын зохистой харьцааг барихад чухал үүрэгтэй.

Математикийн ЦЧ нь өдөр тутмын амьдралын янз бүрийн асуудлыг шийдэхэд шаардагдах математик сэтгэлгээ; тооцоолох арга ухааныг хөгжүүлэх; тэдгээрийг хэрэглэх мэдлэг, чадвар, хандлага юм. Мөн янз бүрийн түвшинд математик горим (логик болон орон зайн сэтгэлгээ) болон дүрслэн харуулалт (томьёо, загвар, байгууламж, график, хүснэгт)-ийг ашиглах боломж, хүсэл эрмэлзэлийг бий болгодог.

Байгалийн шинжлэх ухаан, технологийн ЦЧ-д асуудал дэвшүүлэх; шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүгнэлт гаргах; тодорхой аргачлалын дагуу байгаль ертөнцийн зүй тогтол, түүнд хүний үйл ажиллагаанаас үүдэн гарах өөрчлөлтийг тайлбарлах мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл багтана. Мөн хүний хүсэл, эрэлт хэрэгцээнд хариулт өгөхийн тулд шинжлэх ухааны мэдлэг, чадвар, арга, аргачлалыг ашиглах технологийн чадварууд багтана.

Мэдээлэл, харилцааны технологийн ЦЧ-д мэдээлэл, харилцааны технологи (МХТ)-т суралцах; компьютер бусад хэрэгслээс эх сурвалжийг ашиглан мэдээлэл боловсруулах, солилцох; интернетээр харилцах, интернэт дэх хамтын сүлжээг итгэлтэй, зохистой мөн шүүмжлэлтэйгээр ашиглах мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл багтана. МХТ нь хүмүүст байршлаас хамаарахгүйгээр дэлхийн өнцөг булан бүрийн хүмүүстэй харилцаа холбоо тогтоох, хамтран ажиллах боломж олгодог. Хувь хүн шүүмжлэлт сэтгэлгээ, бүтээлч байдал, шинэчлэх чадвараа хөгжүүлэхэд МХТ чухал дэмжлэг үзүүлдэг.

Суралцах, шинэчлэх ЦЧ нь өрсөлдөөнтэй, хувирамтгай шинэ зуунд суралцагч суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох; өөрийнхөө суралцах үйл явцыг үр дүнтэй удирдах; саад бэрхшээлийг даван туулах зэрэг янз бүрийн нөхцөлд хөгжих мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйлийг багтаана. Энэ ЦЧ нь чөлөөтэй сэтгэх, шинийг сэдэж санаачлахад суурь дэвсгэр болдог бүтээлч байдал, үр дүнтэй үндэслэл, системт сэтгэлгээг ашиглах, шүүн тунгаах, шийдвэр гаргах шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлдэг. Мөн тасралтгүй өөрчлөлтийн эсрэг хамгийн сайн хамгаалалт болж өгдөг суралцагчийн мета танин мэдэхүй чухал үүрэгтэй болно. Хувь хүний сэдэл, өөртөө итгэх итгэл нь энэ ЦЧ-д шийдвэрлэх нөлөөтэй.

Санаачилга, ажил хэргийн ЦЧ-д хувь хүн санаагаа ажил хэрэг болгох; тодорхой зорилтыг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах бүтээлч сэтгэлгээ; эрсдэл хүлээхэд бэлэн байдал; аливаа ажлыг төлөвлөх, удирдан зохион байгуулах хувь хүний мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйл багтана. Энэ ЦЧ нь хувь хүний амьдралыг зохион байгуулалттай болгож, ирээдүйд чиглэсэн чиг хандлага, өөдрөг үзэл, чадавхид сайнаар нөлөөлж, зөвхөн гэр орон, өдөр тутмын амьдралд төдийгүй ажил мэргэжлийн орчинг мэдрэх, боломжийг олж харахад тусална. Ёс суртахуун, үнэт зүйлсийн талаарх ойлголт нь энэхүү ЦЧ-ийг илүү дэмжинэ.

Хувь хүний ЦЧ-д төлөвшил, өөрийгөө хариуцан бие даан авч явах; өөрийн бие, сэтгэлийн эрүүл мэндийг хамгаалж бэхжүүлэх; хариуцлага хүлээх, шийдвэр гаргахтай холбоотой мэдлэг, чадвар, хандлага, төлөвшил багтана. Бие даана гэдэг нь нийгмээс тусгаарлагдан ажиллана гэсэн үг биш. Харин эсрэгээрээ эргэн тойронд байгаа хүмүүстээ мэдрэмжтэй, ажил хэрэгч хандаж харилцах, янз бүрийн орчинд бусадтай холбоо харилцаа тогтоох, нийгэмд идэвхтэй оролцоотой байхад тус болдог. Энэхүү ЦЧ нь цаашид ардчилсан оролцоотой, нийгмийн идэвхтэй иргэн болох суурийг бүрдүүлнэ.

Нийгэмшихүйн ЦЧ-д олон зан үйлээр өргөжиж байгаа өнөөгийн нийгэмд тохиолдох харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх; янз бүрийн үзэл бодлыг ойлгох; итгэх итгэлцлийг бий болгох зэрэг хувь хүн ба хүмүүс хоорондын болон соёл хоорондын харилцааны бүх хэлбэрийг хамарсан мэдлэг, чадвар, хандлага, төлөвшил, үнэт зүйл багтана. Энэхүү ЦЧ нь хувь хүнд танил нөхөд, хамтран ажиллагчид, харилцагчтайгаа эерэгээр харилцах боломжийг олгож, зөвхөн нийгмийн нэгдмэл байдал төдийгүй улс орны эдийн засгийн амжилтад ч нөлөөлдөг. Бусадтай аятай харилцаж, таатай байдлыг мэдрэх нь бусдын шашин, соёл, нийгмийн гарал үүслийг ойлгож, хүлээн зөвшөөрөх чадварт суурилна.

Суралцагчийн суурь ЦЧ, түүний загварыг боловсруулахдаа Монгол улсын хөгжлийн болон төрөөс боловсролын талаар баримталж буй бодлогыг тодорхойлсон “Алсын хараа 2050”, “Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого (2020)” зэрэг баримт бичгийн үзэл санаанд нийцүүлэн, түүний хэрэгжилтийг дэмжихийг зорилоо.

Судалгааны ажлын хүрээнд боловсруулсан ЦЧ-ийн загвар дахь айг гаргахдаа БНХАУ (Хонг-Конг, Тайван), Япон, Өмнөд Солонгос, Сингапур зэрэг Азийн улс орны суралцагчийн ЦЧ-ийн ангилал, түвшинтэй харьцуулан судалсан билээ.

Энэ судалгааны дүнгээс харахад хэлний, сэтгэн бодох, МТХ-ны, хувь хүний болон нийгэмшихүйн, практик ур чадваруудыг ялган томъёолох нь түгээмэл байдаг [Н.Оюунцэцэг ба бусад. 2017].

Бидний боловсруулсан ЦЧ-ийн Хэл, соёлын айн Хэлний ЦЧ-ийг ЭЗХАХБ (OECD)-ийн “Хэрэгслийг интерактив ашиглах” айд хэл яриа, тэмдэг тэмдэглэгээ, хэл яриаг интерактив хэрэглэх чадвар байдлаар тусган оруулж, хэлний чадварыг бүтээлчээр хэрэглэх замаар харилцааны чухал хэрэгсэл болгон авч үзсэн байдаг. Харин Европын комиссын боловсрол, соёлын ерөнхий газар (ЕКБСЕГ)-аас гаргасан насан туршийн суралцахуйн түлхүүр ЦЧ-д эх хэлээрээ, гадаад хэлээр харилцах ЦЧ-ийг тусад нь ай болгон авч үзсэн байна. Хэлээр илэрхийлэх, харилцах чадварыг эх болон хоёрдогч хэлээс үл хамааран суралцагчид эзэмших түлхүүр чадвар гэж үзэн бид хэлний ЦЧ гэж багцлан авч үзсэн. Түүнчлэн ЕКБСЕГ-аас гаргасан ЦЧ-д соёлын ойлголт ба илэрхийлэл ЦЧ-ийг тусад нь томъёолсон бол манай улсын хувьд соёл, түүхийг сонирхох, бахархах, хөгжүүлэх чадварын хүрээнд эх хэлээр зөв харилцах, дээдлэх, түгээн дэлгэрүүлэх чадварыг агуулна гэж үзэж “Хэл, соёлын ай”-д хэлний болон соёл, түүхийн ЦЧ-ийг хамтад нь оруулсан.

Тоонон загварт тусгасан хувь хүний болон нийгэмшихүйн ЦЧ-ийг ямар ч байгууллагаас гаргасан ЦЧ-ийн хүрээнд тусгасан байдгаараа онцлогтой. Тухайлбал, Трансверсал ЦЧ-ийн загварт “Хүмүүс хоорондын харилцаа, хувь хүний ур чадвар”, Солонгон загварт амьдрах ухаан, ажил мэргэжлийн ур чадварт “нийгэм ба олон соёлын орчинд байх чадвар” болон суралцах шинэчлэх ур чадварт “харилцаа, хамтын ажиллагааны чадвар”, ЭЗХАХБ-ийн түлхүүр ЦЧ-д “Олон янзын бүлэг хүмүүстэй харилцах чадвар” болгон судалж үзсэн байдаг. Харин ЕКБСЕГ-ын насан туршийн суралцахуйн түлхүүр ЦЧ-д бидний ангилалтай адилаар нийгэмшихүйн болон иргэний ЦЧ-ийг тодорхойлсон байна. Тогтвортой хөгжлийн түлхүүр ЦЧ-ийг тодорхойлохдоо мөн л “хамтран ажиллах”, “өөрийгөө таньж мэдэх” ЦЧ-ийг оруулсан нь монгол суралцагчдад зайлшгүй байх ёстой ЦЧ юм гэдгийг батлан илэрхийлж байна.

Хүн ам цөөнтэй манай орны хувьд шинжлэх ухааны боловсролыг иргэн бүртээ олгох асуудал чухлаар тавигддаг. Иймд Математик, байгалийн шинжлэх ухааны, технологийн ЦЧ бидэнд зайлшгүй чухал болж байна. ЕКБСЕГ ч энэ айг дэвшүүлсэн байдаг. Харин бид энэ ЦЧ-д Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах гэсэн бие даасан дэд ЦЧ-ийг тусгаж өгсөн

онцлогтой. Шинэ дижитал зууны эрэлт хэрэгцээ болсон Мэдээлэл харилцааны технологийн ЦЧ нь олон улсын байгууллагуудын аль ч загварт бие даасан байр суурь эзэлдэг нь манай загварт ч тусгалаа олсон байгаа.

Монгол суралцагчдын зөөлөн чадвар буюу санаачилга, ажил хэргийн; суралцахуй, шинэчлэхүйн ЦЧ-ийг томьёолсноороо шүүмжлэлтэй сэтгэн бодох, дээд эрэмбийн бодох чадвар, гэр орон, өдөр тутмын амьдралд төдийгүй ажил мэргэжлийн орчныг мэдрэх, шинэ боломжийг олж харах чадварыг хөгжүүлснээр өөртөө итгэх итгэлтэй байх, үнэт зүйлийг ойлгох, хүндэтгэн үзэх үзэл төлөвшүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Эдгээр ЦЧ-ийг мөн трансверсал ЦЧ-д “шүүмжлэлт болон шинэчлэлийн сэтгэлгээ”, солонгон загварт “суралцах, шинэчлэх ур чадвар”, “амьдрах ухаан, ажил мэргэжлийн ур чадвар”, ЭЗХАХБ-ийн түлхүүр ЦЧ-ийн “бие даан ажиллах” ангилалд тусгасан байдаг. Ийнхүү бидний боловсруулсан ЦЧ-ийн загвар нь олон улсын боловсролын байгууллагуудаас гаргасан ЦЧ-ийн загвартай тодорхой агуулгаар нийцсэн байна.

4.6.Боловсролын түвшний цогц чадамжийг тодорхойлох судалгааны үр дүн

Суурь ЦЧ-ийг боловсролын таван түвшин (СӨБ, бага, суурь, бүрэн дунд, дээд)-д буулган томьёолохдоо эхлээд боловсролын түвшин бүрийн онцлогийг тодорхойлж, тэдгээрт харгалзах нийтлэг мэдлэг, чадвар, хандлага, үнэт зүйлд суурилан 21 дэд ЦЧ тус бүрээр буулган томьёолсон.

Боловсролын түвшний цогц чадамжийг томьёолоход дараах зарчмыг баримталсан болно. Үүнд:

1. Боловсролын түвшний цогц чадамжийг мэдлэг, чадвар, хандлага, төлөвшлийн хоорондын харилцан хамаарал, нэгдэл дээр суурилан тодорхойлж, томьёолсон байх
2. Боловсролын түвшин хооронд залгамж холбоотой, уялдаатай, инвариант бүтэцтэй байх
3. Цогц чадамж нь смарт (smart, тусгай; хэмжигдэхүйц/ажиглагдахуйц; цаг хугацаандаа тохирохуйц нөхцөлтэй; хамааралтай, үр дүнд чиглэсэн; сурагч төвтэй, сургалтын түвшинд бууж хэрэгжихүйц) байх
4. Цогц чадамжийн томьёолол нь таксономийн когнетив, психомотрын, аффектив түвшин, зан үйлийг хамарсан, тэдгээр түвшинг илэрхийлдэг түгээмэл үйл үгийг ялган салгаж хэрэглэсэн байх

5. Цогц чадамжийн томъёолол нь зан үйл (behavior), гүйцэтгэл (performance), нөхцөл (conditions), шалгуур (criteria) гэсэн гурван бүтцийн шаардлагыг аль болох хангасан байх
6. Цогц чадамжийг томъёолоход тавигдах шаардлагыг баримталсан байх (9 шаардлага бий)

Суурь цогц чадамжийг боловсролын түвшин бүрт буулган тодорхойлж, тухайн түвшний ЦЧ-ийг шаардлагын дагуу нэг бүрчлэн товч, энгийн, тодорхой, хэрэгжихүйц байх зарчмыг баримтлан томъёолон бичих нь судалгааны хамгийн нарийн төвөгтэй ажил байлаа. Цогц чадамжийн томъёолоос суралцагчийн үйлийн гүйцэтгэл шууд ажиглагдахуйц байна. Манай одоогийн боловсрол олгох сургалтын хөтөлбөрт зарим зөөлөн чадварууд нэрлэж өгсөн боловч дээрх шаардлагын дагуу томъёолж өгөөгүй байдаг тул хэрэгжих, үнэлэх боломжгүй байдаг. Жишээлбэл, Бага боловсролын сургалтын хөтөлбөрөөс эхлэн дээд боловсрол хүртэлх бүхий л хөтөлбөрт “багаар ажиллах”, “асуудал шийдвэрлэх” гэх мэтчилэн чадварыг хэт ерөнхий тусгасан нь хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, бас хэмжих боломжгүй юм. Мөн хөтөлбөрүүдэд боловсролын түвшний ялгааг тодорхойлж өгөөгүй, өөрөөр хэлбэл, боловсролын түвшин бүрд тэдгээр чадварууд ямар байх, хэрхэн гүнзгийрч хөгжих нь тодорхойгүй гэсэн үг. Нөгөө талаас ЦЧ-ийг зөвхөн мэдлэг, чадвараар дангаар нь томъёолох хангалтгүй бөгөөд мэдлэг, чадвар, хандлага нь ЦЧ-ийг томъёолох суурь болдог (6 дугаар зарчим). Үүнийг дараах химийн боловсролын ЦЧ-ийг томъёолох жишээгээр харуулья. Цогц чадамжийг томъёолно гэдэг бол тухайн түвшний суралцагчийн итгэлтэйгээр үйлдэх, гүйцэтгэлээ харуулж чаддаг болсон боловсролын эцсийн үр дүнг илэрхийлж бичнэ гэсэн үг юм.

Зураг 4.11. Цогц чадамж (мэдлэг, чадвар, хандлага)-ийг томъёолон бичих жишээ

Иймд аливаа сургалтын үр дүнг тодорхойлоход зайлшгүй тавигддаг зан үйл (behavior) гүйцэтгэл (performance), нөхцөл (conditions), шалгуур (criteria) гэсэн гурван бүтцийн шаардлага ЦЧ-ийг боловсролын түвшин бүрд ялгаатайгаар томъёолон бичихэд чухлаар тавигдана. Үүнийг дараах ЦЧ-ийг томъёолсон жишээн дээр харуулья.

Цогц чадамж (томъёолсон)	Зан үйл/ гүйцэтгэл	Нөхцөл	Шалгуур
Өгсөн сэдвийн дагуу эх хэл (200-аас доошгүй үгтэй) дээр бичвэр (илтгэл)-ийг хэл зүйн болон найруулгын дүрмийн дагуу зохионо.	Бичвэр (илтгэл)-ийг зохионо	Өгсөн сэдвийн дагуу эх хэл (200-аас доошгүй үгтэй) дээр	Хэл зүйн болон найруулгын дүрмийн дагуу

Гүйцэтгэлийг илэрхийлэхдээ Блумын таксономийн суралцахуйн 3 айн аль нэг түвшний үйл үгийг сонгож хэрэглэнэ(зарчим 4). Энэ ЦЧ-ийн томъёололд когнетив үйлийн бүтээх түвшний “зохиох” гэсэн үйл сонгосон нь дээд түвшний гүйцэтгэлийг боловсролын үр дүн болгож шаардсан байна. Энэ ЦЧ нь үгийн сан, зөв бичгийн дүрэм, бичгийн найруулгын дүрмийн талаарх мэдлэг болон илтгэл бичих чадварын хамаарал дээр томъёологдсон байна (зарчим 1).

Боловсролын түвшин хооронд залгамж холбоотой, уялдаатай, инвариант бүтэцтэй байх гэсэн зарчим 2-ийн биелэлтийг авч үзье. Боловсролын түвшний ЦЧ-ийг тодорхойлох нь тухайн боловсролын түвшний төгсгөлд суралцагчдын эзэмших ЦЧ хэр гүнзгий, өргөн цар хүрээтэй байхыг авч үзнэ гэсэн үг.

Боловсролын түвшин ахих тусам суралцагчдад тавих шаардлага өндөрсөх бөгөөд агуулга нь илүү хийсвэр болж, танин мэдэхүйн түвшин нь залгамж холбоотой өргөжинө. Боловсролын зорилго, зорилт, сургалтын хөтөлбөр боловсруулахад тавигдах нэг үндсэн шаардлага нь залгамж холбоог хангасан байх явдал юм. Энэ талаар манай өмнөх болон одоо хэрэгжиж буй сургалтын хөтөлбөрүүдэд алдсан талууд байдаг нь хөтөлбөр хэрэгжихгүй байх нэг хүчин зүйл болсоор ирсэн. СӨБ-оос эхлэн дээд боловсрол хүртэл аль ч ангийн сургалтын хөтөлбөрт олон чадваруудыг залгамж холбоогүй тусгасан байдаг. Жишээлбэл, дээр дурдсан “багаар ажиллах”, “асуудал шийдвэрлэх” гэх мэтчилэн гүйцэтгэл, нөхцөл, шалгуур нь тодорхой харагдахгүй адилханаар нэрлэх төдий тусгасан нь багш нарт чадварын зааг ялгаа, залгамж холбоо тодорхойгүй байхаас гадна үнэлэх боломжгүй байдаг. Иймд бид боловсролын түвшин хоорондын залгамж холбоог шалган тогтоохыг аль болох хичээж ажиллалаа.

Боловсролын түвшний ЦЧ-ийн залгамж холбоог тогтоосон байдлыг холбоог Хэлний суурь цогц чадамжийн “Хэлээр илэрхийлэх” дэд ЦЧ-ийн “Уншсан зүйлийг ойлгох, бүтээлчээр унших, бичгээр зохиомжлон илэрхийлэх” гэсэн чадварыг хэрхэн залгамж холбоотой томъёолсныг дараах хүснэгтэд харууллаа.

Хүснэгт 4.5. Цогц чадамжийн томъёоллын боловсролын түвшин хоорондын залгамж холбооны жишээ

Түвшин	Цогц чадамжийн залгамж холбоо
СӨБ	Ойлголт, санаа бодол, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө биеийн хэл, үгээр ойлгомжтой илэрхийлэх
Бага боловсрол	Өмнө нь уншиж байгаагүй уран зохиолын болон уран зохиолын бус эхийг уншиж, агуулга, шинэ санааг ойлгосноо аман болон бичгийн хэлээр илэрхийлэх
Суурь боловсрол	Тодорхой сэдэв, эхийг уншиж, өгөгдлийг бичвэр, тоон, аман, цахим болон бусад хэлбэрээр илэрхийлэх, аман болон бичгээр өгсөн хүсэлтэд тайлбар өгөх, санал бодлоо илэрхийлэх
Бүрэн дунд боловсрол	Өгсөн сэдвийн дагуу эх болон хоёрдогч хэл дээр 200-аас доошгүй үгтэй бичвэр (илтгэл)-ийг хэл зүйн болон найруулгын дүрмийн дагуу зохиох, бичвэрт дэвшүүлсэн үндсэн асуудлуудыг тогтоож нэрлэх
Дээд боловсрол	Эх хэл, хоёрдогч хэлийг эссе, электрон шуудан, мэргэжлийн болон албан бичиг баримт боловсруулахдаа бүтэц, хэл зүйн дүрэм, найруулгын хувьд алдаагүй хэрэглэ

Бидний судалгаа нь боловсролын бүхий л түвшиндээ суралцагчийн суурь цогц чадамж (competency) буюу зөөлөн чадварыг тодорхойлж байгаа хэрэг юм. Зөөлөн чадвар нь дотоод, зан үйлийн чадвар бөгөөд сэтгэл зүрхний боловсролын асуудал юм. Шинэ зууны цогц чадамж/ур чадварыг судлаачид

“хатуу” (hard skills), “зөөлөн” (soft skills)-ууд гэж ангилж сургалтын түвшинд түгээмэл хэрэглэж байна. “Зөөлөн ур чадвар” гэдэг нь ёс суртахуун, харилцаа, хамтын ажиллагаа зэрэг тухайн ажлын байрны мэдлэг, чадварт үл хамаарах хүнийг хүн болгодог хандлага, харилцааны зан чанар юм. Харвард, Стэнфордын их сургуулийн судлаачид хүний карьерын амжилтын 15%-ийг “хатуу”, 85%-ийг зөөлөн ур чадвар хангадаг гэж тогтоожээ.

Харин дээд боловсролын хувьд ажлын байранд мэргэжилтний ЦЧ (competence)-ийг мэргэжилтэн бэлтгэх сургалтын хөтөлбөрт нэмж тодорхойлон оруулдаг (4.7-сэдвээс үзнэ үү). Судалгаагаар боловсруулсан боловсролын таван түвшний ЦЧ-ийн товчоог тоон үзүүлэлтээр хүснэгт 4.6-д харууллаа (дэлгэрэнгүйг төслийн тайлангийн бүтээгдэхүүн V бүлгээс үзнэ үү).

Зураг 4.12. Манлайлалын пирамид ба 21 дүгээр зууны чадварууд

Хүснэгт 4.6. Боловсролын түвшний цогц чадамжийн товчоо

Боловсролын түвшин	Хэлний	Соёл, түүхийн	Математик, байгалийн шинжлэх ухаан, технологийн	Мэдээлэл, харилцааны технологийн	Суралцахуй, шинэчлэхүйн	Санаачилга, ажил хэргийн	Хувь хүний	Нийгэмшихүйн	НИЙТ
СӨБ	11	9	10	5	8	9	9	10	71
Бага	11	8	15	6	7	7	12	6	72
Суурь	10	10	16	8	11	11	13	11	90
Бүрэн дунд	5	7	10	9	10	11	11	9	72
Дээд	8	10	8	8	11	9	12	9	75
Нийт	45	44	58	36	47	46	58	45	380

4.7. Боловсролын түвшний цогц чадамжийг жишээн дээр буулган боловсруулсан судалгааны үр дүн

Боловсролын түвшний ЦЧ нь сургалтын төлөвлөгөөнд тусгасан судлагдахуунаар дамжиж хэрэгжих тул боловсролын түвшин тус бүрээр ЦЧ-ийг тодорхой нас, судлагдахуун, мэргэжлээр жишээлэн буулгаж боловсруулах шаардлагатай. Бид боловсролын түвшин бүрээс тодорхой судлагдахууныг сонгож жишээлэн буулган боловсруулсан судалгааг тайлангийн энэ хэсэгт танилцуулж байна.

Цогц чадамжууд тус тусдаа салангидаар биш, харин өөр хоорондоо нягт уялдаа холбоотой, бие биеэ нөхцөлдүүлэн гүйцээж байдгийг “Хэлний” ЦЧ-аар жишээлэн харууллаа. Өөрөөр хэлбэл, сургалтын төлөвлөгөөн дэх аливаа судлагдахуун бүр бүх суурь цогц чадамжид өөрийн тодорхой хувь нэмрийг оруулна гэсэн үг.

Хүснэгт 4.8. Суралцагчийн эзэмших суурь цогц чадамжийн төлөвшилд хэлний судлагдахууны оруулах хувь нэмэр

Суурь цогц чадамж	Хэлний хувь нэмэр (жишээ)
<i>Хэлний</i>	Төрөл бүрийн нөхцөлд хэлээр ойлголцох, илэрхийлэх, харилцах
<i>Соёл түүхийн</i>	Өв соёл түүх, зан заншлыг таньж мэдэх, төрсөн бодол санаа, сэтгэгдэл, мэдрэмж, байр сууриа илэрхийлэх
<i>Математик, байгалийн шинжлэх ухаан, технологийн</i>	Шинжлэх ухааны нэр томъёо, тэмдэг, тэмдэглээг хэрэглэх, үгийн сангаа баяжуулах, шинжлэх ухааны бичвэрийг ойлгох, унших, бичих
<i>Мэдээлэл, харилцааны технологийн</i>	Мэдээллийг цуглуулах, шинжилгээ хийх, ашиглах, боловсруулах, нийгэмд түгээх, ёс зүйг сахих
<i>Суралцахуй, шинэчлэхүй</i>	Хэлийг бие дааж тасралтгүй сурах, хэлний үндсэн чадвараас үүдсэн өөртөө итгэлтэй, суралцах стратеги, хэл сурах хүсэл сонирхол, эрмэлзлээ харуулах
<i>Санаачилга, ажил хэргийн</i>	Санаа олох, санаагаа ажил хэрэг болгох, хэл, бичгээр дамжуулан ажил хэргийн менежмент хийх
<i>Хувь хүний</i>	Өдөр тутмын амьдрал болон ажилдаа мэдээлэл авах, шаардлагатай баримт бичгийг хөтлөх, боловсруулах, зохиох
<i>Нийгэмшихүйн</i>	Нийгэмд эзлэх өөрийн байр суурь, үнэ цэнийг мэдрэх, нийгмийн асуудал, үйл явдалд дуу хоолойгоо хүргэх, оролцоотой байх Бусадтай хэлээр дамжуулан харилцах чадвар, хэл, соёлын олон талт байдлыг хүлээн зөвшөөрөх

Бид судалгаандаа боловсролын түвшин бүрт суурь цогц чадамжийг ялгаатай жишээ (нас, судлагдахуун, мэргэжил)-г сонгож буулгалаа.

**Хүснэгт 4.9. Боловсролын түвшний цогц чадамжийг жишээн дээр
буулгасан сонголт**

Боловсролын түвшин	Сонгосон жишээ	Жишээ	Тайлбар
СӨБ	насны үечлэл	36-60 сартай хүүхэд	СӨБ-д хүүхдийг хөгжлийн тодорхой чиглэлээр хөгжүүлдэг. Суурь цогц чадамжийг хэрэгжүүлэхэд СӨБ-ын хувь нэмэр
ББ	судлагдахуун	Монгол хэл	Суурь цогц чадамжийг хэрэгжүүлэхэд ББ-ын монгол хэлний судлагдахууны хувь нэмэр
СБ	судлагдахуун	Математик Түүх	Суурь цогц чадамжийг хэрэгжүүлэхэд СБ-ын математик, түүхийн судлагдахууны хувь нэмэр
БДБ	судлагдахуун	Байгалийн ухаан	Суурь цогц чадамжийг хэрэгжүүлэхэд БДБ-ын байгалийн ухааны судлагдахууны хувь нэмэр
ДБ	Бакалавр, мэргэжил	Химич бакалавр мэргэжилтэн	Химич бакалавр мэргэжилтний ажил, мэргэжлийн ЦЧ (competence)

Тэдгээрээс суурь цогц чадамжийг хэрэгжүүлэхэд СӨБ-ийн хувь нэмрийн жишээг танилцуулья. СӨБ-д судлагдахуунаас илүүтэй хүүхдийн хөгжлийн түвшин буюу насны үечлэлээр авч үзэх нь чухал. Сургуулийн өмнөх боловсролын ЦЧ-ийг түвшинчлэн авч үзэж болохыг соёл, түүхийн ЦЧ-ийн “Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх” дэд ангиллын жишээн дээр харууллаа.

**Хүснэгт 4.10. Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн насны үечлэлээр
түвшинчилсэн буулгасан жишээ**

Цогц чадамж	I түвшин (36 хүртэлх сартай хүүхэд)	II түвшин (37-60 сартай хүүхэд)
<i>Монгол үндэстний тоглоом наадам (морь уралдуулах, цагаан тэмээцэх гэх мэт)-аас нэрлэх, тоглож чаддагаа харуулах</i>	<i>Бусдын тоглож наадаж байгааг сонирхон ажиглах, дуурайх</i>	<i>Тоглодог тоглоом наадмаа төрлөөр (шагайн, хөлөгт, эвлүүлдэг, аман гэх мэт) нь ангилах, хэрхэн тоглодгийг тайлбарлах</i>
<i>Үндэсний уламжлалт баяр ёслол (цагаан сар, монгол төрийн баяр наадам гэх мэт)-ыг тэмдэглэх зан үйлд өөрийн хувь нэмрийг оруулан оролцох</i>	<i>Морины уралдаан, бөхийн барилдаан, нум сум харвалтыг ялган таньж нэрлэх, ямар баяр болж байгааг нэрлэх</i>	<i>Цагаан сар, Улсын баяр наадмын талаарх ойлголтоо ярих, зурах, урлан бүтээх зэргээр илэрхийлэх</i>

Харин суурь цогц чадамжийг бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын аль нэг судлагдахуун, дээд боловсролын хувьд бакалаврын тодорхой мэргэжил дээр

жишээлэн буулгаж боловсрууллаа (жишээг дэлгэрэнгүйгээр дараагийн бүтээгдэхүүн сэдвээс үзнэ үү). “Тоонон” загварт харуулсан 8 ЦЧ нь хуульч, химич, орчуулагч гэх мэтээр аливаа бакалавр боловсролоор эзэмших суурь цогц чадамж юм. Харин мэргэжлийн ЦЧ (competence, card skills) тухайн мэргэжлийн ажлын байрны онцлог (specialization)-тойгоор ялгаатай байна. Жишээлбэл, байгалийн ухааны чиглэлийн бакалавр төгсөгчид судалгааны, загварчлалын, туршилтын, техникийн, математик тооцооллын, удирдлага менежментийн зэрэг ЦЧ-ийг эзэмшихээс гадна хоёр, түүнээс дээш шинжлэх ухааны салбарын мэдлэг чадвар, чадамжтай (competent) байх шаардлагатай.

Хүснэгт 4. 11. Боловсролын түвшний цогц чадамжийг жишээлэн буулгасан байдлын товчоо

Боловсролын түвшний жишээ	Хэлний	Соёл, түүхийн	Математик, байгалийн шинжлэх ухаан, технологийн	Мэдээлэл, харилцааны технологийн	Суралцахуй, шинэчлэхүйн	Санаачилга, ажил хэргийн	Хувь хүний	Нийгэмшихийн	Нийт
СӨБ	11	11	11	5	8	8	10	10	74
Бага	8	8	13	5	8	10	13	7	72
Суурь, математик	4	3	14	4	4	3	4	5	41
Суурь, түүх	7	11	10	6	6	11	7	6	64
БД, байгалийн ухаан	4	3	24	4	6	7	6	4	58
Нийт	0	36	72	24	32	39	40	32	309
ДБ	*ДБ-д ажил мэрэгжлийн буюу competence (hard skills)								22

V. БҮТЭЭГДЭХҮҮН, ҮР ДҮН

Төслөөс дараах 3 үндсэн бүтээгдэхүүнийг хүлээлгэн өгч байна.

- 5.1. *Бүтээгдэхүүн 1.* 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн суурь суурь цогц чадамжийн “Тоонон” загвар. Тус загварыг тайлангийн 103-105 дугаар талд дэлгэрэнгүй танилцуулсан байгаа.
- 5.2. *Бүтээгдэхүүн 2.* Боловсролын түвшин тус бүрийн (СӨБ, ББ, СБ, БДБ, ДБ) цогц чадамж
- 5.3. *Бүтээгдэхүүн 3.* Боловсролын таван түвшний цогц чадамжийг сургалтад буулган боловсруулсан тодорхой жишээ

Бүтээгдэхүүн тус бүрийг өмнөх тайлбартайгаар авч үзье.

Бүтээгдэхүүн 2. Боловсролын түвшний цогц чадамж (5.2)

Бүтээгдэхүүн 2а. Сургуулийн өмнөх боловсрол

СӨБ-оор хүүхэд биеийн болон гар хурууны хөдөлгөөнөө удирдан зохицуулах чадвар эзэмшин, эх хэлээрээ санаа бодлоо чөлөөтэй илэрхийлдэг болж, ойр орчныхоо юмс, үзэгдлийг танин мэдэж, “болно, болохгүй”, “сайн, муу”-г ялган, бусдын дунд биеэ авч явах анхны туршлагуудыг хуримтлуулдаг. Тэд таван нас хүртлээ хэл яриаг ерөнхийдөө эзэмших бөгөөд хэл ярианы хөгжил нь хорвоо ертөнцтэй танилцах, суралцах, бусадтай мэдээлэл солилцох, холбоо харилцаа тогтоох чухал суурь дэвсгэр болно. Өөрийгөө мэдэрч ойлгох, өөртэй итгэлтэй байх, эерэг зан чанараа харуулах, бусадтай зохицон харилцах, сэтгэл хөдлөлөө хянаж удирдах зэрэг 21 дүгээр зууны иргэнд шаардлагатай зан чанар, харилцааны чадваруудын суурийг хүүхэд сургуулийн өмнөх насандаа эзэмшинэ. 21 дүгээр зууны нийгмийн өөрчлөлт, шаардлага болон манай ард түмний уламжлалт сэтгэлгээний дагуу хүүхдийг багаас нь амьдрал дунд “бие, хэл, сэтгэл”-ийг цогцоор нь өөрөөр хэлбэл, хүүхдийн эзэмших ЦЧ-уудад төвлөрч, “хүн болох” суурийг тавих, хүүхэд багачуудаа багаас нь цаашдын амьдралаас тавигдах шаардлагуудыг даван туулахад бэлтгэхийг шаардаж байна.

Сургуулийн өмнөх боловсролыг дүүргэсэн хүүхдэд дараах ЦЧ эзэмшсэн байна.

Нэг. Хэлний цогц чадамж

Хэлээр илэрхийлэх

1. Орчны дуу авиа, хэлний авиаг ялгаж сонсох, хэлэх
2. Ойлголт, санаа бодол, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө биеийн хэл, үгээр ойлгомжтой илэрхийлэх
3. Өөрийн үзэж харсан зүйлс, тохиолдсон үйл явдлын талаар ямар, яаж, яагаад гэсэн асуултын дагуу ярих
4. Сонссон үлгэр, зохиолын гол санаа, үйл явдлыг дарааллын дагуу ярих
5. Үлгэр, өгүүллэгийн үйл явдал, баатруудын онцлогийг дуу авиа, ярианыхаа өнгө аясын өөрчлөлтөөр илэрхийлэн ярих
6. Анги танхим, үйлчилгээний газрууд (дэлгүүр, тоглоомны төв, зоогийн газар гэх мэт), зам, талбай дахь тэмдэг тэмдэглэгээг ялган таних, хэрэглэх
7. Зурж дүрслэх, бичихийг сонирхох, оролдох

Эх хэлээр харилцах

8. Тусламж хүсэх, мэдээлэл авах эсвэл ойлгоогүй зүйлээ тодруулахын тулд асуулт тавих, бусдын асуултад хариулах
9. Хүний яриаг хүлээцтэй сонсох, өөрийн ярих ээлжийг хүлээж харилцах
10. Харилцаандаа хүндэтгэлийн үг хэллэг (ахмад хүнийг “та”, “гуай” гэх мэтээр хүндэтгэх) хэрэглэх
11. Эелдэг үгс хэрэглэж, эв дүйтэй (баярлалаа, уучлаарай, болох уу гэх мэт) харилцах

Хоёр. Соёл, түүхийн цогц чадамж

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх

1. Монгол үндэстний тоглоом наадам (морь уралдуулах, цагаан тэмээцэх, оньсого таалцах гэх мэт)-аас нэрлэх, тоглож чаддагаа харуулах
2. Монгол ардын болон дэлхийн сонгодог үлгэр, зохиол сонсох, ярих, сайн, муу үйлийг ялган таних
3. Ардын сургаал үг сонирхох, хэлэх, утгыг тайлбарлах, оньсого таалцах
4. Үндэсний уламжлалт баяр ёслол (цагаан сар, монгол төрийн баяр наадам гэх мэт)-ыг тэмдэглэх зан үйлд өөрийн хувь нэмрийг оруулан оролцох
5. Гэр бүл болон цэцэрлэгтээ болж өнгөрсөн онцлог үйл явдлуудыг сэргээн санаж ярих, дүрслэн харуулах

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг хүндэтгэх, дээдлэн бахархах

6. Ардын дуу хөгжим, хөгжмийн зэмсэг (морин хуур), урлагийн бүтээл (уран зураг, баримал гэх мэт)-ийг таашаах, мэдрэмжээ илэрхийлэх
7. Гэр бүлийнхэн (эцэг эх, эмээ өвөө, ах, дүү)-ийхээ намтар, түүхийг бахархан ярих

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сурталчлах хөгжүүлэх

8. Монголын ахуй соёл (монгол гэр, хоол унд, таван хошуу мал гэх мэт)-ын онцлог, тэдгээрийн талаарх ойлголт, мэдрэмжээ бүтээлчээр илэрхийлэх (ярих, зурах, наах, барих гэх мэтээр), ажил үйлд оролцох
9. Өөрийн үндэсний өв соёл (хэл, ёс заншил, хувцас, хэрэглэл гэх мэт) нь бусад үндэстний өв соёлоос ялгаатайг бусдад танилцуулах

Гурав. Математик, байгалийн ухаан, технологийн цогц чадамж

Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах

1. Эд зүйлсийн тоо хэмжээ, зүй тогтол, шинж чанар (хэлбэр дүрс, хэмжээ, өнгө, жин)-ийг математик аргаар ялган ангилах
2. Тоо, хэмжээ, цаг хугацаа, орон зайг илэрхийлсэн үгийг өдөр тутмын амьдралдаа хэрэглэх
3. Эрүүл ахуйн үндсэн дадлууд (гараа савандаж угаах, шүдээ угаах, нүдээ хамгаалах гэх мэт), зөв зохистой хооллолт нь эрүүл мэндээ хамгаалахад чухал нөлөөтэй болохыг таньж мэдэх, амьдралдаа хэрэгжүүлэх
4. Ургамал, амьтдыг амьд бие гэдгийг ялган таних, төстэй, ялгаатай шинжээр нь ангилах
5. Байгалийн үзэгдэл, улирал, цаг агаарын онцлогийг тодорхойлох, тайлбарлах
6. Улирлаас хамаарч амьтдын амьдрах орчин, ургамал, амьтдын гадаад байдал өөрчлөгдөхийг таньж мэдэх, тайлбарлах

Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах

7. Байгалийн орчин (ой мод, зүлэг, уул гэх мэт)-оос хүний бүтээж бий болгосон орчин (зам, талбай, байшин, хот гэх мэт)-ыг ялгах
8. Ургамал, амьтныг хайрлах, арчилж хамгаалахад оролцох
9. Байгаль орчны бохирдлын шалтгаан, бохирдуулсны хор хөнөөлийг тайлбарлах, бохирдуулахгүй байхад хувь нэмрээ оруулах

Технологийг хэрэглэх, бүтээх

10. Дижитал технологид суурилсан тоглоом наадгай (робот гэх мэт) сонирхох, хэрэглэх

Дөрөв. Мэдээлэл, харилцааны технологийн цогц чадамж

Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх

1. Өөрт хэрэгтэй мэдээллийн эх сурвалж (дуу, хүүхэлдэйн кино гэх мэт)-ийг танин мэдэж, шаардлагатай мэдээллийг олж авах
2. Мэдээллийн хэрэгсэл (зурагт, компьютер, пэд, ухаалаг гар утас гэх мэт)-ээс үзсэн, сонссон мэдээлэл (дуу, бүжиг, үлгэр гэх мэт)-ийг зурж дүрслэх, илэрхийлэх
3. Мэдээллийн эх сурвалжаас олж авсан, ойлгосон зүйлс, санаа бодлоо бусадтай хуваалцаж ярилцах

Мэдээллийн технологийг хэрэглэх

4. Гэр болон цэцэрлэгтээ байдаг мэдээллийн хэрэгслийг горимын дагуу ажиллуулж хэрэглэх
5. Мэдээллийн хэрэгсэл (зурагт, гар утас, компьютер, пэд гэх мэт)-ийг эрүүл мэнддээ аюулгүйгээр ашиглах, өөрийн хэрэглээгээ бусдын тусламжтайгаар зохицуулах

Тав. Суралцахуй, шинэчлэхүйн цогц чадамж

Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох

1. Юуг сонирхож, сурмаар байгаагаа илэрхийлж хэлэх
2. Тоглох, хийх үйлийнхээ зорилгыг тодорхойлж, хийх дарааллаа тайлбарлах
3. Тоглох, дасгал даалгавар гүйцэтгэхдээ шаардлагатай тоглоом, хэрэгслүүд (цаас, саваа мод, будаг гэх мэт)-ийг сонгох, хийсэн сонголтоо тайлбарлах

Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах

4. Үүрэг, даалгаврыг өгсөн заавар эсвэл зураглалын дагуу бие даан хийж гүйцэтгэх
5. Тоглох явцдаа тулгарсан асуудлыг шийдэх арга замыг олох
6. Юмс, үзэгдлийн учир шалтгааныг олох асуулт дэвшүүлж, эрэл хайгуул хийх, хамтаараа хариулт олоход хувь нэмрээ оруулах

Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих

7. Дасгал даалгаврыг гүйцэтгэх явцад тулгарсан бэрхшээлийг даван гарах эрэл хайгуул (бусдаас асуух, хамтрах гэх мэт) хийх
8. Шинэ үйл ажиллагаанд оролцоход бэлэн байгаагаа харуулах, амжилтгүй болсон тохиолдолд дахин давтан оролдох, гүйцэтгэлийг эрж хайх явцдаа алдаагаа засах

Зургаа. Санаачилга, ажил хэргийн цогц чадамж

Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг болгох

1. Тоглох үйлээ бүтээлчээр өргөжүүлэх, шинийг санаачлах
2. Шинээр таньж мэдсэн зүйлээ тоглоомдоо шинэ санаа болгон ашиглах
3. Эд зүйлс, тоглоом наадгайг тоглоомын зорилгодоо нийцүүлэн олон хувилбараар ашиглах
4. Эхэлсэн тоглоом, үйл ажиллагаагаа үр дүнтэй дуусгах

Ажлыг удирдан зохион байгуулах

5. Өдөр тутмын амьдрал болон тоглоомын үед өөрт оногдсон үүргийг хариуцлагатайгаар тууштай гүйцэтгэх
6. Тоглоомын дүрийг хуваарилах, материал хэрэгслээ сонгоход идэвхтэй оролцох, тоглоомыг зохион байгуулж дагуулах

Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх

7. Тоглох явцад тулгарах асуудлыг шийдэх бүтээлч санаанууд гаргах
8. Хүнд даалгавар гүйцэтгэхээс эмээж татгалзахгүй байх, өөрийгөө зоригтойгоор сорих

Долоо. Хувь хүний цогц чадамж

Хувийн хариуцлагатай байх

1. Өөрийнхөө сэтгэл санааны байдлыг мэдрэх, илэрхийлж хэлэх
2. Мэдээлэл солилцох, бусадтай харилцах, тоглож наадахдаа өөртэй итгэлтэй байгаагаа харуулах
3. Хувийн ариун цэврийг сахих, осол гэмтлээс сэргийлэх, биеийн хөдөлгөөн хийх зэргээр эрүүл мэндээ хамгаалах
4. Өөрийгөө хянаж, уур бухимдлаа үгээр илэрхийлэх
5. Үйл ажиллагаандаа шударга байдал, ёс суртахууны зохих хэм хэмжээг баримталж байгаагаа харуулах

Өөрийгөө хамгаалах

6. Эрсдэлт нөхцөл байдал (төөрөх, бэртэж гэмтэх гэх мэт)-д өөрийгөө хамгаалах аргаа тайлбарлах, хэрэгжүүлэх
7. Хүнсний бүтээгдэхүүнээс эрүүл хоол хүнсийг ялгах, хэрэглэх
8. Орчны өөрчлөлтийг мэдрэх, өөрийн хэрэгцээ, сонирхлыг илэрхийлж хэлэх, дасан зохицох

Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх

9. Цэцэрлэг болон гэртээ тоглоом наадгай, хувцас, эд юмсын эмх цэгцийг сахих
10. Өөрийн эд зүйлсдээ эзэн болох, бусдынхаас ялгах, бусдын эд зүйлсийг зөвшөөрөлтэйгээр хэрэглэх

Найм. Нийгэмшихүйн цогц чадамж

Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх

1. Бусдын сэтгэл хөдлөлийг мэдрэх, зохицон харилцах
2. Тоглоомын дүрмийг хэрхэн баримталж байгаад харилцан хяналт тавих, тоглоомыг хэн эхлэх санал (хуруудах, “хайч, чулуу, даавуу”-гаар үзэх гэх мэт) дэвшүүлэх
3. Өөрт учирсан, эсвэл эргэн тойрны хүмүүсийн хоорондох зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх арга замыг санал болгох

Бусадтай хамтрах, итгэлцэх

4. Тоглоом, эд зүйлсээ хуваалцаж, эвтэй тоглох
5. Насанд хүрэгчид болон үе тэнгийнхнээс тусламж хүсэх, бусдад ямар тусламж хэрэгтэй байгааг мэдэрч туслах
6. Бусдыг анхааралтай сонсож, хамтын үйл ажиллагаагаа хэрхэн хэрэгжүүлэх шийдэл гаргах
7. Хамтын тоглоом, үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцож, өөрийн хувь нэмрийг оруулах
8. Үе тэнгийнхнийхээ ялгаатай байдлыг ойлгох, хүндэлж харилцах, найзалж нөхөрлөх
9. Цэцэрлэгийн өдрийн дэглэмийг дагаж мөрдөх, өдөр тутмын үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох
10. Ангийн дүрэм, сургалтын төвүүдийн дүрмийг мөрдөх, зохиох

Бүтээгдэхүүн 26. Бага боловсрол

Бага боловсролын зорилго нь эх хэлний суурь чадамжтай, бүтээлч, сурах арга барилтай монгол хүүхэд төлөвшүүлэхэд оршино. Бага боловсролд эх хэлээрээ зөв ярьж, бодол санаагаа ойлгомжтой илэрхийлэх, уншиж, бичих, тоо бодох, түүнийг амьдрал ахуйдаа хэрэглэх, хүрээлэн байгаа орчны үзэгдэл, юмсын талаар зохих шатны мэдлэг эзэмших, гоо зүй, хүмүүнлэг, үндэсний дэвшилт, ёс заншил, соёлын өв уламжлал, эрүүл ахуйн мэдлэгт суурилан өөрийн болон бусдын хөдөлмөрийг хүндэтгэх, үнэнч шударга, хамтач байдлыг эрхэмлэх үзэл, бие дааж сурах арга барил, эрсдэлээс өөрийгөө хамгаалах мэдлэг, харилцааны ур чадвар мэдлэг, чадвар, хандлага төлөвшүүлэхэд голлон анхаарна.

Бага боловсролыг дүүргэсэн суралцагч дараах ЦЧ эзэмшсэн байна.

Нэг. Хэлний цогц чадамж

Хэлээр илэрхийлэх

1. Зураг болон бичвэрээр илэрхийлсэн хэрэглээний болон уран зохиолын эхийг уншиж агуулгыг ойлгосноо аман болон бичгийн хэлээр илэрхийлэх
2. Өгсөн сэдвийн хүрээнд 150 хүртэлх үгтэй эх зохион бичихдээ, баримтад тулгуурлан өөрийн санаа бодлоо тусгах
3. Хэрэглээний болон шинжлэх ухаан, танин мэдэхүй, уран зохиолын эхийн агуулгыг уншиж ойлгосноо илэрхийллийн олон хэлбэрээр (зураг, бичвэр, диаграмм, аудио видео бичлэг гэх мэт) харуулах
4. Аудио бичлэг болон бусдын хэлсэн үг, энгийн өгүүлбэрийг сонсоод аман болон бичгээр, мөн хоёрдогч хэлээр илэрхийлэх
5. Уран зохиолын болон хэрэглээний эхийг бичих, ярих явцдаа хэлзүйн мэдлэгээ оновчтой хэрэглэж, учрыг тайлбарлах
6. Төрөл бүрийн эх (богино үлгэр, шүлэг, ертөнцийн гурав, оньсого, зүйр цэцэн үг, таавар, хүүхэлдэйн киноны зохиол) зохион бичих

Эх хэлээр харилцах

7. Бусадтай харилцах явцдаа шинээр сурсан болон мэдрэмж илэрхийлсэн үг, хэллэг, холбоо үг, өгүүлбэр хэрэглэх
8. Хоёрдогч хэлээр бичсэн өдөр тутмын хэрэглээний үг, энгийн өгүүлбэрийн утгыг эх хэлээр ойлгож харилцах
9. Бусдын ярьж байгааг анхааралтай сонсож, тухайн сэдвийн хүрээнд ойлгомжгүй зүйлийг тодруулах, сэтгэгдлээ хэлэх/тайлбарлах зэргээр харилцан ярианд оролцох
10. Аливаа зүйлийг хийхээс өмнө бусадтай санаа бодлоо амаар болон илэрхийллийн бусад хэлбэрээр хуваалцах
11. Хоёр болон түүнээс дээш эх сурвалж (сурах бичиг, сонин, интернет, хүнээс болон бусад эх сурвалжууд) ашиглан ямар нэгэн сэдэв болон үйл явдлын гол асуудлууд эсвэл ижил болон ялгаатай шинж чанарыг бусдад нотлон тайлбарлах

Хоёр. Соёл, түүхийн цогц чадамж

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх

1. Нүүдэлчдийн болон бусад соёлын хүн төрөлхтний аж амьдрал, зан заншлын талаар өгүүлсэн уран бүтээлээс үзэж, өөрт төрсөн бодол сэтгэгдэл, мэдрэмжээ өөрийн байр сууринаас илэрхийлэх
2. Уламжлалт түүх, өв соёлын үнэт зүйлийг ялган таньж, ялгаатай байдлыг урлагийн тоглолт, бүтээлээр харуулах

Үндэсний болон дэлхийнөв соёл, түүхийг хүндэтгэх, дээдлэн бахархах

3. Эх хэл, үндэсний бичиг, урлаг, соёлоороо бахархаж байгаагаа өөрийн авьяас, чадвар, бүтээлээрээ илэрхийлэн харуулах
4. Нутаг орныхоо түүхийн дурсгалт болон байгалийн үзэсгэлэнт газруудаар бахархаж байгаагаа өдөр тутмын үйл ажиллагаагаараа харуулах
5. Улс, үндэстэн бүрийн соёлын үнэт зүйлд хүндэтгэлтэй хандаж байгаагаа бүтээл хийж харуулах

Үндэсний болон дэлхийнөв соёл, түүхийг сурталчлах хөгжүүлэх

6. Орон нутгийн хүмүүсийн аж амьдрал, соёлын өвийг сонирхон, өвлөн уламжилж хөгжүүлэхэд оролцох
7. Улс, үндэстэн бүрийн түүхийн үнэт зүйлийг бусдад түгээх, таниулах арга замыг эрэлхийлж таниулах
8. Соёл, түүхийн олон талт байдлын адил болон ялгаатай талаар өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх

Гурав. Математик, байгалийн ухаан, технологийн цогц чадамж

Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах

1. Өгсөн объект, амьд бие, үзэгдэл үйл явдлуудын нийтлэг болон ялгаатай шинж чанаруудыг ажиглалт, туршилт зэрэг нотолгоонд үндэслэн тайлбарлан ярьж, бичих
2. Арифметик, геометр, байгалийн шинжлэх ухаан болон бусад салбаруудтай холбоотой асуудал эсвэл өгсөн даалгаврыг хэрхэн шийдвэрлэсэн аргыг тайлбарлах
3. Өдөр тутмын амьдралд тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх шийдлийн жишээг гаргах
4. Төрөл бүрийн салбар (математик, хэл хүмүүнлэг, байгаль, нийгэм, урлаг, эрүүл мэнд)-т гардаг асуудлыг сонирхох, мэдээлэл цуглуулах, харьцуулах, ангилах, бүлэглэх, асуудлыг шүүн хэлэлцэх, шийдэх аргуудыг санал болгох

5. Өгсөн зааврыг нягтлан судалж, элемент, материалуудыг анхаарал болгоомжтой ашиглан, өөрийн төсөөлөлд суурилж бичвэр бичих/ноороглох, бодит, биет зүйлийг бүтээх, зурмал/хүүхэлдэйн киноны загвар гаргах
6. Өгсөн бодис, биет, бодит зүйл эсвэл байгалийн болон нийгмийн үзэгдлийг бүтэц, онцлог шинж, хувирал, хувьсал, цаг хугацаа, орон зай, байрлал, байршил болон тэдгээрийн хоорондын харилцан нөлөөлөлд нь тулгуурлан ялган таних
7. Түгээмэл хэрэглэдэг хүнсний бүтээгдэхүүн, гэр бүлийн өдөр тутам хэрэглэдэг эд зүйл болон хувийн зардлаа долоо хоногоор тооцоолж үр дүнг нь зураг, диаграмм, хүснэгтээр харуулах

Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах

8. Ажиглалт, туршилт зэрэгт тулгуурлан орон нутгийн байгаль, хүн ба нийгэм, соёлыг хамгаалах талаар санал боловсруулах
9. Хүрээлэн буй орчинд гарсан өөрчлөлтүүдийг илрүүлж, түүний сөрөг үр дагаврыг харуулсан ТВ нэвтрүүлэг хийх
10. Хүрээлэн буй орчинд гарсан сөрөг өөрчлөлтүүдийг бууруулах арга замыг илэрхийллийн (яриа, бичвэр, зураг, тэмдэг, тэмдэглэгээ)-ийн янз бүрийн хэлбэрүүдээр харуулах
11. Өргөн хэрэглээний бүтээгдэхүүний (хувцас, хүнс, эм, техник хэрэгслүүд) шошго, заавар/тайлбараас гарал үүсэл, хэрэглээг танин мэдэж, зохисгүй хэрэглээнээс үүдэн бий болох аюул, эрсдлээс сэргийлэх
12. Сонирхсон ургамлыг тарих болон амьтан тэжээсний ач холбогдлыг танин мэдэж, юу сурснаа зураг, диаграмм болон бусад илэрхийллийн аргуудыг хэрэглэн дүрслэх

Технологийг хэрэглэх, бүтээх

13. Ахуй амьдралдаа техник, технологийн бүтээгдэхүүнийг хэрэглэхдээ эерэг, сөрөг нөлөөг танин мэдэж гормын дагуу хэрэглэх
14. STEM зэрэг технологид суурилсан тоглоомыг хэрэглэх, бүтээх, хөгжүүлэх
15. Өөрийн эрүүл мэндэд ээлтэй бүтээгдэхүүнийг сонгон хэрэглэх

Дөрөв. Мэдээлэл, харилцааны технологийн цогц чадамж

Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх

1. Өдөр тутмын ахуй амьдралд тохиолдож буй асуудлын талаар мэдээлэл цуглуулж, зорилго болон хэлбэрүүдийг ялган тодорхойлох

2. Мэдээлэл харилцааны технологи болон бусад технологийг ашиглан тодорхой сэдвийн хүрээнд танилцуулга хийх, бусдын асуусан асуултад хариулт өгөх
3. Нээлттэй мэдээллийн эх сурвалжийг сонгож хэрэглэх, код бичих

Мэдээллийн технологийг хэрэглэх

4. Төрөл бүрийн мэдээллийн технологийн хэрэгсэл (компьютер, гар утас, пэд гэх мэт)-ийг зааврын дагуу хэрэглэх, ойлгоогүй зүйлээ тодруулах
5. Мэдээллийн технологийн хэрэгсэл (хэвлэж хувилах, дижитал, зураг, дүрс, аудио, видео бичлэг хийх зэрэг)-ийн ажиллах зарчмыг мэдэж зорилго, чиглэлтэйгээр өдөр тутмын болон сурах үйл ажиллагаандаа хэрэгцээндээ ашиглах
6. Цахим орчин дахь хууль бус үйлдлээс өөрийгөө хамгаалах, эцэг эхийн хараа хяналт дор мэдээлэлтэй зүй зохистой харьцах

Тав. Суралцахуй, шинэчлэхүйн цогц чадамж

Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох

1. Өгсөн сэдэв/асуудлын хүрээнд Юуг хийх? Хэзээ хийх? Яаж хийх гэдгээ төлөвлөх
2. Аливаа сэдвийн талаар судлахдаа төрөл бүрийн мэдээллийн эх сурвалж ашиглах

Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах

3. Даалгавар, үйл ажиллагааг гүйцэтгэхдээ ном болон бусад эх сурвалжууд дээрх зааврын дагуу хийх
4. Өгсөн сэдэв, асуудал эсвэл үйл явдлын талаар өөрийн мэддэг болон сайн мэддэггүй мэдээллүүдийг өөр аргачлалууд (төрөл бүрийн тэмдэглэгээ ашиглах гэх мэт) ашиглан тодорхойлж, харьцуулах
5. Хийж буй даалгавар, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх явцдаа өөрийн өмнөх туршлагаа ахицтай харьцуулах

Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих

6. Бусад сурагчдад 6-10 минутад багтааж, өөрийнгөө хэрхэн хөгжүүлсэн болон бэрхшээлийг хэрхэн даван туулсан стратегиа танилцуулах
7. Сурагч өөртөө болон сургууль хөршүүдэд нь тулгардаг асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд, зорилго, зорилт, хэрэгжүүлэх стратеги, төлөв санхүү,

цаг хугацаа, орон байр зэргийг багтаасан жижиг хэмжээний төсөл боловсруулах, хэрэгжүүлэх

Зургаа. Санаачилга, ажил хэргийн цогц чадамж

Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг болгох

1. Асуудал юунд байгааг учир шалтгааны үүднээс тайлбарлаж, шийдэх хувилбаруудыг боловсруулж, шинэ санаа бүтээснээ баталж, хамгаалах
2. Өөртөө болон бусдадаа аюулгүй, бүтээлчээр ажиллах орчин бүрдүүлэх (цэвэр агаар, цахилгааны хэрэглээ, аливаа орон зайг хамгийн ихээр/үр дүнтэй ашиглах, эрүүл ахуйн үйлчилгээ, эд зүйлсийг дэс дараатайгаар ашиглах гэх мэт).
3. Хоёр болон түүнээс дээш ижил төсөөтэй үйл ажиллагааг өөр туршлагатай хүмүүс хэрхэн зохион байгуулах арга/боломжуудыг дүрслэх (бичгэн хэлбэр эсвэл бусад аргаар).

Ажлыг удирдан зохион байгуулах

4. Бүтээлийн хавтсаа ашиглан давуу болон сул талуудаа тодорхойлох. Юуг, хэрхэн яаж сайжруулах тухайгаа төлөвлөх
5. Сайн дураараа өөрийн хүслээр амьдралдаа шинэ, сайн зүйлийг санаачлах ажлыг удирдан зохион байгуулах

Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх

6. Бие махбодын болон оюун санааны эрүүл мэндийн хувьд асуудал тулгарвал зайлшгүй тусламж хүсэх хүмүүс болон үйлчилгээний үүргүүдийг тодорхойлж дүрслэх
7. Гал түймэр, үер, газар хөдлөлт, танихгүй хүнтэй харьцах гэх мэт байгалийн гамшиг болон нийгмийн аюултай байдалд орсон нөхцөлд шаардлагатай хариу үйлдлүүдийг гаргаж чадахаа жишээгээр харуулах

Долоо. Хувь хүний цогц чадамж

Хувийн хариуцлагатай байх

1. Хувийн мэдээлэл, авьяас чадваруудаа (төрөл бүрийн салбарт гаргасан) дурдсан өөрийн товч танилцуулгыг бэлдэх. Зорьсон ажил мэргэжилдээ тохирсон чадваруудаа тодорхойлох

2. Өөрийн зан чанарын давуу болон сул талуудыг тодорхойлж, сул талаа хэрхэн сайжруулах аргуудыг олж, өөрийн санааг илэрхийллийн олон хэлбэрүүдийг ашиглан тайлбарлах
3. Үүрэг даалгавруудаа эрэмбэлэн долоо хоногийн төлөвлөгөө бэлдэх
4. Анги, сургууль болон сургуулиас гадуурх орчинд бие даан даалгавар гүйцэтгэхдээ өөрийн зан чанар, хэрэгтэй материал/хэрэгслүүд болон үйлд зарцуулах цагаа зохицуулахаа төлөвлөж, хянаж чаддагаа харуулах
5. Бусадтай хамтран даалгавар гүйцэтгэх болон багаар ажиллахад хамгийн чухал зан чанаруудыг тодорхойлж, түүнийг хэрэгжүүлж чаддагаа харуулах
6. Өөрийн үзэл бодлоо илэрхийлж ярьж, бичихдээ бусдын үзэл бодлыг хүндэтгэдэг, аливаа даалгаврыг хэрхэн хийж гүйцэтгэхээ бусадтайгаа хамтран шийддэг байх

Өөрийгөө хамгаалах

7. Хувийн болон өөрийн амьдардаг орчны ариун цэвэр(бие махбодын, хувцас, хувийн эд хогшил) ийг сахих энгийн аргуудыг аль нэгэн илэрхийллийн хэлбэрийг ашиглаж бусдад тайлбарлан таниулж, итгүүлж ойлгуулах
8. Өөрийн гэр бүлийн иддэг төрөл бүрийн хоолнуудын жагсаалт, калорийн хэмжээг гаргаж, эрүүл ба эрүүл бус хоол хүнс хэмээн ангилж, хэрэглэх
9. Өөр өөр нөхцөл байдалд хүний гаргадаг зан авирыг илэрхийлэх үйл хөдлөлийг тайлбарлах/нотлох. Анги/сургууль, гэр эсвэл бусад нийгмийн орчинд эдгээр үйл хөдлөлүүдэд хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлэхийг жишээгээр харуулах

Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх

10. Гэр бүлийн гишүүдийнхээ эрх, үүргүүдийг тодорхойлж хэлэлцэх. Дараа нь сурагч, багш, сургуулийн менежер эсвэл бусад байгууллагуудын гишүүдийн эрх, үүргүүдийг дээрх тодорхойлсон эрх, үүргүүдтэй харьцуулж тайлбарлах
11. Биеийн тамирын дасгал, хөдөлгөөн болон спорт тоглоомд тогтоосон стандартын дагуу, шудрагаар оролцох. Өөрийн сэтгэл санааг тогтвортой байлгах, ямар нэгэн тэмцээн, тоглоомд оролцсоны дараа бусдын бие махбодын болон оюун санааны байдлыг алдагдуулахгүй байх
12. Нэг болон түүнээс дээш гишүүнтэй (анги, сургууль болон өөр бусад газарт) хэлэлцүүлгийн үед оролцогдын илэрхийлсэн/ баталсан үзэл бодолтой санал нийлж буй эсвэл санал зөрөлдөж буй асуудлуудыг дэвшүүлэх

Найм. Нийгэмшихүйн цогц чадамж

Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх

1. Гэр бүлийн гишүүд болон бусад ойр дотны хүмүүсийн амьдралд тохиолдсон асуудлуудаас үүдэн гарах зөрчил маргааныг шийдвэрлэх санал хэлэх (байр байшингийн байдал, аялал зугаалгад зарцуулах цаг зав, хоол хүнс, хувцас худалдаж авах, гэр бүлийн эдийн засгаа удирдах, гэх мэт)
2. Тоглоом, анги болон сургуулийн дүрмүүдийг боловсруулахад оролцох (дүрэм санал болгох, бусад хүмүүсийн саналуудыг зохицуулах/цэгцлэх гэх мэтээр). Тодорхой дүрмүүдийг дэмжих тал дээр асуудал дэвшүүлж, эдгээр дүрмүүд хэрэгжээгүйгээс үүдэн гарах сөрөг үр дагавруудыг урьдчилан тооцоолох,
3. Анги/лаборатори, сургууль болон бусад газарт сурагчдын зан авирын талаар бусад сурагчидтай мэтгэлцэх. Эсвэл өгөгдсөн нөхцөл байдалд буй бүлэг хүмүүсийн талаар өөрийн бодол/санаагаа баттай жишээгээр хамгаалах
4. Хувь хүмүүсийн хооронд үүссэн зөрчилдөөнийг шийдэх одоогийн шийдлүүдээс өөр хувилбарууд санал болгох. Ингэхдээ тухайн зөрчилдөөн үүсэх болсон нөхцөл байдалд анализ хийх. Мөн өөрийн туршлага, санаа бодол болон мэдрэмжээ илэрхийллийн олон хэлбэрийг ашиглан бусад багийн гишүүдтэй хуваалцах

Бусадтай хамтрах, итгэлцэх

5. Анги хамт олон, сургууль эсвэл сургуулиас гадуурх хамт олны дунд тавьсан нийтлэг зорилгоо биелүүлэхийн тулд бүх хүмүүстэй (гарал үүсэл, тусгай хэрэгцээ, чадварыг үл хамааран) идэвхтэйгээр хамтран ажиллах
6. Санал/төсөл дэвшүүлэх. Анги болон сургуулийн сурагчдын зөвлөл гэх мэт төрөл бүрийн сургалтын үйл ажиллагаа явуулдаг бүлгийн гишүүдийг сонгох, тэдгээрийн гишүүнчлэл болон эрх, үүрэгтэй холбоотой журам боловсруулахад оролцож, өөрийн саналыг цахим шуудан болон бусад хэлбэрийг ашиглан илэрхийлэх

Бүтээгдэхүүн 2в. Суурь боловсрол

Суурь боловсрол нь ирээдүйн ажил амьдралд зайлшгүй шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар, хандлагын үндсийг тавьдаг боловсролын түвшин, үйл ажиллагаа юм. Суурь боловсрол нь эх хэл болон гадаад хэл, математик, мэдээлэл зүй, шинжлэх ухаан, эрх зүйн зохих шатны мэдлэгт суурилан өөрийн авьяас, чадварт

тулгуурлан бие даан амьдрах, гоо зүй, ёс суртахуунтай, эрүүл чийрэг, иргэний үүргээ ухамсарласан, үнэнч шударга, хамтач, энэрэнгүй, эх оронч, хууль ёсыг дээдлэн сахидаг, үндэсний болон хүн төрөлхтний дэвшилт ёс заншил, соёлын үнэт зүйлсийг хүндлэн хайрладаг, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, зөрчлийг хүчирхийллийн бус аргаар шийдвэрлэх, эрсдлээс өөрийгөө хамгаалах, харилцааны чадвар, хандлага төлөвшүүлэх үе шат юм.

Суурь боловсролыг дүүргэсэн суралцагч дараах ЦЧ эзэмшсэн байна.

Нэг. Хэлний цогц чадамж

Хэлээр илэрхийлэх

1. Өмнө нь уншиж байгаагүй уран зохиолын болон уран зохиолын бус эх, сонирхсон эх сурвалжийг уншиж, агуулга, шинэ санааг ойлгосноо аман болон бичгийн хэлээр илэрхийлэх
2. Өмнө нь уншсан, сонссон болон даалгавар байдлаар өгсөн үйл явдлыг аман болон харааны хэлбэрээр, эсвэл логик дарааллыг хадгалан бичгээр илэрхийлэх
3. Өгсөн сэдвээр болон өөрийн хүсэж, санаж бодож байгаагаа үндэслэл, баримт, нотолгоог нь гарган төрөлх болон гадаад хэлээр илэрхийлэх
4. Уншсан зүйлийн агуулгыг бичвэр болон бичвэр бус (зураг, хүснэгт, график ...) хэлбэрээр илэрхийлэх
5. 500 үг хүртэлх бичвэрийг хэнд зориулж бичиж байгаагаа бодож, өгөгдсөн загварын дагуу цогцолбор хоорондоо уялдаа холбоотой байхаар зохиож, зөв бичих, цэг тэмдгийн дүрмийн дагуу алдаагүй зөв бичих

Эх хэлээр харилцах

6. Мэдэхгүй зүйлээ лавлан асууж, бусдыг хүндэтгэн харилцаж байгаагаа сонсож байгаа байдал, хэлж байгаа үг, үйлдлээрээ илэрхийлэн харилцан ярилцах
7. Тухайн сэдвийн талаар асуулт асуух, хариулах, үндсэн мэдээллийг сонгох замаар үе тэнгийнхэн болон насанд хүрэгчидтэй харилцан яриа эхлүүлэх
8. Тодорхой шинжлэх ухааны талаарх мэдээллийг тухайн шинжлэх ухааны ухагдахуун, нэр томъёо болон тайлбарлах олон арга (тодорхойлолт, жишээ, ангилал, харьцуулах тулгаж үзэх, эсрэгцүүлэх, асуудлыг шийдвэрлэх, шалтгаан үр дагавар)-ууд, мөн сонсогчийн сонирхол, сониуч зан, байр суурийг харгалзсан илэрхийллийг хэрэглэн тайлбарлах

9. Хамт олон, гишүүдийн үзэл бодол, шашин шүтлэг, хүйс зэрэг ялгаатай байдлын шалтгааныг ойлгон хүндэтгэж байгаагаа үг, үйлдлээрээ илэрхийлэх

10. Хоёр болон түүнээс дээш эх сурвалжийн агуулгын ижил болон ялгаатай талыг харьцуулан өгүүлэн бичигчийн бусдад хандаж хэлэхийг хүссэн санааг шинжлэн гаргаж ойлгосноо илэрхийлэх

Хоёр. Соёл, түүхийн цогц чадамж

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх

1. Үндэсний түүх, өв соёлыг дэлхийн болон улс орны түүх соёлтой холбон тайлбарлах
2. Түүх, өв соёлын талаарх өөрийн үзэл бодол, туршлага, мэдрэмжээ бүтээлчээр илэрхийлэх
3. Үндэсний болон хүн төрөлхтний өв соёл, түүхийн гол үйл явдал, түүхэн эх сурвалжийн онцлог, ач холбогдол, үр дагаврыг тайлбарлах

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг хүндэтгэх, дээдлэн бахархах

4. Үндэсний болон хүн төрөлхтний түүх, соёлын өв уламжлал, үнэт зүйлст хүндэтгэлтэй хандаж буйгаа бодит жишээгээр харуулах
5. Үндэсний эх хэл, соёл, зан заншил, уламжлал, ёс зүйн болон байгаль орчинтойгоо зохицон амьдрах мэдлэг ухааныг өвлөх, хамгаалахад идэвхтэй оролцох
6. Нүүдэлчдийн болон хүн төрөлхтний үнэт зүйл, хэл бичиг, урлаг, соёлоор бахархаж, авьяас, чадвараа хөгжүүлэх
7. Үндэсний өв соёл, түүхээ сэтгэл зүрхэндээ суулгах, өөрийн бодол санаандаа итгэл үнэмшилтэй байлгах

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сурталчлах хөгжүүлэх

8. Үндэсний өв, соёл, түүхийн үнэт зүйлс, зан заншлаа хүндэтгэх, үе тэнгийхэндээ таниулан сурталчилах үйл ажиллагааг санаачилах, бүтээлчээр хувь нэмрээ оруулах
9. Үндэсний өв соёлын ялгаатай байдалд тулгуурлан бүтээлийн шинэ санаа гаргах, өөрийн түвшинд хөгжүүлэх, бусдыг сонсож, хамтарч ажиллах
10. Үндэсний болон бусад улс орны түүх, соёл, үнэт зүйл, итгэл үнэмшлийг хамгаалах, хүндэтгэх, хөгжүүлэх арга замыг эрэлхийлж, бусдад сурталчлах

Гурав. Математик, байгалийн шинжлэх ухаан, технологийн цогц чадамж

Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах

1. Тулгамдаж буй асуудлын талаар өөрийн санаа бодлоо байр сууриа бэхжүүлэхүйц аман болон бичгийн хэлбэрээр, график, зураг, тэмдэглэгээ хэрэглэн нотолж харуулах
2. Текстэн болон тоо хэлбэрээр өгсөн мэдээлэл, эсвэл туршилтын үр дүнд гарсан асуудлыг зохих журам тохирох арга, аргачлалын дагуу боловсруулж, шийдвэрлэх
3. Асуудлыг (математик, хэл шинжлэл, шинжлэх ухаан, урлаг эсвэл нийгмийн) шийдвэрлэх хувилбарт стратегиудыг сонгох, харуулах, үр дүнгээ нотлох
4. Тодорхой сэдвийн хүрээнд төрөл бүрийн эх сурвалжаас мэдээллийг сонгох, тодорхой шалгуурт үндэслэн мэдээллийг ангилах, асуудлыг шийдвэрлэх, шийдвэр гаргахад хэрэглэх
5. Тодорхой үр дүнг гарган авахад хамааралтай үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх төлөвлөлт хийж, анги, сургууль, бусад орчинд цуглуулсан бичвэр, тоон мэдээлэл болон туршлагын өгөгдөлд үндэслэн асуудлын шийдлийг харуулах
6. Тогтсон дүрэм, ойлголт, үйл явцыг өдөр тутмын нөхцөл байдлаас гарсан бодит жишээгээр дүрслэн аман болон бичгийн хэлбэрээр илэрхийлэх замаар өөрийн үгээр учирлан тайлбарлах
7. Байгалийн болон нийгмийн үйл явц, хөгжлийн зарчмыг тайлбар, зураг, бичвэр, график дүрслэл гэх мэтийг хэрэглэн тодорхой жишээн дээр тайлбарлах
8. Байгаль, нийгмийн хууль, үзэгдлийн хоорондын ялгаатай болон төсөөтэй байдлыг ялган тогтоох, харьцуулалт, ил тод байдлыг ашиглан эдгээр үзэгдэл хоорондын шалтгаан-үр дагаврын холбоог гаргах замаар таньж харьцуулалт хийж, тодорхойлох
9. Шаардлагатай үйлдэл, үйл ажиллагаа, даалгаврыг гүйцэтгэхийн тулд эх сурвалжид өгсөн зааврыг бие даан дагаж мөрдөх
10. Лаборатори, урлан зэрэг газарт тодорхой сэдвийн хүрээнд хийгдсэн туршилтын үр дүнг тайлагнах

Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах

11. Сар бүрийн хувийн, гэр бүлийн өрхийн эсвэл ангийн төсөв, зардал, хуримтлалын төлөвлөгөө боловсруулах, төлөвлөх зуршил бий болгохын ач холбогдлыг шүүн тунгаах

12. Байгаль орчинд хүний учруулж буй хор уршиг, нөлөөлөх үр дагаврыг таньж тогтоох
13. Байгаль, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах үйл ажиллагаанд оролцож, дэмждэг байх, энэ талаар өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх
14. Байгаль, нийгэм, хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх техник технологийн эерэг сөрөг нөлөөг жишээ гарган учир шалтгаантай тайлбарлах

Технологийг хэрэглэх, бүтээх

15. Тулгамдаж буй асуудлаар өөрийн санаа бодлоо байр сууриа компьютер, цахим хэрэглэгдэхүүн зэрэг мэдээлэл технологийн хэрэгсэл ашиглан график, зураг, тэмдэглэгээгээр нотлон харуулах
16. Байгаль, хүрээлэн буй орчинд ээлтэй арга технологийг бусдаас ялган таньж, сонгон хэрэглэх

Дөрөв. Мэдээлэл, харилцааны технологийн цогц чадамж

Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх

1. Бичгийн болон графикийн хэлбэрт буй тодорхой сэдвийн талаарх мэдээлэл, баримтыг мэдээллийн технологийг ашиглах замаар бүртгэх
2. Тодорхой сэдвийн хүрээнд мэдээлэл, баримт, томъёоллыг өгөгдлийг тэдгээрийн төрөл, эх сурвалж, боловсролын ач холбогдлоор нь сонгох, эрэмбэлэх, файл, мэдээллийн технологи зэрэг арга техникийг ашиглан бүртгэх
3. Хэрэгцээнд шаардлагатай материал (график, шаардлагатай чимэглэл, урилга, товхимол, зарлал, бусад хэвлэлийн эх гэх мэт)-ыг бэлтгэхэд компьютерийн программыг ашиглах

Мэдээллийн технологийг хэрэглэх

4. Өгсөн сэдвийг өмнөх мэдлэг, туршлагатайгаа хооронд нь харилцан уялдуулж, янз бүрийн хэлбэр (багана, хүснэгт, диаграмм, график)-ээр илэрхийлэх, логик дарааллаар байрлуулах
5. Сургууль дээрээ бүтээл, хувийн материал боловсруулж бэлтгэхдээ шаардлагатай зураг, диаграмм хэрэглэх танилцуулах, өгөгдлийг загварчлахдаа симуляци хэлбэрээр боловсруулахдаа компьютерийн программ хэрэглэх
6. Байгалийн болон нийгмийн шинжлэх ухаан, математик, урлагийн чиглэлээр тоон болон график ойлголт, тэмдэглэгээ, томъёоны ойлголтыг харуулах, өгөгдлийг янз бүрийн хэлбэрээр илэрхийлэх
7. Асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд хэрэглээний программуудыг ашиглах

8. Мэдээллийн технологи, хэрэгсэл, цахим тоглоом, олон нийтийн сүлжээг зорилго, чиглэлтэй, хяналттайгаар эрүүл мэндээ хамгаалан аюулгүй хэрэглэх

Тав. Суралцахуй, шинэчлэхүйн цогц чадамж

Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох

1. Өөрийнхөө ахиц дэвшлийг үнэлэх, тодорхой чиглэлээр амжилтаа сайжруулах
2. Өөрийн давуу болон сул талуудыг тодорхойлох, өөрөөсөө (яагаад, юу, яаж, хэзээ?) асууж тодорхой сэдэв, асуудалд хариулт олох зорилгоор санаагаа цэгцлэх, санал бодлоо бичих
3. Тухайн сэдвийн талаарх даалгаврыг гүйцэтгэхдээ өөрийн боломжийг тодорхойлох, төрөл бүрийн эх сурвалжаас (ном, сэтгүүл, гарын авлага, толь бичиг, нэвтэрхий толь, интернет гэх мэт) мэдээллийг хайж, сонгох
4. Хийх ёстой үйл ажиллагаа, даалгаврыг гүйцэтгэхийн тулд ном болон бусад эх сурвалж дахь зааврыг бие даан хэрэгжүүлэх

Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах

5. Өдөр тутмын амьдралдаа төрөл бүрийн мэдээлэл, эх сурвалж, технологийг судлан өөрийн суралцах үйлийг төлөвлөх
6. Ажил мэргэжлийн чиг баримжаагаа сонгож, суралцах үйлээ түүнд чиглүүлэх
7. Олон нийтийн дунд зохиогдсон спорт, шинжлэх ухаан, технологи, урлагийн гэх мэт үйл ажиллагаанд шүүгчээр ажиллах
8. Өөрийн суралцах үйлийг үнэлэх үнэлгээний шалгуурыг бий болгох, өөрийн суралцах зарчим, арга барил, хэв шинжээ тодорхойлох

Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих

9. Тухайн сэдвийн хүрээнд суралцах явцдаа шинэ, мэдэхгүй эсвэл өөрт тодорхойгүй байсаар байгаа мэдээллийг өөр хооронд нь харьцуулах замаар ялгаатай арга техникийг бүтээлчээр хэрэглэх
10. Мэтгэлцээний үеэр болон хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр нийтлэгдсэн тодорхой сэдэв, асуудлын талаарх байр суурь, үзэл бодлыг дэмжих, эсэргүүцэх аргуудыг гаргах
11. Бусдад тайлбарлах, мэтгэлцэх байдлаар үйл ажиллагааны хөгжлийн арга зам, ахиц дэвшлийн талаар өөрийн санаагаа танилцуулах, зураглал хийх

Зургаа. Санаачилга, ажил хэргийн цогц чадамж

Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг болгох

1. Ном, сонин, сэтгүүл, интернэт, радио, ТВ гэх мэт эх сурвалжаас уншсан эсвэл сонссон түлхүүр ойлголтоо дүрсэлж, тайлбар хийх, бичгийн даалгавар, төсөл боловсруулах явцад лавлагаа болгон ашиглах; бусдад танилцуулах
2. Тодорхой агуулгаар бичсэн төсөлд өөрийн санааг тусгах, төслийн үндсэн зорилго, гүйцэтгэх хугацаа, байршил, оролцогч, шаардлагатай материалыг тодорхойлох
3. Сургууль, олон нийтийн дунд үйл ажиллагаа явуулахад шаардлагатай эх үүсвэр (жишээ нь, тоног төхөөрөмж, материал, хүний нөөц, цаг хугацаа гэх мэт)-ийг тодорхойлж, үнэлэх
4. Сургууль эсвэл олон нийтийн хувьд тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор бүлгийн гишүүдтэй хамтран боловсруулсан төслийн дагуу төрөл бүрийн арга хэмжээ (үзэсгэлэн, компанит ажил, тайван жагсаал, цугларалт, сурталчилгаа гэх мэт) зохион байгуулах, байгаль орчин, нийгмийн үйл ажиллагаа явуулах, бие даасан болон бусадтай хамтран төсөл хэрэгжүүлэх
5. Байгаль орчинд учруулж буй хор уршиг нь хүний амьдрал, биологийн олон янз байдалд нөлөөлөх үр дагаврыг задлан шинжлэх, өөрийн санаа бодол, байр суурийг илэрхийлэх, зохион байгуулахад оролцох
6. Анги, сургууль, бусад газарт гүйцэтгэсэн төсөл, асуудлыг шийдвэрлэхэд шаардлагатай даалгавар, түүний бодит үе шатуудыг гаргах, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж дуусгах

Ажлыг удирдан зохион байгуулах

7. Өдөр тутмын амьдралаас гарсан бодит жишээг төрөл бүрийн хэлбэрээр илэрхийлэх замаар хамт олны хөгжилд оруулж буй хувь хүн болон бүлгийн ажлын ач холбогдлыг үнэлэх
8. Хамтарсан үйл ажиллагаа (төсөл, үйл ажиллагаа нь анги, сургууль, хичээлээс гадуур) хийх, бусад хүмүүстэй идэвхтэй харьцдаг байх (нийгэм, угсаатны байдал гэх мэт)
9. Спорт, шинжлэх ухаан, урлагийн чиглэлийн гэх мэт үйл ажиллагаа, тэмцээнийг урьдчилан тогтоосон шалгуур дээр үндэслэн үнэлэх (танхим эсвэл сургуулийн түвшинд), шүүгчээр оролцох зэргээр оролцох

Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх

10. Төлөвлөсөн үйл ажиллагааг гүйцэтгэх боломжтой байх, гүйцэтгэх явцад гарч болзошгүй саад тотгорыг төсөөлөх, урьдчилан тооцоолох
11. Эрсдэл үүсэх тохиолдолд түүнийг даван туулах арга замыг сонгох, даван туулах

Долоо. Хувь хүний цогц чадамж

Хувийн хариуцлагатай байх

1. Өвчин, эрүүл мэндийн, улирлын чанартай гэх мэт янз бүрийн нөхцөлд өөрсдийн хэрэгцээнд тохируулан хоол хүнсний бүтээгдэхүүний агуулга, тэжээллэг чанарыг үнэлэх
2. Хоол хүнсийг бэлтгэх, зарцуулах эрүүл ахуйн нөхцөл, шаардлагыг хангасан байхын ач холбогдлыг үнэлэх, хоол хүнс болон бохирдлоос хордож болзошгүй нөхцөл байдлыг тайлбарлах
3. Эмчийн зөвөлгөө эсвэл зааврыг уншсаны дагуу анги, сургууль, гэр бүлийн хүрээнд эрүүл хоололтын дэглэм болон өдөр тутмын, долоо хоног, сар бүрийн амралтын горимыг дагаж мөрдөх хэрэгцээ шаардлагын талаар хэлэлцэх, шүүн тунгаах
4. Амралт, уралдаан, биеийн тамир, спортын үйл ажиллагааны үеэр өөрийн болон бусдын бие бялдар, сэтгэцийн эрүүл мэндэд анхаарал тавих, бусдыг хүндлэх
5. Тодорхой норм стандартад хүрэх, идэвхийлэн оролцох, ямар ч үр дүн үзүүлсэн сэтгэл хөдлөлөө зохицуулах замаар амралт, өрсөлдөөний шинжтэй бие бялдрын болон спортын үйл ажиллагааг явуулах
6. Бие махбодын болон сэтгэцийн эрүүл мэндэд заналхийлж болзошгүй нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд өөрөө бие даан холбогдох хүмүүсээс тусламж, үйлчилгээ авах, хэрхэн холбогдох арга замыг үе тэнгийнхэндээ тайлбарлах

Өөрийгөө хамгаалах

7. Халдвар, бэлгийн замын халдварт өвчний эрсдэл, аюул, үр дагаврыг тодорхойлох, төрөл бүрийн хэлбэр (яриа, бичвэр, график, зурагт хуудас, ухуулах хуудас, жүжигчилсэн тоглолт, уран сайхны тоглолт гэх мэт)-ийг ашиглан урьдчилан сэргийлэх арга зам, ач холбогдлыг тайлбарлах
8. Эрүүл мэнд, нийгэм, эдийн засгийн гэх мэт асуудалтай байгаа үе тэнгийнхэндээ туслах, олон нийтийн төлөөлөлтэй хамтран ажиллах, хувийн туршлагынхаа талаар амаар болон бичгээр тайлагнах

9. Санхүүгийн хуримтлалын мэдлэг, чадвартай байж эрсдлээс өөрийгөө хамгаалах

Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх

10. Өөрсдийн дунд үүссэн зөрчилдөөн, сэтгэл хөдлөлийн шалтгааныг задлан шинжлэх
11. Өөрсдийн туршлага, санаа, мэдрэмжээ бүлгийн гишүүдтэй хуваалцах замаар зөрчлийг шударгаар шийдвэрлэх, үр дагаврыг тооцож үзсэний үндсэн дээр зөрчилдөөнийг арилгах шийдлийн хувилбарыг дэвшүүлэх
12. Багийн ажлын үеэр эсвэл сэтгэл хөдлөлийн янз бүрийн байдалд бусдад дээрэнгүй хандах зан төлөв болон эерэг зан төлвийг өөр хооронд нь ялгах, сөрөг хандлагаас сэргийлэх, даван туулах арга замыг дэвшүүлэх
13. Өөрийн үе тэнгийнхний нийгмийн эсрэг гаргаж буй зан төлвийн бий болсон шалтгаан, сөрөг үзэгдэл, буруу зуршил (тамхи татах, архи, хар тамхи хэрэглэх зэрэг)-аас болж учирч болзошгүй үр дагаврыг тогтоох байдлаар хувь хүний дуу хоолой, сайн сайхан байдалд хариу үйлдэл үзүүлэх

Найм. Нийгэмшихүйн цогц чадамж

Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх

1. Эерэг зан байдал, дүрмийг анги, сургууль дээрээ хэрэгжүүлэх, хүмүүсийн санаа бодлыг хүндэтгэж буйгаа харуулах, өдөр тутмын амьдралын бодит нөхцөл байдалд иргэний эрх, үүргийг биелүүлэх
2. Сургуулийн дүрэм болон өөрчлөхийг хүсэж байгаа бусад дүрмийн талаар санал бодлоо илэрхийлж, өөрчлөлтөд хүргэх хэрэгцээ, үр өгөөжийг тодорхойлох
3. Алдартай түүхэн хүн, кино, уран зохиолын дүрээр жишээлэх замаар бусдын эрхийг зөрчиж, саад учруулж, үгүйсгэж байгаа хүмүүст янз бүрийн хэлбэрээр үзэл бодлоо илэрхийлэх, хувь хүн, бүлэг, олон нийтийн эдгээр үйлдлийн үр дагаврыг шүүн тунгаах
4. Тусламж хэрэгтэй эсвэл эрсдэлд байгаа хүмүүсийн хэрэгцээ шаардлагын дагуу бодит үйлдэл, алхмуудыг хэрэгжүүлэх замаар туслахад бэлэн байгаагаа илэрхийлэх
5. Анги, сургууль болон хичээлээс гадуурх зохисгүй үйлдэлд хариу үйлдэл үзүүлэх, хүмүүсийн хоорондын харилцааг шинжлэх, нөлөөлөх, түүнийг сайжруулах арга замыг санал болгох

6. Муу араншин, сөрөг зан үйлд үйлдэлд эерэг хариу үйлдэл үзүүлэх, хувь хүн болон бусдад тэдгээрийн шалтгаан, үр дагаврыг анхааруулах замаар сайн зан араншин, үйлдлийг сурталчлах
7. Дүрэм, хууль тогтоомжийг хүндэтгэж хэрэгжүүлэх, нийгмийн янз бүрийн ашиг сонирхлын бүлэгт эрүүл харилцаатай байх шаардлагатай байгааг тайлбарлах

Бусадтай хамтрах, итгэлцэх

8. Холбогдох дүрмийг хэрэгжүүлэх анги, сургууль дээр зохиогдох тодорхой үйл ажиллагааны санал хураалтад бэлтгэх, зохион байгуулахад оролцох, илтгэлцийг бий болгох;
9. Анги, сургууль, олон нийтийн дунд үүссэн сөрөг үзэгдэл, ялгаварлах үзлийг таньж тогтоох, үүний эсрэг бодит арга хэмжээ санал болгох замаар шийдвэрлэх
10. Үзэл бодлын янз бүрийн хэлбэрийг ашиглан өдөр тутмын амьдралдаа хэрэгжүүлэх шаардлагатай байгаа зүйлийн талаар мэтгэлцэх замаар хууль боловсруулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах үүрэг бүхий байгууллага, тэдгээрийн үйл явцыг хэлэлцэх, хуулийг хүндэтгэх, хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах
11. Сургууль эсвэл олон нийтийн хэрэгцээ (гэрэл зургийг ашиглах, видео бичлэг хийх)-г судлах, энэ төрлийн хэрэгцээг хангах эсвэл сайжруулах зорилгоор сайн дурын болон хүмүүнлэгийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах

Бүтээгдэхүүн 2г. Бүрэн дунд боловсрол

Бүрэн дунд боловсрол нь суралцагчдад академик мэдлэг, мэргэжлийн чиг баримжаа олгож, чадварлаг ажилчин болгон хөдөлмөрийн зах зээлд хөл нийлүүлэн орох, бие даан, бүтээлчээр насан туршдаа суралцах арга ухаан, хандлага төлөвшүүлнэ.

Бүрэн дунд боловсролын түвшнийг дүүргэснээр хөдөлмөрийн зах зээлд амжилттай оролцох, нийгмийн хөгжилд идэвхтэй, өрсөлдөх чадвартай иргэний хувиар оролцох, хувийн болон нийгмийн амьдралд хариуцлага хүлээж чадах түвшний мэдлэг, чадвар, үнэт зүйл, хандлагыг бий болгоно. Бүрэн дунд боловсролын суралцагчдад харилцан хамаарал бүхий глобалчлагдсан дэлхий ертөнцөд чөлөөт зах зээлийн эдийн засгийн мэдлэгт суурилсан дижитал эриний сорилтуудыг даван туулахад туслахуйц, хөрвөхүйц, өөр хоорондоо нэгдсэн,

уялдаа холбоо бүхий мэдлэг, чадвар, хандлага, зан үйлийн цогцыг төлөвшүүлнэ.

Бүрэн дунд боловсролтой суралцагч дараах ЦЧ эзэмшсэн байна.

Нэг. Хэлний цогц чадамж

Хэлээр илэрхийлэх

1. Өгсөн сэдвийн дагуу эх болон хоёрдогч хэл (200-аас доошгүй үгтэй) дээр бичвэр (илтгэл)-ийг хэл зүйн болон найруулгын дүрмийн дагуу зохиох
2. Өгүүлбэрийн бүтэц, хэл зүйн дүрмийг тохирох байдлаар хэрэглэн эх хэлээр хоёр хуудсаас ихгүй хэмжээтэй эсээ, цахим шуудан, албан болон албан бус захиа зэрэг янз бүрийн хэлбэр, контексттэй бичвэрийг зохиох
3. Хоёрдогч хэл (2-3 хуудсаас ихгүй)-ээр бичигдсэн танил бус бичвэр (тууж, үзвэрийн тайлбар, сонингийн нийтлэл, сэтгүүл гэх зэрэг)-ийг чөлөөтэй унших, онцлох зүйл, гол утга санааг ялган тэмдэглэх, харуулах замаар эх хэлний өгүүлбэрийн бүтэцтэй жишиж төсөөтэй болон ялгаатай талыг тогтоох

Эх хэлээр харилцах

4. Тодорхой сэдвийн хүрээнд эх болон хоёрдогч хэлээр богино хугацаанд үргэлжлэх ярилцлага, хэлэлцүүлэгт асуулт асуух, мэдээлэл өгөх, мэтгэлцэх зэргээр бүтээлчээр оролцох
5. Хэд хэдэн цогцолбороос бүрдсэн эх хэлээр бичигдсэн бичвэр (тууж, тайлбар, уран сайхны, уран сэтгэмжийн, захиргааны, шинжлэх ухааны, сонин сэтгүүл зэрэг) дэх цогцолбор бүрийн зохион байгуулалт, зорилго, хэрэглэсэн үгсийг янз бүрийн харилцааны хэлбэр (хэл, тэмдэг, дохио үг, код, уран сайхны тоглолт гэх мэт)-ээр илэрхийлэх, дамжуулж буй санааг нотлох

Хоёр. Соёл, түүхийн цогц чадамж

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх

6. Үндэсний болон дэлхийн түүхэн өв соёлыг сонирхон судлах, санал бодлоо илэрхийлэх, дэвшүүлсэн асуудлын тухай “дэмжсэн” эсвэл “эсрэг” байр сууриа харуулах
7. Үндэсний болон дэлхийн түүхэн өв соёлын дурсгалт зүйлсийг хадгалах, хамгаалах талаар өөрийн санал, санаачилга дэвшүүлэх

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг хүндэтгэх, дээдлэн бахархах

8. Үндэсний болон хүн төрөлхтний соёл, түүхийг цаг үетэйгээ харьцуулах, адил болон ялгаатай талыг янз бүрийн хэлбэрүүдийг ашиглан таниулах, нээлттэй, уян хатан байдлаар харуулах
9. Монголын түүх, уламжлалт соёлыг хүндэтгэх, үндэсний уламжлалт сэтгэлгээ, зан заншил, оюуны өвийг хадгалах, өвлүүлэх

Үндэсний болон дэлхийнөв соёл, түүхийг сурталчлах хөгжүүлэх

10. Үндэсний язгуур урлагаа сэргээн хөгжүүлэх, үндэсний уламжлалт сэтгэлгээ, зан заншлаа хадгалах, өвлүүлэхэд өөрийн хувь нэмрээ оруулах, үлгэрлэх, үе тэнгийнхэндээ таниулах
11. Өөрийн оршин суугаа газрын соёлын үнэт зүйлс, нийгэм дэх боловсролын үнэт зүйлстэй холбоотой тодорхой асуудлыг шийдэх төлөвлөгөө (загвар, зураг, бичвэр зэрэг хэлбэртэй)-г бусдад танилцуулах, хэрэгжүүлэх
12. Бусдад үлгэр дууриал үзүүлж, өөрсдийн амьдарч буй нутаг дэвсгэр, бүс нутаг, дэлхийн олон үндэстэн, ястны соёл, үнэт зүйл, итгэл үнэмшлийг хамгаалах, хөгжүүлэх бодитой арга замыг илэрхийлэх

Гурав. Математик, байгалийн шинжлэх ухаан, технологийн цогц чадамж

Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах

1. Өгсөн сэдэв, даалгавар (ажил, мэргэжлийн чиг баримжаа, улс орны нэгдэл, задрал, уламжлалт болон цөмийн зэвсэг, цаг уурын өөрчлөлт, хүрээлэн буй орчны бохирдол, соёл, урлагийн хөгжил, дэвшил зэрэг)-тай холбоотой төрөл бүрийн эх сурвалжаас авсан мэдээллийг бие даан задлан шинжлэх, чанарыг үнэлэх, ач холбогдол, зорилгоор нь эрэмбэлэх
2. Өгсөн сэдэв, даалгаврын дагуу асуудлыг үе шатуудад задлан шийдвэрлэх арга зам, аргачлалыг боловсруулах, сорил туршилтаар гарган авсан үр дүнг нотлох, учирлан тайлбарлах
3. Математик шийдэл гаргах, эсвэл шинжлэх ухаан, байгаль орчны асуудлыг шийдвэрлэхдээ бодит байдлыг шүүн тунгаах, логик дүгнэлт гаргах
4. Хэрэгжүүлсэн төсөл, хөтөлбөрийн өгөгдлийн дүн шинжилгээнээс гарсан үр дүнг шүүн тунгаах, эх хэл болон математикийн хэлээр буулган тайлбарлах, нотолгоотой дүгнэлт гаргах
5. Суралцахуйн чиглэлтэй холбоотой хоёр юмуу, гурван хэмжээст урлагийн болон шинжлэх ухааны бүтээл туурвих, бүтээл хийсэн аргачлалаа шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тайлбарлах

Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах

1. Байгалийн болон нийгмийн нөөц, түүнийг зохистой хэрэглэх арга замын талаар хэлэлцэх, нөөцийг хэрэглэх сөрөг зуршлыг өөрчлөх, шаардлагатай дэмжлэгийг үзүүлэх талаар үндэслэлтэй дүгнэлт гаргах
2. Байгаль орчин, хүний бүтээсэн зүйлийг хамгаалах чиглэлээр сургууль эсвэл олон нийтэд зориулсан үйл ажиллагааг зохион байгуулахад оролцох, тогтвортой хөгжилд янз бүрийн арга замаар хувь нэмрээ оруулах

Технологийг хэрэглэх, бүтээх

3. Шинэ, дэвшилтэт технологи нь өмнөх хувилбарыг боловсронгуй болгож, сайжруулснаар бий болдогийг ойлгох
4. Шинэ, дэвшилтэт технологийн далд нуугдаж буй шинжлэх ухаан, математикийн суурь үндсийг тайлбарлах, түүхэн хөгжлийг сонирхох
5. Аливаа шинэ, дэвшилтэт технологийг турших, хэрэглэхэд бэлэн байх

Дөрөв. Мэдээлэл, харилцааны технологийн цогц чадамж

Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх

1. Асуудлыг шийдвэрлэхэд шаардлагатай мэдээллийн эх сурвалжийг цуглуулах, ангилах, урьдчилан тодорхойлсон шалгуурт үндэслэн төсөөтэй болон ялгаатай талыг олох
2. Асуудлыг шийдвэрлэхэд тохирсон эх сурвалжийг сонгон хэрэглэх, цуглуулсан мэдээллийг бие даан, үр нөлөөтэй боловсруулах
3. Бусдад мэдээллийн эх сурвалжийг сонгох, хэрэглэх арга замыг тайлбарлах замаар ажлын үр дүнг аман болон бичгийн хэлбэрээр танилцуулах

Мэдээллийн технологийг хэрэглэх

4. Өдөр тутмын амьдралд бусадтай харилцах, харилцан ойлголцох явцдаа мэдээлэл, харилцааны технологийг үр нөлөөтэй хэрэглэх
5. Сургууль болон өдөр тутмын амьдралын янз бүрийн шаардлагад нийцүүлэн мэдээлэл, харилцааны технологи (хүснэгт, график, диаграмм бүтээх, байшингийн бүдүүвч зураг зурах, хэвлэмэл материал, танилцуулга бэлтгэх гэх мэт)-ийг хэрэглэх чадвараа харуулах
6. Интернет болон онлайн мэдээллийг хариуцлагатай, ёс суртахууны болон мэргэжлийн ёс зүйтэй, аюулгүй хэрэглэх, мэдээллийн далд нөлөө, зөв хэрэглэх хэрэгцээ шаардлагыг ойлгодгоо харуулах
7. Үе тэнгийнхний хэрэглэдэг вэб хуудаст байгаа мэдээллийн чанар, бодит байдлыг үнэлэх

8. Бусадтай хамтран суралцахуйн аль нэг чиглэлээр вэб хуудас, блог бүтээх, тогтмол хөтлөх
9. Мэдээллийг хариуцлагатайгаар хэрэглэх талаар бүтээлч санал дэвшүүлэх, танилцуулах

Тав. Суралцахуй, шинэчлэхүйн цогц чадамж

Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох

1. Карьер хөгжил болон амьдралд тохиолдох аливаа ажлыг амжилттай гүйцэтгэхэд шаардагдах мэдлэг, ур чадвартай болохоо тохирох хэлбэрээр харуулах
2. Ажил, мэргэжил, карьер хоорондын уялдаа холбоог тодорхой жишээн дээр аман болон бичгийн хэлбэрээр илэрхийлж мэтгэлцэх, хэлэлцүүлэгт оролцох
3. Тодорхой төсөл, хөтөлбөрт оролцох өөрийн боломж, чадвар, хувийн зан чанарыг бусдад аман эсвэл бичгийн хэлбэрээр танилцуулах

Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах

4. Хийж буй ажлын гүйцэтгэлийг анхны зорилгод нийцүүлж шүүмжлэлтэй үнэлэх, үүний дагуу тайланг бие даан засварлах
5. Шинжлэх ухаан, нийгэм, түүх, үндэстний гэх мэт сэдвүүдээр зохиогдож буй мэтгэлцээнд оролцон асуудлыг шийдвэрлэхдээ өөрийн мэдлэг, туршлагаа хэрэглэх
6. Үйл ажиллагааг тогтвортой хөгжүүлэхийн тулд хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, стратегийг бусдад тайлбарлан таниулах, цаашид хийх үндсэн ажлаа зөв сонгох

Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих

7. Шинэ мэдлэг эзэмших, өдөр тутмын амьдралд тохиолдох асуудлыг шийдэх явцдаа бичиг үсгийн, математикийн, өдөр тутмын амьдралын функциональ чадваруудтай болохоо харуулах,
8. Өмнөх туршлагаа үр нөлөөтэй хэрэглэх, өөрийн суралцах, шинэчлэх туршлагаа бусадтай хуваалцах
9. Шинэ нөхцөл байдал, эсвэл өдөр тутмын амьдралд тохиолддог асуудал, үе тэнгийнхний зөрчлийг шийдвэрлэхдээ өмнөх туршлагаа ашиглах
10. Бусадтай хамтран ажиллах арга замын талаар бүлгээр шүүн хэлэлцэх, өөрийгөө хөгжүүлдэг болохоо харуулах

Зургаа. Санаачилга, ажил хэргийн цогц чадамж

Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг болгох

1. Суралцаж буй орчин эсвэл өдөр тутмын амьдралын нөхцөл байдалд аливаа ажлыг гүйцэтгэхдээ нөөц (цаг хугацаа, хүмүүс, ажил хэрэг болгох/бодитой болгох гэх мэт)-ийг тогтоох, үнэлэх, нөөцийг үр бүтээлтэй зохицуулах
2. Аливаа үйл ажиллагаанд сонирхлоороо, санаачилгатай оролцох, хувийн хариуцлагатай байдлаа харуулах, бусад хүмүүсийн оролцоог нэмэгдүүлэх, зохион байгуулалтын үйл явцыг сайжруулах арга замыг санал болгох
3. Байгаль орчны үнэт зүйлийг хадгалах, хөгжүүлэхэд оруулсан өөрийн хувь нэмрийг бодитой жишээгээр нотлон харуулах
4. Хүрээлэн буй орчны төлөв, бохирдлын үр дагаврыг задлан шинжлэх, хамгийн өртөж болзошгүй нөхцөл байдлыг зохицуулах хувилбарыг дэвшүүлэх, бодитой шийдлийг санаачлах

Ажлыг удирдан зохион байгуулах

5. Хувийн төсөөлөл, амжилттай удирдагчийн үндсэн шинжид үндэслэн байгууллага, эсвэл аж ахуйн нэгжийн удирдагчийн төгс загварыг тохирох хэлбэрээр танилцуулах
6. Тодорхой зорилготой төсөл (хөдөлмөрийн зах зээлийн өнөөгийн шаардлагыг үндэслэсэн, иргэдэд бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ үзүүлдэг жижиг аж ахуйн нэгжийг байгуулах төсөл гэх зэрэг)-ийг амжилттай төлөвлөх, удирдах
7. Сургууль, олон нийтийн газар үзэсгэлэн, хурал зэрэг үйл ажиллагааг зохион байгуулахад оролцох, манлайлах, гарсан үр дүн, иргэдийн оролцооны талаар тайлан бэлтгэх
8. Амьдрал, ажил, хүрээлэн буй орчинд хувь нэмэр оруулах судалгааг гүйцэтгэх, эсвэл хувь нэмэр оруулах, шаардлагатай нөхцөл байдалд багийн ажилд өөрийн зохион байгуулах чадвараа харуулах

Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх

9. Өөрийн амьдрал, нийгмийн ашиг сонирхлын асуудалд шийдвэр гаргах, гаргасан шийдвэр, ашигтай гэж үзсэн санал санаачилгыг үеийнхэндээ танилцуулахдаа гарах үр дагаварт хариуцлага хүлээхийг ухамсарлах
10. Шинэ санаа сэдэж, санаагаа бодитойгоор хэрэгжүүлэх арга замуудыг олж, бэрхшээл, өрсөлдөөний дарамттай нөхцөлд ч гэсэн зорилго, зорилтоо биелүүлэх

11. Зорьсон үр дүндээ хүрэхийн тулд эрсдлийг үнэлэх, бууруулах, ажлаа тэргүүнд тавих, төлөвлөх, удирдах

Долоо. Хувь хүний цогц чадамж

Хувийн хариуцлагатай байх

1. Хувийн амьдралын төлөвлөгөө (боловсрол, карьер, спорт, нийгэм, бизнес зэрэг)-г хэрэгжүүлэх арга замыг төрөл бүрийн хэлбэрээр танилцуулах
2. Тавьсан зорилгодоо хүрэх амжилтын түвшнээ үнэлэх, хувийн ирээдүйн төлөвлөгөөг зураглах
3. Сул талаа сайжруулах болон эзэмшсэн давуу талыг хувь хүний ахиц, дэвшил болгон авах зорилгоор өөрийн давуу болон сул талын хэмжүүрийг нотлох замаар задлан шинжлэх
4. Зорьсон үр дүндээ хүрэхийн тулд бодитой арга хэмжээг хэрэгжүүлж, өөрт хэрэгтэй эерэг хандлагыг цаг алдалгүй хуримтлуулах замаар хувь хүний болон харилцааны чадвар, өөрт итгэлтэй байдлаа хөгжүүлэх

Өөрийгөө хамгаалах

5. Амьдралын эрүүл хэвшил, хоолны дэглэм, зөв, тэнцвэртэй дасгал хөдөлгөөнийг нөхцөл байдалд тохируулан сонгох, шийдвэр гаргах; өдөр тутамд биеийн тамираар хичээллэхийн давуу талыг үлгэрлэн харуулах, энэ чиглэлээр өмнөө тавьсан зорилго, хүрсэн амжилтаа бусдад танилцуулах
6. Өдөр тутмын амьдралын нөхцөл байдалд сэтгэл хөдлөл, стресс, зөрчилдөөнийг зохицуулж чадахаа төрөл бүрийн хэлбэрээр харуулах
7. Өдөр тутмын амьдралын эрсдэл (тамхи, архи, хар тамхи хэрэглэх, өсвөр насны бэлгийн харилцаа, хүнсний буруу сонголт, нарны гэрэлд хэт удаан байх гэх мэт)-ээс өөрийн эрүүл мэнд, аз жаргалаа хамгаалахын тулд зохих шийдлийг гаргах

Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх

8. Сургууль, нийгмийн орчин дахь хүмүүс хоорондын зөрчлийг өдөөдөг харилцаа, хандлага, зан төлөвийн талаар дүгнэх; зөрчлийг бүтээлч байдлаар шийдвэрлэх; адил нөхцөл байдал дахин гарахаас зайлсхийх, бусдад даван туулахад нь дэмжлэг үзүүлэх
9. Эцэг эх / асран хамгаалагч байх, гэр бүл төлөвлөх үүрэг хариуцлагатай холбоотой бие даасан хандлагаа илэрхийлэх, өөрийн ирээдүйн төлөө зөв шийдвэр гаргах

10. Спортын тэмцээн, тоглоом наадам юмуу, соёлын үйл ажиллагааг зохион байгуулахад оролцох, нөхцөл байдалд тохируулан сэтгэл хөдлөлөө зохицуулах
11. Эрүүл мэнд, нийгэм, эдийн засаг, сэтгэл зүйн асуудалтай үе тэнгийн болон бусад хүмүүст туслах зорилготой аливаа үйл ажиллагаанд оролцох, манлайлах, хуримтлуулсан туршлагаа бусадтай хуваалцах

Найм. Нийгэмшихүйн цогц чадамж

Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх

1. Тодорхой нөхцөл байдалд хүний эрх, үүрэг, хариуцлагыг хэрэгжүүлэх талаар ач холбогдол, цаг хугацааны боломжийг тооцон өөрийн саналыг дэвшүүлэх, өөр хоорондоо зөрчилдөх тохиолдлыг ялгах, шийдлийг санал болгох
2. Өдөр тутмын амьдралаас жишээлэн зөрчлийг бүтээлч арга замаар зохицуулах, шийдэх; энэ чиглэлийн хэлэлцүүлгийн үеэр бусадтай өөрийн туршлага, бодол санаа, мэдрэмжээ хуваалцах

Бусадтай хамтрах, итгэлцэх

3. Олны танил хүмүүс, үйл ажиллагаанаас эерэг жишээг авч бусдад дүрслэн илэрхийлэх замаар сургууль, нийгэмд үл итгэх үзэл, хэвшмэл ойлголтоос зайлхийх, тогтвортой нийгмийн үнэт зүйлийг сурталчлах, дэмжих үйл ажиллагааг санаачлах
4. Гэр бүл, сургууль, олон нийтийн орчин зэрэг ялгаатай түвшинд аливаа үйл ажиллагааг явуулахад ардчилсан шийдвэр гаргахад оролцох; бусадтай хувийн туршлагаа хуваалцах, бусдын асуулт, сэтгэгдэлд хүлээцтэй, хүндэтгэлтэй байгаагаа харуулах
5. Сургууль болон өдөр тутмын амьдралдаа эрхээ хэрхэн эдэлж байгаа болон бусдын эрхийг хэрхэн хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэдэг талаар бодитой жишээ гарган танилцуулах
6. Жендерийн тэгш байдал, соёлын олон талт байдлыг дэмжих, ядуурал болон нийгмийн ялгаатай байдалтай тэмцэх зэрэг өдөр тутмын амьдрал дахь хүний эрхийн үнэт зүйлс, зарчмыг дэмжих үйл ажиллагаанд оролцох
7. Хүмүүсийн ялгаатай байдалд хүлээцтэй, хүндэтгэлтэй, нээлттэй хандаж байгаагаа харуулах, бусадтай мэтгэлцэхдээ энэ хандлагаа тайлбарлах
8. Өдөр тутмын амьдралд хүний эрхийн үнэт зүйлс, зарчмуудыг хамгаалах зорилгоор авч буй арга хэмжээг бодитой жишээ (жендерийн тэгш байдлыг

дэмжих үйл ажиллагаа, алаг үзэл, ялгаварлан гадуурхал, ядууралтай тэмцэх гэх мэт)-г дурьдах замаар бусдад танилцуулах

9. Тодорхой асуудал (байгаль орчныг хамгаалах, дэлхийн дулааралтай тэмцэх, өдөр тутмын амьдралын үйл ажиллагаа гэх зэрэг)-ыг шийдэх, дэмжлэг үзүүлэх арга замыг санал болгох, байгалийн болон хүн төрөлхтөний гамшиг тохиолдоход анхны тусламж үзүүлэх арга замыг харуулах

Бүтээгдэхүүн 2д. Дээд боловсрол (бакалавр)

Дээд боловсрол нь сургалт, сургалт-эрдэм шинжилгээний, сургалт-үйлдвэрлэлийн хэв шинжтэй байгууллагаар олгодог ерөнхий суурь (soft skills) болон мэргэжил(hard skills)-ийн ЦЧ төлөвшүүлэх үйл ажиллагааны үр дүн юм. Дээд боловсрол нь суралцагчдад шинжлэх ухаан, технологи, нийгэм-хүмүүнлэгийн тодорхой чиглэлээр сургалт, эрдэм шинжилгээ, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хүрээнд мэргэжлийн өндөр түвшинд ажиллах, судалгаа шинжилгээний ажил гүйцэтгэх, бие хүн өөрийгөө нээж хөгжүүлэх мэдлэг, чадвар, дадал, хандлага, үнэт зүйлс төлөвшүүлэхэд чиглэгдэнэ. Дээд боловсрол гэдэг нь мэргэжлийн түвшний мэдлэг, практик чадвар, чадамж, хандлага төлөвшлөө нийгэм, соёлын харилцаанд хариуцлагатайгаар үнэт зүйлээ харуулах иргэнийг бэлтгэх ба үүнийг зэрэг, диплом эсвэл гэрчилгээгээр баталгаажуулдаг бүрэн дунд боловсролын дараах шатны бүх төрлийн сургалт гэж тодорхойлж болно. Тиймээс дээд боловсролын ЦЧ нь мэргэжилтний хувьд хийж гүйцэтгэх чадвар, хандлагыг мөн нийгмийн идэвхтэй гишүүн байж үндэсний болон хүн төрөлхтөний түүх, соёл, үнэт зүйл, соёлын ялгаатай байдлыг хүндэтгэн, тэдгээрийг хөгжүүлэх, хамгаалж хадгалахад хувь нэмрээ оруулж, насан туршдаа өөрийгөө хөгжүүлэн Монгол улсын иргэн болж амьдрахад зайлшгүй байх мэдлэг, чадвар, хандлагыг тусгана.

Дээд боловсролын бакалаврыг дүүргэсэн суралцагч дараах ЦЧ эзэмшсэн байна.

Нэг. Хэлний цогц чадамж

Хэлээр илэрхийлэх

1. Шинжлэх ухааны болон бусад эхийг уншиж, задлан шинжилгээ хийж, зохистой үгсийн сан ашиглан шинэ мэдлэг бүтээж түүнийг аман болон бичгийн хэлбэрээр илэрхийлэх

2. Шинжлэх ухааны болон бусад эхэд нэгтгэн дүгнэж, задлан шинжилгээ хийх, үгсийн сандаа үндэслэн хураангуй болон дэлгэрэнгүй бичгийн хэлбэрээр илэрхийлэх
3. Мэргэжлийн болон бусад чиглэлийн талаар шинжлэх ухааны нэр томъёог зохистой ашиглан аман, бичгийн хэлбэрээр илэрхийлэх
4. Эх хэл, хоёрдогч хэлийг эсээ, электрон шуудан, мэргэжлийн болон албан бичиг баримт боловсруулахдаа бүтэц, найруулга, хэл зүйн дүрмийн дагуу хэрэглэх
5. Эх болон хоёрдогч хэл дээр мэргэжлийн сэдвээр цогцолбор бичвэрийг хэл зүйн болон найруулгын дүрмийн дагуу зохиох

Эх хэлээр харилцах

6. Эх хэл дээрх мэдээ, мэдээлэлд бүтээлч, задлан шинжилгээ хийж, өөрийгөө илэрхийлэх, бүлгээр ажиллах, хамтран ажиллахад эх хэлээ оновчтой хэрэглэж мэргэжлийн болон албан бичиг баримтыг боловсруулах
7. Гадаад хэл(зорилтот)-ээр бичигдсэн албан бичвэрүүдийг эх хэлний өгүүлбэрийн бүтэцтэй жишиж хэрэглэх
8. Мэргэжлийн болон нийгмийн бусад салбарын чиглэлээр эх хэл болон гадаад хэлээр хэлэлцүүлэг, албан яриа өрнүүлж, үзэл бодлоо илэрхийлэх

Хоёр. Соёл, түүхийн цогц чадамж

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх

1. Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийн үнэт зүйлийг өвлөх, хамгаалах арга ухааныг судлах, шинэ санаа, бүтээл хийхдээ үр нөлөөтэй ашиглах, хөгжүүлэх
2. Үндэсний ёс заншлыг орчин үеийн мэдлэг, дадал зуршилд тусгах, түүнийг хамгаалахад бусдад үлгэр дууриал үзүүлэх
3. Үндэсний болон хүн төрөлхтний өв соёл, түүхийн мэдлэгээ шинэ санаа бий болгох, шинэчлэл хийх зэргээр суралцах, ажиллах, амьдрахдаа үр нөлөөтэй ашиглах
4. Хувь хүн өөрийн бодол санаа, сэтгэл зүрхэндээ үндэсний өв соёл, түүхээ гүн бат суулгах, үндэсний ой санамжтай байх

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг хүндэтгэх, дээдлэн бахархах

5. Өөрсдийн амьдарч буй эсвэл өргөн цар хүрээтэй орчинд өөрийн болон бусад хүмүүсийн соёл, үнэт зүйл, итгэл үнэмшлийг хамгаалах, хүндэтгэх, хөгжүүлэх арга замыг тусгасан зан төлөвийг өөртөө бий болгох
6. Монгол соёл иргэншлийн мөн чанар, түүний дэвшилтэт уламжлалаас суралцаж, бусдад үлгэр дууриал үзүүлдэг байх
7. Дэлхийд Монгол улс орныхоо үзүүлэх хувь нэмрийг ухамсарлаж, байр суурийг батжуулахад хүчин зүтгэх

Үндэсний болон дэлхийнөв соёл, түүхийг сурталчлах хөгжүүлэх

8. Хүн төрөлхтний үнэт зүйл (шударга ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, үүрэг хариуцлага, эрх зүйт ёс, ардчилал, энх тайван)-ийг хүндэтгэн, бусдад таниулан, сурталчлах ажлыг санаачлах
9. Олон соёл (үндэстэн, ястны болон дэлхийн улс үндэстний)-ын ялгаатай байдалд хүндэтгэлтэй хандах
10. Дэлхийн олон соёл хоорондын харилцан хамаарлыг ойлгох, хүлээн зөвшөөрөх, дэлхий ертөнцийн энх тайван байдал, тогтвортой хөгжилд өөрийн хувь нэмрээ оруулах

Гурав. Математик, байгалийн шинжлэх ухаан, технологийн цогц чадамж

Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах

1. Бүрэн дунд боловсролын суурь мэдлэг, ойлголтдоо үндэслэн мэргэжлийн шинжлэх ухаан, технологийн болон практик ур чадвар эзэмшснээ харуулж, шинэ мэдлэгийг бүтээх эрмэлзэлтэй байх
2. Бодит амьдралын тоон нөхцөл, асуудлыг математик, байгалийн шинжлэх ухааны ойлголт, ухагдахуун, томъёо тооцооллоор шийдвэрлэх

Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах

3. Өөрийн мэргэжилтэй холбоотой мэдээ, мэдээлэл, өгөгдөлд дүн шинжилгээ хийж нотолгоо, баримтад тулгуурлан ажил, амьдралын нөхцөлийг сайжруулах зорилго чиглэлтэй үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах
4. Мэдээлэл, санаа, асуудал болон шийдлийг мэргэжлийн болон мэргэжлийн бус хүмүүст ойлгуулах
5. Мэргэжлийн болон хувь хүний ёс суртахууныг эрхэмлэж, хууль эрх зүйн хүрээнд ажиллаж, амьдарч, хүрээлэн буй орчин, нийгэм, эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангахад мэргэжилтнийхээ хувьд хариуцлагатайгаар оролцох

Технологийг хэрэглэх, бүтээх

6. Шинэ технологи, технологийн өөрчлөлтийг хүлээн авах, суралцахад бэлэн байх
7. Технологийн талаар шинэ мэдлэг, сониуч зангаар өөрийн мэргэжлийн хүрээг үл харгалзан өргөн хүрээнд сонирхож, түүн дундаас олсон санаа, өнөөг хүртэл байгаагүй шинэлэг санааг сэтгэн бүтээх
8. Технологийн хэрэглээнд холбогдох хууль журмыг сахиж, өндөр ёс зүйтэйгээр нийгэмд хүлээх үүрэг хариуцлагаа биелүүлэх

Дөрөв. Мэдээлэл, харилцааны технологийн цогц чадамж

Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх

1. Мэдээлэл, харилцааны технологи, жишээлбэл компьютер, программ хангамж, их өгөгдөл, бусад технологийг өөрийн сурч мэдэх, ажиллах болон улс орныхоо дэвшил хөгжлийн зорилгод хэрэглэх
2. Мэдээллийг үр дүнтэй (цаг хугацаа, эх сурвалжийг дурдах, эх сурвалжийг дурьдах, зохистой үг хэллэг хэрэглэх гэх мэт) олж авах, тухайн мэдээллийн чанар, хэрэгцээ, эх сурвалжийг үнэлэх
3. Мэдлэг, мэдээллийг бий болгож, кибер орон зайд байршуулах, мэдээллийг интерактив хэлбэрээр ашиглах, хөгжүүлэх

Мэдээлийн технологийг хэрэглэх

4. Бие даан болон багаар ажил мэргэжлийн дагуу гоо сайхны, хүмүүнлэгийн болон туршилтын төслийг мэдээллийн технологи болон бусад технологийг үр нөлөөтэй хэрэглэн тайлагнах
5. Мэдлэгийн бүтээгдэхүүн, загвар, симуляци, програм бүтээхэд мэдээлэл, харилцааны технологийг үр нөлөөтэй хэрэглэх
6. Мэдээллийн технологийн програм ашиглан мэргэжлийн болон мэргэжлийн бус хүрээнд код бичих, веб бүтээх, олон нийттэй үр дүнтэй харилцах
7. Мэдээлэл, харилцааны технологийн хэрэгслийг нийгмийн харилцаанд хариуцлагатай, ёс суртахуунтай хэрэглэж, үр дагаврыг урьдчилан таамаглаж, үр дүнд хариуцлага хүлээх
8. Өөрийн шүүмжлэлт сэтгэлгээ, бүтээлч байдал, шинэчлэх чадвараа хөгжүүлэхэд МХТ-ийг хэрэглэх

Тав. Суралцахуй, шинэчлэхүйн цогц чадамж

Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох

1. Эзэмшсэн мэдлэг, чадварыг амжилттай ашиглан ирээдүйн чиг хандлагад нийцүүлэн өөрийгөө хөгжүүлэхдээ оновчтой сонголт хийх боломжуудыг судлан шинжлэх, хэрэглэх
2. Өөрийн болон эзэмшиж буй мэргэжлийнхээ давуу талыг таньж тогтоож, хөгжүүлэх, хувь хүний болон нийгмийн үнэт зүйлийг хамгаалахад түүнийг бодитоор хэрэгжүүлэх

Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах

3. Мэргэжил, сонирхолоо алсын хараатайгаар хөгжүүлэх үйл ажиллагаагаа логик дэс дараалалтай зохион байгуулах
4. Шинэ мэдлэгийг зорилготой, өөрийн удирдлагатай эзэмших, өөрийн болгох, өөрийнхөө мэргэжилд сонирхон дурлаж, хувийн сахилга баттайгаар суралцах
5. Бүтээлч амжилтаа сайжруулахын тулд өөрийн санаагаа эргэцүүлэн бодох, сайжруулах, боловсронгуй болгох, дүн шинжилгээ хийх, үнэлэх
6. Инноваци үүсгэхэд бүтээлч санаа сэдэх, бодитой, ашигтай хувь нэмэр оруулах
7. Илүү сайн шийдэлд хүрэхийн тулд улс орны нийгэм эдийн засгийн асуултуудыг мэргэжлийн болон янз бүрийн өнцгөөс авч үзэх, ирээдүйдээ ахиц дэвшил гаргахын тулд өнгөрсөн үедээ дүгнэлт, шүүмжлэлтэй хандах

Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих

8. Нарийн нийлмэл орчинд эргэцүүлэн тунгаах, суралцах, үйл ажиллагаагаа удирдан чиглүүлэх, өөрийн гүйцэтгэлийг үнэлэх
9. Хүрээлэн буй орчин, нийгэмд тулгарч байгаа аливаа асуудлыг мэргэжилтэн болон иргэний хувиар шийдвэрлэх шинэ санаа, бүтээгдэхүүнийг загварчлан, хэрэгжүүлэхэд өөрийгөө сорих
10. Нийгмийн сайн сайхан, хойч ирээдүйн төлөө мэргэжлийн ёс зүй, хариуцлагатайгаар нөөцийг зүй зохистой ашиглах технологи, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд бүтээлчээр хандах
11. Амьдралын ямар ч нөхцөл, бэрхшээл тохиолдоход суралцах хүсэл эрмэлзлээ алдахгүй өөрийгөө суралцах үйлд дайчилж, суралцах боломжуудыг эрэлхийлэх

Зургаа. Санаачилга, ажил хэргийн цогц чадамж

Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг болгох

1. Нийгмийн үнэт зүйл, ёс суртахууныг эрхэмлэх, орчин нөхцөлийг мэдрэх, шүүмжлэлд эерэгээр хандах, ажил хэрэгч байх
2. Аливаа орчинд мэргэжлийн шинжтэй үйл ажиллагааг бие даан эсвэл багаар зохион байгуулах төслийн зорилгодоо хүрэхүйц шаардлагатай хүний нөөц, материаллаг нөөцийг тогтоох, үнэлэх замаар боловсруулах
3. Ажил мэргэжлийн хүрээнд мэдлэгийн болон спортын уралдаан тэмцээн, соёлын болон хөгжмийн арга хэмжээнд идэвхтэй оролцож, үлгэр дууриалал үзүүлэх
4. Глобал асуудал, тэдгээрийн үзүүлэлтүүд, хэмжигдэхүүн, тооцооллыг эзэмшиж, дүн шинжилгээ хийн, шийдвэрлэх арга замыг санаачлан хэрэгжүүлэх

Ажлыг удирдан зохион байгуулах

5. Аливаа асуудал, бэрхшээл, зөрчлийг шийдвэрлэхийн тулд оновчтой санаа/шийдлийг төлөвлөх, зохион байгуулах, манлайлах, удирдах, хяналт шинжилгээ хийх зэрэг менежментийн урга ухааныг ашиглах
6. Байгаль орчныг хамгаалах, эрүүл амьдрах арга замын талаар олон нийтэд хуваалцаж, нийтийн эрүүл аж төрөх соёлыг бүтээхэд манлайлан оролцох
7. Бэрхшээл, өрсөлдөөний дарамттай нөхцөлд ч гэсэн зорилго, зорилтоо биелүүлэх, зорьсон үр дүндээ хүрэхийн тулд алсыг хараатай шийдвэр гаргах

Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх

8. Бодит боломж, хөгжил, хууль эрх зүйн орчин, тулгарч болох бэрхшээл (хувь хүн, байгууллага, нийгэм, улс орон)-ийг даван туулах
9. Эрсдлийг үнэлэх, эрсдийг даван туулах шинэ санаа, арга замыг дэвшүүлэх, хөгжүүлэхэд санаачлага гаргах

Долоо. Хувь хүний цогц чадамж

Хувийн хариуцлагатай байх

1. Суралцах, ажиллах, амьдрахад тулгарсан асуудлыг үндэслэлтэй, хариуцлагатай, шийдвэрлэх арга замыг дэвшүүлэх
2. Өөрийн эерэг зан үйл, ёс суртахуун, үнэт зүйлсээ өдөр тутмын амьдралын болон мэргэжлийн үйл ажиллагаанд харуулах
3. Хүний оюун санаа, соёл, ёс зүй, гоо зүйн болон санхүүгийн нөөц, чадамжийг зохистой ашиглаж, хувь хүний үнэ цэнийг эрхэмлэх
4. Нөхцөл байдлаас үл хамааран зөв зүйлийн төлөө эр зоригтойгоор шударга бусын эсрэг зогсох

Өөрийгөө хамгаалах

5. Бие, сэтгэл, оюун санааны эрүүл мэндээ хайрлан хамгаалахад чиглэсэн арга хэмжээг хугацаа алдалгүй авч, тууштай хэрэгжүүлэх
6. Сэтгэл санааны тогтвортой байдлаа хамгаалах арга замуудыг мэддэг, түүнийг хэрэгжүүлж сэтгэл хөдлөлөө зөв илэрхийлж амар тайван байх орон зай бүрдүүлэх
7. Мэдээлэл, амьдралын туршлагад үндэслэн өдөр тутмын амьдралын төрөл бүрийн эрсдэл (тамхи, архи, хар тамхи хэрэглэх, болон бусад донтолт)-ээс өөрийн болон бусдын эрүүл мэнд, аз жаргалаа хамгаалахын тулд зохих шийдлийг гаргах
8. Санхүүгийн эрсдлээс өөрийгөө болон гэр бүлээ хамгаалах арга замуудыг хэрэгжүүлж чадахаа харуулах
9. Эдийн засгийн суурь онол, зарчим, дэлхий дахины нийгэм, улс төр, эдийн засгийн нөхцөл байдлын талаар бодит ойлголттой байх

Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх

10. Нийгмийн нөхцөл байдлаас үл хамааран эдийн засгийн хувьд биеэ дааж, нийгмийн хариуцлагатай гишүүн байж чадахаа харуулах
11. Гэр бүл төлөвлөлт, санхүүгийн төлөвлөлтэд хариуцлагатай байж өөрийн болон бусдын эрүүл мэнд, аз жаргалаа хамгаалахын тулд зохих шийдлийг гаргах
12. Зөрчилтэй нөхцөл байдал үүссэн үед өөрийн болон бусдын үйлдэлд задлан шинжилгээ хийж, адил нөхцөл байдал гарахаас зайлсхийх, бусдад даван туулахад нь хувилбарт саналыг дэвшүүлэх

Найм. Нийгэмшихүйн цогц чадамж

Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх

1. Танил бус орчинд өөрийн мэргэжлийн мэдлэг ойлголтыг нийгэм, шинжлэх ухаан эсвэл ёс зүйн асуудалд буулгах
2. Нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн буй орчны өөрчлөлтэд дасан зохицох, үүсэж буй эрсдэл, зөрчилдөөнийг даван туулах
3. Ажил, олон нийтийн дунд зохион байгуулсан жендерийн тэгш байдал, соёлын олон талт байдлыг дэмжих, янз бүрийн түвшний ядууралтай тэмцэх, нийгмийн ялгаатай байдалтай тэмцэх зэрэг өдөр тутмын амьдрал дахь хүний эрхийн үнэт зүйлс, зарчмыг дэмжих үйл ажиллагаанд оролцох

4. Өөрийн ажиллаж, амьдарч байгаа хүмүүсийн ялгаатай байдалд хүлээцтэй, хүндэтгэлтэй, нээлттэй хандаж байгаагаа оновчтой хэлбэрээр оновчтой илэрхийлэх, зөрчлөөс сэргийлэх арга замуудыг хэрэгжүүлэх

Бусадтай хамтрах, итгэлцэх

5. Ялгаатай бүлэг (гэр бүл, найз нөхөд, хамт олон гэх мэт)-тэй эерэгээр харилцах, итгэлцлийг бий болгох, зөрчлийг шийдэх,
6. Шашин, соёл, нийгмийн гарал үүсэл, ялгаатай байдлыг ойлгох, хүлээн зөвшөөрөх
7. Өөр өөр үзэл бодол, үнэт зүйлсийг хүндэтгэх, үнэлэмжид нээлттэй хандах
8. Цаг хугацаа (өнгөрсөн, одоо, ирээдүй), орон зай (гэр бүл, нийгэм, бүс нутаг, үндэстэн, дэлхий, хүн төрөлхтний)-д ажиллаж, амьдрахдаа ёс суртахуунтай, хариуцлагатай байх
9. Байгаль орчныг хамгаалах, гэр, ажил, олон нийтийн газарт өдөр тутмын амьдралын үйл ажиллагаанд гар бие оролцож буй хүмүүст үлгэр жишээ болох, гамшигт үзэгдэл тохиолдоход тусламж үзүүлэх, энэ үйл явцад иргэд хэрхэн хувь нэмэр оруулах талаар хувилбар саналаа дэвшүүлж, хамтран оролцох

Бүтээгдэхүүн 3. Боловсролын түвшний цогц чадамжийг буулгасан жишээ (5.3)

Боловсролын түвшний ЦЧ-ийг тухайн боловсролыг эзэмшүүлэх сургалтын төлөвлөгөөнд тусгасан судлагдахуун, эсвэл нас, ажил мэргэжлийн онцлогтойгоор буулган боловсруулж сургалт, сургалтыг дэмжих бусад үйл ажиллагаагаар хэрэгжүүлнэ. Бид бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын түвшинд тодорхой судлагдахууныг сонгож жишээлэн буулган боловсрууллаа. Харин өөрийн онцлогтой СӨБ-ийн ЦЧ-ийг 37-60 сартай хүүхдийн ЦЧ-ийн, дээд боловсролыг химич бакалаврын мэргэжлийн ЦЧ-ийн жишээгээр тус тус боловсрууллаа.

Бүтээгдэхүүн 3а. Сургуулийн өмнөх боловсролын цогц чадамжийг 37-60 сартай хүүхдийн түвшинд буулгасан жишээ

ХЭЛНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

Дэд цогц чадамж	Суурь цогц чадамжид СӨБ-ын оруулах хувь нэмэр (37-60 сартай хүүхэд)
<i>Хэлээр илэрхийлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Амьтан, байгаль, хүний дуу авиаг ялгаж сонсох, илэрхийлж хэлэх 2. Ойлгосон зүйлээ илэрхийлэн ярих, өөрийнхөө сэтгэлийн хөдөлгөөнийг илэрхийлсэн үг хэллэг хэрэглэх, яагаад? гэсэн асуултад хариулах

	<ol style="list-style-type: none"> 3. Орчиндоо болсон, өөрт тохиолдсон үйл явдлыг тайлбарлан ярих 4. Сонссон үлгэр, зохиолын гол дүрийг нэрлэх, үйл явдлыг холбогдох зургийн дагуу ярих 5. Үлгэр, өгүүлэгийг ярихдаа нүүр царай, дуу хоолойныхоо өнгийг өөрчлөн дүрийн онцлогийг илэрхийлэх 6. Анги танхим, цэцэрлэг дэх тэмдэг тэмдэглэгээний утгыг тайлбарлах, үйл ажиллагаандаа ашиглах 7. Номын зураг, бичвэрийг сонирхох, янз бүрийн зураас зурах
<i>Хэлээр харилцах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 8. Хүссэн мэдээллээ, ойлгоогүй зүйлээ бусдаас асуух, бусдын асуултад ойлгомжтой хариулах 9. Бусадтай зэрэгцэж ярихгүй байх, өөрийн ээлжийг хүлээх 10. Ахмад хүнийг “та” хэмээн харилцах 11. “Баярлалаа”, “уучлаарай” гэсэн үгсийг тухайн нөхцөл байдалд тохируулан хэрэглэх

СОЁЛ, ТҮҮХИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тоглодог тоглоом наадмаа төрлөөр (шагайн, хөлөгт, эвлүүлдэг, аман гэх мэт) нь ангилах, хэрхэн тоглодгийг тайлбарлах 2. Үлгэр, зохиолын баатруудын дүрийг хөдөлгөөн, дуу авиагаар дуурайх, аль дүр нь яагаад сайн, муу болохыг тайлбарлах 3. Аман наадам, зарим сургаал үг хэлэх, оньсого хэлэх, таах 4. Баяр ёслолоор дуулах, шүлэг унших, барилдах, тоглоом наадам тоглох зэргээр чаддаг зүйлээ бусдад харуулах, таалагдсан зүйлсээ ярих, зурах, урлан бүтээх үйлээр илэрхийлэх 5. Цагаан сар, Улсын баяр наадмын талаарх ойлголтоо ярих, зурах, урлан бүтээх зэргээр илэрхийлэх 6. Болж өнгөрсөн онцлог үйл явдал (төрсөн өдөр, баяр ёслол, аялал гэх мэт)-ын тухай ярих, өөрийнхөөрөө дүрслэн (зурах, наамал хийх, баримлаар барих гэх мэт) харуулах
<i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг хүндэтгэх, дээдлэн бахархах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 7. Сонссон дуу, хөгжим, үзсэн уран зураг, баримлын бүтээл ямар агуулга илэрхийлсэн, юу нь гоё байгааг тайлбарлах 8. Ээж, аавынхаа ажил хөдөлмөр болон намтар түүхээс сонссон сонирхолтой зүйлс, гэр бүлийнхээ хэн нь юугаараа “мундаг” болохыг тайлбарлан ярих 9. Үзэж танилцсан түүхийн дурсгалт болон байгалийн үзэсгэлэнт газрыг нэрлэх, юу нь гоё сайхан байсныг тайлбарлан ярих, зурах, урлан бүтээх зэргээр илэрхийлэх
<i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сурталчилах, хөгжүүлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 10. Таван хошуу мал, үндэсний хувцас, хоол ундыг нэрлэх, зурах, дүрслэн бүтээх, эд зүйлс (дээл, монгол гутал, авдар, хаалга гэх мэт) дээр хялбар хээ зохиож зурж дүрслэх 11. Өөр хэл, дуу, бүжиг, хувцас, хэрэглэлийг монголынхоос ялган таних, тэдгээр нь юугаараа ялгаатайг олж илрүүлэх

МАТЕМАТИК, БАЙГАЛИЙН ШИНЖЛЭХ УХААН, ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<p><i>Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Эд зүйлсийг хэлбэр дүрс, өнгө, хэмжээгээр нь харьцуулах, дараалуулах, зүй тогтлыг илрүүлэх, тайлбарлах 2. Ангид, гэртээ тоглох, ажил үйл гүйцэтгэхдээ тоо, “өчигдөр”, “өнөөдөр”, “маргааш” зэрэг үгсийг яриандаа хэрэглэх, эд зүйлс өөрийн биеэс хаана байгааг тодорхойлох 3. Гараа савандаж угаах, шүдээ угаахын ач холбогдлыг тайлбарлах, хүнсний зүйлсээс эрүүл мэндэд тустай хүнсийг ялгах 4. Ургамал (хөрс, дулаан, ус хэрэглэдэг, ургаж том болдог гэх мэт), амьтан (хоол тэжээл хэрэглэдэг, хөдөлж явдаг гэх мэт)-ыг яагаад амьд гэж үзэж байгаагаа тайлбарлах 5. Амьтдын ичдэг шалтгаан, мод ургамал жилийн дөрвөн улиралд ямар онцлогтой байдгийг тодорхойлох, ярих, зурах зэргээр илэрхийлэх 6. Улирлуудыг онцлогоор нь ялгах, байгалийн үзэгдэл (салхи, цас, бороо-аянга гэх мэт)-үүд, тэдгээрээс хэрхэн өөрсдийгөө хамгаалахыг тайлбарлах
<p><i>Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортойхөгжлийн үүднээс хандах</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 7. Анги танхим, гадаа талбай дахь зүйлсийг хүний гараар бүтсэн, байгаль (элс, чулуу, мод, зүлэг гэх мэт)-ийн бүтээгдэхүүн гэдгээр нь ангилах 8. Ангид болон гэртээ байгаа ургамал, амьтныг арчлах (ургамлыг услах, амьтан хооллохдоо тогтсон цаг хугацаа, тохирох хэмжээг баримтлах гэх мэт)-д оролцох 9. Байгаль хэрхэн бохирддог тухай тайлбарлах, байгалиа хамгаалахад өөрөө ямар хувь нэмэр оруулж чадах (хог цаас ил задгай хаяхгүй байх гэх мэт)-аа тодорхойлох
<p><i>Технологийг хэрэглэх, бүтээх</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 10. Удирдлагаар ажилладаг тоглоомыг сонирхох, эвлүүлж угсрах тоглоом наадгайгаар янз бүрийн зүйлс (хүн, амьтан, машин техник гэх мэт) зохион бүтээх 11. Өвчин үүсэх шалтгаанууд, өвчнөөс хэрхэн сэргийлэх арга замууд (зөв хооллох, вакцин хийлгэх гэх мэт)-ыг тодорхойлох

МЭДЭЭЛЭЛ, ХАРИЛЦААНЫ ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<p><i>Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мэдээллийн хэрэгслийн зарим мэдээлэл (жишээбэл, хүүхэлдэйн киноны баатруудын зарим үйл, үг хэллэг) үнэн биш гэдгийг бодит зүйлээс ялгах 2. Мэдээллээс олж авсан ойлголтоо тоглох, зурах, урлан бүтээх үйлдээ ашиглах 3. Үзсэн, сонссон үлгэр, өгүүллэгийн үйл явдлын талаарх ярилцлагад өөрийн санаагаа илэрхийлж оролцох
--	--

<i>Мэдээллийн технологийг хэрэглэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Мэдээллийн хэрэгсэл (компьютер, таблет)-ээс өөрт хэрэгтэй мэдээллийг хайж олох, интерактив сургалтын хэрэглэгдэхүүн ашиглах, зураг авах (гар утсаар) зэрэг энгийн технологи хэрэглэх 5. Зурагт үзэх, бусад мэдээллийн хэрэгсэл дээр ажиллахдаа тохиромжтой хугацаа, зай, байрлалыг баримтлах
--	--

СУРАЛЦАХУЙ, ШИНЭЧЛЭХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хийх дуртай зүйл, судалж мэдмээр байгаа зүйлээ хэлэх, зурах зэргээр илэрхийлэх 2. Өнөөдөр\маргааш яаж тоглох, юу хийх, тэдгээрийг хэрхэн гүйцэтгэх дарааллыг танилцуулах 3. Тоглох, дасгал даалгаварт хэрэгтэй гэж сонгож авсан тоглоом, хэрэгслүүдийг яагаад сонгосноо тайлбарлах
<i>Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Эвлүүлэх тоглоомыг зургийн дагуу эвлүүлэх, олон алхам (4-өөс дээш)-аар гүйцэтгэх даалгаврыг өгсөн зааврыг дагаж гүйцэтгэх 5. Тоглоход тулгарсан асуудлыг шийдвэрлэх санаагаа бусдад танилцуулах, сонгосон арга турших 6. Юмс, үзэгдлийн учир шалтгааныг олохтой холбогдох асуулт (Яагаад?) дэвшүүлэх, хамтаараа (багш, хүүхдүүд) хариулт олох ярилцлагад өөрийн санааг илэрхийлж оролцох
<i>Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих</i>	<ol style="list-style-type: none"> 7. Бэрхшээлийг давж гарахтай холбогдуулж өөрийн санаа (хийж буй дарааллаа өөрчлөх, багш болон бусдаас асуух гэх мэт)-г дэвшүүлэх 8. Шинэ тоглоомд эмээхгүйгээр оролцох, үйл гүйцэтгэхдээ алдаа гаргасан, амжилтгүй болсон тохиолдолд давтан хийж үзэх, бусдаас дэмжлэг авах зэргээр үр дүнд хүрэхийг эрмэлзэх

САНААЧИЛГА, АЖИЛ ХЭРГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Шинийг санаачилах, санаагаа ажил хэрэг болгох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Үзсэн, оролцсон үйл явдал, үлгэр зохиолоос олсон санаагаараа тоглоомынхоо агуулгыг өргөжүүлэх 2. Тоглохдоо өөрийн санаа болон бусад эх сурвалжаас шинэ сэдэв, агуулгыг бүтээх 3. Тоглоомдоо хэрэглэгдэхүүнийг ашиглах санаа гаргах, олон янзаар хэрэглэн туршиж үзэх, өөрчлөх 4. Эхэлсэн тоглоом, үйл ажиллагаагаа амжилттай дуусгах эрэл хайгуул хийх, бүтэлгүйдсэн ч дахин тууштай оролдох
<i>Ажлыг удирдан зохион байгуулах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 5. Өөрт оногдсон үүрэг (гар, шүдээ угаах, жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэх, тоглохдоо аль нэг дүр бүтээх гэх мэт)-ийг гүйцэтгэхдээ бусдаар шаардуулахгүй, мэрийлттэй байгаагаа харуулах 6. Бусдыг тоглоомдоо орлцуулах, тоглоход шаардагдах хэрэгслийг сонгох, тоглоомыг өрнүүлж зохион байгуулах талаар санал санаачилга гаргах, бусдыг дагуулах

Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх	<ol style="list-style-type: none"> 7. Асуудлыг шийдэх санаа (хэрэглэгдэхүүн дутвал өөр зүйлээр орлуулах, тоглоомын дүрэм хэцүү бол хялбар дүрэм санал болгох гэх мэт)-нууд гаргах 8. Илүү хүнд дасгал даалгавар хийж үзэх санаачилга гаргах, хэцүү байсан ч чармайлт гарган оролдох
----------------------------	---

ХУВЬ ХҮНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Хувийн хариуцлагатай байх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өөрийн дуртай, дургүй, сонирхсон зүйлээ илэрхийлэх (ярих, зурах гэх мэтээр) 2. Өөрийн санаачилгаар хүүхэдтэй яриа үүсгэх, тоглоомын санааг сэдэж санаачилах 3. Өвдөхгүй байхын тулд юу хийх (идэж буй зүйлээ дамжуулахгүй байх, түүхий ус уухгүй байх, малын хөлөөс хол байх гэх мэт) ёстойг нэрлэх, тайлбарлах 4. Уурлаж бухимдсан үедээ бусдыг түрэмгийлэхгүй байх, өөрийгөө тайвшруулах арга (уураа үгээр илэрхийлэх, бусдаас холдох, тоо тоолох, томчуудад хэлж тайвшрах гэх мэт)-ыг хэрэглэх 5. Өөрийн болон бусдын харилцаа, үйлдэлд "зөв", "буруу" гэсэн өөрийн үнэлэлт өгөх, үнэлэлтээ тайлбарлах
<i>Өөрийгөө хамгаалах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 6. Эрсдэлт нөхцөл байдалд өөрийгөө хамгаалах арга (чанга хашхирч бусдад мэдэгдэх, шаардлагатай утасны дугаарыг хэлэх гэх мэт)-ыг хэрэглэх 7. Хүний биед сайн, зохисгүй хэрэглэвэл муу нөлөөтэй хоол хүнсийг ялгаж ангилах, яагаад сайн, мууг тайлбарлах 8. Танил бус орчин (нийтийн тээвэр, үзвэр, үйлчилгээний гэх мэт) нь гэр болон ангийн орчноос ялгаатайг мэдрэх, тэнд мөрддөг дүрэм журмыг дагаж байгаагаа харуулах
<i>Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 9. Тоглоом, эд зүйлс, хувцсаа зохих байранд нь байрлуулж (хувцасны захыг өөд нь харуулж, гутлаа үүдэнд, зэрэгцүүлж тавих гэх мэт) эмх цэгцтэй байлгах 10. Өөрийн эд зүйлс (хувцас, тоглоом, ариун цэвэр, хичээлийн хэрэглэл гэх мэт)-ээ хаяж үрэгдүүлэхгүй хариуцах, бусдынхыг хэрэглэх бол зөвшөөрөл авах

НИЙГЭМШИХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг мэдэрч ялгах, хариу үйлдэл (үйл хөдлөл, нүүр царайны хувирал, үгээр гэх мэт) үзүүлэх 2. Тоглоомын дүрмийг баримтлах, дүрэмтэй тоглоомд ялж мөн ялагдаж болохыг хүлээн зөвшөөрөх 3. Үе тэнгийнхнийхээ зөрчил (тоглоом, эд зүйлс булаацалдах, тоглохдоо санал нийлэхгүй байх гэх мэт)-ийг шийдвэрлэх санал гаргах
<i>Бусадтай хамтрах, итгэлцэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Хүүхдүүдтэй хамтран тоглохдоо санаагаа ойлгуулах, бусдын хүсэл сонирхлыг сонсох, найрсаг үг хэллэг хэрэглэх 5. Өөрөө хийж чадахгүй зүйлдээ бусдаас туслалцаа хүсэх,

	<p>бусдад санаачилгаараа туслах</p> <ol style="list-style-type: none"> 6. Хамтарч гүйцэтгэх ажил үйл, тоглоомыг зохион байгуулах талаар санал гаргах, санал нийлэхгүй тохиолдолд харилцан буулт хийж шийдэлд хүрэх 7. Хамтын тоглоом, үйл гүйцэтгэхэд санал, санаачилга гаргах, хэрэгжүүлэх 8. Ангийн хүүхдийн ялгаатай байдал (хүйс, зүс царай, зан ааш, чадвар)-ыг танин мэдэх, хүлээн зөвшөөрөх 9. Цэцэрлэгийн орчин, багшдаа дасах, ангид явагддаг үйл ажиллагаануудад чөлөөтэй, идэвхтэй оролцох 10. Ангийн болон сургалтын төвүүдийн дүрмийг баримталж байгаагаа харуулах
--	--

Бүтээгдэхүүн 3б. Бага боловсролын цогц чадамжийг монгол хэлний судлагдахуун дээр буулгасан жишээ

ХЭЛНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

Дэд цогц чадамж	Суурь цогц чадамжид монгол хэлний оруулах хувь нэмэр
<i>Хэлээр илэрхийлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өмнө нь уншиж байгаагүй уран зохиол (оньсого, зүйр цэцэн үгс, хэлц үг, шүлэг, үлгэр, өгүүллэг, хүүхдийн жүжиг)-ын болон хэрэглээний эх (талархал, мэндчилгээ, танилцуулга, заавар, номын тэмдэглэл, төлөвлөгөө, хаяг, шошго, урилга, уриалга, номын танилцуулга, сонины мэдээ, захидал)-ийг уншиж, агуулга, гол санаа, чухал хэсгийг ойлгосноо аман болон бичгийн хэлээр илэрхийлэх 2. Өгөгдсөн сэдвийн хүрээнд эхийн бүтэц, зааврын дагуу утгын уялдаа холбоотой төрөл бүрийн (шүлэг, ертөнцийн гурав, богино үлгэр, өгүүлэг талархал, мэндчилгээ, танилцуулга, заавар, номын тэмдэглэл, төлөвлөгөө, хаяг, шошго, урилга, уриалга, номын танилцуулга, сонины мэдээ, захидал) эх зохион бичиж, мэдлэг ойлголт, үзэл бодол, сэтгэл мэдрэмжээ илэрхийлэх 3. Сонссон яриа болон уншсан бичвэрийг ойлгосноо бусдад бүтээлчээр илэрхийлэх 4. Гадаад хэл дээрх аудио бичлэг болон багшийн яриаг ойлгосноо энгийн өгүүлбэрээр аман болон бичгийн хэлээр илэрхийлэх/ тайлбарлах
<i>Хэлээр харилцах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 5. Сонирхсон сэдвийг хэлэлцэх, илтгэх үед баримтад тулгуурлан өөрийн үзэл бодол, сэтгэгдлээ бусдын өмнө чөлөөтэй илэрхийлэх, бичгээр харилцах 6. Хоёрдогч хэлээр бичсэн энгийн өгүүлбэр, зааврыг уншиж ойлгосноо харуулах, өдөр тутмын түгээмэл үг, хэллэгийг ашиглан бусадтай харилцах 7. Бусдын яриа, асуулт, зааврыг анхааралтай, хүлээцтэй сонсох, ойлгомжгүй зүйлийг асууж тодруулах зэргээр харилцан ярианд оролцох 8. Тодорхой сэдвийн хүрээнд хоёр болон түүнээс дээш эх сурвалж (сурах бичиг, сонин, интернет, хүнээс болон бусад эх сурвалжууд) ашиглан агуулгыг харьцуулан, ижил болон

ялгаатай талыг тодорхойлох

СОЁЛ, ТҮҮХИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Монгол ардын аман зохиол (үлгэр, домог, тууж, зүйр цэцэн үг, ертөнцийн гурав, хэл зүгшрүүлэх үг, зугаа үг, түргэн хэллэг, оньсого гэх мэт)-ыг үгийн баялагаа нэмэгдүүлэх, хэллэгээ зүгшрүүлэх, уран сэтгэмжээ хөгжүүлэхэд хэрэглэх 2. Монголын уран зохиол (шүлэг, яруу найраг, өгүүлэл, үлгэр, тууж гэх мэт)-ын утга санааг ойлгон өөрт төрсөн бодол санаагаа илэрхийлэх 3. Өв соёл, түүх, зан заншлыг таньж мэдэх, эх хэлээрээ аман болон бичгийн хэлбэрээр тайлбарлах
<i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг хүндэтгэх, дээдлэн бахархах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Үнэт зүйл болох эх хэл, үндэсний бичиг, соёлоороо бахархаж, хэл яриаг зохистой хэрэглэх 5. Өв соёл, түүхийн үнэт зүйлсийг өөрийн хэл, бичгийн авьяас, чадвараа хөгжүүлэхэд бүтээлчээр хэрэглэх 6. Дэлхийн олон соёл, үнэт зүйлсийн бүтээлийг сонирхон ойлгох, өөрийн бодол санааг илэрхийлэх, түүнд хүндэтгэлтэй хандах
<i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сурталчилах, хөгжүүлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 7. Түүх, өв соёлын талаар эх сурвалжтай танилцах, уран сайхны болон баримтат кино, жүжиг (уран уншлага), хөгжмийн тоглолт, үзэсгэлэн, музей үзэж, ойлгосноо бусдад танилцуулах 8. Орон нутгийнхаа өв соёл, онцлогийг агуулсан бүтээл хийх, хөгжүүлэх санаа гаргах, илэрхийлэх

МАТЕМАТИК, БАЙГАЛИЙН ШИНЖЛЭХ УХААН, ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Математик, байгалийн ухааны нэр томъёо тэмдэг, тэмдэглэгээг бичвэрт хэрэглэх 2. Төрөл бүрийн график, диаграмм, томъёо зэргийг уншиж ойлгох, бичих, тайлбарлах 3. Өгсөн объект, амьд бие, үзэгдэл, үйл явдлуудын нийтлэг болон ялгаатай шинж чанаруудыг ялгах, тэмдэглэх, шүүн тунгаах, баримт мэдээллийг тайлбарлах, нотлох, үнэлэх замаар шинэ санаа гаргах 4. Шинжлэх ухааны хялбаршуулсан эхийг унших, үгийн сангаа баяжуулах, харилцаандаа хэрэглэх 5. Өдөр тутмын амьдралд түгээмэл хэрэглэгддэг шинжлэх ухааны мэдээлэл (бүтээгдэхүүний шошго, заавар, арга аргачлал гэх мэт)-ийг уншиж ойлгон, хэрэглэх
<i>Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 6. Хүрээлэн буй орчны өөрчлөлтүүдийг ажиглан тэмдэглэх, яриа, бичвэр, зураг зэрэг хэлбэрүүдийг ашиглан үзэл бодлоо илэрхийлэх 7. Хүрээлэн буй орчноо хамгаалах талаар богино өгүүлэл, уриалга, захидал, санамж, зөвлөмж бичих, бусадтай хуваалцах 8. Хүрээлэн буй орчинг хамгаалах сайн үйлсийн аянд оролцох, сурталчлах, талархал бичих

<i>Технологийг хэрэглэх, бүтээх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 9. Техник, технологийн нэр томъёо, тэмдэг, тэмдэглэгээг бичвэрт хэрэглэх 10. Техник, технологийн холбогдолтой хялбаршуулсан эхийг уншиж, үгийн сангаа баяжуулах, харилцаандаа хэрэглэх 11. Техник, технологийн бүтээгдэхүүний заавар, арга аргачлалыг тайлбарлах 12. Техник, технологийн эерэг, сөрөг нөлөөг тодорхойлох, байгаль орчинд ээлтэй технологийг ахуй амьдралдаа сонгон хэрэглэх
-------------------------------------	--

МЭДЭЭЛЭЛ, ХАРИЛЦААНЫ ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өдөр тутмын ахуй амьдралын холбогдолтой мэдээллийг хэрэглэх 2. Мэдээлэл харилцааны технологи ашиглан тодорхой сэдвийн хүрээнд танилцуулга бэлтгэх, дамжуулах, хуваалцах 3. Цахим орчин дахь мэдээллийн эерэг, сөргийг ялган таних, өөрийгөө хамгаалах, ёс зүйг сахих
<i>Мэдээлийн технологийг хэрэглэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Төрөл бүрийн мэдээллийн технологийн хэрэгсэл (хэвлэж хувилах, дижитал, зураг, дүрс, аудио, видео бичлэг хийх зэрэг)-ийг зааврын дагуу хэрэглэх 5. Мэдээллийн технологи (компьютер, гар утас, пад гэх мэт)-ийг өдөр тутмын болон сургуулийн орчинд хэрэглэх

СУРАЛЦАХУЙ, ШИНЭЧЛЭХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хэл бол бусад эрдэм ухааныг сурах, мэдээллийг боловсруулах түлхүүр гэдгийг ухааран сурах арга хэрэгсэл болгох 2. Шинэ хэл, шинэ соёлд суралцах замаар сурах боломжоо нэмэгдүүлэх
<i>Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих</i>	<ol style="list-style-type: none"> 3. Хэлийг бие дааж тасралтгүй суралцах, хэрэглэх 4. Хэлний үндсэн чадвараас үүдсэн өөрийн идэвхтэй байдал суралцах стратегиэ тодорхойлох 5. Даалгавар, үйл ажиллагааг хийхдээ эх хэл болон хоёрдогч хэл дээр эх сурвалжтай танилцах, ашиглах
<i>Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих</i>	<ol style="list-style-type: none"> 6. Эх хэлийг эзэмшихэд тохиолдох авиа-(үсэг)-г буруу дуудах, уншсанаа ойлгохгүй байх, зөв бичих дүрмийн болон найруулгын алдаатай бичих зэрэг бэрхшээлийг залруулах арга барилд суралцах 7. Хоёрдогч хэлийг эзэмшихэд авиа зүйн ойлголтгүйгээс буруу дуудах, үгсийн сан багатай байх, өгүүлбэрийн бүтцийг мэдэхгүй байх, өөртөө итгэлгүй байх зэрэг бэрхшээлийг даван туулах арга барилаа харуулах 8. Хэлийг тэвчээртэй, тууштай, сахилга баттай сурч байгаагаа харуулах

САНААЧИЛГА, АЖИЛ ХЭРГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Шинэ санаа олж, түүнийг ажил хэрэг болгох саналаа хэл бичгээр дамжуулан хариуцлагатайгаар илэрхийлэх
--	---

<i>болгох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 2. Асуулт, асуудлын талаар боломжит хариултыг сэтгэн бодох, төлөвлөх, шинэ санааг гаргах, илэрхийлэх 3. Өдөр тутмын амьдрал, суралцах байдал зэрэгт хувийн зохион байгуулалт нь сайжирч байгааг амаар болон бичгээр илэрхийлэх 4. Ижил төсөөтэй үйл ажиллагааг өөр өөр туршлагатай хүмүүс хэрхэн зохион байгуулах арга боломжууд байгааг бичгээр болон бусад хэлбэрээр дүрслэх
<i>Ажлыг удирдан зохион байгуулах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 5. Санаачилсан үйл ажиллагаагаа төлөвлөх, түүнийг бусадтай хуваалцан сайжруулах 6. Өөрийн бүтээлийн хавтсаа баяжуулан хөтлөх, үйл ажиллагааг зохион байгуулахдаа туршлага, сургамжаа ашиглах 7. Өөрийн хүслээр өдөр тутмын амьдралдаа шинэ, сайн зүйлийг санаачлах, оролцох, удирдах
<i>Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 8. Ажлыг санаачлан зохион байгуулахад бэрхшээл, эрсдэл тохиолддог гэдгийг ухаарах, бэлэн байх 9. Бэрхшээл тохиолдоход өөрийн болон бусдын бие махбод, оюун санааны эрүүл мэндийг хамгаалах, даван туулах арга замуудыг тодорхойлох, тайлбарлах 10. Байгалийн гамшиг (үер, гал түймэр, газар хөдлөлт) болон нийгмийн сөрөг байдал (таньж мэдэхгүй хүнтэй харьцах, бусдын эрх чөлөөнд халдах)-д шаардлагатай хариу үйлдэл үзүүлж чадахаа жишээгээр харуулах

ХУВЬ ХҮНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Хувийн хариуцлагатай байх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өдөр тутмын үйл ажиллагаанд шаардлагатай мэдээлэл авах арга замуудыг ашиглах, мэдээллийг янз бүрийн хэлбэрээр илэрхийлэх 2. Өдөр тутмын үйл ажиллагаанд шаардлагатай баримт бичиг болон өдрийн тэмдэглэл хөтлөх 3. Сар, өдрөөр үйл ажиллагааны төлөвлөгөө гаргах, түүний дагуу ажиллах, цаг баримталж хэвших 4. Гэр бүл, сургууль хамт олон дотор бие даан асуудлыг шийдвэрлэх, өөрийгөө хянах 5. Хувийн мэдээлэл, авьяас чадвар (төрөл бүрийн салбарт гаргасан амжилт)-аа харуулсан өөрийн товч танилцуулгыг бичгээр бэлтгэх, бусадтай хуваалцах 6. Өөрийн зан чанарыг тодорхойлж, давуу талаа хөгжүүлэх, сул талаа засах арга замын талаар саналаа илэрхийлэх 7. Өөрийн үзэл бодлоо илэрхийлж ярих, бусад сурагчдын үзэл бодлыг хүндэлж сонсох, бусадтайгаа хамтран шийдвэр гаргах
<i>Өөрийгөө хамгаалах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 8. Хувийн болон (бие махбод, хувцас, хувийн эд хогшил) орчны ариун цэврийг сахих энгийн аргуудын талаар эх зохион бичих 9. Өөрийн болон гэр бүлийн эрүүл мэндийг хамгаалах боломжит арга замуудыг нэрлэх, ангилах, жагсаалт гаргах 10. Анги/сургууль, гэр эсвэл бусад нийгмийн орчинд хүний гаргадаг зан авир, үйл хөдлөлүүдэд эерэг хариу үйлдэл үзүүлж чадахаа жишээгээр харуулах.

<i>Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 11. Аливаа шийдвэрийг гаргахдаа гэр бүл, анги хамт олны гишүүдийн эрх, үүрэгт нийцүүлэн гаргах 12. Тоглоом, биеийн тамирын тэмцээн, урлагийн тоглолт зэрэг үйл ажиллагаанд оролцохдоо өөрийн болон бусдын төлөө хариуцлага хүлээж, дүрэм журам, дэг ёсыг баримтлах 13. Мэтгэлцээн, хэлэлцүүлгийн үед өөрийн санаа, хандлага, зан авирыг зүй зохистой илэрхийлэх, алдаа гаргавал уучлалт хүсэх, хариуцлага хүлээх
--	--

НИЙГЭМШИХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гэр бүл, ойр дотны хүмүүсийн харилцааны зөрчил, маргааныг шийдвэрлэхэд өөрийн саналаа илэрхийлэх 2. Өөрийн болон найз нөхөд, гэр бүлийн нийгэмд эзлэх байр суурь, үнэ цэнийг мэдрэх, илэрхийлэх 3. Анги хамт олны дүрэм журам боловсруулах зэрэг үйл ажиллагаанд дуу хоолойгоо хүргэх, оролцоотой байх. 4. Сургууль, анги, танхим болон бусад нөхцөл байдалд тохируулан өөрийн бодол/санаагаа оновчтой үг хэллэг хэрэглэн илэрхийлэх, жишээгээр нотлох 5. Хувь хүмүүсийн хооронд үүссэн зөрчилдөөнийг шийдэх арга замын талаарх хувилбарыг бичгийн хэлбэрээр санал болгох
<i>Бусадтай хамтрах, итгэлцэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 6. Сургууль, анги хамт олон, гэр бүл гэх мэт ялгаатай бүлгийн хүрээнд эерэг харилцаа тогтоох, харилцан илтгэлцэл хүлээж буйгаа илэрхийлэх 7. Төрөл бүрийн үйл ажиллагаа явуулдаг бүлгийн гишүүдийг сонгох, эрх үүрэгтэй холбоотой дүрэм журам боловсруулахад саналаа илэрхийлэх, бусдын үзэл бодлыг хүндэтгэх

Бүтээгдэхүүн 3в. Суурь боловсролын цогц чадамжийг математикийн судлагдахуун дээр буулгасан жишээ

ХЭЛНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

Дэд цогц чадамж	Суурь цогц чадамжид математикийн оруулах хувь нэмэр
<i>Хэлээр илэрхийлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Математикийн тодорхой эхийг уншиж, ойлгосноо тоон, хүснэгтэн, график хэлбэрээр илэрхийлэх, тайлбарлах 2. Математик үг, хэллэг, тэмдэглэгээ хэрэглэн, логик дарааллыг хадгалан санал бодлоо бичгээр болон амаар илэрхийлэх, загвар гаргах
<i>Хэлээр харилцах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 3. Шинэ нэр, томъёо, ойлголтоо математик үг хэллэг ашиглан тодорхой үндэслэлтэй тайлбарлах 4. Математик хэл хэрэглэн санаагаа хэлэлцүүлэх, харилцах

СОЁЛ, ТҮҮХИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уламжлалт түүх, соёл, урлагийн гэх мэт бусад салбарт математикийн оролцоог үнэлэх 2. Монголчуудын эртний математик арга, сэтгэлгээг таних мэдэх, хэрэглэх
--	---

Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийгс урталчилах, хөгжүүлэх	3. Математик санаануудыг хэрхэн соёл болон түүх, нийгмийн орчин нөхцөлд хөгжүүлж ирснийг хүлээн зөвшөөрөх
--	---

МАТЕМАТИК, БАЙГАЛИЙН ШИНЖЛЭХ УХААН, ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. График, зураг, схем, тэмдэглэгээ хэрэглэн юмс, үзэгдлийн харилцан хамаарал, ерөнхий шинж чанарыг математик үндэслэлтэйгээр нотлон харуулах 2. Байгалийн болон нийгмийн үйл явцын хөгжлийн зарчмыг схем, зураг, бичвэр, тэмдэглэгээ хэрэглэн математик загварт оруулж, тайлбарлах 3. Шаардлагатай үйлдэл, үйл ажиллагаа, даалгаврыг гүйцэтгэхийн тулд өгсөн заавар, зураглалыг бие даан дагаж мөрдөх 4. Математик тооцоолол, шийдэл, дүгнэлт хийхдээ логик үндэслэлтэй хянах, тайлбарлах, шалгуур хэрэглэх, таамаглалын нөлөөллийг шинжлэх 5. Математикийн асуудлуудыг тодорхойлоход өмнөх мэдлэг, туршлагаа хэрэглэх 6. Өмнөх мэдлэг, туршлагаа хэрэглэн танил бус асуудлуудыг шийдвэрлэх стратеги боловсруулах 7. Асуудал (математик, хэл шинжлэл, шинжлэх ухаан, урлаг эсвэл нийгмийн)-ыг шийдвэрлэх хувилбарт стратегиудыг сонгох, харуулах, үр дүнгээ нотлох 8. Шийдэл байхгүй нөхцөл байдлыг танин мэдэх 9. Олон шийдэлд хүргэж болох математикийн асуудлуудыг хүлээн зөвшөөрөх 10. Асуудлыг шийдвэрлэхэд математикийн ялгаатай арга, замуудыг хэрэглэх, эрсдэл хүлээхэд бэлэн, уян хатан байх 11. Математик ойлголтуудын хоорондох холбоо, хамаарлыг судлах, шинэ санаагаа дүрслэх, загварчлах
<i>Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах</i>	12. Байгаль, нийгмийн хууль, юмс, үзэгдлийн ижил төстэй болон ялгаатай байдлыг харьцуулах, эдгээр үзэгдэл хоорондын шалтгаан-үр дагаврын холбоо хамаарлыг математик аргачлалаар тодорхойлох
<i>Технологийг хэрэглэх, бүтээх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 13. Тулгамдсан асуудлаар өөрийн санаа бодол, байр сууриа график, үзүүлэн, тэмдэглэл зэргийг компьютер, цахим хэрэглэгдхүүн зэрэг мэдээлэл технологийн хэрэгсэл ашиглан нотлон харуулах 14. Байгаль орчинд ээлтэй арга технологийг бусдаас ялган таньж, сонгон хэрэглэх

МЭДЭЭЛЭЛ, ХАРИЛЦААНЫ ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өгсөн сэдэв, даалгаврын хамгийн чухал болон ач холбогдол багатай хэсгийг төрөл бүрийн арга техник хэрэглэн илрүүлэх, бичвэр болон график хэлбэрт буй өгөгдөл, тоо, баримтыг тэдгээрийн төрөл, эх сурвалж, ач холбогдлоор нь эрэмбэлэн мэдээллийн технологи хэрэглэн бүртгэх 2. Өгөгдөл, мэдээлэл, тоо, баримтыг өмнөх мэдлэг, туршлагаа ашиглан логик дарааллаар байрлуулах, хүснэгт, график, диаграммаар илэрхийлэх
<i>Мэдээлийн технологийг хэрэглэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 3. Анги, сургууль, бусад орчинд шаардлагатай тооцоолол хийх, танилцуулга бэлтгэх, асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд хэрэглээний программуудыг ашиглах 4. Анги, сургууль, бусад орчинд үндэслэн гаргасан математик санаа, төсөлт ажил хийхдээ мэдээллийн технологи болон бусад эх сурвалжийг бүтээлчээр ашиглах

СУРАЛЦАХУЙ, ШИНЭЧЛЭХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тухайн ажил, үүрэг, даалгаврыг гүйцэтгэхдээ төрөл бүрийн эх сурвалж (ном, сэтгүүл, гарын авлага, толь бичиг, нэвтэрхий толь, интернет гэх мэт)-аас мэдээллийг хайж, сонгох, холбогдох эх сурвалжийг ач холбогдлоор нь ангилах 2. Математикийн ялгаатай ойлголтууд ба шийдлийн талаарх өөрийн санаагаа зураглах, танилцуулах
<i>Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 3. Хийх ёстой үйл ажиллагаа, даалгаврыг гүйцэтгэхийн тулд ном болон бусад эх сурвалж дахь зааврыг бие даан хэрэгжүүлэх 4. Тухайн сэдвийн хүрээнд суралцах явцдаа шинэ, мэдэхгүй эсвэл тодорхой бус мэдээллийг өөр хооронд нь харьцуулах замаар ялгаатай математикийн арга техникийг бүтээлчээр хэрэглэх

САНААЧИЛГА, АЖИЛ ХЭРГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг болгох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бүлгийн гишүүдтэй аман болон дижитал харилцааны хэлбэр, практик үйл ажиллагаагаар дамжуулан өгсөн сэдвээр өөрийн төсөл бэлтгэх, төслийн санхүүгийн тооцоог хийх
<i>Ажлыг удирдан зохион байгуулах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 2. Анги, сургууль, бусад орчинд гүйцэтгэсэн төсөл, асуудлыг шийдвэрлэхэд шаардлагатай даалгавар, үйл ажиллагааны тооцооллыг хийх, хэрэгжүүлэх үе шатуудыг төлөвлөх 3. Өдөр тутмын амьдралаас гарсан бодит жишээг математик загварт оруулан илэрхийлэх замаар хамт олны хөгжилд оруулж буй хувь хүн болон бүлгийн ажлын ач холбогдлыг үнэлэх

ХУВЬ ХҮНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

Хувийн хариуцлагатай байх	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сайн зан үйлийг эзэмших, өөрийгөө хөгжүүлэх зорилгоо биелүүлэхэд математикийн ойлголтуудаа хэрэглэх 2. Өдөр тутмын амьдралдаа сонголт хийхдээ арга болон нөхцөл байдал, давтамж, тоо хэмжээг анхаарч үзэх 3. Алдаанаасаа суралцах, хувь хүний чадамжаа нэмэгдүүлэхдээ математикийг хэрэглэх
Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх	<ol style="list-style-type: none"> 4. Математикийн даалгаврын гүйцэтгэлд үүрэг хүлээх, хариуцсан ажилдаа эзэн болох

НИЙГЭМШИХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бусадтай хамтрах, харилцахад болон хэв, загвар, чиг хандлагыг дүрслэхэд математикийн ойлголт, зураг, дүрслэлийг хэрэглэх 2. Математикийн ойлголтуудын талаарх сэтгэлгээний арга замууд, бусдын туршлагыг хүндэтгэх
Бусадтай хамтрах, итгэлцэх	<ol style="list-style-type: none"> 3. Бусадтай хамтарсан үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсвэл шийдвэр гаргахад математик ойлголт, зураг, дүрслэлийг хэрэглэх 4. Математикийн ойлголтоо илэрхийлэх болон баталгаажуулахад бусадтай санаа бодлоо хуваалцах 5. Математикийн хэлэлцүүлэгт оролцохдоо бусдын санаа, бодлыг хүндэтгэх, хүлээцтэй хандах

Бүтээгдэхүүн 3в. Суурь боловсролын цогц чадамжийг түүхийн судлагдахуун дээр буулгасан жишээ

ХЭЛНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

Дэд цогц чадамж	Суурь цогц чадамжид түүхийн судлагдахууны оруулах хувь нэмэр
Хэлээр илэрхийлэх	<ol style="list-style-type: none"> 1. Монголын болон хүн төрөлхтний түүхийн гол үйл явдал, түүхэн эх сурвалжийн мэдээллийг уншиж ойлгосноо аман болон бичгийн хэлбэрээр илэрхийлэх 2. Олон соёлын ялгаатай нөхцөл байдалд бий болсон соёлын өвийн үнэт бүтээлүүд, ёс заншлыг танин мэдэх, аман болон бичгээр тайлбарлах, 3. Үндэсний түүх, соёлын дэлхий дахинд эзлэх байр суурийг тодорхойлох, өөрийн үзэл бодлоо илэрхийлэх 4. Хүний амьдралд гоо зүйн гүйцэтгэх үүрэг, хүчин зүйлсийн ач холбогдлыг танин мэдэх, эргэцүүлэх эсээ, эргэцүүлэмж зэрэг хэлбэрээр илэрхийлэх
Хэлээр харилцах	<ol style="list-style-type: none"> 5. Түүхийн үйл явдлын учир шалтгаан, адил болон ялгаатай талыг тодруулах асуулт асуух, үе тэнгийхэнтэйгээ шүүн тунагаах 6. Түүхийн үйл явдал, үзэгдэл, түүхэн баримт эх сурвалжийг тухайн нөхцөл байдалтай холбон тайлбарлах, сэдвийн дагуу эх хэл болон хоёрдогч хэлээр мэдээлэл бэлтгэх, танилцуулах 7. Түүхэн бүтээлийн агуулга, утга санаа, онцлог, ач холбогдол, үр нөлөөг илрүүлэх асуулт асуух, зөв зохистой үгсийн санг ашиглан тайлбарлах

СОЁЛ, ТҮҮХИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<p><i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сонирхох, таньж мэдэх</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Үндэсний өв соёл, түүхээ танин мэдэх хүсэл сонирхолтой байх, соёлын эд өлөг, өвийн онцлогийг үндэслэлтэйгээр тайлбарлах 2. Үндэсний эх хэл, урлаг, соёл, зан заншил, байгаль орчинтойгоо зохицон амьдрах нүүдлийн иргэншлийн уламжлал нь байгальд ээлтэй, байгаль орчинтойгоо зохицсон болохыг тайлбарлах 3. Үндэсний болон хүн төрөлхтний соёл, түүхийн шилдэг бүтээлээс сайхныг мэдрэх, эргэцүүлэх
<p><i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг хүндэтгэх, дээдлэн бахархах</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Үндэсний болон хүн төрөлхтний соёл, түүхийн баялаг өв сан, үнэт зүйлсийг хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах, төсөл хэрэгжүүлэхэд оролцох 5. Хүн төрөлхтний өв соёл, түүхийн үнэт зүйлсийн олон талт байдалд хүндэтгэлтэй хандаж буйгаа бодит жишээгээр харуулах 6. Үндэсний болон хүн төрөлхтний түүх, соёлыг цаг үетэйгээ харьцуулах, амьдарч буй нийгмийн соёл, түүхийн өнөөгийн нөхцөл байдлын талаар эргэцүүлэх, эх сурвалжтай нь холбон танилцуулах 7. Монголын эртний улс гүрний улс төрийн шинж чанарыг геополитикийн байршил, байгалийн орчинтой холбон тайлбарлаж, үйл явдлын утга учир, соёл (хуримын ёс заншил...), түүх (төр барих ёс суртахуун...)-ийг тодорхойлон тухайн үеийн монголчуудын байгуулсан улсын аж төрөх хэв маягийг шүүн хэлэлцэх
<p><i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сурталчил ах, хөгжүүлэх</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 8. Үндэсний өв, соёл, түүхийн үнэт зүйлсийг хүндэтгэх, бусдад таниулан сурталчилах үйл ажиллагааг санаачлах, бүтээлчээр оролцох 9. Үндэсний эх хэл, соёл, зан заншил, уламжлал, ёс зүйн болон байгаль орчинтойгоо зохицон амьдрах мэдлэг, ур ухааныг өвлөн хэрэглэх 10. Угсаатны соёлын ялгаатай байдалд тулгуурлан бүтээлийн шинэ санаа гаргах, өөрийн түвшинд хөгжүүлэх, бусдыг сонсож, хамтарч ажиллах 11. Соёл, урлагийн олон талт үйл ажиллагаанд хүндэтгэлтэй хандах, бүтээлийн агуулга, дүр, хэрэглэгдэхүүнийг тайлбарлах

МАТЕМАТИК, БАЙГАЛИЙН ШИНЖЛЭХ УХААН, ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<p><i>Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өдөр тутмын амьдралдаа өөрийн орны соёл, түүх, уламжлалт ёс заншлыг хэрэгжүүлэх гаргалгааг хайж, анги, сургууль, бусад орчноос олж авсан туршлагадаа тулгуурлан асуудлын шийдлийг нотолгоотой харуулах 2. Түүхийн мэдлэгтээ тулгуурлан учир шалтгаан үр дагаврын уялдаа холбоог задлан шинжилж, шинэ санааг эргэцүүлэн бодох, хүчээ сорих, туршиж үзэх байдлаар бүтээлч байдлаа харуулах 3. Өнөөгийн нийгэмд тулгарч байгаа асуудлыг түүхийн суурь мэдлэг, ойлголтын үүднээс харилцан уялдаа холбоонд нь тайлбарлах 4. Үндэсний болон хүн төрөлхтний түүх, соёлын талаар цуглуулсан мэдээллийг өөрийн сонгож авсан арга хэрэгслийг ашиглан ангилж, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх замаар дэвшүүлсэн асуудал, таамаглалаа нотлох, няцаах 5. Үндэсний болон хүн төрөлхтний соёл, түүхийн харилцан бие биедээ шууд болон дам харилцан нөлөөлж хөгжиж ирсэн бодит үнэнийг гаргах, тайлбарлах
<p><i>Хүрээлэн буй орчныг хамгаалахад тогтвортой хөгжлийн үүднээс хандах</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 6. Өнгөрсөн үеийн үйл явдлын сургамж, жишээн дээр өнөөдрийн асуудлыг шийдвэрлэх түүхэн дүгнэлт хийх 7. Соёл, нийгмийн үзэгдлийн хоорондын ялгаатай болон төсөөтэй байдлыг ялган тогтоох, харьцуулах, үзэгдэл хоорондын шалтгаан-үр дагаврын холбоог гаргах замаар тодорхойлох 8. Байгаль орчинд хүний учруулж буй хор уршиг, нөлөөлөх үр дагаврыг урлагийн бүтээлээр дамжуулан сурталчлах, өөрийн санаа бодлоо бусдад илэрхийлэх, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах үйл ажиллагаанд оролцож, дэмжих
<p><i>Технологийг хэрэглэх, бүтээх</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 9. Соёл, түүхийн бүтээлийг бий болгох арга туршлагаас бусадтай хуваалцах, шаардлагатай үйл ажиллагаа, даалгаврыг гүйцэтгэхийн тулд өгсөн заавар эсвэл зураглалыг бие даан дагаж мөрдөх 10. Тогтсон сэтгэлгээний арга барилаас салж олон ургалч үзэл санаан дээр асуудлыг шийдвэрлэх арга, шинэ санааг олох, хэрэгжүүлэх, бүтээх

МЭДЭЭЛЭЛ, ХАРИЛЦААНЫ ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Баталгаатай соёл, түүхийн эх сурвалж (баталгаатай судалгааны байгууллагын судалгаа, статистик, ном, сэтгүүл, гарын авлага, толь бичиг, нэвтэрхий толь, интернет гэх мэт)-аас өөрт хэрэгтэй мэдээллийг олох, цуглуулах, сонгох 2. Тухайн соёл, түүхийн эх сурвалж, мэдээллийг ач холбогдлоор нь ангилах, задлан шинжлэх 3. Соёл, түүхийн үзэгдэл, үйл явцын холбоо хамаарлыг учир шалтгааны хэрэглээний програм ашиглан бүдүүвч, хүснэгт, зураглал, график ашиглан илэрхийлэх, мэдээллийг нэг хэлбэрээс нөгөө хэлбэрт хөрвүүлэх
<i>Мэдээлийн технологийг хэрэглэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Мэдээллээ цэгцэлж ёс суртахуун, хууль эрхзүйн зөрчилгүй, мэдээлэл харилцаа холбооны технологийг ашиглан зохистой аргаар дамжуулах, бусадтай хуваалцах 5. Мэдээллийн технологийн олон янзын хэрэгслийг ашиглан соёл, түүхийн эх сурвалжийг илрүүлэх, судлах төслийг санаачлах, бичих, хэрэгжүүлэх 6. Интернет орчны зайн хүчирхийлэл, сөрөг хандлага, хариу арга хэмжээний талаар мэдээлэлтэй байж соёл, түүхийн янз бүрийн эх сурвалж, баримт, мэдээлэлд ёс суртахуунтай хандах

СУРАЛЦАХУЙ, ШИНЭЧЛЭХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Үндэсний болон хүн төрөлхтний соёл, түүхийг танин мэдэх хэрэгцээгээ тодорхойлох 2. Соёл, түүхийг судлахын тулд зорилгын дагуу ямар үйл хийх, ямар эх сурвалж, материал хэрэглэгдэхүүн хэрэглэхээ төлөвлөх, зааврын дагуу бие даан хэрэгжүүлэх 3. Өв соёл, түүхээ судлах нь ирээдүйн амьдралынхаа төлөө хийж буй үйл гэдгийг харуулах
<i>Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Түүхэнд сургамжийг харгалзах замаар аливаа шийдвэр гаргах, түүхэн хүмүүсийн амьдрал, туулсан амьдралын сургамжийг үлгэр дууриалал болгон бэрхшээлийг даван туулах арга замаа тодорхойлох 5. Өөрийн сурах үйлээ эргэцүүлэн бодох, хянах, дүгнэлт хийх, суралцахуйн зорилтод хүрсэнээ нотолгоонд үндэслэн тайлбарлах
<i>Саад бэрхшээлийг даван туулах, өөрийгөө сорих</i>	<ol style="list-style-type: none"> 6. Соёл, түүхийн сургамж, бодит түүхэн хүмүүсийн үлгэр дуурайллыг танин мэдэх замаар саад бэрхшээлийг даван туулахаа харуулах

САНААЧИЛГА, АЖИЛ ХЭРГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг болгох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Үндэсний болон дэлхийн бүс нутгийн түүхэн хөгжлийн үйл явцыг харилцан уялдаанд өөрийн болон гэр бүлийн амьдралд тустай ирээдүйн шинэ соёлыг бүрдүүлэх санааг гаргах 2. Олон ургалч үзэл бодол, саналыг үндэслэн асуудлыг шийдвэрлэх арга, стратеги, шинэ санааг олох 3. Өнөөдөр оршин байгаа соёлын өвийн санаан дээр шинэ зүйлийг нэмэх, өөрчлөх, илүү үнэ цэнэтэй зүйлээр баяжуулан хөгжүүлж интеграцчилан соёлын шинэ бүтээл гаргаж харуулах
<i>Ажлыг удирдан зохион байгуулах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Хичээл хоорондын соёл, түүхийн мэдлэг, чадвар, туршлага зэргийг холбож, өнөөдөр оршиж байгаа соёл, түүхийн асуудалд буулгах 5. Орон нутгийнхаа түүх, соёлын өвийг хамгаалах арга замыг тодорхойлох, хамгаалах үйлд оролцох 6. Соёл, түүхийн чиглэлээр сурах үйлээ хэрэгжүүлэх талаар шинэ санаа, шинэ үйлчилгээг санаачлах, санал бодлоо илэрхийлэх 7. Анги хамт олны соёлыг бий болгох арга хэмжээ зохион байгуулах, үйл ажиллагааг жагсаах, төсөв тооцоог гаргах, оролцогчдын чиг үүргийг тодорхойлох, оролцох, 8. Үндэсний соёл, түүхээс суралцах боломжийн талаар шинэ санаа гаргах, суралцахдаа ашиглах, тулгарч буй бэрхшээл, асуудлын шалтгааныг олж, тэдгээрийг бууруулах арга замыг дэвшүүлэх
<i>Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 9. Түүхэн эх сурвалжтай ажиллахад сорилтыг тэсвэр тэвчээртэйгээр даван туулж дуусгах, үр дүн нь яаж гарах нь тодорхойгүй байсан ч шинэ зүйлийг оролдох, асуудлын хариултыг эрж хайх 10. Эрсдлээс гарах сөрөг үр дагаврыг тооцох сэтгэл зүйн хувьд бэлтгэлтэй байж, үр дүн нь яаж гарах нь тодорхойгүй байсан ч шинэ зүйлийг оролдох, асуудлыг эрж хайх, дуусгах 11. Эрсдлийг тооцож, гарах үр дүнг урьдчилан тооцох, тулгарч буй хүнд хэцүү асуудал болж буй зүйлээ багасгах арга замуудыг хэрэгжүүлэх

ХУВЬ ХҮНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Хувийн хариуцлагатай байх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өдөр тутмын амьдралд шаардлагатай соёл, түүхийн асуудалд олон ургалч үзэл бодлоор мэтгэлцэх, идэвхтэй оролцох 2. Сургууль эсвэл олон нийтэд тулгамдаж буй асуудлыг судлах, нөхцөл байдлыг сайжруулах зорилгоор сайн дурын болон хүмүүнлэгийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах 3. Өв соёлоо хүндэтгэдэг, нийгэмд хувь нэмрээ оруулдаг үйлдлээр хариуцлагатай иргэн гэдгээ харуулах
<i>Өөрийгөө хамгаалах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Хоол хүнс, эрүүл ахуйн талаар баримталж ирсэн өв уламжлалын ач холбогдол, монголчуудын хоол хүнс нь өөрийн орны байгаль цаг уурын байдалтай уялдсан болохыг тайлбарлах 5. Уламжлалт анагаах ухааны эмчилгээний батлагдсан арга,

	зааврыг баримтлан өөрийгөө эрүүл байлгах арга ухааныг амьдралдаа мөрддөгөө харуулах
<i>Шийдвэр гаргах, хариуцлага хүлээх</i>	6. Өөрт болон бусдад эрсдэл, аюул учруулж болох зүйлийн үр дагаврыг тодорхойлох, урьдчилан сэргийлэх арга замыг сонгохдоо түүхэн уламжлал, зан үйлээ тооцох 7. Асуудал, бэрхшээл тулгарсан үед үе тэнгийнхэндээ туслах, бусад хүмүүстэй хамтран ажиллах, ахмад үе, бусад хүмүүсийн туршлагыг харгалзах

НИЙГЭМШИХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх</i>	1. Өөрсдийн дунд үүссэн зөрчилдөөний шалтгааныг задлан шинжлэх, зөрчлийг шийдвэрлэхдээ өв уламжлал, ёс заншил, эе эвээ дээдлэх 2. Үе тэнгийнхний нийгмийн эсрэг гаргаж буй зан төлөвийн шалтгаан, сөрөг үзэгдэл, буруу зуршлаас болж учирч болзошгүй үр дагаварт хариу үйлдэл үзүүлэхдээ ёс суртахуун, жудаг, ёс заншлаа баримтлах
<i>Бусадтай хамтрах, итгэлцэх</i>	3. Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэхдээ өмнөх түүхэн туршлага, гэр бүлийн соёл, эерэг зан үйл, ёсыг дээдлэх 4. Бусдын эрхийг зөрчиж, саад учруулж, үгүйсгэж байгаа хүмүүст янз бүрийн хэлбэрээр үзэл бодлоо илэрхийлэх, анги, сургууль болон хичээлээс гадуурх зохисгүй үйлдэлд хариу үйлдэл үзүүлэх 5. Монголчуудын хүмүүс хоорондын харилцааны өв соёлыг тайлбарлах, сөрөг зан араншин, үйлдэлд эерэг хариу үйлдэл үзүүлэхдээ ашиглах 6. Дүрэм, хууль тогтоомжийг хүндэтгэж хэрэгжүүлэхдээ соёл, түүхийн өв уламжлалыг тооцох, янз бүрийн ашиг сонирхлын бүлэгт эрүүл харилцаатай байх

Бүтээгдэхүүн 3г. Бүрэн дунд боловсролын цогц чадамжийг байгалийн ухааны судлагдахууны дээр буулгасан жишээ

ХЭЛНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

Дэд цогц чадамж	Суурь цогц чадамжид байгалийн ухааны хичээлийн оруулах хувь нэмэр
<i>Хэлээр илэрхийлэх</i>	1. Шинжлэх ухааны хэллэг ашиглан, хэлзүйн болон найруулгын алдаагүйгээр богино хэмжээний байгалийн ухааны судалгааны ажлыг бичих, тайлагнах 2. Хоёрдогч хэлээр бичигдсэн байгалийн ухааны туршилт шинжилгээ, нээлттэй холбоотой бичвэрийг унших, бичлэг, видеог сонсох, онцлох зүйл, гол утга санааг ялган тэмдэглэх, харуулах замаар эх хэлний өгүүлбэрийн бүтэцтэй жишиж төсөөтэй болон ялгаатай талыг тогтоох
<i>Хэлээр харилцах</i>	3. Судалгааны явцад олж авсан үр дүнгээ шинжлэх ухааны хэллэг ашиглан, эх хэл болон хоёрдогч хэлээр аман, бичгийн аль ч хэлбэрээр тодорхой, ойлгомжтой танилцуулах, учир шалтгааныг тайлбарлах

	4. Шинжлэх ухааны мэдлэг, толь бичиг, тэмдэг, тэмдэглэгээ, нэр томъёог зохистой хэрэглэн, харилцааны болон дүрслэлийн аргуудаар байгалийн үзэгдэл, юмсад үнэлгээ, дүгнэлт гаргах
--	--

СОЁЛ, ТҮҮХИЙНЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Үндэсний болон соёл, түүхийг судлах</i>	1. Монголчуудын байгаль дэлхийгээ судлан таньж мэдэж ирсэн арга барил, уламжлалыг тайлбарлах
<i>Үндэсний болон дэлхийн өв соёл, түүхийг сурталчлах, хөгжүүлэх</i>	2. Монголын мал аж ахуй (сүү сүүн бүтээгдэхүүн боловсруулах зэрэг), хөдөө аж ахуй (байгалийн бордоо, хөрс боловсруулалт зэрэг)-тай холбоотой зүйлийг байгалийн ухааны үндэслэлтэй тайлбарлах, танилцуулах, сурталчлах 3. Монголчуудын болон бусад орон нутгийн бүтээгдэхүүн боловсруулах уламжлалт арга технологийг танин мэдэж ахуй амьдалдаа туршин хэрэглэх, хөгжүүлэх

МАТЕМАТИК, БАЙГАЛИЙН ШИНЖЛЭХ УХААН, ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Байгалийн шинжлэх ухаан, одон орон судлалын сүүлийн үеийн үйл явдлууд эсвэл нээлтүүдийг шинжлэн судлах, тайлбарлах 2. Хүний гараар бүтээсэн, амьтай болон амьгүй ертөнцөд байдаг органик, органик биш нэгдлүүдийн найрлага, шинж чанарыг шинжлэн судлах, тайлбарлах, тэдгээрийн амьдралын үйл явц дахь шүтэлцээг задлан шинжлэх 3. Хүний үйл ажиллагаа ба геосфер, гидросфер, агаар мандал, биосферийн харилцан хамаарлын талаарх мэдлэгээ хөгжүүлэх 4. Геоцентр ба хелиоцентр систем, нарны хөдөлгөөн, түүний цар хүрээ, нарны системийн орчин үеийн онолуудыг үнэлэх, их тэсрэлтийн процессоор орчлон ертөнцийн үүслийг цаг хугацаа, орон зайн хамаарлаар тайлбарлах 5. Шинжлэх ухааны судалгааны арга, таамаглал дэвшүүлэх, турших, шалгах; хэмжилтийн төхөөрөмж, багаж хэрэгслийг ашиглах 6. Хүрээлэн буй орчинг хамгаалах чиглэлээр бие даан шинжлэх ухааны судалгааг төлөвлөх, загварчлах; үр дүнг боловсруулах, үр дүнг учирлан тайлбарлах, дүгнэлт гаргах; хэрэгжүүлэхэд шинжлэх ухааны аргыг цогцоор нь хэрэглэх 7. Байгалийн шинжлэх ухаан (биологи, хими, физик, одон орон)-д органик ба органик биш бодис, исгэх буюу ферментаци, эрүүл хооллолт ба шим тэжээл, нуклейны хүчил, уураг, нүүрс ус, өөх тос, бодисын солилцоо буюу метаболизм, диффузи, осмос, галактик, зэврэл, цацраг гэх зэрэг нийтлэг ойлголтуудыг нэгтгэх/интеграцчилах 8. Байгалийн ухааны аливаа асуудлыг шийдвэрлэх, тооны хувьд илэрхийлэхдээ аналитик томъёо, математикийн үйлдлийг ашиглах
--	--

	<p>9. Хийгдэж буй туршилт, функциональ загварчлал, үүнтэй холбоотой оролцогч талуудын санал зөвлөмж, физикийн болон нийгмийн орчинд шалгах, ялгаатай орчин нөхцөлд хэрэглэхэд гарч болзошгүй асуудалд шүүмжлэлтэй үнэлгээ хийх</p> <p>10. Физик үзэгдэл (механик, цахилгаан, цахилгаан соронзон, гэрэл, долгион, атом ба цөмийн физикийн салбар)-үүдийг шинжлэх судлах, эдгээртэй холбоотой янз бүрийн нийлмэл, төвөгтэй нөхцөл байдлыг чанарын болон тооны үүднээс тайлбарлах</p> <p>11. Өгөгдлийг шинжлэх, үнэлэх замаар физикийн үзэгдэл дэх нарийн төвөгтэй чиг хандлага харилцаа холбоог илрүүлэх</p> <p>12. Организм ба тэдгээрийн орчны хоорондох хамаарлыг ойлгох</p> <p>13. Технологи, биологи, эсвэл одон орны салбар дахь физикийн шинжлэх ухааны хэрэглээг тайлбарлах, задлан шинжлэх</p> <p>14. Хүчил ба суурь, исэлдүүлэгч ба ангижруулагч, бусад түгээмэл органик ба органик биш нэгдлүүдийн химийн болон физикийн шинж чанарыг шинжлэн судлах, хэмжих</p> <p>15. Бодис, материалын физикийн болон химийн шинж чанарыг бүтэц, химийн холбоотой холбон тайлбарлах</p> <p>16. Аливаа үзэгдэл, явцыг тайлбарлахдаа химийн суурь ойлголтууд (химийн урвалын хурд, химийн тэнцвэр ба термохимийн зарчим гэх зэрэг)-ын талаарх мэдлэгээ хэрэглэх</p>
<p><i>Хүрээлэн буй орчин, тогтвортой хөгжил</i></p>	<p>17. Бие даан болон бүлгээр аливаа асуудлыг шийдвэрлэх, төсөлт ажил, кейс судалгаа явуулах зорилгоор шинжлэх ухааны тодорхой сэдэвчилсэн салбараас тохирох судалгааны хэрэгслийг бүтээлчээр хэрэглэх</p> <p>18. Эрчим хүч буюу энергийн нөөцийг хүрээлэн буй орчны бохирдолтой холбож тайлбарлах, цэвэр энергийг гарган авах орчин үеийн чиг хандлагыг үнэлэх</p> <p>19. Цөмийн хүчтэй ба сул харилцан үйлчлэл, тэдгээрийн хүний амьдрал, хүрээлэн буй орчны бохирдолд үзүүлэх нөлөөг тайлбарлах</p> <p>20. Байгаль орчин, хүний бүтээсэн зүйлийг хамгаалах чиглэлээр зохион байгуулж буй үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох, тогтвортой хөгжилд хувь нэмрээ бодитойгоор оруулах</p>
<p><i>Технологийг хэрэглэх, бүтээх</i></p>	<p>21. Үйл ажиллагааны параметрууд болон тэдгээрийн технологийн системийн дизайн, хөгжүүлэлт, ашиглалтад үзүүлэх үүргийг тайлбарлах</p> <p>22. Түүх, соёл, нийгэм болон газар зүйн байршилд нь тохируулан технологийн үр дүнг хэрхэн нотолж байгааг тайлбарлах</p> <p>23. Ёс суртахуун, ёс зүй, тогтвортой хөгжил, соёл, улс төр, эдийн засаг, түүхийн үндэс суурьтай нотолгоонд түшиглэн технологийн загварчлалын үүрэг, ач холбогдлыг тодорхойлох</p> <p>24. Материалыг хөгжүүлэх, үнэлэхэд хэрэглэж буй концепц, үйл явц болон эдгээрийн технологийн бүтээгдэхүүний дизайн, хөгжүүлэлт, ашиглалт, хаяхад үзүүлэх нөлөөг жишээгээр тайлбарлах</p>

МЭДЭЭЛЭЛ, ХАРИЛЦААНЫ ТЕХНОЛОГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Мэдээлэл боловсруулах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өөрийн болон бүлгийн судалгаанд зориулан шинжлэх ухааны янз бүрийн чиглэлийг тогтоохын тулд шинжлэх ухааны шинэ нээлт, технологийн судалгааны тухай мэдээллийн ялгаатай эх сурвалжуудыг бие даан ашиглах 2. Бие даан судалгааны үр дүнг цуглуулах, учирлан тайлбарлахдаа техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, мэдээллийн технологи, харилцаа холбоо (PowerPoint, видео болон аудио бичлэг, зургийн аппарат, дижитал хэрэгсэл гэх мэт) болон бусад мэдээллийн эх сурвалжийг ашиглаж, хэрэглэж чаддаг байх
<i>Мэдээллийн технологийг хэрэглэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 3. Богино хэмжээний шинжлэх ухааны судалгааны ажил бичиж, PowerPoint зэрэг орчин үеийн илтгэлийн программыг ашиглан бусдад танилцуулах 4. Суралцаж буй чиглэлийн интернет болон онлайн мэдээллийг зохих ёсоор эшлэн, ёс зүйтэй хэрэглэх

СУРАЛЦАХУЙ, ШИНЭЧЛЭХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Суралцах хэрэгцээ, боломжоо тодорхойлох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Цаашид байгалийн ухааны чиглэлээр суралцах сонирхол, хэрэгцээ байгаа эсэхээ тодорхойлох 2. Байгалийн ухааны мэргэжлээр амжилттай гүйцэтгэхэд шаардагдах мэдлэг, ур чадвартай болохоо тохирох хэлбэрээр харуулах 3. Байгалийн ухааны чиглэлийн тодорхой төсөл, хөтөлбөрт оролцож, өөрийн боломж, чадвар, хувийн зан чанарыг сорих, үнэлэх
<i>Өөрийнхөө суралцах үйлийг удирдах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Эх дэлхийн хэтийн төлөв ба нийгмийн хэрэгцээнд нийцүүлэх, тулгарсан асуудлыг шийдвэрлэх, шинэ технологийг хөгжүүлэхэд байгалийн ухааныг хэрхэн хэрэглэж байгаа талаар үндэслэлтэй тайлбарлах 2. Нийгэм ба шинжлэх ухааны асуудлын залгамж холбооны талаар ойлголттой болох, хувь хүний болон нийгмийн харилцааны түвшинд боломжит хариу үйлдлүүдийг тогтоохдоо холбогдох мэдээллийг хэрэглэх 3. Өөрийн болон бусдын дэвшүүлсэн үр дүн, зорилгыг тодорхойлоход тохирч буй байдалд шүүмжлэлтэй/нухацтай задлан шинжилж, боломжит үр дүнгийн талаарх санааг дэвшүүлэх
<i>Саад бэрхшээлийг даван туулах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 4. Байгалийн шинжлэх ухааны багадаа хоёр чиглэлээр лабораторийн, загварчлалын юм уу, хээрийн туршилт хийх замаар таамаглалыг томъёолох, шалгах 5. Туршилтын аль нэг хэсэгт тусгасан өгөгдөл цуглуулах, график шинжилгээ алдаа, тодорхой чанарын эх сурвалжийг үнэлэх зэрэг туршилтын чадвараа харуулах 6. Шинжлэх ухааны онол, загвар болон судалгаа шинжилгээний хоорондох хамаарлын талаар ойлголтоо хөгжүүлж, судалгааны шинжилгээний дүнд шинжлэх

ухааны мэдлэг бүтээх

САНААЧИЛГА, АЖИЛ ХЭРГИЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Шинийг санаачлах, санаагаа ажил хэрэг болгох</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өөрийн болон бусдын өнгөрсөн, одоогийн төлөвлөлт, менежментийн туршлагад шүүмжлэлтэй/нухацтай задлан шинжлэх 2. Төслийг амжилттай дуусган гарсан үр дүнг хөгжүүлэхүйц төслийн менежментийг хөгжүүлэх, туршлагыг хэрэгжүүлэх 3. Тухайн нөхцөл байдал буюу контекст, шийдвэрлэх гэж буй асуудалтай холбон хүрэхээр зорьж буй үр дүнг томъёолох. 4. Гол оролцогч талуудын санал зөвлөмж, өргөн хүрээний олон нийтийн үзэл бодлыг тусган ажлын нөхцөл, шаардлагыг тодорхойлох 5. Эрчим хүч буюу энергийн нөөцийг хүрээлэн буй орчны бохирдолтой холбож тайлбарлах, цэвэр энергийг илрүүлэх чиг хандлагыг үнэлэх
<i>Ажлыг удирдан зохион байгуулах</i>	6. Шинжлэх ухааны тодорхой салбараас тохирох судалгааны хэрэгслийг бие даан болон бүлгээр аливаа асуудлыг шийдвэрлэх, төсөлт ажил судалгаа явуулахдаа бүтээлчээр хэрэглэх
<i>Эрсдэл хүлээхэд бэлэн байх</i>	7. Хүн төрөлхтөн генетикийн мэдээллийг нэг үеэс нөгөө үедээ хэрхэн шилжүүлдэг болохыг ойлгох, үүнтэй холбоотой нийгэм, ёс зүй болон биологийн үр дагаврын талаар үндэслэлтэй дүгнэлт гаргах

ХУВЬ ХҮНИЙ ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Хувийн хариуцлагатай байх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тавьсан зорилго, зорьсон мэргэжлээ эзэмшихийн тулд хүрэх амжилтын түвшнээ үнэлэх, хувийн ирээдүйн төлөвлөгөөг зураглах 2. Асуудалд байгалийн шинжлэх ухааны үндэслэлтэй хандах, хариуцлагатай байх
<i>Өөрийгөө хамгаалах</i>	<ol style="list-style-type: none"> 3. Эсийн бүтэц ба эсийн дотоод дахь физик-химийн процессийн функциональ холбоо, хүний биологи ба хүний эрүүл мэндийг хамгаалах орчин үеийн хэлбэрүүдийг учирлан тайлбарлах 4. Амьдарч буй орчиндоо хүний эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг хадгалахад шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр хувь нэмрээ оруулах
<i>Хамтын хариуцлага хүлээх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 5. Эрүүл мэнд, нийгэм, эдийн засаг, сэтгэл зүйн асуудалтай үе тэнгийн болон бусад хүмүүст туслах зорилготой аливаа үйл ажиллагаанд оролцох, манлайлах 6. Хуримтлуулсан туршлагаа бусадтай хуваалцах, эрсдэл үүсэхэд хамтын хариуцлага хүлээх

НИЙГЭМШИХҮЙН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

<i>Харилцааны зөрчлийг шийдвэрлэх</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Судлаачид нь өөрсдийн гаргасан шинэ санаагаа одоогийн болон түүхийн шинжлэх ухааны мэдлэгтэй холбох, үр дүнгээ хянан магадлагаа хийлгэх, хэлэлцүүлэх зорилгоор танилцуулах үүрэгтэй болохыг тайлбарлах 2. Нийгмийн орчин дахь ардчилсан үйл явцын олон талт байдал, хүлцэх байдлыг хүндэтгэх
---------------------------------------	--

Бусадтай хамтрах, итгэлцэх	<p>3. Байгалийн ухааны үүднээс нийгмийн асуудалд шүүлт үнэлгээ хийж, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, нотолгоонд суурилсан дүгнэлт гаргах</p> <p>4. Хүрээлэн буй орчны өнөөгийн асуудлыг шийдвэрлэхэд өөрийн хувь нэмрийг оруулах, хамтран ажиллаж чаддагаа харуулах</p>
----------------------------	---

Бүтээгдэхүүн 3д. Дээд боловсролын цогц чадамжийг химич мэргэжилтний хөтөлбөр дээр буулгасан жишээ

Дээд боловсрол олгох хөтөлбөрт бүх бакалавр мэргэжилтэнд тавигдах суурь ЦЧ (competency)-аас гадна тухайн суралцагчийн эзэмших зайлшгүй шардлагатай ажил мэргэжлийн ЦЧ (competence)-ийг тусгайлан зааж өгдөг. Үүнийг олон улсад “хатуу” чадвар (hard skills), тусгай ЦЧ (specific competences) гэх мэтээр нэрлэдэг. Хэрэв тухайн мэргэжилтэнд шаардлагатай тусгай ЦЧ байхгүй бол ажлын байранд тохирохгүй. Энэхүү ЦЧ (competence) нь тухайн нөхцөл байдалд хувь хүний үзүүлж байгаа ажил мэргэжлийн бодит гүйцэтгэл (performance) бөгөөд нөхцөл байдал нь өөрчлөгдөхөд ч үүрэг даалгаврыг гүйцэтгэхэд мэдлэг, чадвараа нь хамтад нь хэрэглэх чадамж (ability)-ыг илэрхийлнэ.

Тусгай цогц чадамж (hard skills)	Тусгай цогц чадамж
Химийн онол, арга зүйн	<ol style="list-style-type: none"> 1. Химийн шинжлэх ухааны аливаа асуудалд логик сэтгэлгээгээр хандах, учир шалтгааныг тайлбарлах 2. Химийн шинжлэх ухааны түүхэн дэх дотоод хөгжил (үзэл санааны) ба гадаад (нийгмийн) хөгжлийн үе шатууд, харилцан хамаарлыг тодорхойлох 3. Органик биш, органик, аналитик хими, физик химийн салбарын үндсэн онол, концепцийн мэдлэгтэй болохоо нотлон харуулах 4. Химийн нэгдэл дэх химийн холбоо, электронт бүтцийг тодорхойлох, түүнд үндэслэн химийн нэгдэл дэх харилцан үйлчлэл, урвалд орох чадварыг, улмаар бодисын химийн, физикийн, электроны шинж чанарыг тайлбарлах 5. Химийн термодинамик, урвалын кинетик болон механизмын үндсэн зарчмыг тайлбарлах, хэрэглэх

<p><i>Химийн туршилтын</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Туршилтын өгөгдлийг загварчлахад математикийн болон физикийн аргуудыг хэрэглэх 2. Лабораторийн үндсэн техник, багаж төхөөрөмж дээр аюулгүй ажиллах, химийн бодис, материалын физик, химийн шинж чанар, аюул эрсдлийг тооцон аюулгүй ажиллах 3. Туршилтын ур чадвар болон бие даан химийн анализ хийж гүйцэтгэх, гаргасан үр дүнгээ тохиромжтой хэлбэрээр баримтжуулах 4. Химийн нэгдлийг ялгаж салгах, бүртгэх, хэмжих, химийн нэгдэл, материалыг шинжлэн судлахад чанарын болон тооны үнэлгээний аргыг хэрэглэх 5. Хүлээж буй үр дүнг урьдчилан таамаглах, туршиж болохуйц таамаглал гаргахад нэгтгэн дүгнэх болон задлан шинжилгээний аргыг хэрэглэх, нотлох 6. Туршлагын болон хэмжиж болохуйц баталгаа, нотолгоог цуглуулах, ажиглалт, хэмжилтээс гарах үр дүнг тэдгээрийн ач холбогдол, тохирох онолын нь үүднээс учир шалтгааныг тайлбарлах 7. Химийн мэргэжилтэнд байх нягт нямбай, хувийн зохион байгуулалттай, хариуцлагатай, бие даасан, бүтээлч чанараа харуулах 8. Химийн болон туршилт, судалгааны мэдээлэл, өгөгдөл, үр дүнг боловсруулах, хуваалцахад мэдээллийн технологийг хэрэглэх 9. Химийн туршилт, судалгаанд хэрэглэгдэх стандарт аргыг хэрэглэх, түүний үндэслэл, ач холбогдлыг тайлбарлах 10. Туршилтаас гүйцэд биш, хамааралгүй, алдаатай үр дүн гарсан тохиолдлыг таних, үндэслэлтэйгээр тайлбарлах 11. Лабораторт түгээмэл хэрэглэдэг багажийн тохиргоог хийх, алдааг илрүүлэх, залруулах
<p><i>Судалгааны</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Судалгааны өгөгдөл цуглуулах, задлан шинжлэх, хөрвүүлэн тайлбарлахад шаардлагатай аналитик болон шүүмжлэлтэйгээр бодох чадвараа харуулах 2. Судалгааны асуудлыг олж харах, шийдвэрлэхэд шаардлагатай үйл ажиллагааг томъёолж, химийн шинжлэх ухааны мэдээлэл, асуудлыг аман болон бичгийн хэлбэрээр илэрхийлэх 3. Химийн салбарт асуудал шийдвэрлэх чадвараа хөгжүүлэх, шинэ асуудлыг шийдэх арга замуудыг дэвшүүлэх 4. Төсөл хэрэгжүүлэх үндсэн зарчмуудыг мэддэг, түүнд нийцэх удирдлагын хариуцлагатай байдлыг хөгжүүлэх 5. Хэм хэмжээнд тохирсон шинжлэх ухааны тайлан, өгүүлэл, аман илтгэл дэх үр дүн, санааг тодорхой ойлгох, дамжуулах 6. Химийн судалгааны төрөл бүрийн баримт, мэдээлэл, үр дүнг үнэлэх, учир шалтгааныг буулган тайлбарлах, задлан шинжлэх

5.4. Төслийн дагалдах бүтээгдэхүүн

5.4.1. “Суралцагчийн цогц чадамжийг тодорхойлох, хэрэгжүүлэх арга зүй” гарын авлага, 2020 он

Төслийн судалгааны үр дүнгээр ЦЧ-д суурилсан боловсролыг хөгжүүлэх чиглэлээр бодлого боловсруулагчид, боловсролын салбарын удирдах ажилтан, мэргэжилтэн, судлаач нарт зориулсан 10 хэвлэлийн хуудас “Суралцагчийн цогц чадамжийг тодорхойлох, хэрэгжүүлэх арга зүй” нэртэй үндсэн таван бүлэгтэй гарын авлагыг бэлтгэж 300 ш хэвлүүлж нийтийн хүртэл болголоо. Тус гарын авлага дараах бүтэц, агуулгатай. Үүнд:

УДИРТГАЛ

НЭГ. ЦОГЦ ЧАДАМЖИЙН ТАЛААРХ ОНОЛ, ҮЗЭЛ САНАА

- 1.1. Компетенц (цогц чадамж) нэр томьёо
- 1.2. Цогц чадамж ба мэдлэг, ур чадвар, хандлагын харилцан хамаарал
- 1.3. Цогц чадамжийн ангилал
- 1.4. Цогц чадамжийн загвар: Бүтэц ба түвшин

ХОЁР. ЦОГЦ ЧАДАМЖИЙГ БОЛОВСРУУЛАХ АРГАЧЛАЛ

- 2.1. Цогц чадамжид суурилсан боловсрол
- 2.2. Цогц чадамжийг боловсруулах аргачлал

ГУРАВ. ЦОГЦ ЧАДАМЖИЙГ ЭЗЭМШҮҮЛЭХ СУРГАЛТЫН АГУУЛГА

- 3.1. Цогц чадамж ба судлагдахуун
- 3.2. Судлагдахууны интеграци хийх арга

ДӨРӨВ. ЦОГЦ ЧАДАМЖИЙГ БАГШЛАХ АРГА ЗҮЙ

- 4.1. Цогц чадамжид суурилсан сургалт
- 4.2. Суралцахуйн онол, арга зүйн хандлага
- 4.3. Суралцахуй ба багшлахуйн нийтлэг арга
- 4.4. Суралцахуй ба багшлахуйн тусгай арга

ТАВ. ЦОГЦ ЧАДАМЖИЙН ҮНЭЛГЭЭНИЙ АРГА ЗҮЙ

- 5.1. Үнэлгээ, түүний чиг хандлага
- 5.2. Үнэлгээний төрөл
- 5.3. Үнэлгээний даалгавар
- 5.4. Үнэлгээний арга
- 5.5. Баримт нотолгоонд суурилсан үнэлгээ

Гарын авлагын “Цогц чадамжийн талаарх онол, үзэл санаа” нэртэй I бүлэгт ЦЧ-ийн нэр томьёо, ялгаа, тодорхойлолт, ЦЧ-ийн үүсэл хөгжил, ангилал, ЦЧ болон мэдлэг, ур чадвар, хандлагын харилцан хамаарал, ЦЧ-ийн загвар, бүрэлдэхүүнийг; “Цогц чадамжийг боловсруулах аргачлал” II бүлэгт ЦЧ-д суурилсан боловсрол, түүний онцлог, ач холбогдол, ЦЧ-ийг тодорхойлох арга, аргачлалыг тодорхой үе шатуудаар, ЦЧ-ийг хэрэгжүүлэх зарим санаа; “Цогц чадамжийг эзэмшүүлэх сургалтын агуулга” III бүлэгт ЦЧ-ийг эзэмшүүлэх сургалтын агуулга, судлагдахууны агуулгыг интеграци хийх аргууд; “Цогц чадамжийг багшлах арга зүй” IV бүлэгт ЦЧ-ийг багшлах шинэлэг үзэл санаа, багшлах ба суралцах аргууд; “Цогц чадамжийн үнэлгээний арга зүй” V бүлэгт ЦЧ-ийг үнэлэх үнэлгээ, үнэлгээний хөгжлийн чиг хандлага, шалгуур, даалгавар, ЦЧ-ийг үнэлэх аргуудыг тус тус танилцуулсан.

5.4.2. “Эрдэм шинжилгээний бичиг”, №25, БХ, 2020 он

Төслийн судалгааны ажлын үр дүнгээр БХ-ийн ЭШ-ний бичгийн нэг дугаарыг 12.5 хэвлэлийн хуудастай бэлтгэн гаргалаа. ЭШ-ний бичигт төслийн судалгааны үр дүнгээр “Боловсролын нөхцөл байдлын судалгаа, “Боловсролын түвшний цогц чадамжийн судалгаа” гэсэн хоёр бүлгээр нийт, 13 өгүүлэл хэвлэгдсэн. Тус дугаарт хэвлэгдсэн өгүүлэл:

Нэг. Боловсролын нөхцөл байдлын судалгаа

- Н.Оюунцэцэг, Н.Норжхорлоо, А.Энхтогтох, М.Хүрэлтогоо. Нийгэм, эдийн засгийн макро хүчин өөрчлөлтийн чиг хандлагын судалгааны үр дүн
- Н.Норжхорлоо, О.Мөнхжин. Улс төрийн хүрээний өөрчлөлтийн чиг хандлагыг шинжилсэн үр дүнгээс
- О.Мөнхжин. Б.Баяржаргал. Эдийн засгийн хүрээний өөрчлөлтийн чиг хандлагыг шинжилсэн үр дүнгээс
- Н.Оюунцэцэг, Д.Түвшинжаргал, Д.Пунцагсүрэн. Нийгмийн хүрээний өөрчлөлтийн чиг хандлагыг шинжилсэн үр дүнгээс
- А.Энхтогтох. Технологийн хүрээний өөрчлөлтийн чиг хандлагыг шинжилсэн үр дүнгээс
- Н.Оюунцэцэг, Б.Төртогтох, О.Мөнхжин. Хүрээлэн буй орчны хүрээний өөрчлөлтийн чиг хандлагыг шинжилсэн үр дүнгээс
- М.Хүрэлтогоо, Д.Ганчимэг. Хууль, эрх зүйн хүрээний өөрчлөлтийн чиг хандлагыг шинжилсэн үр дүнгээс

- Х.Энхжаргал, Д.Оюунгэрэл. Ёс зүйн хүрээний өөрчлөлтийн чиг хандлагыг шинжилсэн үр дүнгээс
- Х.Энхжаргал. Хүн ам зүйн хүрээний өөрчлөлтийн чиг хандлагыг шинжилсэн үр дүнгээс
- Н.Оюунцэцэг, Х.Энхжаргал, Д.Ганчимэг, Т.Энхдөл, Н.Норжжорлоо, Д.Оюунгэрэл. Монгол суралцагчийн эзэмших үнэт зүйлийн судалгааны үр дүнгээс

Хоёр. Боловсролын түвшний цогц чадамжийн судалгаа

- Н.Оюунцэцэг, Н.Норжжорлоо, О.Мөнхжин. Монгол суралцагчийн цогц чадамжийн тохиоцыг тандсан судалгааны зарим үр дүнгээс
- П.Лхагвасүрэн, Н.Оюунцэцэг, А.Энхтогтох, Цогц чадамжид суурилсан боловсролын асуудалд
- Д.Ганболд, Д.Ганчимэг. Бага боловсролын Эх хэлний цогц чадамжид суурилсан сургалтын хөтөлбөрийг хөгжүүлэх боломж
- Н.Норжжорлоо. Сургуулийн өмнөх боловсролыг цогц чадамжид суурилсан сургалтын хөтөлбөрийг хөгжүүлэх боломж

5.4.3 Эрдэм шинжилгээний хурлын илтгэлүүд, 2019-2021 он

- БСШУСЯ, ХНХЯ, БХ, МУИС, МУБИС, ШУТИС, Монголын оюун ухааны академи, UBTECH robotics, Жорж вашингтоны их сургууль, Азийн хөгжлийн банкнаас 2019 оны 10 дугаар сарын 11-нд хамтран зохион байгуулсан “21 дүгээр зууны боловсролын парадигм: боловсролын хөгжлийн чиг хандлага” эрдэм шинжилгээний хуралд “21 дүгээр зууны монгол суралцагч боловсролоос юу хүсэн хүлээх вэ?” хэмээх үндсэн илтгэл хэлэлцүүлсэн.
- МУИС, МУБИС, БХ, БМДИ, БҮТ зэрэг байгууллагаас 2021 оны 02 сарын 26-27-нд хамтран зохион байгуулсан “Боловсролын тулгамдсан асуудал, шийдэл, арга зам-2021” (issues and solutions in education-2021) ЭШ-ний VII хуралд хоёр аман илтгэл хэлэлцүүлсэн.
Илтгэл 1: “21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн суурь цогц чадамжийн “Тоонон” загвар”, илтгэгч: Н.Оюунцэцэг, Н.Норжжорлоо, Д.Сарангэрэл, А.Энхтогтох
Илтгэл 2: “Монгол суралцагчдад эзэмшүүлэх үнэт зүйлсийн судалгаа” илтгэгч: Х.Энхжаргал, Н.Оюунцэцэг, Н.Норжжорлоо, Д.Оюунгэрэл, Д.Ганчимэг
- БСШУЯ, БХ, ЮНЕСКО ба бусад байгууллагуудаас 2021 оны 05 сарын 03-07-нд хамтран зохион байгуулсан “Тогтвортой хөгжлийн боловсролын төлөөх

хамтын санаачилга түншлэл” үндэсний зөвлөгөөнд “21 дүгээр зууны боловсролын чиг хандлага: Сургалтын орчныг хувирган өөрчлөх асуудал” сэдвээр төслийн хүрээний судалгааны үр дүнгээр толгой илтгэл хэлэлцүүлсэн.

- МУБИС, (Боловсрол судлал арга зүйн тэнхим), БХ, БМДИ-ийн 2021 оны 1 дүгээр сарын 22-нд хамтран зохион байгуулсан "Боловсролын тулгамдсан асуудал, шийдэл 2021" (issues and solutions in education-2021) сэдэвт эрдэм шинжилгээний хуралд дараах хоёр илтгэл хэлэлцүүлсэн:

Илтгэл 1. "Суралцагчийн эзэмших цогц чадамжид хууль эрх зүйн хүрээний өөрчлөлтийн чиг хандлагыг тусгах нь" илтгэгч: М.Хүрэлтогоо, Д.Ганчимэг

Илтгэл 2. “Боловсролын зорилго, агуулгад хүн ам зүйн өөрчлөлтийн хандлагыг тусгах санааг илрүүлэх судалгааны үр дүн” илтгэгч: Х.Энхжаргал
Хэлэлцүүлэг, сурталчилгаа

- Суваг 1-ийн “Монгол хүний үнэ цэнэ” нэвтрүүлгээр судалгааны үр дүн болох 8 ЦЧ-аар 5 цуврал ярилцлага хийсэн, 2019 он
- БХ, БМДИ, БҮТ, нийслэлийн БСГ-ийн удирдлага, судлаачид болон БШУЯ сайд, газрын дарга нарт 2021 оны 03 дугаар сарын 04-нд төслийн үр дүнг танилцуулсан:
- БШУЯ-ны сайд, газрын дарга нар, мэргэжилтнүүдэд 2021 оны 10 дугаар сарын 19-нд танилцуулж, хэлэлцүүлэг явуулсан.
- Боловсролын хүрээлэнгийн сургалтын хөтөлбөрийн секторын хамт олноор 2021 оны 11 дугаар сарын 17-ны өдөр хэлэлцүүлсэн.

5.4.4. Бусад үр дүн, мэдээллийн сан

- Төслийн судалгааны арга зүй, PESTELED, дельфи зэрэг ирээдүй судлалын арга нь боловсролын салбарын судлаачид ашиглаж болох найдвартай арга тул судалгааны нэгэн үр дүн гэж харж байна.
- PESTELED аргаар явуулсан монголын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн болон боловсролын макро хүчин зүйлийн судалгаа, дельфи аргаар хийсэн монгол суралцагчид төлөвшүүлэх үнэт зүйлсийг тодорхойлсон судалгааны баримт мэдээлэл нь дараа дараагийн судалгаанд ашиглах бүрэн боломжтой.
- Төслийн судалгааны явцад орчин үеийн боловсрол судлалын арга, ЦЧ-ийн онол арга зүйн номуудыг худалдан авч ашиглан төслийн дараа БХ-ийн Сургалтын хөтөлбөрийн хөгжлийн секторт хүлээлгэн өгсөн нь судалгааны ажилд чухал гарын авлага, материал болж судлаачдад хэрэглэгдэнэ.

VI. ТӨСЛИЙН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ТОХИРОЦ, НАЙДВАРТАЙ БАЙДЛЫН ҮНЭЛГЭЭ

Төслийн бүтээгдэхүүний тохироц, найдвартай байдлыг тогтоохдоо хөндлөнгийн үнэлгээ, өөрийн үнэлгээ гэсэн үнэлгээний хоёр хэлбэрийг ашиглан явууллаа.

Хөндлөнгийн үнэлгээг Боловсролын судалгаа, инновацийн төв байгууллага 2021 оны 9-10 дугаар сард гүйцэтгэсэн. Тус байгууллагаас гаргасан хөндлөнгийн үнэлгээний 44 хуудастай тайланг тусад нь хавсаргалаа.

Тус байгууллагын судлаачид 21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн цогц чадамжийн “Тоонон” загварын тохироц, үндэслэлтэй байдлыг олон улсад боловсролын бодлогын баримт бичиг боловсуулахад түгээмэл эшлэгдэж буй 21 дүгээр зууны суралцагчийн эзэмшвэл зохих чадварын загваруудтай харьцуулж, тодорхойлсон байна. Тэд 21 дүгээр зууны чадварын загваруудад шинжилгээ хийсэн судалгаануудаас энэхүү шинжилгээний зорилгод нийцэж буй хамгийн сүүлийн үеийн судалгааны өгүүллийг хайн олж харьцуулсан байна. Сонгосон өгүүлэл нь хамгийн их эшлэгдсэн 21 дүгээр зууны чадварын загваруудыг танилцуулсан байх бөгөөд тус өгүүлэл нь нийтдээ 147 удаа эшлэгджээ. Өгүүллийн мэдээллийг дараах хүснэгтэд харуулав.

Хүснэгт 5.1. Шинжилгээнд ашигласан судалгааны өгүүллийн мэдээлэл

Зохиогч	Арети Чалкиадаки
Өгүүллийн нэр	A Systematic Literature Review of 21st Century Skills and Competencies in Primary Education (Бара боловсрол дахь 21 дүгээр зууны чадварууд ба компетенцуудад хийсэн системтэй бүтээлийн тойм)
Хэвлэгдсэн он	2018
Эшлэгдсэн байдал	147
Холбоос	https://doi.org/10.12973/iji.2018.1131a
Сэтгүүлийн нэр	International Journal of Instruction
Индекс	Web of Science, Scopus, ERIC
Нөлөөллийн фактор	2.33

Энэхүү судалгааны өгүүлэл нь 2000-2017 оны хооронд хэвлэгдсэн судалгааны баазад хайлт хийсний үр дүнд тулгуурласан бөгөөд дараах 21 дүгээр зууны чадварын загварууд (Хүснэгт 4.12) олон улсад хамгийн их эшлэгдсэн загвараар нэрлэгдсэн байна. Шинжилгээнд ашиглах загваруудыг сонгохдоо тухайн загвар ерөнхий боловсролын түвшинд зориулагдсан эсэх, тухайн загвар нь олон улсад нийтлэг, хүлээн зөвшөөрөгдсөн эсэх гэсэн үндсэн 2 шалгуурт үндэслэжээ.

Хүснэгт 5.2. 2000-2017 онд хэвлэгдэж, олон улсад хамгийн их эшлэгдсэн загварууд

Загварын нэр	Танилцуулсан байгууллага, он	Зорилтот бүлэг
enGauge 21 дүгээр зууны чадварууд загвар	АНУ-ын Төв Хойд бүсийн Боловсролын лаборатори болон “Метири” судалгааны баг (2003)	Ерөнхий боловсрол
DeSeCo загвар	Олон улсын Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (2005)	Ерөнхий боловсрол
Европын зөвлөмж загвар	Европын Парламент ба Консул (2006)	Ерөнхий боловсрол
P21 21 дүгээр зууны суралцахуйн загвар	21 дүгээр зууны суралцахуйн? чадваруудыг хөгжүүлэх түншлэл (2007)	Ерөнхий боловсрол
KSAVE загвар (2012)	21 дүгээр зууны чадварын үнэлгээ ба багшлахуй” олон улсын төсөл	Ерөнхий боловсрол
LMTF загвар	ЮНЕСКО. (2013)	Ерөнхий боловсрол

Хөндлөнгийн үнэлгээнээс гарсан дүгнэлтээс:

Хорин нэгдүгээр зууны суралцагчийн ЦЧ-ийг тодорхойлсон дээрх загваруудад шинжилгээ хийж үзэхэд тэдгээрт тодорхойлсон айн хүрээ нь нийгмийн харилцааны өргөн хүрээнээс хувь хүнд байвал зохих ЦЧ-ийг, харин айн хүрээнд тодорхойлсон ур чадварууд нь ерөнхийгөөс тусгай буюу бие хүний ур чадварт чиглэсэн байдлаар тусгагджээ.

21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн цогц чадамжийн “Тоонон” загварт тодорхойлсон ай, ай тус бүр дэх чадваруудыг олон улсад түгээмэл хэрэглэгддэг 7 загвартай харьцуулан шинжлэхэд:

1. Тоонон загварт тодорхойлсон айн хүрээ нь олон улсад түгээмэл эшлэгддэг бусад загварын айн хүрээтэй тохироцтой байна.
2. Тоонон загварын 21 чадвар нь бусад загваруудад тусгагдсан ур чадвартай шууд болон дам байдлаар 147 удаагийн давтамжтай тохирч байгаа нь Тоонон загвар олон улсад түгээмэл эшлэгдсэн 7 загвартай нийцтэй болохыг баталж байна.
3. Энэхүү шинжилгээнд анхаарал татсан хамгийн чухал дүгнэлт бол Тоонон загварт тодорхойлсон чадварууд нь олон улсад түгээмэл эшлэгдсэн Хөрвөх цогц чадамж (UNESCO, 2015) загвартай 95.2 хувийн тохироцтой, P21 загварт тусгасан чадваруудтай 85.7 хувийн тохироцтой, KSAVE загварт туссан чадваруудтай 76 хувийн тохироцтой байгаа явдал юм.
4. Энэхүү шинжилгээнд авч үзсэн загварууд нь олон улсын шинжтэй бол “Тоонон” загвар нь харьцангуй үндэсний онцлогт суурилсан загвар юм. Энэ онцлогоос шалтгаалан “Тоонон” загварт тусгасан зарим чадварууд

тухайлбал эх хэл, соёл, түүхтэй холбоотой чадварууд сонгож авсан загваруудад ерөнхий байдлаар туссан байгааг онцлох нь зүйтэй. Иймд “Тоонон” загварыг тодорхой улсуудын, тухайлбал, Сингапур, Финланд зэрэг улсуудын 21 дүгээр зууны чадварыг үндэсний боловсролын бодлогодоо тусгах зорилгоор боловсруулсан загваруудтай харьцуулан шинжилж болох юм.

Тус байгууллагаас “Тоонон” загварыг боловсролын таван түвшинд буулган боловсруулсан бүтээгдэхүүнийг смарт шинжилгээний аргаар шинжилжээ.

Хөндлөнгийн шинжээчид “Тоонон” загварыг боловсролын таван түвшинд буулган боловсруулсан бүтээгдэхүүнийг смарт шинжилгээний аргаар шинжилжээ. Суурь ЦЧ-ийн боловсролын таван түвшинд тодорхойлсон томъёолуудыг смарт аргаар шинжлэхэд ерөнхий дүнгээрээ “тодорхой” 86.6%, “хэмжигдэхүйц” 83.7%, “биелэгдэхүйц” 94.5%, “тохиромжтой” 93.4%, “боломжит хугацаа” 94.6 гэж шалгуурууд тус тус биелэгдсэн, дундаж үзүүлэлт 90.5% байгаа тул шалгуур хангасан гэж үзжээ. СӨБ (74.1%)-оос дээд боловсрол (100%) хүртэл “тодорхой” шалгуурыг хангах байдал нь дээшилж байгаа бол “биелэгдэхүйц”, “тохиромжтой”, “боломжит хугацаа” гэсэн шалгуур хангалттай өндөр хувьтай томъёологдсон байна. Харин боловсролын түвшин бүрийн ЦЧ-ийн томъёолуудын “хэмжигдэхүйц” шалгуур, бага боловсролын ЦЧ-ийн томъёолуудыг сайжруулах тал дээр анхаарах хэрэгтэй гэсэн санал, зөвлөмж өгсөн. Хөндлөнгийн шинжээчдийн өгсөн санал зөвлөмжийн дагуу боловсролын түвшний цогц чадамжийг дахин сайжруулж тайланд тусгасан болно.

“Тоонон” загварт хийсэн өөрийн үнэлгээг төслийн менежмент багийн гишүүд зорилго зорилт нь тодорхой, нийтлэг үзэл баримтлалыг ашигласан байх; арга, аргачлал тохиромжтой, түүнийгээ хангалттай тайлбарласан байх; залгамж чанар нь өөрсдийн болон бусад судлаачдын хийсэн судалгааг хадгалж, ахиулсан байх; сэдэв цаг үеийн асуудлыг шийдсэн бөгөөд цаашид үргэлжлүүлэн хөгжүүлэх боломжтой байх; судалгааны дизайн нь үр дүнгийн объектив, найдвартай, үндэслэлтэй байдал болон ерөнхийллийг тус тус хангасан байх гэсэн шалгуурууд болон удирдагчийн туршлага, судалгааны ажлын нэр хүнд, үнэнч шударга байдал (CV); судлаачдын нөөц, чадавх, туршлага, төлөөлөл (CV); судалгааны үе шат, залгамж холбоо; зарцуулсан хугацаа гэсэн нэмэлт шалгуураар судалж “хангалттай сайн” гэж үнэлсэн байна.

ДҮГНЭЛТ

- Энэхүү судалгааны үр дүн нь ЦЧ-д суурилсан боловсролын шинэлэг үзэл санаа, загварын талаар илүү нэгдмэл ойлголтыг бий болгох, тэдгээрийг тодорхойлох, өөрийн орны онцлогтой шинэ зууны боловсролын бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх зэрэгт бодит хувь нэмэр оруулна гэж үзлээ.
- Монгол суралцагчийн суурь цогц чадамжийг тодорхойлсноор боловсролын түвшин бүрийн сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургуулийн суралцагчдын эзэмшсэн мэдлэг, ур чадвар, хандлага төлөвшлийг үнэлэх, тогтвортой түвшинд хадгалах, мониторинг хийх боломжийг бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Түүнчлэн суралцагч орчноос үл хамааран бодит амьдралын ур чадварыг бий болгох, хөгжүүлэх боломжийг бий болгох нөхцөл бүрдэнэ гэж үзлээ.
- Бидний боловсруулсан шинэ зууны монгол суралцагчийн суурь цогц чадамжийн загвар, ангилал нь боловсролын аль ч түвшний суралцагчийн эзэмших ЦЧ-ийг тодорхойлоход арга хэрэгсэл, суурь судалгаа болж ашиглагдах боломжтой.
- Аливаа нийгмийн хөгжлийг дагаад соёл, түүх хувьсан өөрчлөгдөж байдаг бөгөөд үнэт зүйлс ч мөн адил хувьсан өөрчлөгдөхийг санаж, өнөөгийн болон ирээдүйн хөгжлийн шаардлага, хандлагатай холбож үзэх хэрэгцээ үүсэж байна. Үүнтэй холбоотойгоор бид судалгааныхаа үр дүнд үндэслэн шинэ зууны монгол суралцагчдад сургалтаар төлөвшүүлэх хувь хүний үнэт зүйлийг хариуцлага, ёс суртахуун, шударга зан, жудаг, өөртөө итгэх итгэл, бие даасан байдал, хайр энэрэл, шаргуу хичээнгүй, хүлээцтэй, тусч, хамтач, эв эе, нийтийн эрх ашиг гэж тодорхойллоо.
- Суралцагчдад сургалтаар төлөвшүүлэх үнэт зүйлийг үнэ цэн [эх хэл, түүх соёл, амь амьдрал, газар нутаг зэрэг] гэсэн агуулгаар бус хувийн болон нийгмийн бүхий л хүрээнд шийдвэр гаргахдаа баримтлах үнэлэмж, итгэл үнэмшил, эрхэмлэх зүйл гэсэн өнцгөөс тодорхойлох нь илүү тохиромжтой гэж үзлээ.
- Суралцагчийн үнэт зүйлийн судалгаа нь манай орны хувьд эхлэлийн шатандаа явагдаж байгаа бөгөөд цаашид нарийвчлан ангилан судлан тогтоох эрэлт хэрэгцээ байгаа нь боловсролын салбарын судлаачдад судалгааны нэгэн шинэ талбарыг нээж өгч байна гэж үзэж байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Монгол хэлээр:

Амаржаргал, А. (2020). Чадамжийн үнэлгээний үр дүн. Судалгааны тайлан. Улаанбаатар.

Амарбаяр, А. (2013). Японы Чюо их сургуулийн шилдэг туршлага. Чадамж эзэмшүүлэх сургалт, Дээд боловсролын нийгэмлэгийн эрдэм шинжилгээний хурлын илтгэл. Улаанбаатар.

Батсэргэлэн, М. Энхбат, О.Эрдэнэбат,Ч. (2013). Монгол дахь цахим мэдээллийн аюулгүй байдал: эмзэг тал, эрсдэл бэрхшээл, шийдэх арга зам. Цахим засаглал, мэдээллийн технологи” ЭШХ, 2013, хууд. 69–7

БСШУСЯ., БМДИ., (2018). Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилах арга зүй. “Би Си Ай” ХХК., УБ., 92-93 тал

БСШУСЯ. (2019). Боловсролын салбарын дунд хугацааны хөгжлийн төлөвлөгөө 2021-2030. Улаанбаатар.

БСШУЯ. (2003). Бага, дунд боловсролын стандартын үзэл баримтлал, БСШУСЯ-ны эмхэтгэл. 2003. Улаанбаатар.

Боловсролын үнэлгээний төв, (2019). Бүх нийтийн үнэлгээ төсөл. www.eec.mn

Бурмаа Б ба бусад. (2003). Математик, байгалийн ухааны багш” бэлтгэж буй хөтөлбөрийн кррикулум шинжилгээ. Төслийн тайлан (МУИС, МДССТ-ийн судлаачид), Улаанбаатар.

Давид Пинеголд, Алекс Спенсер Нотавартоло. (2010). 21-р зууны цогц чадамж ба түүний нөлөө. Улаанбаатар.

Долгорсүрэн, Ж. (2019). Монголчуудын үнэт зүйлсэд нөлөөлж буй хүчин зүйл. Монгол соёл урлаг судлал. Боть XXXI. 32-47 тал

Монгол улсын их сургууль. (2018). Хүн амын сургалт, судалгааны төв ба Олон Улсын Шилжилт Хөдөлгөөний Байгууллага. Монгол улс: хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний судалгаа. Улаанбаатар.

Монгол улсын засгийн газар. (2016). Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”. Улаанбаатар.

Монгол улсын засгийн газар. (2020). Алсын хараа-2050: Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого. УБ.

Монгол улсын стандарт. MNS 5323- : 2009. Ангилалтын код: 03.180. Дээд боловсрол. Мэргэжлийн чиглэл: хими. Индекс: D442000. Улаанбаатар.

Нандинбилиг, Г. (2000). Монгол гэрийн бэлгэдэл, МУИС. МСС-ийн ЭШБ. Улаанбаатар.

Нарангэрэл С. (2019). Ёс суртахуун монголчуудын үнэт зүйлийн дээдийн дээд болох нь. Монгол соёл урлаг судлал цуврал боть XXXI. тал 48-55. Улаанбаатар.

Нарангэрэл С. (2014). Чингис хааны ёс суртахуун-эрх зүйн шастир. Улаанбаатар.

НҮБ, (1946.). Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, 26.2

НҮБ. (2015). “Тогтвортой хөгжлийн зорилго”. УБ.,

Нямгэрэл, Ч. (2016). Сонгох хариулалт даалгаврыг шинжлэх арга зүйн нэгэн хувилбар. докторын зэрэг горилсон бүтээл. МУИС. Улаанбаатар.

Оюунцэцэг, Н. ба бусад. (2014). "Химич мэргэжилтний компетенц, түүнд тавигдах шаардлага," МУИС, Хими хими инженерчлэлийн их сургууль, Улаанбаатар, 2013

Оюунцэцэг Н. ба бусад. (2017). Хорин нэгдүгээр зууны монгол суралцагчийн компетенцийн загвар. БХ-ын гэрээт ажлын судалгааны тайлан. Улаанбаатар

Оюунцэцэг, Н.Далайжамц, Ц.Нямгэрэл, Ч.Даржаа. Ц. (2003). Математик байгалийн ухааны багш бэлтгэж буй куррикулумийн төлөв байдалд хийсэн анализ, дүгнэлт. Багш боловсролын хөгжлийн чиг хандлага (стандарт, куррикулумийн онол арга зүй). Улаанбаатар.

Оюунцэцэг, Н. Норжхорлоо, Н. Сарангэрэл, Д. (2019). 21 дүгээр зууны монгол суралцагч боловсролоос юу хүсэн хүлээх вэ?. БХ. Эрдэм шинжилгээний бичиг. №24. тал 229-238. Улаанбаатар.

Пүрэв О., (2019). Боловсролын хүн судлал хийгээд монгол хүний суралцах үнэт зүйлийн судалгаа. БХ., ЭШ-ий бичиг. №24

Сонинтогос, Э. Алтанцэцэг, Ч. (2019). Монголчуудын үнэт зүйл төслийн зарим үр дүнгийн талаар//СУИС, СУСХ. 2019. Монголын соёл, урлаг судлал. Боть XXXI. Дэвтэр I-20. 14-20. Улаанбаатар.

Удирдлагын академи. (2017). Монголчуудын үнэт зүйлсийг Шварцийн аргачлалаар тодорхойлсон нь. Судалгааны тайлан 2005.

Хүний эрхийн үндэсний комисс. (2019). манай улсын хүний эрхийг хангах суурь болох 21 хүчин зүйлсийн индекс. Улаанбаатар.

Цэвэл, Я. (2013). Монгол хэлний товч тайлбар толь. Хоёр дугаар хэвлэл. УБ., https://mongoltoli.mn/search.php?ug_id=10000196&opt=1&word=teorem#

Эмори Их Сургууль. (2019). Нийгмийн харилцаа, сэтгэл хөдлөл, ёс зүйд суралцахуй сэтгэл, оюуны боловсрол, НХСХЭЗ-д суралцахуй, багшийн ном https://seelearning.emory.edu/sites/default/files/2019-04/Companion_Mongolian.pdf

ЮНЕСКО, (2017), Боловсролын тухай дахин эрэгцүүлэн бодох нь: Боловсрол бүх нийтийн баялаг уу?, ШУТИС, олон улсын боловсрол судлалын төв, Улаанбаатар.

ЮНЕСКО, (2015), Эх дэлхийгээ шинэчилье: 2030 он хүртэлх Тогтвортой Хөгжлийн Хөмөлбөр, <http://www.un-mongolia.mn/new/wp-content/uploads/2012/10/SDGs-Resolution-adopted-by-UN-GA-Mongolian-Version.pdf>. Улаанбаатар.

Англи хэлээр:

Alex Bekker. (2019). 4 Methoden der Datenanalyse: ein Ueberblick fuer tiefere Einblicke. Science soft. <https://www.scnsoft.de/blog/4-methoden-der-datenanalyse>

Anderson, L. W. (1999). Rethinking Bloom's Taxonomy: Implications for Testing and Assessment. Educational Resources Information Center

Anderson, L. W. (2005). Objectives, evaluation, and the improvement of education. Studies in Educational Evaluation(31), 102-113

Anne-Christine Cadiat. (2015). Maslow's Hierarchy of Needs: Gain vital insights into how to motivate people (Management & Marketing Book 9. 50Minutes.com.

Bassellier, G., Reich, H. B., & Benbasat, I. (2001). *Information technology competence of business managers: A definition and research model*. *Journal of Management Information Systems*, 17(4), 159-182.

Bikas C Sanyal. 2010. *At The International Institute For Educational Planning*.

Bird, A., & Osland, J. (2004). *Global competencies: An introduction*. H. Lane, M. Maznevksi, E. M. Mendenhall, & J. Mc-Д, *Handbook for Global Managers*. Malden, MA: Blackwell.

Blomhøj, M., & Jensen, H. T. (2003). *Developing mathematical modelling competence: Conceptual clarification and educational planning*. *Teaching Mathematics and its Applications*, 22(3), 123-139.

Blomhøj, M., & Jensen, H. T. (2007a). *What's all the fuss about competencies? Experiences with using a competence perspective on mathematics education to develop the teaching of mathematical modelling*. W. Blum, P. Galbraith, H. Henn, & M. Niss-Д, *Applications and Modelling in Mathematics Education: The 14th IMCI Study* (хүүдсд. 45-56). New York, USA: Springer.

Blomhoj, M., & Jensen, T. H. (2007b). *SOS-projektet - didaktik modellering af et sammenhangs problem*. *MONA*, 3, 25-53.

Bloom, B. S. Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., & Krathwohl, D. R. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. Michigan: David McKay

Simpson (1972). *Bloom's Taxonomy: The Psychomotor Domain*. http://www.nwlink.com/~donclark/hrd/Bloom/psychomotor_domain.html

Boyatzis, R. E. (2008). *Competencies in the 21st century*. *Journal of Management Development*, 27(1), 5-12. 2017?preview=21CL_21stCenturyCompetencies.pdf

Brewer, L. (2013). *Enhancing youth employability: What? Why? and How? Guide to core work skills*. Geneva: International Labour Office.

Burra, H. (2007). *Value Based Education: A Need of Today*. Associated Content. Retrieved from

http://www.associatedcontent.com/article/355207/value_based_education_a_need_of_today.html?cat=4 .

B2U (2016). *Business-to-you. Scanning the Environment: PESTEL Analysis*. <https://www.business-to-you.com/scanning-the-environment-pestel-analysis/>

Barrett, G.V. Depinet, R. L. (1991). *A Reconsideration of Testing for Competence Rather Than for Intelligence*. *American Psychologist*, 46(10), 1012-1024.

Carr, D. (1993). *Questions of competence*. *British Journal of Educational Studies*, 41(3), 253-271.

Cernusca, L., & Dima, C. (2007). *Competency and Human Resource Management*. *International journal of*, 2, 162-171.

Caupin, G. Knoepfel, H. Koch, G. Pannenbäcker, K. Pérez-Polo, F., & Seabury, C. (2006). *IPMA Competence Baseline*. Nijkerk: International Project Management Association.

Cernusca, L., & Dima, C. (2007). *Competency and Human Resource Management*. *International journal of*, 2, 162-171.

Chouhan, V. S. & Srivastava, S. (2014). *Understanding Competencies and Competency Modeling — A Literature Survey*. *Journal of Business and Management*, 1, 14-22.

- Committee on Compulsory Education. (2000). *REPORT OF THE COMMITTEE ON COMPULSORY EDUCATION IN SINGAPORE*. Singapore: Ministry of Education, Singapore.
- Connell, W. M., Sheridan, K., & Gardner, H. (2003). On abilities and domains. J. R. Sternberg, & L. E. Grigorenko-Д, *The psychology of abilities, competencies, and expertise* (хүүдсд. 126-155). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Eagan Holden. (2007). *Competency Framework and Competency Modeling Approach. Basic principles of competencyFrameworks*.<https://www.slideserve.com/eagan-holden/competency-framework-and-competency-modeling-approach>
- Epstein, M. R., & Hundert, M. E. (2002). Defining and Assessing Professional Competence. *JAMA*, 287(2), 226-235.
- Eraut, P. M. (1994). *Developing professional knowledge and competence*. London: Routledge.
- Ertl, H. (2006). Educational standards and the changing discourse on education: The reception and consequences of the PISA study in Germany. *Oxford Review of Education*, 32(5), 619–634.
- Evers, T. F., Rush, C. J., & Berdrow, I. (1998). *The base of competence: Skills for lifelong learning and employability*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Ewans, A. (2001). Assessing competence in surgical. *British Dental Journal*, 190(7), 343-346.
- European Union. (2016). *Key competences in europe: opening doors for lifelong learner. Recommendation of the European Parliament and of the Council*.
- Evers, T. F., Rush, C. J., & Berdrow, I. (1998). *The base of competence: Skills for lifelong learning and employability*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Federal Register. (1978). *Uniform guidelines on employee selection procedures*. New-York: U.S. Government Publishing Office. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CFR-2011-title29-vol4/xml/CFR-2011-title29-vol4-part1607.xml>
- Federal Register. (2001). *National Skill Standards*. New-York: Manufacturing Skill Standards Council. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2001-01-26/pdf/01-2405.pdf>
- Finegold, D., & Notabartolo, A. S. (n.d.). *21st-Century Competencies and Their Impact*.
- Flanagan, C. J. (1954). The critical incident technique. *Psychological Bulletin*, 51(4), 327-358. doi:10.1037/h0061470
- Green, C. P. (1999). *Building robust competencies: Linking human resource systems to organizational strategies*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Hartel, R. & Foegeding, E. (2004). Learning: Objectives, Competencies, or Outcomes. *Journal of Food Sciences Education*, 3, 69-70.
- Hoffmann, T. (1999). The meanings of competency. *Journal of European Industrial Training*, 23(6), 275-285.
- Hoge, M. A., Tondora, J., & Marrelli, F. A. (2005). The Fundamentals of Workforce Competency: Implications for Behavioral Health. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 32(5-6), 509-531. doi:10.1007/s10488-005-3263-1

Hojgaard, T. (2009). *Competencies, Skills and Assessment*. R. Hunter, B. Bicknell, & T. Burgess (Хян.), 32nd annual conference of the mathematics education-Д (хуудсд. 225-231). Aarhus: Merga.

Horton, S. (2000). *Introduction – the competency movement: its origins and impact on the public sector*. *International Journal of Public Sector Management*, 13(4), 306-318. doi:10.1108/09513550010350283

Iqbal, S. (2009). *The Delphi method*. Susanne Iqbal and Laura Pison-Young with a step-by-step guide. *Thebritish psychological society*. <https://thepsychologist.bps.org.uk/volume-22/edition-7/delphi-method>

IMD. (2019). *World Competitiveness Rankings 2019 Results* (дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлан). <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-competitiveness-ranking-2019>

Johnson, C. H. (1984). *Teacher competence: A history analysis*. C. E. Short-Д, *Competence: Inquiries into its meaning and acquisition in educational settings* (хуудсд. 41-70). Lanham, MD: University Press of America.

Jørgensen, P. S. (1999). *What is competence? – And why is a new concept necessary?* *Uddannelse*, 9, 4-13.

Kliebart, M. H. (1995). *The struggle for the American curriculum*. New York: Routledge.

Klieme, E., Hartig, J., & Rauch, D. (2008). *The concept of competence in educational contexts*. J. Hartig,

Klieme, E., Leutner, D. (2006). *Kompetenzmodelle zur Erfassung individueller Lernergebnisse und zur Bilanzierung von Bildungsprozessen*. *Zeitschrift fuer Paedagogik* 52, (2006) 6. BELTZ

Klieme, E. & Leutner-Д, (). *Assessment of competencies in educational contexts* (хуудас. 3-22). Göttingen: Hogrefe.

Krathwohl, D.R., Bloom, B.S., Masia, B.B. (1973). *Taxonomy of Educational Objectives, the Classification of Educational Goals. Handbook II: Affective Domain*. New York: David McKay Co., Inc.

Leonard, D., & Sensiper, S. (1998). *The role of tacit knowledge in group innovation*. *California Management Review*, 40(3), 112-132.

McCain, M. (2002). *National skill standards board: Integrating manufacturing skill standards into education and training programs*. New-Yosrk: Federal Register. <http://www.aypf.org/forumbriefs/2002/fb020102.htm>

McClelland, D. C. (1973). *Testing for competence rather than for intelligence*. *American Psychologist*, 1-14.

Ministry of Education (singapore). (2012). *National curriculum framework*.

https://www.singaporebudget.gov.sg/budget_2012/expenditure_overview/moe.html

Natoinal institute of education (maldives). (2017). *National curriculum framework*.

Neumann, W. (1979). *Educational responses to the concern for proficiency*. G. Gerald-Д, *On competence: Acritical analysis of competence-based reforms in higher education* (хуудсд. 66-94). California: Jossey-Bass Publishers.

- Norris, N. (1991). *The trouble with competence*. *Cambridge Journal of Education*, 21(3), 331-341.
- Northouse, P. G. (2007). *Leadership: Theory and practice (4th ed.)*. London: Sage.
- (2012). *Nurturing early learners: A Curriculum Framework for Kindergartens in Singapore*. Singapore: TheNew Print pte LTD.
- OECD. (2005). *Competency Category*, [OECD_Competencies_35070367.pdf](#)
- OECD. (2012). *Bessere Kompetenzen, bessere Arbeitsplaetze, einbesseres Leben. Einstrategisches Konzept fuer die Kompetenzpolitik*. Seite: 13-14.
- OECD (2018), "Learning Framework for 2030: The future of education and skills", In *Education 2030—The Future We Want*. Organisation for Economic Cooperation and Development Indicators, Paris [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf) accessed 07 Dec 2018
- OECD. (2019). *Attitudes and values for 2030*. OECD. *Future of Education and Skills 2030*. Conceptual learning framework. Pdf
- Polanyi, M. (1967). *The Tacit Dimension*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Pring, R. (1992). *Standards and quality in education*. *British Journal of Educational Studies*, 40(1), 4-22.
- Pring, R. (2004). *The skills revolution*. *Oxford Review of Education*, 30(1), 105-116.
- P21 Our History, (2016). *Partnership for 21st Century Skills (P21)*. https://en.wikipedia.org/wiki/21st_century_skills
- Ranjani Balaji Iyer. (2013). *Value-Based Education: Professional Development vital towards effective integration*. *IOSR Journal of Research & Method in Education (IOSR-JRME)*. e-ISSN: 2320–7388,p-ISSN: 2320–737X Applied. Volume 1, Issue 1 (Jan. – Feb. 2013), PP 17-20 www.iosrjournals.org
- Roe, A. R. (2004). *Towards a competence based curriculum for European W&O psychology*. *Annual European Network of Work & Organizational Psychologists (ENOP) Symposia*. Paris.
- Roe, R. A. (2002). *What makes a competent psychologist?* *European Psychologist*, 7(3), 192-202.
- Salganik, H. L. (2001). *Competencies for life: A conceptual and empirical challenge*. S. D. Rychen, & H. L.Salganik-Д, *Defining and selecting key competencies (xyydcд)*. 17-32). Kirkland, WA: Hogrefe & Huber Publishers
- Sanghi, S. K. (2007). *The handbook of competency mapping: Understanding, designing and implementing competency models in organizations*. Delhi: SAGE Publications India Pvt Ltd. <https://www.yourarticlelibrary.com/entrepreneurship/difference-between-competence-and-competency-explained-with-diagram/40696>: [tps://www.yourarticlelibrary.com/entrepreneurship/difference-between-competence-and-competency-explained-with-diagram/40696-ээс](https://www.yourarticlelibrary.com/entrepreneurship/difference-between-competence-and-competency-explained-with-diagram/40696-ээс) Гаргасан
- Sanyal,C.B. (2010). *Need for Value Based Education in the twenty first century Here-Now 4 U online magazine*
- Schwandt, A. T. (2008). *Remarks on panel on "Competencies, Credentials, Certification, and Professional Development: Experience & Issues for Evaluation Policy*. *Annual American Evaluation Association Conference*. Denver.

Shippmann, J. S., Ash, R. A., Batjsta, M., Carr, L., Eyde, L. D., Hesketh, B., . . . Sanchez, J. I. (2000). *The practice of competency modeling*. *Personnel Psychology*, 53(3), 703-740.

Schoonover Associates. (2003). *Human resource competencies for the new century*. www.schoonover.com

Spencer, M. L., & Spencer, M. S. (1993). *Competence at work: Models for superior performance*. New York:Wiley.

The Brookings institute. (2020). *Optimizing assessment for all: Assessment as a Stimulus for Scaling 21st Century Skills in Education Systems*.

The Conference Board of Canada. (2000). *Employability Skills 2000+ Brochure 2000 E/F* (Ottawa: The Conference Board of Canada,)

The peak performance center. (1975). *Dave Psychomotor domain*. <https://thepeakperformancecenter.com/educational-learning/learning/process/domains-of-learning/psychomotor-domain/>

Teodorescu, T. (2006). *Competence versus competency: What is difference*. *Performance Improvement*, 45(10), 27-30.

Tuxworth, E. (1989). *Competence based education and training: Background and origins*. J. W. Burke-Д, *Competency based education and training* (хүүдсд. 10-25). Bristol: The Falmer Press.

UNESCO. (2015), *Sustainable Development Goal 4 and its targets*, <https://en.unesco.org/node/265600>

UNESCO. (2015), *Rethinking Education: Towards a global common good?*, printed by UNESCO in France

UNESCO. (2013). *Transversal competencies in education policy& practice, (phase I)*. Bangkok Office, (ERI-Net Asia-Pacific Education Research Institutes Network).

UNESCO. (2012). *Global Education Monitoring Report, Youth and Skills: Putting education to work*, <http://en.unesco.org/gem-report/report/2012/youth-and-skills-putting-education-work>

UNESCO., Asia and Pacific Regional Bureau for education (2019). *Assessment of Transversal Competencies. Current Tools in the Asian Region*.

USA. (2016). *21st century competencies*, <https://www.kslaring.no/pluginfile.php/57624//21stCentury%20Competencies.pdf>. *21st Century Competencies, The National Association of Independent Schools (NAIS)*, , <https://www.nais.org/magazine/independent-school/winter-2016/21st-century-competencies/>, <http://curriculumredesign.org/>

UNESCO. Bangkok Office, ERI-Net (Asia-Pacific Education Research Institutes Network), *TRANSVERSAL COMPETENCIES IN EDUCATION POLICY& PRACTICE, (PHASE I)*, 2013,

Vazivani, N. (2010). *Competencies and competency model - A brief overview of its development and application*. *SIES Journal of Management*, 7(1), 121-131.

Wagenaar, R. (2012 оны 1). *Competences and learning outcomes: a panacea for understanding the (new) role of Higher Education?* Austin, Texas, USA. <https://sph.uth.edu/content/uploads/2012/01/Competencies-and-Learning-Objectives.pdf>

Wedege, T. (1999). *To know or not to know – mathematics, that is a question of context*. *Educational Studies in Mathematics*, 39, 205-227.

Wedege, T. (2000). *Technology, competences and mathematics*. D. Coben-Д, *Perspectives on Adults Learning Mathematics* (хуудас. 191-208). Dordrecht: Kluwer.

Weinert, E. F. (2001). *Concept of competence: A conceptual clarification*. S. D. Rychen, & H. L. Salganik-Д, *Defining and selecting key competencies* (хуудас. 45-66). Kirkland, WA: Hogrefe & Huber Publishers.

Weinert, F.E. (2001). zitiert nach TU-Darmstadt (2010). *Julius Maximilians-Universitaet. Wuerzburg. Kurzleitfaden: Kompetenzformulierung. <https://www.scribd.com/document/367248904/Kurzleitfaden-Kompetenzformulierung-Taxonomien-Universitat-Wuerzburg>*

Whitty, G., & Willmott, E. (1991). *Competence-based teacher education: Approaches and issues*. *Cambridge Journal of Education*, 21(3), 309–318.

Yojana Yatin Patil. (2013). *Role of Value-Based Education In Society*. Conference Paper. February 2013. DOI: 10.13140/RG.2.1.1847.6885.

<https://www.researchgate.net/publication/286933664>

21ST CENTURY COMPETENCIES, (2016). *Toward Defining 21st Century Competencies for Ontario*,

21CL_21stCenturycompetencies.pdf.<https://www.dropbox.com/home/competence%20project>

ТАЛАРХАЛ

Судалгааны ажлыг бидэнд итгэл хүлээлгэн захиалсан БШУЯ, санхүүжүүлсэн ШУТсан, судалгааны таатай орчин нөхцөлийг бүрдүүлж өгсөн БХ-ийн удирдлага, хамт олон болон үнэтэй санал, зөвөлгөө өгсөн судлаачид, экспертүүд, судалгаанд хамтран хичээн зүтгэж ажилласан төслийн багийн судлаачдадаа гүн талархал илэрхийлье.